

บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrommune
(บุญรอด ปญญาวโร)

THE ROLES ON PROPAGATION OF PHRA VIKROMMUNEE
(BOONROD PANYAVARO)

พระมหาธนาชัย ตนฺตติปาโล (แสนณรงค์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี
(บุญรอด ปญญาวโร)

พระมหาธนาชัย ตนฺติปาโล (แสนณรงค์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

The Roles on Propagation of Phra Vikrommune
(Boonrod Panyavaro)

Phramaha Thanachai Tantipalo (Sannarong)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระสุธีธรรมมานูวัตร, ผศ.ดร.)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ ประธานกรรมการ
(พระมหาสุทิตย์ อากาศโร, ดร.)

..... กรรมการ
(รศ.บุญเรือง อินทวัฒน์)

..... กรรมการ
(พระเทพปริยัติเมธี, ผศ. ดร.)

..... กรรมการ
(ศ.ดร.กาญจนา เจริญชัย)

..... กรรมการ
(ผศ.ดร.ไพศาล สรรสวัสดิ์สุทธิ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร.	ประธานกรรมการ
	ศ.ดร.กาญจนา เจริญชัย	กรรมการ
	ผศ.ดร.ไพศาล สรรสวัสดิ์สุทธิ	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramมุนี
(บุญรอด ปญญาโร)

ผู้วิจัย : พระมหาธนาชัย ตนฺติปาโล (แสนณรงค์)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระเทพปริยัติเมธี, ดร. ป.ธ. ๙, กศ.ม., กศ.ด.

: ศ.ดร. กาญจนา เถาวัลย์ อ.บ., M.A., Ph.D.

: ผศ.ดร.ไพศาล สรรสวัสดิ์ อ.บ., พธ.บ., M.A., Ph.D.

วันที่สำเร็จการศึกษา :/...../.....

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramมุนี ๓) เพื่อศึกษาความสัมพันธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramมุนี การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา หนังสือและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์สรุปข้อมูลในเชิงพรรณนา

ผลการศึกษาพบว่า ในพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการแสดงธรรม การสนทนาเป็นโอกาสในการสอน การตอบปัญหาธรรม โดยทรงยับยั้งปัญหาไร้สาระและสอนสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่มาถามปัญหา ทรงมีพุทธวิธีการสอนอย่างน่าอัศจรรย์ ทรงวิเคราะห์ผู้ที่จะสอน จำแนกพระธรรมคำสอนให้เหมาะแก่ผู้ที่จะสอน เมื่อเกิดพุทธบริษัทผู้นับถือพระพุทธศาสนามากขึ้น พระองค์ทรงใช้พุทธวิธีในการบริหารที่เยี่ยมยอด มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ การวางแผนประกาศพระศาสนา การจัดการองค์กรให้เป็นระเบียบ การกระจายอำนาจการปกครอง การบริหารบุคคลากรทรงมอบอำนาจความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ การอำนวยความสะดวก การสั่งการในแต่ละครั้งจะทรงใช้แรงจูงใจมิได้บังคับ ทรงปกครองแบบธรรมาธิปไตย ในการกำกับดูแล พระองค์ทรงใช้พระวินัยในการควบคุมดูแลคณะสงฆ์ ทรงสอนวิธีการปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์ที่แท้จริง ทำให้ผู้ศึกษารู้ยั้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น เมื่อปฏิบัติก็พ้นทุกข์ได้จริง จึงทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน

การศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramมุนี ทำให้ทราบถึงบทบาทของนักเผยแผ่ที่ดี ต้องหมั่นศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ เพื่อให้มีความรู้จริง ดูออก บอกได้ ทำเป็น และการทำงานให้เป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อสร้างความศรัทธาเลื่อมใสให้กับผู้พบเห็น สำคัญต้องมีปัญญาในการประยุกต์หลักธรรมคำสอนมาใช้ให้เหมาะสมกับบุคคล กับสถานที่ กับงาน กับเวลา พระvikramมุนีมีรูปแบบและวิธีการในการเผยแผ่ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวคือ มีคำพูดคำคมที่มีคติสอนใจ ทำให้ผู้ฟังสนใจ รู้จักวิธีการใช้สื่อในการเผยแผ่หลักธรรมด้วยวาทะธรรมเล่มเล็กขนาดพกพา อ่านง่ายข้อความกระชับ ทำให้ผู้อ่านสามารถอ่านจบและเข้าใจได้ง่ายในระยะเวลาอันสั้น การจัดทำหนังสือคู่มือการปฏิบัติธรรม เพื่อให้เหมาะสมกับผู้สนใจในการศึกษาปฏิบัติธรรม ท่านได้พัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้อธรรมและปฏิบัติธรรม

อิทธิพลของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramมุนี ทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความน่าสนใจยิ่งขึ้น ท่านได้ริเริ่มโครงการต่างๆ ที่เป็นรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน เช่น โครงการฝึกอบรมพระนวกะ โครงการฝึกอบรมพระมหาลกะ โครงการบวชศีลจาริณี โครงการฝึกอบรมนักเรียนนิสิตนักศึกษาและข้าราชการ เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษาปฏิบัติธรรม เป็นต้น รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านได้มีการนำไปใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามสถานที่ต่าง ๆ มากมายในปัจจุบัน

โดยสรุปแล้วอาจกล่าวได้ว่า พุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีการแสดงธรรมเป็นหลักสำคัญ พุทธวิธีในการบริหารมีหลักธรรมมาธิปไตยเป็นแนวทางการบริหารงานทางพระพุทธศาสนา พุทธองค์ทรงสอนแนวทางการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์คือ พระนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด พระvikramมุนีท่านได้นำพุทธวิธีมาประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยสร้างรูปแบบการเผยแผ่ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน รักษาไว้ซึ่งหลัก ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในอนาคตสืบต่อไป

Thesis Title : The Roles on Propagation of Phra Vikrommune
(Boonrod Panyavaro)

Researcher : Phramaha Thanachai Tantipalo (Sannarong)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phra Theppariyattimati, Assistant Professor Pali IX., M.A., Ph.D.

: Prof. Dr. Kanchana Ngourungsi B.A., M.A., Ph.D.

: Asst-Prof. Dr. Paisan sunsoravisut Pali VI, B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation :/...../.....

ABSTRACT

The purposes of this study were : 1) to study the Buddhism ways of disseminating Buddhism 2) to study the role of disseminating Buddhism by Phra Vikrommune 3) to study the style of the disseminating Buddhism by Phra Vikrommune The study (Documentary Research) is study of the Tipitaka, exegesis, Dhika , documents and relevant research and then analyze the data in a descriptive summary.

The findings of the study were as follows : The types of disseminating Buddhism. Buddha used to preaching dialogue discussion as an opportunity to teach and responsive in issue Dharma. The solutions in waste problems to nonsense and teach things that are helpful to those asking for trouble. The Buddha teaching methods are amazing, analyzing, who will teach by teachings Dharma for those who teach. When there are many Buddhists increase admire in Buddhism. Buddha used manage the great Buddhist ways. There are managed system planning declared religion enterprise management solution and the decentralization. The management personnel who are authorized to make the ministry, the director of instruction in each time. He used a motivating not force and used Trmatipati. Buddha used the discipline to control the ministry. He taught how to practice, to guide the implementation to be a real release misery, learn how to make it in the wrong should be seen. When practice was actually his misery. As a result, Buddhism flourished to the present.

To study the role of Buddhism of Phra Vikrommuni found that the role of the good preacher must always keep learning. In order to have actual knowledge of it was made out and makes himself a role model. Adherence to the faith of the witness. Important to understand the apply to the principle teachings to appropriate the person with the job and the occasion. Phra Vikrommune has the style and method of dissemination that there is impressive speech, principle to interesting audience know how to use the media to disseminate principles with a small pocket book Dharma which easy to read. The reader can read and understand it in a short time. The preparation of a Dharma handbook for practice suitable for those interested in educational practice Dharma.

The influence of dissemination Buddhism of Phra Vikrommune. The development Buddhism model are more attractive. He has initiated various projects the disseminating Buddhism that are appropriate to today's society, such as the training of Phra Nwka project, the Mhalka, Ordination precepts, students and officials training, opportunity for public education to practice Dharma and so on. His disseminating Buddhism have been used in Buddhism as in many other places.

In summary, it can be said that there is a mainstream preaching in the dissemination. Buddhism ways are the primary way to manage the administration Trmatipati as Buddhism. Buddha taught the practice to his misery. Nirvana is the ultimate goal. Phra Vikrommune has taken the Buddhism ways to be applied in the disseminating Buddhist religion. By creating a form of disseminating appropriate to society today and retain the main principle Pariyat Patibat Patiwet in Buddhism for the prosperous and investigate further in the future.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงด้วยความมูมนานะอุตสาหะมุ่งมั่นของผู้วิจัย และที่สำเร็จลงได้ด้วยดีเพราะมีผู้มีความเมตตาอนุเคราะห์จากบุคคลหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยขอระบุนามเพื่อเป็นการแสดงความขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ ดังต่อไปนี้

ท่านอาจารย์ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ นครสวรรค์ ผู้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่นิสิตในด้านวิชาการ วาจาที่นุ่มนวลอ่อนหวานและไพเราะของท่านในเวลาที่พูดแนะนำกับนิสิตแต่ละครั้ง ผู้วิจัยถือว่าเป็นกำลังใจที่ดีที่ได้รับ และรับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาผู้คอยช่วยเหลือให้คำแนะนำพร้อมตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์นี้ด้วยความเมตตาเป็นอย่างสูง

ท่านพระอาจารย์ พระมหาวัชรญาณ วรบุญ, ดร. ผู้ช่วยตรวจวิทยานิพนธ์และแนะนำรูปแบบวิทยานิพนธ์ให้ถูกต้อง

เจริญพรขอบคุณท่านศาสตราจารย์ ดร.กาญจนา เงามังขี้ ผู้แนะนำหัวข้อวิทยานิพนธ์และให้คำปรึกษาในการเสนอโครงการวิทยานิพนธ์

เจริญพรขอบคุณท่านผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพศาล สรรสวัสดิ์ ภิรมย์กุล กุณช่วยพิสูจน์อักษรให้ด้วยความอุตสาหะอย่างยิ่ง แนะนำการแต่งประโยคสำนวนภาษาบาลีที่ถูกต้องตามหลักภาษาบาลีการแต่งประโยคสำนวนภาษาที่สละสลวยการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง

เจริญพรขอบคุณท่านผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรกฤต เกื้อนช้าง ผู้แนะนำแนวทางการทำวิทยานิพนธ์และให้คำปรึกษาการวิทยานิพนธ์ตลอดจนเสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดถึงผู้เป็นเจ้าของผลงานทางวิชาการอันทรงคุณค่าทุกท่าน ที่ผู้วิจัยนำมาอ้างอิงประกอบในการทำวิจัยในครั้งนี้และทุกท่านที่ได้ร่วมกันบริจาคเพื่อสมทบค่าเช่าเล่มวิทยานิพนธ์

ขออาราธนาคุณพระศรีรัตนตรัย ได้โปรดคุ้มครองอภิบาลทุกท่านที่มีอุปการคุณต่อผู้วิจัยตามที่ได้ระบุนามมานั้นและที่ไม่ได้ระบุนามเอาไว้ ให้ประสบพบแต่ความสุขความเจริญด้วยจตุพิพร คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ และธรรมสารสมบัติพิพัฒน์มงคลสมบูรณ์พูนผลตลอดกาลนานเทอญ.

พระมหาธนาชัย ตนฺตฺติปาโล (แสนณรงค์)

มีนาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
อธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตในการวิจัย	๔
๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีดำเนินงานวิจัย	๑๐
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๑๐
บทที่ ๒ พุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๑ เริ่มต้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๒ พุทธวิธีในการสอน	๑๓
๒.๓ จุดมุ่งหมายในการที่ทรงสอน	๑๗
๒.๔ ท่าทีที่ทรงสอน	๒๗
๒.๕ สীลาในการสอน	๓๐
๒.๖ ลักษณะการสอน	๓๐
๒.๗ กลวิธี/อุบายประกอบการสอน	๓๑
๒.๘ พุทธวิธีในการบริหารในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๓๒
๒.๘.๑ พุทธวิธีในการวางแผน	๓๓
๒.๘.๒ พุทธวิธีในการจัดองค์กร	๓๔

สารบัญ (ต่อ)

๒.๘.๓	พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล	๓๕
๒.๘.๔	พุทธวิธีในการอำนวยการ	๓๖
๒.๘.๕	พุทธวิธีในการกำกับดูแล	๓๘
๒.๙	พุทธวิธีการสอนกรรมฐาน	๓๙
๒.๑๐	กรรมฐานคืออะไร	๔๑
๒.๑๑	ความสำคัญของกรรมฐาน	๔๔
๒.๑๒	จุดมุ่งหมายกรรมฐาน	๔๕
๒.๑๓	สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน	๔๕
๒.๑๔	การสอนวิปัสสนากรรมฐาน	๔๖
๒.๑๕	สรุปพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๕๐
บทที่ ๓	บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี	๕๑
๓.๑	บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี	๕๒
๓.๒	บทบาทเจ้าอาวาสพระวิกรมมุนี	๕๓
๓.๓	บทบาทรองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ของพระวิกรมมุนี	๕๖
๓.๔	บทบาทประธานศูนย์สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์แห่งที่ ๑	๕๘
๓.๕	บทบาทผู้อำนวยการโรงเรียนศรีวงศ์วิทยา	๘๓
๓.๖	การตอบปัญหาและข้อสงสัยของพระวิกรมมุนี	๘๔
๓.๗	บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนีที่ได้รับยกย่อง	๘๙
๓.๘	สรุปบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี	๙๐
บทที่ ๔	ศึกษาความสัมพันธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี กับที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา	
๔.๑	รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระศาสดา	๙๑
๔.๒	พระพุทธศาสนาเกิดได้ด้วยคุณของพระศาสดา	๙๒
๔.๓	พุทธกิจประจำวันกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๙๓
๔.๔	วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์	๙๖
๔.๕	บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา	๑๐๐
๔.๖	บทบาทของพุทธบริษัทเกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา	๑๐๒

สารบัญ (ต่อ)

๔.๗	ปรัชญาการเผยแผ่และโอวาทปาฏิโมกข์	๑๐๓
๔.๘	การเผยแผ่พระพุทธศาสนายุคพระเจ้าอโศก	๑๐๔
๔.๙	พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทย	๑๐๖
๔.๑๐	การศึกษาความสัมพันธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี	๑๐๗
๔.๑๑	การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการบริหารของพระวิกรมมุนี	๑๑๐
๔.๑๒	การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการวางแผนของพระวิกรมมุนี	๑๑๒
๔.๑๓	การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการอำนวยการของพระวิกรมมุนี	๑๑๓
๔.๑๔	ข้อเหมือนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี	๑๑๔
๔.๑๕	ข้อแตกต่างการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี	๑๑๖
๔.๑๖	รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมในสังคมปัจจุบัน	๑๑๗
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๒๑
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๒๓
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๒๖
บรรณานุกรม		๑๒๗
ภาคผนวก		๑๓๑
ประวัติผู้วิจัย		๑๕๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งภาษาบาลี และภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐ และฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี่.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สี่ชันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มูลป็นณาสกั	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมป็นณาสกั	ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มชฺฉิมนิกาย	อุปริป็นณาสกั	(ภาษาไทย)
สั.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ชันธวารวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค	(ภาษาไทย)
อจ.เอกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อจ.สตตก	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตกะ	(ภาษาไทย)

ช.ชา.เอกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เอกนิบาตชาดก (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (ไทย) = ทีฆนิกาย สุมังคลวิสาขินี สีลขันธวรรคอรรถกถา (ภาษาไทย)

การระบุหมายเลขย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุคัมภีร์และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕. หมายถึง การอ้างอิงนี้ระบุถึงคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๔๐๒ หน้า ที่ ๓๓๕

ส่วนการอ้างอิงอรรถกถา จะแจ้งชื่อ คัมภีร์/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ช.ธ.อ. (ไทย), ๖/๙๔/๓๕๕. หมายถึง ขุททกนิกาย ธรรมบทอรรถกถา ภาษาไทย ปฐมสมันตปสาทิกา แปล ภาค ๖ ข้อ ๙๔ หน้า ๓๕๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การบำเพ็ญพุทธกิจของพระพุทธเจ้า ๔๕ ปี เป็นระยะเวลาที่เต็มไปด้วยความสุข ความสงบ ความอุดมแห่งปัญญาและความเจริญสูงสุดของกุศลกรรมทั้งหลาย ผู้คนที่เกิดร่วมสมัยแม้มีความแตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องวรรณะ การศึกษา ฐานะ ความเชื่อ ความคิดเห็น แต่พระพุทธองค์ทรงสามารถสละความแตกต่างเหล่านั้นได้ด้วยพระธรรมวินัย ด้วยพระกรุณาที่แผ่ไพศาลของพระพุทธองค์ ได้ให้พุทธสาวกของพระองค์ ออกไปเผยพระพุทธศาสนา ในการส่งสาวกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ได้ทรงประทานพระพุทธานุญาตอันเป็นเป้าหมายไว้ว่า “จรต ภิกขเว จาริกิ พุชชนิตาย พุชชนสุขาย โลกานุกมฺปาย ฯเปฯ” ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลกฯลฯ^๑

จากวันนั้น พระสาวกได้ออกจาริกเผยแผ่พระพุทธศาสนา แผ่ขยายไปในชมพูทวีปอย่างรวดเร็ว ชาวชมพูทวีปพากันละทิ้งลัทธิเดิมแล้วหันมานับถือเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนามากขึ้นเป็นลำดับ^๒ พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายกระจายไปสู่สถานที่ต่าง ๆ โดยอาศัยพุทธสาวกหลายท่าน หลังจากที่พระสาวกได้รับฟังพระธรรมเทศนาจากองค์สมเด็จพระศาสดา จนได้บรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระอรหันต์ จึงได้ออกจาริกไปเพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา เป็นการอนุเคราะห์ให้กับประชาชนได้มีโอกาสศึกษาเรียนรู้วิถีปฏิบัติธรรมเพื่อออกจากทุกข์ เพื่อสร้างสันติสุขแก่ชาวโลก พระพุทธศาสนาจึงได้เจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมาก จนอายุพระพุทธศาสนาดำรงมาถึงปัจจุบัน^๓ พระสาวกหลายรูปได้รับการยกย่องจากพระศาสดาว่า เป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องต่าง ๆ หรือเรียกว่า เอตทัคคะ เช่น พระสารีบุตร ผู้ได้รับเอตทัคคะทางด้านผู้

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๒/๔๓.

^๒ สุทธิเดช ไกรนรา, “การเผยแผ่พระพุทธศาสนา,” ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๖, ๒๑ เมษายน ๒๕๔๙

<<http://www.geocities.com/sakyaputto/mbuddhism1.htm>>

^๓ สุริย์ มีผลกิจ และคณะ, พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา, (กรุงเทพมหานคร, มปท, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐.

มีปัญหาอย่างมาก สามารถอธิบายหลักธรรมได้อย่างพิสดาร พระโมคคัลลานะ ผู้ได้รับเอตทัคคะทางด้านเป็นผู้มีฤทธิ์มากเป็นต้น พระสาวกจึงมีบทบาทที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๓ พระเจ้าอโศกมหาราชผู้ปกครองประเทศอินเดียในสมัยนั้น มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก พระองค์ได้ทรงถวายความอุปถัมภ์ให้จัดการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ ขึ้นในปี พ.ศ.๓๐๓^๔ ณ วัดอโศการาม นครปาฏลิบุตร แคว้นมคธ (ปัจจุบันคือ เมืองปัตนะ เมืองหลวงของรัฐพิหาร) ทรงอาราธนาพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระเป็นประธาน หลังจากสังคายนาพระธรรมวินัยเสร็จสิ้นแล้ว พระองค์ได้จัดส่งคณะพระธรรมทูต ๙ คณะไปประกาศพระพุทธศาสนาในดินแดนต่าง ๆ รวมถึงดินแดนที่เป็นประเทศไทยของเราด้วย

พระพุทธศาสนาได้กล่อมเกลาจิตใจของคนไทย และซึมซาบเข้ากับวิถีชีวิตจนกลายเป็นวัฒนธรรม ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ถือได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย โดยประชาชนไทยส่วนใหญ่เป็นพุทธศาสนิกชน มีวัดและสำนักสงฆ์มากมายกระจายอยู่ทั่วประเทศ ในทุกหมู่บ้านจะต้องมีวัดอยู่ พระมหากษัตริย์ไทยเป็นพุทธมามกะ พุทธศาสนามีส่วนสัมพันธ์กับชีวิตของคนไทยในทุกแง่ ตั้งแต่เกิดจนตาย วัดมีส่วนสัมพันธ์กับชุมชนในสังคมอย่างมาก ถือว่าเป็นศูนย์กลางของสังคมไทยมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะเป็นศูนย์กลางทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน เป็นที่พบปะสังสรรค์ของชาวบ้าน เป็นที่ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทเป็นต้น^๕ สังคมไทยมีการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งถือเป็นปรากฏการณ์ปกติของสรรพสิ่ง สังคมและวัฒนธรรมของไทยก็เป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้วัดและพระสงฆ์มีส่วนในสังคมน้อยลง สิ่งที่จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพุทธศาสนา คือ พระภิกษุสามเณรที่เป็นศาสนบุคคลหรือศาสนทายาทที่ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทให้สอดคล้องและเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป ในขณะเดียวกันก็ไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัยด้วย^๖

ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องทำการศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ และหนังสือตำราต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาและศึกษาบทบาทการเผยแผ่ของพระภิกษุผู้ที่เหมาะสมควรเป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อนำมาเผยแผ่ให้ผู้ที่เคารพศรัทธาเลื่อมใสและประชาชนทั่วไปได้ทราบได้ศึกษา ใช้เป็นแบบอย่างที่ดี

^๔ รศ.คุณ โทชันท์, **พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๓.

^๖ ระมะหาอุเทน ปัญญาปริทัศน์, **พุทธประวัติ ภาคหลากหลายทกวี**, (กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๒.

ดีแก่พุทธบริษัทรุ่นหลัง ๆ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาในอนาคตนั้น พระภิกษุจะต้องทำการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในเชิงรุก ต้องอาศัยเทคนิคและวิธีการที่ทันสมัยในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา แต่จะต้องรักษาหลักธรรมคำสอนที่ถูกต้องตามพุทธวจนะไว้ให้มั่นคง การรื้อฟื้นมิตีทางโลกุตตรธรรมและมิตีทางสังคมาให้คืนสู่พุทธศาสนา จึงไม่ใช่เพียงแค่การรักษาพระพุทธศาสนาให้ผิดเพี้ยนผันแปรไปท่ามกลางกระแสที่เชี่ยวกราดเท่านั้น เป็นขั้นตอนสำคัญในการทำให้พุทธศาสนากลับมามีบทบาทที่สำคัญในโลกอีกด้วย^๕ การประกาศพระศาสนาพระพุทธองค์ทรงใช้คำว่า “เธอทั้งหลาย จงไปประกาศพรหมจรรย์” (พฺรหฺมจฺริยํ ปกาเสถ) แต่ปัจจุบันเราเรียกกันว่า ประกาศพระศาสนา คำว่า “พรหม” แปลว่า ประเสริฐสุด พรหมจรรย์ ก็คือการประพฤติหรือการกระทำในเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา คำว่า พรหมจรรย์ ก็คืออริยมรรคมีองค์แปดและอริยมรรคมีองค์แปดก็คือ ไตรสิกขา ถือเป็นศาสนาหรือพรหมจรรย์ เป็นสิ่งที่เราประกาศ สิ่งที่ได้ได้นั้นไม่ใช่ตัวธรรมะ, อย่างมากเป็นเพียงวิธีที่จำเอาไปคิดเอาไปลอง จนกระทั่งธรรมะเกิดขึ้น ธรรมะเป็นส่วนที่พูดไม่ได้ บรรยายไม่ได้ บรรยายได้แต่ส่วนที่นำไปทำอย่างไร ธรรมะ คำสั่งสอนพูดได้ด้วยปาก ธรรมะแท้จริง พูดไม่ได้ด้วยปาก ธรรมะแท้คัดลอกไม่ได้ ถ่ายทอดด้วยปากไม่ได้ ส่วนธรรมะพูดได้ด้วยปาก ด้วยเสียงนั้น มีทางคัดลอกได้แล้วก็เลอะเทอะ ยิ่งพูดมากก็ยิ่งผิดมากก็ยิ่งเลอะเทอะมาก ไม่เหมือนกับธรรมะแท้ ซึ่งไม่มีทางจะพูดได้หรือคัดลอกได้ มันก็ไม่เลอะเทอะ ไม่ต้องสังคายนา เพราะฉะนั้นที่เราจะไปประกาศอะไร ประกาศศาสนาหรือประกาศพรหมจรรย์ ขอได้สำนึกหรือตระหนักว่าไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย ไม่ใช่เรื่องทำไปพลางหัวเราะไปพลางสรวลเสเฮฮาไปพลาง ต้องเป็นเรื่องที่ทำด้วยความสุขุมลึกซึ้งคัมภีรภาพ^๖

ผลการวิจัยเรื่อง บทบาทการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni ในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ได้รู้พุทธวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในครั้งพุทธกาล ได้รับบทบาทการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni ซึ่งเป็นแบบอย่างพระภิกษุที่มีบทบาทที่สำคัญในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ซึ่งได้นำพุทธวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม ที่จะเป็นประโยชน์ทางการศึกษาในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมในยุคปัจจุบัน จะได้ศึกษารูปแบบวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสม ที่ได้ศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เพื่อเป็นคู่มือสำหรับพุทธบริษัท โดยเฉพาะพระภิกษุที่จะ

^๕ พระไพศาล วิสาโล, **พระพุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**, (กรุงเทพมหานคร, มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔๕.

^๖ พุทธทาส อินฺทปญฺญ, **อบรมพระธรรมทูต**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาธรรมทานมูลนิธิ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๐.

ได้นำผลงานการวิจัยเรื่อง บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni เป็นแบบอย่าง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรสืบไปชั่วกาลนาน

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni กับที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานศึกษาที่ใช้เอกสารเป็นหลัก มีข้อมูลเบื้องต้นดังต่อไปนี้

- ๑.๓.๑ การศึกษาข้อมูลในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท
- ๑.๓.๒ การศึกษาข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ งานวิจัย ตำรา หรือ เอกสารทางวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๑.๓.๓ การศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni ผลงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น หนังสือ ตำรา และวารสารธรรม
- ๑.๓.๔ สถานที่ทำการวิจัย วัดศรีวงศ์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์
- ๑.๓.๕ ระยะเวลาในการศึกษาวิจัย กันยายน พ.ศ.๒๕๕๑ ถึง มีนาคม ๒๕๕๔

๑.๔ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

๑.๔.๑ **บทบาท** หมายถึง สถานะหรือหน้าที่ของพระvikrammuniที่ได้รับในทางสังคมหรือที่คณะสงฆ์มอบหมาย ซึ่งเมื่อมีบทบาทเช่นใดแล้วจะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทที่ได้รับนั้น เช่น บทบาทเจ้าอาวาส ที่ต้องดูแลและพัฒนาวัด บทบาทรองเจ้าคณะจังหวัด มีหน้าที่บริหารและปกครองงานคณะสงฆ์ บทบาทประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด แห่งที่ ๑ มีหน้าที่บริหารจัดการศูนย์ปฏิบัติธรรม บทบาทผู้อำนวยการโรงเรียนศรีวงศ์วิทยา มีหน้าที่อำนวยการบริหารโรงเรียนเป็นต้น

๑.๔.๒ **การเผยแพร่** หมายถึง บทบาทและหน้าที่ของพระvikrammuni (บุญรอด ปญญาวโร) ในด้านการเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชนในเขตรับผิดชอบหรือในเขตปกครอง เพื่อให้ประชาชนและพระสงฆ์ในเขตปกครองได้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังรวมถึงบทบาทด้านการจัดหลักสูตรที่สอดคล้องกับการเผยแพร่เพื่อให้ความรู้แก่พระสงฆ์ในพื้นที่รับผิดชอบให้มีความรู้ในเรื่องการเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมได้

๑.๔.๓ **พระvikrammuni** หมายถึง พระมหาบุญรอด ปญญาวโร (นางาม) หรืออดีตนามเดิม พระครูพรหมญาณวิกรม เจ้าอาวาสวัดศรีวงศ์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ ประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด แห่งที่ ๑ ขณะที่ทำการศึกษารับเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราช นาม พระราชพรหมอาจารย์ (วิ)

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ **พิสิฐ เจริญสุข** จากหนังสือเรื่อง “คู่มือการเผยแพร่พระพุทธศาสนา” ได้กล่าวไว้ว่า งานเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นงานที่สำคัญยิ่งของงานคณะสงฆ์ ๓ ประการ คือ งานปกครอง งานการศึกษา และงานสาธารณูปการ โดยเฉพาะพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่เผยแพร่หลักธรรมแก่ประชาชนอย่างกว้างขวางและต่อเนื่องมาโดยตลอด อาทิ พระนักเผยแพร่พระพุทธศาสนา พระธรรมทูต พระธรรมจาริก พระเปรียญและพระบัณฑิตอาสาพัฒนา พระจริยานิเทศก์และหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พระสงฆ์เหล่านี้ได้กระจายกันอยู่ในที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ เพื่อให้เป็นไปตามอุดมการณ์ของพระศาสดา คำว่า “เผยแพร่” หมายถึง การเปิดเผยสิ่งที่ถูกปกปิดอยู่ให้คนได้รู้ได้เห็น เหมือนคำว่า “ตีแผ่” แต่คำนี้ใช้ทำนองประจาน คือ เปิดเผยสิ่งที่ไม่ดี หรือ สิ่งที่ลึกลับให้คนได้รู้ได้เห็น แต่คำว่า “เผยแพร่” คือ การเปิดเผยของดีที่คนยังไม่รู้ไม่เห็นให้ได้รู้ได้เห็นทั่วกัน และคำนี้มักใช้กับสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น แผ่เมตตา แผ่ความสุข ช่วยเหลือเผื่อแผ่

วิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนา เช่น ทางกายได้แก่การปฏิบัติให้ดู เช่น เวลาจะยืนจะนั่ง จะนอน เป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีสติสำรวม ระมัดระวังแสดงท่าทางของผู้สงบเยือกเย็น การเผยแพร่ทางวาจา คือ พุทธธรรมะให้ผู้อื่นฟังด้วยวิธีที่ เรียกว่า บรรยายธรรมปาฐกถาธรรม

หรือแสดงธรรม ผู้ที่ทำหน้าที่นี้เรียกว่า “ธรรมกถึก” แปลว่า ผู้กล่าวธรรม พระภิกษุจะต้องรู้จักวิธีการประยุกต์รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เหมาะกับสังคมยุคปัจจุบัน^๙

๑.๕.๒ **เสฐียรพงษ์ วรรณปก** ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก” ว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระเมตตาเป็นอย่างมากทรงใช้เวลาโดยมากในภาคประกาศพระศาสนา จะทราบได้ด้วยพิจารณาถึงพุททธิกิจ & ประการของพระพุทธองค์^{๑๐}

ปุพฺพณฺุเห ปิณฺุชปาตณฺุจ	สายณฺุเห ธมฺมเทสนํ
ปโทเส ภิกฺขุโิวาทํ	อฑฺฒมฺรตฺเต เทวปญฺุหนํ
ปจฺจุเสว คเต กาเล	ภพฺพภพฺเพ วิโลกนํ.
เข้า เสตีจออกบิณฑบาต	บ่าย ทรงแสดงธรรมเทศนา
ค้ำ ประทานโิวาทแก่ภิกษุ	กลางคืน ทรงตอบปัญหาเทวดา
จวนสว่าง ทรงตรวจดูสัตว์โลก	ผู้ที่ควรและไม่ควรโปรดฯ.

๑. ปุเรภัตตกิจ พุททธิกิจภาคเข้า หรือภาคก่อนอาหาร ได้แก่ ทรงตื่นพระบรรทมแต่เข้า เสตีจออกบิณฑบาต เสรยแล้วทรงแสดงธรรม โปรดประชาชนในที่นั้น ๆ

๒. ปัจฉาภัตตกิจ พุททธิกิจภาคบ่าย ๑ เสตีจออกจากพระคันธกุฎี ทรงโิวาทภิกษุสงฆ์ ๒ ทรงพิจารณาตรวจดูความเป็นไปของชาวโลก ๓ ประชาชนในถิ่นที่นั้นมาประชุมในธรรมสภาทรงแสดงธรรมโปรด

๓. ปุริมยามกิจ พุททธิกิจยามที่ ๑ (ของราตรี) พระภิกษุสงฆ์มาเฝ้าพุลภามปัญหาบ้าง ขอกรรมฐานบ้าง ขอให้ทรงแสดงธรรมบ้าง ทรงใช้เวลาตลอดยามแรกนี้สนองความประสงค์ของสงฆ์

๔. มัชฌิมยามกิจ พุททธิกิจในมัชฌิมยาม เมื่อพระสงฆ์แยกย้ายไปแล้ว ทรงใช้เวลาที่สนองตอบปัญหาพวกเทพทั้งหลายที่มาเฝ้า

๕. ปัจฉิมยามกิจ พุททธิกิจในปัจฉิมยาม ระยะเวลาแรก เสตีจดำเนิน จงกรมเพื่อให้พระวรกายได้ผ่อนคลาย ระยะเวลาที่ ๒ เสตีจเข้าพระคันธกุฎีทรงพระบรรทมสี่ไฮยาสน์อย่างมีสัมปชัญญะ ระยะเวลาที่ ๓ เสตีจประทับนั่งพิจารณาสอดส่องเลือกสรรว่าในวันต่อไปมีบุคคลผู้ใดที่ควรเสตีจไปโปรดโดยเฉพาะเป็นพิเศษ เพื่อทรงกำหนดพระทัยไว้แล้วก็จะเสตีจไปโปรดในภาคพุททธิกิจที่ ๑ คือ ปุเรภัตตกิจ

^๙ พิสิฐุ เจริญสุข, **คู่มือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มวิชาการพระพุทธศาสนาและจริยศึกษา กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, พ.ศ.๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๑๐} เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพชรรุ่งเรืองการพิมพ์ จำกัด, พ.ศ.๒๕๔๐), หน้า ๒๖.

๑.๕.๓ **เสนาะ ผดุงฉัตร** จากหนังสือเรื่อง **“ธรรมทรรศน์”** ได้กล่าวไว้ว่า การสือธรรมถือเป็นเรื่องสำคัญยิ่งต่อเผยแผ่พุทธธรรม เพื่อนำธรรมะไปสู่ประชาชนอันจะเป็นเหตุให้พระพุทธานุศาสนาเจริญรุ่งเรืองไปยั้งนานาประเทศทั้งหลาย แต่การเผยแผ่จะสัมฤทธิ์ผลได้ ผู้เผยแผ่ต้องมีศักกภาพทั้งด้านวิชาการและความประพฤติเรียกว่ามี ๓ ดี คือ รู้ดี สามารถดี และประพฤติดี ในเรื่องนี้ควรยึดพระนามของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏได้ชื่อนานามถวาย และพุทธศาสนิกชนนิยมกล่าวเรียกเสมอ คือ คำว่า พระบรมศาสดา หรือ พระบรมครู แปลว่า พระศาสดาผู้ยอดเยี่ยมหรือผู้เป็นยอดของครู ในพระบาลีก็มีบทพุทธคุณถวายพระเกียรติว่า สตุถา เทวมานุสสุธานี แปลว่า พระศาสดาของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย และมีคำเสริมพระคุณว่า อนุตฺตโร บุริสทมฺมสารถิ แปลว่า เป็นสารถีผู้ฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า พระนามเหล่านี้ ส่อแสดงความหมายอยู่ในตัวว่า ปรากฏ ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน และได้ทรงประสบความสำเร็จในงานเผยแผ่พระพุทธานุศาสนาเป็นอย่างดี และคุณสมบัติของผู้สอนตามแนวพุทธ แยกได้ ๒ ส่วน คือ เป็นคุณสมบัติที่ปรากฏออกมาภายนอก อันได้แก่ บุคลิกภาพอย่างหนึ่ง และคุณสมบัติภายในอันได้แก่คุณธรรมต่างๆ อย่างหนึ่ง ^{๑๑}

๑.๕.๔ **ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์** ได้เน้นถึงวิธีการสอนในหนังสือเรื่อง **“ประเทศจีนกับพระพุทธานุศาสนา(ฝ่ายมหายาน)”** ได้กล่าวไว้ว่า พระพุทธองค์มุ่งสอนวิธีอันจะช่วยให้มนุษย์เราถึงซึ่งความรู้แจ้ง แม้ว่าสังฆธรรมนั้นจะมีเพียงหนึ่ง แต่วิธีที่จะบรรลุถึงพระธรรมนั้นแตกต่างกันออกไป เพราะมนุษย์เราแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ทั้งในบุคลิกลักษณะ อารมณ์และความนึกคิด ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงสอนแยกออกเป็น ๓ วิธี วิธีที่ ๑ สำหรับผู้ฟังเหมาะสำหรับผู้ที่มีจิตใจโน้มถ่วงและศรัทธาในการฟังธรรมจากพระพุทธองค์ อีกวิธีหนึ่งสำหรับพระปัจเจกพุทธเจ้าสำหรับผู้ปรารถนาความสงบและการปฏิบัติสมาธิโดยลำพัง และวิธีที่สามเป็นวิธีของพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาจะช่วยสัตว์โลกให้ข้ามพ้นโสมงสสารก่อนที่ตนจะได้เข้าสู่พระนิพพาน วิธีทั้งสามนี้เรียกว่าเป็นกุศโลบายแห่งพระพุทธเจ้า^{๑๒}

^{๑๑} เสนาะ ผดุงฉัตร, **ธรรมทรรศน์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖.

^{๑๒} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, **ประเทศจีนกับพระพุทธานุศาสนา(ฝ่ายมหายาน)**, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๓๕-๓๓๖.

ข. รายงานการการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วหลา) ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” พบว่า พระสารีบุตรเถระมีบทบาทการเผยแผ่ให้พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายจนได้รับยกย่องให้เป็นพระธรรมเสนาบดี ท่านเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยให้คำแนะนำ รับผิดชอบ สนทนาตอบปัญหาธรรมและการแสดงธรรม ท่านมีปัญญาเฉลียวฉลาดล้ำเลิศ และมีวิธีการนำไปถ่ายทอดแก่พุทธบริษัทเข้าใจได้โดยง่าย ท่านสามารถแสดงพระธรรมจักรและจตุราริยสังข์ให้กว้างขวางพิศดาร ถึงท่านจะได้รับยกย่องอย่างไร แต่ท่านมิได้หลงตนกลับเป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ผู้ที่ได้ฟังธรรมจากท่านก็จะได้รับความกระจ่างแจ้งจนสามารถบรรลุธรรมได้ในที่สุด ท่านอุทิศตนเพื่อพระศาสนาจนกระทั่งปรินิพพาน^{๑๓}

๑.๕.๒ พระวุฒิกิรณ วุฑฒิกิรโณ ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชาวรมุณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)” พบว่า ในตอนนี้สังคมเรียกร้องว่ามีพระนักเผยแผ่มีน้อย สิ่งที่สำคัญในอนาคตอันใกล้ วิทยู โทรทัศน์จะมีเสรีภาพมากขึ้น ค่าเช่าจะถูกลง พระสงฆ์จะมีโอกาสมากขึ้น ซึ่งอาจจะมีสถานีวิทยุ หรือโทรทัศน์เป็นของตนเอง ฉะนั้น จะต้องมีการเตรียมตัว ซึ่งปัจจุบันศาสนาอื่น ๆ ต่างก็มีสถานีวิทยุ/โทรทัศน์เป็นของตนเองแล้ว ควรเน้นย้ำเป็นพิเศษในการสอนธรรมะให้เข้าถึงประชาชน คือว่าต้องสอนให้เข้าถึงจิตใจ ให้คนทำได้แก้ปัญหาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำมาประยุกต์ให้เข้ากับในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะคำพูด ใช้ภาษาคนร่วมสมัย ใช้อารมณ์ขันเข้าแทรก นำเสนอเนื้อเรื่องเป็นลำดับ นำเอาเรื่องที่ยากมาพูดให้ง่ายขึ้น ต้องมีศิลปะปรุงเนื้อหารธรรมะให้เหมาะกับกลุ่มคนหรือกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม สรุป คือ

- ต้องทำเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย ใช้ศิลปะให้ชวนติดตาม เรื่องให้เป็นลำดับมีเหตุผล
- มีการทำท่ายตนเอง คือจะต้องศึกษาเนื้อหาหรือประเด็นเพิ่มเติมอยู่เสมอ
- มีนิทานหรือเหตุการณ์ต่างๆ มาเปรียบเทียบประยุกต์และมีตัวอย่างใหม่ๆ อยู่เสมอ
- จะมีประเด็นใหม่ๆ ให้ขบคิดอยู่เสมอ^{๑๔}

^{๑๓}พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วหลา), “การศึกษาบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๙.

^{๑๔}พระวุฒิกิรณ วุฑฒิกิรโณ, “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชาวรมุณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*. (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๓.

๑.๕.๓ พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “วิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาลัย (หลวงพ่อคุณ ปริสุทฺโธ)” พบว่า สื่อที่กลุ่มตัวอย่างใช้รับสารของพระราชาวิทยาลัย เมื่อรวมกันแล้วตั้งแต่รับฟังบ่อยมาก รับฟังบ่อย รับฟังปานกลาง และรับฟังไม่ค่อยบ่อยปรากฏว่า ประชากรกลุ่มตัวอย่างมีการรับฟังสื่อมากที่สุดคือโทรทัศน์ รองลงมาคือวิทยุ กระจายเสียง ซึ่งลักษณะและลีลาที่พระราชาวิทยาลัยใช้ในการสนทนาธรรม และตอบปัญหาธรรมแก่พุทธบริษัท หรือสื่อมวลชน ท่านใช้ลีลาเหล่านี้คือ

ก. อธิบายธรรมหรือบรรยายไม่ยาว มีเนื้อความสั้นกะทัดรัด ฟังง่าย ใช้ภาษาพื้นบ้าน แต่ว่าชัดเจนและลุ่มลึก

ข. ทำให้มองเห็นภาพไปในตัวด้วย โดยไม่ต้องยกอุทาหรณ์ และเปรียบเทียบมากมาย เพราะเป็นการพูดแบบทำให้ดูเป็นตัวอย่าง

ค. ทำให้เกิดมีกำลังใจและสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความกล้าที่แสดงออกในทางสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ เพื่อเป็นการให้กำลังใจสำหรับผู้ที่ไม่รู้ และอยากประสบผลสำเร็จ

ง. พูดด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย และสร้างอารมณ์ขัน ทำให้จิตใจร่าเริง ไม่น่าเบื่อหน่าย และเหมาะสำหรับผู้ฟังทุกระดับชั้น^{๑๕}

๑.๕.๔ ญัฐนันท์ ประกายสันติสุข ทำการศึกษาเรื่อง “ประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะหลักสูตรการพัฒนาคิดให้เกิดปัญญาและสันติสุข” พบว่า ประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะ หลักสูตรการพัฒนาคิดใจให้เกิดปัญญาและสันติสุข โดยศึกษาในลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณควบคู่กัน มีการสัมภาษณ์เจาะลึกคุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย คำถามกว่า ๑๐๐ ข้อ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมตลอด ๘ วัน ๗ คืน จำนวน ๒ ครั้ง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า เกิดประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะหลักสูตรการพัฒนาคิดใจให้เกิดปัญญาและสันติสุข โดยการใช้สื่อต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพจนทำให้ผู้รับสารเกิดเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการรู้และสำนึกอารมณ์และความรู้สึก และพฤติกรรมของตนให้เป็นไปในทิศทางที่ดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัด^{๑๖}

^{๑๕}พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี, “ศึกษาวิธีการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาลัย, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๓.

^{๑๖} ญัฐนันท์ ประกายสันติสุข, “ประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมะหลักสูตรการพัฒนาคิดให้เกิดปัญญาและสันติสุข”, **ปริญญานิเทศศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๔๑.

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๖.๑ การรวบรวมเอกสารต่างๆ โดยนำมาศึกษาวิเคราะห์ในรูปแบบของการอธิบายเชิงพรรณนา เพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น และสร้างสรรค์แนวทางการคิดในการศึกษาวิจัยเพื่อให้นักวิจัยในครั้งนี้มีความถูกต้องมากที่สุด

ข้อมูลปฐมภูมิ

- การศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

- การเทียบเพื่อสัมพันธ์พระvikrammuni ในรูปของการวิจัย/การศึกษาภาคสนาม

ข้อมูลทุติยภูมิ

- การศึกษาข้อมูลจาก วิทยานิพนธ์ งานวิจัย พร้อมทั้งตำรา หรือ เอกสารทางวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

- บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni โดยเริ่มศึกษาประวัติของพระvikrammuni ระยะเวลาในการศึกษาผลงานการวิจัย ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๐๘ จนถึงปีพุทธศักราช ๒๕๕๑ ศึกษาในเรื่องประวัติ วิธีการเผยแผ่ธรรมของพระvikrammuni รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและวิธีการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมกรรมฐานตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔

๑.๖.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาเอกสารเป็นหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล และนำมาเรียบเรียงเชิงพรรณนา

๑.๖.๓ ประมวลข้อมูล โดยนำมาศึกษาวิเคราะห์ตามขอบเขตของการวิจัย และนำเสนอสรุปผลการวิจัยด้วยวิธีการนำเสนอผลการวิจัยเชิงพรรณนา

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ได้ทราบพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ได้ทราบบทบาทวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni

๑.๗.๓ ได้ทราบถึงความสัมพันธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuniกับที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

บทที่ ๒

พุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ผู้ศึกษาวิจัยมุ่งเน้นการศึกษาว่า พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีการใดในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งแบ่งการศึกษาออกเป็น ๒ วิธีการหลักๆ ในการศึกษา คือ ๑. การศึกษาพุทธวิธีการสอนการแสดงธรรม ๒. การศึกษาพุทธวิธีการบริหารงานพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งพุทธวิธีทั้งสองทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาขยายแผ่ไปอย่างกว้างขวางและรวดเร็ว โดยเฉพาะแนวทางการสอนการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ ที่มนุษย์ทุกคนต้องการพ้นจากความทุกข์จากการดำเนินชีวิตในโลกนี้ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่ผู้คนทั่วไปสนใจศึกษาและทดลองปฏิบัติตามหลักธรรมและวิธีการที่พุทธองค์ทรงให้ไว้ โดยเฉพาะหลักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่พุทธองค์ทรงสอน ซึ่งเป็นการสอนที่มีในพระพุทธศาสนาเท่านั้น เพื่อใช้ในการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ที่แท้จริง คือ การเข้าถึงซึ่งพระนิพพาน

๒.๑ เริ่มต้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การอุบัติบังเกิดของพระพุทธศาสนาเป็นการอุบัติขึ้น ในรูปที่แปลกกว่าศาสนาในอดีต เพราะไม่อิงอาศัยการสร้าง การบันดาลจากปัจจัยภายนอก แต่เป็นเรื่องของความเพียรพยายามที่ถูกต้อง สิ่งที่มีอำนาจอิทธิพลในการเป็นพระพุทธเจ้าจึงมีเพียงบารมีธรรมคือ คุณความดีที่องค์พระศาสดาได้สร้างสมอบรมมาในชาติต่างๆ จนบารมีเต็มบริบูรณ์ใช้ความเพียรพยายามค้นคว้าสังขารมในปัจจุบัน จนได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาของมนุษย์โดยมนุษย์เพื่อมนุษย์โดยแท้^๑ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้อรุณตรัสสัมมาสัมโพธิญาณแล้วได้ทรงดำริว่า จะเผยแผ่หลักธรรมเพื่อจะสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ เริ่มต้นการเผย

^๑ พระเทพดิลก (ระแบบ สุตญาโณ) ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา มหามกุฏราชวิทยาลัย พิมพ์ครั้งที่

แม้พระพุทธศาสนาด้วยทรงคิดถึงปัญจวัคคีย์ ที่เคยได้อุปปฏิฐากเมื่อครั้งทรงบำเพ็ญทุกขกิริยา ในการค้นหาสัจธรรมในครั้งเริ่มต้น แต่การบำเพ็ญทุกขกิริยาไม่ใช่แนวทางแห่งความพ้นทุกข์ จึงได้เปลี่ยนวิธีการใหม่เป็นเหตุทำให้ปัญจวัคคีย์จากไป เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้วจึงคิดเดินทาง เพื่อไปโปรดปัญจวัคคีย์ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงได้แสดงพระปฐมเทศนาชื่อว่า “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” โปรดปัญจวัคคีย์ทำให้พระโกณฑัญญะ ได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วได้ทูลขออุปสมบทเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา พระศาสดาได้เผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังที่ต่าง ๆ เมื่อมีพระอรหันต์สาวกจำนวน ๖๐ องค์ พระพุทธองค์เห็นสมควรแล้ว ที่จะส่งพระสาวกเหล่านั้นไปประกาศพระพุทธศาสนาให้แผ่ขยายไปเพื่อปลดทุกข์ของชาวโลก จึงมีรับสั่งกับพระสาวกเหล่านั้นว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่หยาตตและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายมีภูมิตำหนักน้อยอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^๒ ธรรมะของพระพุทธเจ้า งามในเบื้องต้น คือ ชี้นำให้เราเดินไปได้ งามในท่ามกลาง คือ มีเหตุมีผลสมบูรณ์อย่างนี้ถูกอย่างนี้ผิด พิสูจน์ได้ด้วยตนเองอยู่ ตลอดเวลา งามในที่สุด คือ เราละกิเลสได้จริงๆ ความทุกข์ตกหายไปได้จริงๆ เป็นลำดับไป พุทธศาสนามีเป้าหมายเพื่อช่วยมวลมนุษย์ให้พ้นทุกข์ด้วยการยกระดับ ๔ ประการ คือ ๑. เป็นพระโสดาบัน คือ ผู้ที่ละความเห็นผิดว่ามีตัวเรา เห็นความจริงแล้วว่าตัวตนที่แท้จริง ตัวตนที่ถาวรนั้นไม่มี เป็นผู้มศีลบริบูรณ์ มีสมาธิ และมีปัญญาพอควร ๒. เป็นพระสกิทาคามี มีสติที่รวดเร็วในการรู้สึกตัว จนกิเลสตัณหาอ่อนกำลังลงไป มีสมาธิปานกลาง มีปัญญาเล็กน้อย ๓. เป็นพระอนาคามี สามารถปล่อยวางความยึดถือกายได้ จึงพ้นจากกามและปฏิฆะ มีสมาธิบริบูรณ์มีปัญญาปานกลาง ๔. เป็นพระอรหันต์ มีศีล สมาธิ และปัญญาสมบูรณ์ สามารถปล่อยวางความยึดถือใจได้ ก็จะพ้นจากทุกข์ทั้งปวง มุ่งสอนให้ผู้คนเข้าถึงซึ่งสัจจะธรรม คือ อริยสัจ ๔ อันได้แก่ ๑. ทุกข์ ความไม่สบายกายไม่สบายใจทั้งหลายทั้งปวง ๒. สมุทัย เหตุที่ทำให้เกิดความทุกข์ ๓. นิโรธ การดับทุกข์ ๔. มรรค แนวทางการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ พระพุทธองค์ทรงให้โอวาทที่ใช้ทรงสั่งสอนศาสนิกชน ๓ ประการ คือ ๑. สัพพปาปสฺส อภินิหาร การ

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

ไม่ทำบาปทั้งปวง ๒. สจิตตปริโยทปนํ การทำความดีให้ถึงพร้อม ๓. การทำจิตใจให้บริสุทธิ์
หมดจดผ่องแผ้วเข้มข้มขึ้นเบิกบาน

ลำดับต่อมาพระองค์ได้เดินทางไปโปรดชฎิลสามพี่น้อง ที่ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม พระพุทธเจ้าทรงใช้เวลา ๒ เดือน จากนั้นได้เสด็จไปเทศน์โปรดพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระราช
แห่งแคว้นมคธ ชาวมคธเห็นว่าแม้ชฎิลสามพี่น้องที่ตนเองนับถือยังยอมเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า
จึงลดทิฐิมานะหันมาตั้งใจฟังธรรม ในที่สุดก็ได้ดวงตาเห็นธรรมและหันมานับถือพระพุทธศาสนา
พระพุทธองค์สามารถวางรากฐานแห่งพระพุทธศาสนาในแคว้นมคธได้สำเร็จ ซึ่งเป็นหนึ่งในแคว้น
มหาอำนาจในยุคนั้น นี่คือผลการวางแผนประกาศพระศาสนาในเบื้องต้นของพระพุทธองค์

๒.๒ พุทธวิธีในการสอน

พุทธวิธีในการสอน หมายถึง วิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัทคือ ภิกษุ
ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือ บุคคลทั่วไปทั้งเทวดา ตามพระนามที่ได้รับยกย่องว่า สัตถา
เทวมนุสสุสานิ ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เนื่องจากทรงมีพุทธวิธีหลายประการ
อันเหมาะสมแก่ผู้ฟังหรือผู้สนทนาด้วย เมื่อจบการสอนหรือการสนทนา จึงมักจะได้รับผลสมความ
มุ่งหมายคือ ผู้ฟังได้บรรลุผลมรรคผลบ้าง แสดงตนถึงพระรัตนตรัยเป็นพุทธมามกะบ้าง สุตแล้วแต่
บุญบารมีหรืออินทรีย์ของแต่ละคน ซึ่งแก่อ่อนไม่เท่ากัน บางคราวทรงรอคอยให้อินทรีย์ของ
พระสาวกบางท่านแก่กล้าเพียงพอเสียก่อน แล้วจึงทรงแสดงธรรมจะเรียกว่า ทรงรอคอยความ
พร้อมก็ได้ เช่น ที่ทรงรอคอยอินทรีย์ของพระวัคคลิเป็นเวลาหลายเดือนเพียงเพื่อจะตรัสพระวาจา
ว่า “ดูก่อนวัคคลิจะประโยชน์อะไรด้วยร่างกายที่เปื่อยเน่าซึ่งเธอตามดูอยู่วัคคลิ! ผู้ใดเห็นธรรมผู้
นั้นเห็นเราผู้เห็นธรรม”^๓ ตรัสอย่างนี้ ทรงสอนอย่างนี้แก่ภิกษุวัคคลิที่ติดใจพระรูปพระโฉมของ
พระองค์ เพื่อให้พระวัคคลิเห็นธรรมเสียก่อน การเห็นพระองค์นั้นเป็นของไม่ยากเลย อีกอย่าง
หนึ่งมิได้ทรงสอนประสงคิให้ผู้ใดลุ่มหลงในพระองค์ แต่ให้เขาสนใจในสิ่งอันจะเป็นประโยชน์แก่
ตัวเขา ทรงเป็นครูที่ไม่กระหายศิษย์ แต่ทรงกระทำทุกอย่างเพื่อให้ประโยชน์แก่ศิษย์ ทรงชี้ให้ดู
อันตรายของครูประการหนึ่งในการมักมาก หรือ กระหายต้องการให้คนนับถือดังพุทธวจนะ ซึ่งได้
ตรัสแก่พระอานนท์ว่า “อานนท์! ครูบางคนในโลกนี้ ย่อมเสพเสนาสนะสังัดคือ ป่าไม้ โคนไม้
ภูเขา อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อครูผู้นั้นหลีกออกอยู่อย่างนั้น ชาวนิคมหรือชาวชนบทที่เป็น
พรหมณ์หรือคหบดีย่อมเวียนติดตามครูผู้นั้น ครูผู้นั้นก็ผูกใจสงบติดอยู่ มีความกำหนดมีความ

^๓ ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑๔๗/๒๑๖.

มักมากนี่แหละ “อานนท์! เราเรียกว่า อันตรายสำหรับครูอาจารย์ สิ่งอันเป็นอกุศลเศร้าหมอง เป็นไปเพื่อความเกิดใหม่ ประกอบด้วยความกระวนกระวาย มีทุกข์เป็นผลย่อมกดทับครูผู้นั้นไว้ อุบัติทวารสำหรับครูอาจารย์เป็นอย่างนี้แล” “อานนท์! เราตถาคตเกิดในโลก เป็นอรหันต์เป็นผู้เบิกบานแล้ว จำแนกธรรมสังฆอนัตตวิ ตถาคตนั้นเสพเสนาสนะอันสงัดคือ ป่าไม้ โคนไม้ ภูเขา ชวนิคมและชาวชนบทที่เป็นพราหมณ์หรือคหบดีเวียนติดตามอยู่ ตถาคตย่อมไม่ยอมผูกใจใคร ไม่ถึงความกำหนด ไม่เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก”^๔

ตัวอย่างแห่งผู้สรรเสริญพระพุทธองค์ และพระพุทธโฆษาทในสมัยพุทธกาลมีมากมายหลายคน เช่น พราหมณ์คนหนึ่งชื่อ คณกะโมคคัลลานะ ได้ทูลสรรเสริญไว้ว่า “บรรดาไม้ที่มีรากหอม กฤษณาเป็นเลิศ บรรดาไม้ที่มีแก่นหอม จันทร์แดงเป็นยอด บรรดาไม้ที่มีดอกหอม มะลิเป็นยอดฉันใด บรรดาปรมัตถธรรมทั้งหลายโงวาทของพระโคตมเป็นยอดฉันนั้น”^๕

นิครนถ์คนหนึ่ง ชื่อ สัจจกะ กล่าวสรรเสริญว่า “บุรุษปะทะข้างซบมันก็ดี เจอกองไฟกำลังลุกโชนก็ดี กระทบงูพิษก็ดี อาจมีทางเอาตัวรอดได้บ้าง แต่มาเจอพระสมณโคตมเข้า ไม่มีทางไปรอดได้ (ต้องยอมเคารพนับถือ)”^๖

ปิไลติกะปริพาชก กล่าวสรรเสริญไว้ต่อหน้า ชานุสโสณีพราหมณ์ว่า “คนที่จะรู้ถึงความเฉียบแหลมของพระสมณโคตมได้ ก็มีแต่คนที่รอบรู้และเฉียบแหลมเท่ากับพระสมณโคตมเท่านั้น”

พราหมณ์ชานุสโสณีถามว่า “ไฉนจึงมีความเลื่อมใสพระสมณโคตมมากถึงปานนั้น”

ปิไลติกะปริพาชก กล่าวตอบว่า “โยเล้าข้าพเจ้าจะไม่เลื่อมใส ข้าพเจ้าได้เห็นบัณฑิตที่เป็นกษัตริย์บางพวกมีปัญญาละเอียดสุขุม เคยได้วาทีมาอย่างเชี่ยวชาญมีปัญญาคมกล้า เทียบทำลายความเห็น ของผู้อื่นด้วยปัญญาของตน บัณฑิตเมื่อทราบว่พระสมณโคตมอยู่ที่ใดก็ผูกปัญหาไปเฝ้า เพื่อต้องการจะแย้งให้จน แต่พอไปเฝ้าเท่านั้น พระสมณโคตมก็แสดงธรรมให้ฟัง ขัตติยบัณฑิตเหล่านั้นพากันแสดงตนขอเป็นสาวกของพระโคตมหมดสิ้น พระสมณโคตมยอมให้การบรรพชาอุปสมบทแก่พวกเขา ครั้นได้บวชแล้วบัณฑิตเหล่านั้นก็ปลีกตนออกจากหมู่ไปสู่ที่สงัด ไม่ประมาท มีความเพียรเฝ้ากิเลส ไม่นานนักก็ได้สำเร็จกิจพรหมจรรย์ “ด้วยเหตุนี้ ข้าพเจ้า

^๔ ดูรายละเอียดใน ม.จ. (ไทย) ๑๔/๒๔๒-๒๔๓/๓๕๒-๓๕๔.

^๕ ม.จ. (ไทย) ๑๔/๘๘/๑๐๔

^๖ ม.จ. (ไทย) ๑๒/๔๓๕/๔๐๓

จึงแน่ใจในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธโคดม ข้าพเจ้าเชื่อว่าพระพุทธโคดมนั้นทรงมีพระคุณธรรมลึกซึ้ง จนผู้อื่นไม่อาจหยั่งให้ถึงได้ จะทำได้ก็แต่เพียงอนุমানเอาเท่านั้น”^๗

โดยสรุปแล้ววิธีการสอนของพระพุทธเจ้าได้ทรงใช้วิธีการสอนดังนี้

๒.๒.๑. แบบสากัจฉาหรือสนทนา วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม ในการสนทนาพระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด แม้ในหมู่พระสาวก พระองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ไม่น้อย และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน อย่างในมงคลสูตรว่า “กาเลน ธมฺมสากัจฉา เอตมฺมงฺกล มุตฺตมํ การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลอันอุดม” ดังนี้

๒.๒.๒. แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมากและส่วนมากเป็นผู้มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกัน พอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้าง ๆ ได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกไว้ว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุมนั้น แต่ละคนรู้สึกว่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเองโดยเฉพาะ ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างของพระพุทธเจ้า

๒.๒.๓. แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่าง ๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงคำสอนในลัทธิตน บ้างก็ถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธรองค์ทรงสอนให้พิจารณาดูลักษณะของปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่างคือ

๑) เอกังสพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมา ตายตัว พระอรรรกถาจารย์ยกตัวอย่างเช่น ถ้ามว่า “จักขุ เป็นอนิจจังหรือ” ฟังตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า “ถูกแล้ว”

๒) ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้วจึงแก้ ท่านยกตัวอย่างเช่น เขาถามว่า “โสตะก็เหมือนจักขุหรือ” ฟังย้อนถามก่อนว่า “ที่ถามนั้นหมายถึงในแง่ใด” ถ้าเขาว่า

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๓๖/๓๒๙.

“ในแง่เป็นเครื่องมองเห็น” ฟังตอบว่า “ไม่เหมือน” ถ้าเขาว่า “ในแง่เป็นอนิจจัง” จึงตอบรับว่า “เหมือน”

๓) วิภังชฌายากรณียปัญหา ปัญญาที่จะต้องแยกความตอบ เช่น เมื่อเขาถามว่า “สิ่งที่เป็นอนิจจัง ได้แก่ จักขุไซ้ไหม?” ฟังแยกความออกตอบว่า “ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้น ถึงโศตะ ฆานะ ฯลฯ ก็เป็นอนิจจัง” หรือปัญหาว่า “พระตถาคตตรัสสวาจาซึ่งไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่นไหม?” ก็ต้องแยกตอบตามหลักการตรัสสวาจา หรือปัญหาว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงตีเทียนตะบะทั้งหมดจริงหรือ ก็ต้องแยกตอบว่าชนิดใดตีเทียนชนิดใดไม่ตีเทียน ดังนี้ เป็นต้น

๔) รุปนียปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้งเสีย ได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์ อันจักเป็นเหตุให้เขว ยึดเยื้อ สิ้นเปลืองเวลาเปล่า ฟังยับยั้งเสียแล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวเรื่องที่ประสงค์ต่อไป ท่านยกตัวอย่าง เมื่อถามว่า “ชีวะอันใดสรีระก็อันนั้นหรือ?” อย่างนี้เป็นคำถามประเภทเกร็งความจริง ซึ่งถึงอธิบายอย่างไรผู้ถามก็ไม่อาจเข้าใจ เพราะไม่อยู่ในฐานะที่เขาจะเข้าใจได้พิสูจน์ไม่ได้ ทั้งไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่เขาด้วย นอกจากนี้ ท่านยังสอนให้คำนึงถึงเหตุแห่งการถามปัญหาด้วยในเรื่องนี้พระสารีบุตร อัครสาวก เคยแสดงเหตุแห่งการถามปัญหาไว้ว่า “บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมถามปัญหาแก่ผู้อื่น ด้วยเหตุ ๕ อย่างคือ

- ๑) บางคน ย่อมถามปัญหาเพราะความโง่เขลา เพราะความไม่เข้าใจ
- ๒) บางคน มีความปรารถนาเลวทราม เกิดความอยากได้จึงถามปัญหา
- ๓) บางคน ย่อมถามปัญหา ด้วยต้องการอวดเด่นข่มเขา
- ๔) บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยประสงค์จะรู้
- ๕) บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยความดำริว่า เมื่อเราถามแล้ว เขาตอบได้ถูกต้องก็เป็นการดี แต่ถ้าเราถามแล้ว เขาตอบไม่ถูกต้อง เราจะได้ช่วยแก้ไขเขาโดยถูกต้อง”

๒.๓ จุดมุ่งหมายในการที่ทรงสอน ๓ ประการ^๔

๑ เพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น (อภิถุญญาธรรมเทศนา) ข้อนี้ หมายความว่า สิ่งใดที่ทรงรู้แล้วเห็นแล้ว แต่เมื่อทรงเห็นว่าไม่จำเป็นสำหรับผู้ฟังหรือผู้รับคำสอนก็ไม่ทรงสอนสิ่งนั้น ทรงสอนให้รู้จริงเห็นแจ้งเฉพาะเท่าที่จำเป็นสำหรับสาวกนั้นๆ เหมือนครูที่มีความรู้สูงมาก แต่ถึงกระนั้นก็ยอมนำเอาเฉพาะความรู้เท่าที่จำเป็นแก่ศิษย์ในชั้นนั้นๆ มาสอนเท่าที่ศิษย์จะรับได้ เพื่อประโยชน์แก่ศิษย์ อนึ่งเหมือนบิดามารดาแม้จะมีทรัพย์มากปานใด

^๔ อจฺ ติก. (ไทย) ๒๐/๓๕๖/๕๖๕.

ก็ยอมให้ทรัพย์แก่บุตร ตามควรแก่วัยและความจำเป็นของบุตรนั้นๆ ครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สีสพวัน (ป่าประดู่ลาย) ใกล้เมืองโกสัมพี ครั้งนั้น ทรงถือใบประดู่ลายเพียงเล็กน้อยไว้ในพระหัตถ์แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ใบประดู่ลายในพระหัตถ์กับใบประดู่ลายที่อยู่บนต้นอย่างไหนจะมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ใบประดู่ลายในพระหัตถ์มีเพียงเล็กน้อย ส่วนที่อยู่บนต้นมีมากนัก พระพุทธองค์ตรัสว่า เรื่องนี้ฉันใด เรื่องที่ทรงรู้แล้วแต่ไม่ได้ตรัสบอกภิกษุทั้งหลายก็ฉันนั้น คือเรื่องที่ทรงรู้นั้นมีมากเหมือนใบไม้บนต้น ส่วนที่ทรงบอกทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายมีเพียงเล็กน้อยเหมือนใบไม้ในกำพระหัตถ์ ทั้งนี้ก็เพราะทรงเห็นว่าไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายคลายกำหนด ความดับ ความสงบ ความรู้ยิ่ง (อภิญญาณะ) ตรัสรู้และนิพพาน ส่วนที่ทรงบอกนั้นเพราะประกอบด้วยประโยชน์... เป็นไปเพื่อการตรัสรู้และนิพพาน เรื่องที่ทรงบอกคือ เรื่องทุกข์เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์และทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์”

ความข้อนี้ พิจารณาเถิน ๆ ดูเหมือนจะแย้งกับพระพุทธภาษิตที่ทรงตรัสกับพระอานนท์ เมื่อจวนจะปรินิพพานที่ว่า “กำมือของอาจารย์ไม่มีแก่เรา” ซึ่งหมายความว่า ได้ทรงแสดงธรรมเปิดเผยหมดแล้ว ทรงแบพระหัตถ์ออกหมดแล้ว มิได้ปิดบังซ่อนเร้นคำสอนใด ๆ ไว้เลย เพราะฉะนั้นภิกษุทั้งหลายจะหวังอะไรในพระองค์อีก แต่เมื่อพิจารณาด้วยดี โดยโยนิโสมนสิการก็จะเห็นได้ว่า ไม่ขัดแย้งกัน เพราะที่ตรัสว่า “ไม่มีกำมือของอาจารย์ ทรงเปิดเผยหมดแล้วนั้น” ก็หมายถึง ธรรมที่ควรรู้ควรเห็นเท่าที่จำเป็นแก่การประพฤติปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์นั่นเอง ทรงแสดงธรรมมุ่งเอาบุคคลบางพวก ที่ทรงเห็นอุปนิสัยแล้วว่าพอจะรู้ตามได้ เป็นเวไนยบุคคล ส่วนบุคคลอื่น ๆ นอกจากนี้ ถ้าวรวมอยู่ในกลุ่มนั้นก็พลอยได้ฟังไปด้วย มีพระพุทธวจนะดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้เห็นหรือไม่ได้เห็นตถาคตก็ตาม ได้ฟังหรือไม่ได้ฟังธรรมของตถาคตก็ตาม ก็ไม่สามารถเข้าสู่คลองแห่งกุศลธรรมได้เลย แต่บุคคลบางคนในโลกนี้ได้เห็นหรือไม่เห็นตถาคตก็ตาม ได้ฟังหรือไม่ได้ฟังธรรมของตถาคตก็ตาม ย่อมสามารถเข้าสู่คลองแห่งกุศลธรรมได้ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนต่อเมื่อได้เห็นตถาคตหรือได้ฟังธรรมของตถาคต จึงสามารถเข้าสู่คลองแห่งกุศลธรรมได้ ถ้าไม่ได้เห็นตถาคตหรือไม่ได้ฟังธรรมของตถาคตจะไม่สามารถเข้าสู่คลองแห่งกุศลธรรมได้เลย เพราะเห็นแก่บุคคลประเภทหลังนี้แหละเราถึงอนุญาตให้มีการแสดงธรรม และเพราะมุ่งเอาบุคคลประเภทหลังนี้แหละเป็นหลักคนประเภทอื่นจึงพลอยได้ฟังไปด้วย”^{๙๙}

^{๙๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๔๘/๑๗๑๒.

^{๑๐๐} อ.จ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๕๒/๔๖๑.

อธิบายโดยย่อว่า บุคคลบางพวกมีบารมีดี มีกุศลเป็นปัจจัยหนุนและคุ้มครอง เช่น พวกอุคฆฏิตัญญู ได้ยินได้ฟังอะไรเพียงเล็กน้อยจากบัณฑิตแม้มีโทษพระพุทธเจ้า ก็สามารถเว้นชั่วประพฤติดีได้ เรียกว่า มาสู่คลองแห่งกุศลธรรมได้เอง บางพวกเป็นผู้มีบาปหนาหนักด้วยอกุศลธรรม เป็นปทปรมะ แม้ได้ยินได้ฟังคำสอนของพระตถาคตอยู่เนืองๆ ก็ไม่อาจเข้าสู่คลองแห่งกุศลธรรมได้ ยังคงเป็นคนบาป คนชั่วอยู่นั่นเอง มีหน้าซ้ำยังทำตนเป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์เสียอีก อย่างที่พระองค์ทรงเปรียบว่าเหมือนทัพพีไม่รู้รสแกง แต่บุคคลบางพวกอยู่ในประเภทเวไนยบุคคล พอแนะนำได้พอฝึกได้ บุคคลประเภทนี้แหละต้องอาศัยบัณฑิตเป็นปัจจัย เมื่อได้กัลยาณมิตร จึงจะเข้าสู่คลองแห่งกุศลธรรม ถ้าได้ปาปมิตรก็ไปสู่คลองแห่งอกุศลธรรม ข้อความในจุฬามาลูกกโยวาทสูตร^{๑๑} บอกเราว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงแสดงธรรม หรือเรื่องราวอันไม่จำเป็นจะต้องรู้ โดยเฉพาะปัญหาทาง อภิปริชญา เช่น โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง เป็นต้น ดังที่พระมาลากยะทูลถามให้ทรงตอบ อ้างว่าถ้าไม่ทรงตอบเรื่องนี้จะไม่อยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในสำนัก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบพระมาลากยะว่า มิได้ทรงชักชวนให้มาบวช และมีได้ทรงสัญญาไว้ว่าเมื่อบวชแล้ว จะทรงแสดงธรรมเรื่องโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยงให้ฟัง อนึ่งเรื่องโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยงเป็นต้นนั้น ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย...ไม่เป็นไปเพื่อปริณิพพาน แม้รู้แล้วก็ไม่ทำให้พ้นทุกข์ได้ ส่วนเรื่องทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นเรื่องที่ทรงพยากรณ์ ทรงสอน ทรงแสดง เพราะประกอบด้วยประโยชน์ เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย...เพื่อนิพพาน รู้แล้วทำให้พ้นทุกข์ได้

ทรงเปรียบเทียบให้พระมาลากยะฟังว่า เหมือนบุคคลผู้หนึ่งถูกลูกศรอาบยาพิษแล้ว ญาติมิตรได้หาแพทย์ผู้ชำนาญในการผ่าตัด แต่บุคคลผู้นั้นห้ามเสีย ขอทราบรายละเอียดเกี่ยวกับผู้ยิงก่อนว่าเป็นใครมาจากไหน ลูกศรทำด้วยอะไร เป็นต้นแล้ว จึงจะยอมให้ผ่าตัดเอาลูกศรออก บุคคลผู้นั้นจะต้องตายเสียก่อนที่จะเอาลูกศรออกได้ หน้าที่ของเขาในเวลานั้นก็คือ ให้แพทย์เอาลูกศรออก รักษาแผลให้หาย เพราะเป็นเรื่องเร่งด่วนควรทำก่อน ข้อนี้ฉันใด มนุษย์ทั้งหลายถูกลูกศรคือความทุกข์เสียบอยู่ทั้งทางกายและทางใจ หน้าที่เร่งด่วนก็คือ รีบถอนลูกศรคือทุกข์นั้น ออกเสีย ส่วนปัญหาเรื่องโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยงนั้นไม่ใช่เป็นปัญหาเร่งด่วน ไม่ต้องรู้ก็ได้ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเรื่องนี้จบลง พระมาลากยะชื่นชมยินดีพระผู้มีพระภาคเจ้ายิ่งนัก

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๓/๑๔๗.

๒. เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังพอตรองให้เห็นด้วยตนเอง (นิทานธรรมเทศนา)

อธิบายว่า พระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์ไม่ยากเกินไปจนถึงกับตรงตามพุทธวิธีในการสอนจึงอยู่ท่ามกลางระหว่างความยากเกินไปกับความง่ายเกินไป ส่วนใหญ่ทรงสอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยตนเอง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) ในสังคาลกสูตร^{๑๒} เล่าไว้ว่า เช้าวันหนึ่งพระพุทธองค์เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ ทอดพระเนตรเห็นสังคาลกมานผู้มีผ้าเปียก ผมเปียก (แสดงถึงความทุกข์โศก) กำลังไหว้ทิศทั้งหลายอยู่ในระหว่างทางเสด็จพุทธดำเนิน จึงตรัสถามว่า ทำอย่างนั้นเพื่ออะไร มานพกราบทูลว่า ทำตามคำของบิดาซึ่งได้สั่งไว้เมื่อใกล้จะสิ้นชีพว่าให้ไหว้ทิศทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ในวินัยของพระอริยะเขาไม่มอบนมโห้วทิศกันอย่างนี้ มานพขอรับรองให้ทรงแสดงการไหว้ทิศ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมเรื่องให้เว้นความชั่วต่างๆ และให้เว้นอบายมุขต่าง ๆ ให้รู้จักมิตรแท้มิตรเทียมและทรงแสดงทิศ ๖ ในความหมายใหม่ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ

๑. ทิศเบื้องหน้า	มารดา บิดา
๒. ทิศเบื้องขวา	ครูอาจารย์
๓. ทิศเบื้องหลัง	บุตร ภรรยา
๔. ทิศเบื้องซ้าย	มิตร
๕. ทิศเบื้องต่ำ	ทาสกรรมกร หรือคนที่อยู่ในฐานะต่ำกว่า
๖. ทิศเบื้องบน	สมณพราหมณ์ผู้มีศีล

ทรงแสดงว่า ให้ปฏิบัติชอบต่อบุคคลประเภทต่างๆ ดังกล่าวมาชื่อว่าเป็นการไหว้ทิศ ที่ถูกต้องตามอริยวินัย นอกจากนี้ยังทรงแสดงหน้าที่ที่บุคคลประเภทนั้นพึงปฏิบัติต่อกัน เพื่อความสงบสุข ความราบรื่นของการครองชีวิตอยู่ด้วยกัน เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมจบลงแล้ว สังคาลกมานพก็ชื่นชมยินดีปฎิญาณตนเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต ทั้งนี้เพราะเขาตรงตามด้วยเหตุผลแล้วเห็นจริงตามที่พระพุทธองค์ทรงสอน

(๒) คราวหนึ่งตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า^{๑๓} “ภิกษุทั้งหลาย แม้ว่าภิกษุจะพึงจับชายสังฆาฏิของเราติดตามเราไปทุกย่างก้าว แต่เธอเป็นผู้มากไปด้วยความโลภ มีความกำหนัดกล้า

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๙-๒๐๗/๑๗๒-๒๐๕.

^{๑๓} พุ.ยติ. ๒๕/๓๐๐/๒๗๒.

ในกามทั้งหลาย มีจิตพยาบาท มีใจคิดแต่เรื่องประทุษร้ายอยู่เสมอ หลงลืมนสติ ไม่มีสัมปชัญญะ มีใจไม่มั่นคง มีจิตตื่นเหมือนเนื้อที่ตื่นไฟ มีอินทรียปรากฎ (ไม่สำรวจอินทรีย) ภิกษุเช่นนั้นชื่อว่าอยู่ห่างไกลจากเรา และเราก็ออยู่ห่างไกลจากภิกษุนั้น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุนั้นมีได้เห็นธรรม ผู้ไม่เห็นธรรมชื่อว่าไม่เห็นเรา ถึงแม้ว่า ภิกษุจะอยู่ห่างเราถึงร้อยโยชน์ แต่เธอไม่หนักในความโลภ ไม่มีความกำหนัดกล้าในกามทั้งหลาย มีจิตไม่พยาบาท ไม่มีจิตคิดประทุษร้าย มีสติมั่นคง มีสัมปชัญญะ มีจิตมั่นคงไม่คลอนแคลนสำรวจอินทรียด้วยดี ภิกษุเช่นนั้นชื่อว่าอยู่ใกล้เรา เราก็ออยู่ใกล้ภิกษุนั้นชื่อนี้เพราะเหตุไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุนั้นยอมเห็นธรรม เมื่อเห็นธรรมก็ยอมเห็นเรา”

(๓) คราวหนึ่ง พระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลว่า พราหมณ์คนหนึ่งชื่อสังครวะในเมืองสาวัตถีนี้เอง มีความเชื่อว่าบุคคลจะบริสุทธิได้ด้วยการอาบน้ำในแม่น้ำคงคาวันละ ๒ ครั้ง คือ เช้า เย็น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดอนุเคราะห์เสด็จไปหาสังครวะพราหมณ์เพื่อสั่งสอนเขาให้ทราบทางที่ถูกต้องด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับโดยอาการดุขุณี พอถึงเวลาเช้า พระพุทธองค์ก็เสด็จไปหาสังครวะพราหมณ์ถึงที่อยู่ของเขา ตรัสถามว่า “พราหมณ์ อาตมาภาพได้ยินมาว่า ท่านถือว่าคุณจะบริสุทธิได้ด้วยการอาบน้ำสنانภายในแม่น้ำคงคา ท่านจึงทำอย่างนั้นทั้งเวลาเช้าและเย็น เป็นความจริงหรือ” “จริงอย่างนั้น พระโคตมผู้เจริญ” สังครวะพราหมณ์ทูล “พราหมณ์ ท่านเห็นประโยชน์อย่างไรจึงทำเช่นนั้น” “พระโคตมผู้เจริญ ข้าพเจ้าคิดว่า บาปกรรมที่ทำตอนกลางวันข้าพเจ้าก็ลอยเสียด้วยการอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเวลาเย็น ส่วนบาปกรรมใดที่ข้าพเจ้าทำตอนกลางคืน ข้าพเจ้าก็ลอยบาปนั้นเสียด้วยการอาบน้ำในเวลาเช้า” พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสดับดังนั้นแล้วมีพระประสงค์จะให้พราหมณ์อาบน้ำสنانใจ (เพราะบาปอยู่ที่ใจก่อนแล้วจึงทำทางกายวาจา) จึงตรัสชักชวนพราหมณ์ให้มาอาบน้ำในธรรมวินัยของพระองค์ให้เอาธรรมเป็นน้ำ มีศีลเป็นท่าลง เป็นน้ำที่สดับบุรุษ (คนดี) สรรเสริญอาบแล้วตัวไม่เปียก ยังข้ามไปฝั่งโน้น (คือนิพพาน) ได้ด้วย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอธิบายขยายความจนพราหมณ์เข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นด้วยตนเอง ตรวจสอบแล้วเห็นจริงอย่างที่พระพุทธองค์ตรัสสอน เพราะตามหลักฐานปรากฏว่า เมื่อพระพุทธองค์ตรัสจบแล้วสังครวะพราหมณ์ชื่นชมยินดี สรรเสริญพระธรรมเทศนาว่า แจ่มแจ้งไพเราะเหมือนหงายของที่คว่ำ...พร้อมกันนั้นก็ปฏิญาณตนเป็นอุบาสกนับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

๓. เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรมมีคุณเป็น อัครรรย สามารถยังผู้ปฏิบัติตามให้ได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน

ในข้อนี้มีเรื่องทีพอนแนะนำมาประกอบการพิจารณาหลายเรื่อง ขอนำมากล่าวเพียงเล็กน้อย ดังนี้ บรรดาปาฏิหาริย์ทั้ง ๓ นั้น^{๑๔} พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญอนุศาสนีปาฏิหาริย์ว่าดีที่สุดในประเด็นที่สุดและเป็นประโยชน์ที่สุด ข้อนี้เป็นความจริงอย่างยิ่ง พระพุทธศาสนาที่ดำรงเป็นประโยชน์แก่มหาชนมาจนกระทั่งบัดนี้ ก็ด้วยอานุภาพของอนุศาสนีปาฏิหาริย์นั่นเอง

ในสังครวสูตร^{๑๕} พระพุทธองค์ทรงแสดงปาฏิหาริย์ ๓ แก่สังคระพราหมณ์ ให้พราหมณ์พิจารณาว่าอย่างไรหน่ดีกว่า ประณีตกว่า พราหมณ์กราบทูลว่า อิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนาปาฏิหาริย์ไม่ประณีต ผู้ใดทำก็เป็นเรื่องเฉพาะตัวของผู้นั้นและปรากฏแก่ตน (สังคระพราหมณ์) เหมือนภาพลวง (มายาสหยมุรูป วีย ขายติ) ส่วนอนุศาสนีปาฏิหาริย์เป็นประณีต พระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงเน้นปาฏิหาริย์ทางคำสอน คือพูดสอนให้ผู้ฟังนำไปปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติแล้วได้ผลตามที่ทรงสอนก็เห็นเป็นอัครรรย นั่นแหละคือยอดปาฏิหาริย์และเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ไม่เพียงเฉพาะตนเท่านั้น แต่เป็นประโยชน์ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเป็นอันมาก

ในแก้วกฐสูตร^{๑๖} เล่าว่า เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่สวนมะม่วง ของปาวาริกเศรษฐี เมืองนาลันทา ครั้งนั้นบุตรของคหบดีคนหนึ่งชื่อแก้วกฐ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลขอให้ภิกษุสักรูปหนึ่งแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ เพื่อว่าชาวเมืองนาลันทาซึ่งมีอยู่หนาแน่นจักได้เลื่อมใสศรัทธาในพระผู้มีพระภาคเจ้ายิ่งขึ้น พระศาสดาตรัสตอบว่า เรามีได้แนะนำสั่งสอนภิกษุทั้งหลายให้ทำอิทธิปาฏิหาริย์แก่ฤหัสถ์ นายแก้วกฐ์ทูลขอรับรองจึงวอนอีก ๒ ครั้ง (รวมเป็น ๓ ครั้ง) ในทำนองเดียวกันพระพุทธองค์จึงตรัสถึงปาฏิหาริย์ ๓ อย่างโดยย่อว่าเมื่อภิกษุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ อยู่ผู้ที่เลื่อมใสก็จะบอกแก่ผู้ที่ยังไม่ศรัทธาไม่เลื่อมใสถึงความอัครรรยต่าง ๆ นั้น ผู้ที่ไม่ศรัทธาก็จะกล่าวแย้งว่า มีวิชาอยู่อย่างหนึ่งชื่อ คันธารี ภิกษุนั้นแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่างด้วยวิชาคันธารีนั่น

อนึ่ง เมื่อภิกษุแสดงอาเทศนาปาฏิหาริย์อยู่ ผู้เลื่อมใสก็จะบอกแก่ผู้ไม่เลื่อมใส ผู้ไม่เลื่อมใสก็จะฟังกล่าวว่า มีวิชาอยู่อย่างหนึ่งชื่อ มณิกา ภิกษุทลายใจ ทายความนึกคิดของผู้อื่น

^{๑๔} หมายถึง ๑. อิทธิปาฏิหาริย์ การแสดงฤทธิ์ต่างๆ, ๒. อาเทศนาปาฏิหาริย์ การดักใจคนได้ ฐู่ใจคน และ ๓. อนุศาสนีปาฏิหาริย์ การสั่งสอนให้เข้าใจเรื่องต่างๆ ตามเป็นจริง

^{๑๕} อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๑๔/๕๐๐.

^{๑๖} ที.สี.อ. (ไทย) ๙/๒๗๓/๓๓๘.

ด้วยวิฆามณิกานัน “คูก่อนแก้วแก้ว” พระศาสดาตรัส “เราเห็นโทษของอิทธิปาฏิหาริย์และอาเทศนา
 ปาฏิหาริย์อยู่อย่างนี้ จึงอึดอัดระอา รังเกียจปาฏิหาริย์ทั้ง ๒ นั้น” ส่วนอนุศาสน์ปาฏิหาริย์คือ
 การสั่งสอนให้เว้นสิ่งที่ควรเว้น ให้ทำสิ่งที่ควรทำ ทั้งทาง กาย วาจา ใจ นั้นเป็นสิ่งประณีตและมี
 ประโยชน์พระองค์ทรงสรรเสริญ ต่อจากนั้นทรงแสดงธรรมแก่แก้วแก้วหลายประการ เช่น ศีล
 ระดับต่างๆ อินทริยสังวร การละนิวรณ์ ๕ ได้ การได้ญาณระดับต่างๆ วิชชา ๘ เมื่อจบพระ
 พุทธดำรัส นายแก้วแก้วก็แสดงความชื่นชมยินดีต่อภาสิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเน้นการ
 ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์เพื่อประโยชน์ของผู้ปฏิบัติว่า เป็นการบูชาพระองค์อย่างยิ่ง มี
 เรื่องราวที่เป็นหลักฐานในสมัยพุทธกาล ซึ่งจะนำมากล่าวในที่นี้เพียงเล็กน้อยคือ ในมหาปริณิพพาน
 สุตต^{๑๘} เมื่อพระพุทธองค์จวนปรินิพพาน ทอดพระเนตรเห็นมหาชนนำเครื่องสักการะเป็นอันมาก
 มาบูชาพระองค์ จึงตรัสกับพระอานนท์ว่า การทำการบูชาอย่างนั้นไม่ชื่อว่าบูชาพระองค์ด้วยการ
 บูชาอย่างยิ่ง แต่ผู้ใดจะเป็นภิกษุหรือภิกษุณีอุบาสกหรืออุบาสิกาก็ตาม ปฏิบัติธรรมสมควร
 ปฏิบัติชอบผู้นั้นแหละชื่อว่าบูชาพระองค์ด้วยการบูชาอย่างยิ่งเมื่อพระตถาคตเจ้าทรงปลง
 พระชนมายุสังขารว่าอีก ๔ เดือน ช้างหน้าพระองค์จักปรินิพพาน ดังนี้ ภิกษุทั้งหลายปรึกษากัน
 ว่า “พวกเราจะทำอย่างไรหนอ” ภิกษุรูปหนึ่งชื่อ ธรรมมาราม ไม่ยอมรวมกลุ่มกับภิกษุทั้งหลาย
 เมื่อภิกษุทั้งหลายถามถึงความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องการปรินิพพานของพระศาสดา ท่านมิได้ให้
 คำตอบแต่ประการใด แต่คิดว่า “อีก ๔ เดือนข้างหน้าพระศาสดาจะปรินิพพานแล้ว เราเป็นผู้ยังมี
 รัศจะอยู่ เราจักพยายามเพื่อบรรลุอรหัตผลในช่วงเวลาที่พระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่นั้นเอง
 เพื่อเป็นการบูชาพระองค์” ท่านธรรมมารามคิดดังนี้แล้ว นึกคิดระลึกถึงธรรมที่พระศาสดาทรง
 แสดงอยู่ตลอดเวลา ไม่ยอมรวมกลุ่มคลุกคลีกับภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหลายรูปกราบทูลพระศาสดา
 ว่า พระธรรมมาราม มิได้มีความเชื่อในพระองค์เลยพระศัพท(พระพุทธเจ้า) ให้เรียกพระธรรม
 มารามเข้าเฝ้า ตรัสถามถึงเหตุที่ประพฤติกะทำเช่นนั้น เมื่อทรงทราบเหตุแล้วทรงอนุโมทนาสาธุการ
 ว่า ดีแล้วๆ ผู้ที่มีความรักเคารพในเราจึงประพฤติดังธรรมมารามเกิด ภิกษุทั้งหลาย ผู้ที่บูชาเรา
 ด้วยของหอมดอกไม้ หาชื่อว่าบูชาจริงไม่ ส่วนผู้ปฏิบัติธรรมสมควร จึงชื่อว่าบูชาเราอย่างแท้จริง
 (ดูอรรถกถาธรรมบท ภาค ๘ ภิกษุวรรค เรื่อง พระธรรมมาราม) มีเรื่องภิกษุอื่น ๆ ทำนองนี้

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๐-๑๖๑/๑๒๖.

๓. วิธีที่ทรงสอน ๕ วิธี

๓.๑ **ทรงสอนโดยวิธีเอ็งสลักษณะ** คือ ทรงแสดงยืนยันไปข้างเดียว เช่น ความดีมีผลเป็นสุข ความชั่วมีผลเป็นทุกข์หรือกุศลเป็นสิ่งควรบำเพ็ญ อกุศลเป็นสิ่งควรละ ดังข้อความในกรณียสูตรและปหานภวนาสสูตรดังนี้ ดูก่อนอานนที เรากล่าวว่า กายทุจริต วจีทุจริตและมโนทุจริต เป็นกิจไม่ควรทำโดยส่วนเดียว พระอานนทีทูลถามว่า เมื่อบุคคลประกอบทุจริตเช่นนั้นอยู่ โทษอะไรจะมีแก่บุคคลนั้น พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เขาพึงได้ซึ่งโทษ ๕ ประการคือ

- (๑) ตนเองติเตียนตนเองได้
- (๒) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วติเตียน
- (๓) กิตติศัพท์อันไม่ดีย่อมฟุ้งขจรไป
- (๔) เป็นคนหลงทำกาลกิริยา คือ ตายด้วยความหลง
- (๕) เมื่อสิ้นชีพแล้วย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก

ดูก่อนอานนที เรากล่าวว่า กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต เป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว พระอานนทีทูลถามว่า เมื่อบุคคลทำกายสุจริตเป็นต้นนั้นอยู่ เขาพึงหวังได้ซึ่งอานิสงส์อะไร พระพุทธองค์ตอบว่า เขาพึงหวังได้ซึ่งอานิสงส์ ๕ ประการคือ

- (๑) ตนเองติเตียนตนเองไม่ได้
- (๒) ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วสรรเสริญ
- (๓) กิตติศัพท์อันดีย่อมฟุ้งขจรไป
- (๔) ไม่หลงทำกาลกิริยา
- (๕) เมื่อสิ้นชีพแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

ในปหานภวนาสสูตรตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงละอกุศลเสีย ถ้าอกุศลเป็นสิ่งทีละไม่ได้ เราก็จะไม่สอนให้ละ แต่เพราะเหตุที่อกุศลเป็นสิ่งทีละได้ เราจึงสอนให้ละ อนึ่งถ้าอกุศลทีละแล้วจะพึงเป็นไปเพื่อทุกข์และไม่เป็นประโยชน์ เราก็จะไม่สอนให้ละ แต่เพราะอกุศลที่บุคคลละแล้วเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข เราจึงสอนให้ละอกุศลเสีย ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเจริญกุศล ถ้ากุศลเป็นสิ่งที่อบรมให้เกิดขึ้นไม่ได้ เราก็จะไม่สอนให้พวกเธอทั้งหลายเจริญกุศล แต่เพราะเหตุที่กุศลเป็นสิ่งที่อบรมให้เกิดขึ้นได้ เราจึงสอนให้พวกเธอทั้งหลายอบรม อนึ่งถ้ากุศลที่เจริญแล้วจะพึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์และเพื่อทุกข์แล้ว เราก็จะไม่สอนให้เธอทั้งหลายเจริญกุศล แต่เพราะเหตุที่กุศลอันบุคคลเจริญแล้วเป็นไปเพื่อประโยชน์และเพื่อสุข เราจึงสอนให้พวกเธอทั้งหลายเจริญกุศล

๓.๒ ทรงสอนโดยวิธีวิภาษลักษณะคือ ทรงแยกประเด็นให้ชัดเจน เช่น เรื่อง ที่ทรงแสดงแก่อภัยราชกุมาร ในอภัยราชกุมารสูตรเป็นต้น ดังจะยกมากล่าวโดยย่อในที่นี้ อภัยราชกุมาร ทรงอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุอื่นอีก ๓ รูปไปเสวยและฉันอาหารเข้าในนิเวศน์ของตน เมื่อเสวยเสร็จแล้ว อภัยราชกุมารทูลถามว่า พระตถาคตตรัสพระวาจาอันไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของคนอื่นบ้างหรือไม่ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ปัญหานี้จะกล่าวตอบโดยส่วนเดียวมิได้ (ต้องแยกตอบ)

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสดังนี้ อภัยราชกุมาร กราบทูลว่า พวกนิครตย์แย่งแล้ว ที่กราบทูลดังนี้เพราะนิครตย์ได้ชักข้อมอภัยราชกุมารว่า ถ้าพระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ทรงกล่าวถ้อยคำอันไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของผู้อื่น ก็พึงแย้งว่า ถ้ากระนั้นพระพุทธองค์จะต่างอะไรกับคนสามัญ ถ้าตรัสตอบว่า ไม่ตรัสพระวาจาอันไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจของผู้อื่น ก็พึงแย้งว่า เหตุใดพระองค์จึงทรงพยากรณ์ว่า พระเวททัตจักเกิดในอบาย จักเกิดในนรกถึง ๑ กัป พระวาจาเช่นนั้นทำให้พระเวททัตโกรธเสียใจ

ต่อจากนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระวาจาที่ทรงกล่าวและไม่ทรงกล่าวแก่อภัยราชกุมาร โดยใจความสำคัญว่า “วาจาที่ไม่จริงไม่มีประโยชน์ จะเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่นหรือไม่ ก็ไม่ตรัสพระวาจานั้น ส่วนวาจาใดที่จริงมีประโยชน์ จะเป็นที่รักที่พอใจของผู้อื่นหรือไม่ก็ตาม ก็ทรงเลือกกาลเวลาตรัสพระวาจานั้น” ทรงเปรียบเทียบให้อภัยราชกุมารทรงทราบ ว่า เหมือนเด็กอ่อนกลืนกระเบื้องหรือของแข็งลงในลำคอ ผู้หวังดีจำเป็นต้องล้วงเอากระเบื้องหรือของแข็งนั้นออก แม้จะทำให้เด็กเจ็บปวดถึงเลือดออกก็ตาม ข้อนี้ฉันใด พระองค์ทรงหวังดี มุ่งอนุเคราะห์สัตว์ทั้งหลาย จึงตรัสพระวาจาแม้เป็นที่พอใจบ้าง ไม่เป็นที่พอใจบ้างของผู้อื่น แต่เป็นพระวาจาที่มีประโยชน์และเลือกกาลเวลาตรัสวาจาเช่นนั้น ท่านที่ต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องวิภาษวิธีของพระพุทธเจ้า พึงดูเพิ่มเติมในชีวกสูตร มัชฌิมนิคาย มัชฌิมปัณณาสก์ พระไตรปิฎกเล่ม ๑๓ ข้อ ๕๖ – ๖๑ และ สีหสูตร อังคุตตรนิคาย อัฐกนิบาต พระไตรปิฎกเล่ม ๒๓ ข้อ ๑๐๒ นั้นเถิด รวมความว่า การสอนโดยวิธีวิภาษลักษณะนี้คือ การแยกประเด็นสอนหรือตอบคำถาม เช่น มีผู้ถามว่า ผู้หญิงกับผู้ชายใครดีกว่ากันอย่างไร จะตอบยืนยันไปข้างเดียวแบบเอกังสะไม่ได้ ควรตอบแยกว่า เป็นหญิงบางคนดีกว่าชายบางคน ชายบางคนดีกว่าหญิงบางคนดังนี้เป็นต้น เป็นคำตอบหรือคำสอนที่มีเงื่อนไข

๓.๓ ทรงสอนโดยวิธีปฏิบัติคุณลักษณะ คือ ทรงถามย้อนเสียก่อนแล้วจึงตรัสสอน เช่นที่ทรงสนทนากับสัจจกนิครตย์ เรื่องอัตตาและอนัตตา สัจจกนิครตย์ยืนยันว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นตัวตน เป็นของตน เพราะมีตัวตน คนทั้งหลายจึงได้มีบุญมีบาป

เปรียบเหมือนพืชพันธุ์ธัญญาหารอาศัยแผ่นดินจึงงอกงามไพบูลย์ ไม่มีแผ่นดินเสียแล้วพืชพันธุ์ต่างๆ ก็ไม่มีที่ที่อาศัยเจริญเติบโตได้ พระพุทธเจ้าตรัสย้อนถาม (ปฏิบัติ) ว่า พระมหากษัตริย์ที่ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว เช่นพระเจ้าปเสนทิโกศล หรือพระเจ้าอชาตศัตรู ย่อมมีพระราชอำนาจเต็มที่ในแว่นแคว้นของพระองค์ย่อมสามารถสั่งให้ฆ่าคนที่ควรฆ่า เนรเทศคนที่ควรเนรเทศอย่างนั้นมิใช่หรือ สัจจนิกครถ์ยอมรับว่าเป็นอย่างนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสถามอีกว่า ถ้ากระนั้นที่ท่านว่า รูปเป็นตัวตนและเป็นของตนนั้น ท่านมีอำนาจที่จะบังคับหรือว่า “ขอรูปของเราจงเป็นอย่างนี้ อย่าเป็นอย่างนั้นเลย” สัจจนิกครถ์นิ่งเงียบไม่ตอบ พระพุทธองค์ตรัสถามถึง ๒ ครั้งก็ยังไม่อาจตอบได้ ในที่สุดแห่งการสนทนาสัจจนิกครถ์ยอมรับว่าตนหลงผิดไป ที่จริงแล้วเป็นอย่างที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอน คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยง ไม่มีตัวตน บังคับบัญชาไม่ได้ จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่างเป็นอย่างนั้นเลย^{๑๘}

ในหนังสืออันมีชื่อเสียงว่าดียิ่งเล่มหนึ่งของเกรวาทคือ มิลินทปัญหา เป็นการสนทนาเรื่องศาสนาและปรัชญา พระนาถเสนให้ปฏิบัติพยากรณ์แก่พระเจ้ามิลินท์เป็นอันมาก ทำให้เรื่องลึกซึ้งเห็นได้ยาก เข้าใจได้ยาก กลับแจ่มแจ้งแก่พระเจ้ามิลินท์อย่างที่ไม่ทรงคาดคิดมาก่อน รวมความว่า ปฏิบัติพยากรณ์ คือ การสั่งสอนหรือสนทนาแบบถามย้อนเสียก่อนให้ผู้สนทนาตอบปัญหาทางนามธรรมอันลึกซึ้งไปได้เอง ตัวอย่างเช่น มีคนถามว่า เมื่อความรู้เกิดขึ้น ความไม่รู้หายไปไหน เราอาจถามย้อนในสิ่งที่มองเห็นง่าย ๆ เสียก่อนว่า เมื่อแสงสว่างเกิดขึ้น ความมืดหายไปไหน ดังนี้ เป็นต้น หรือเขาถามว่ากรรมที่บุคคลทำแล้วก่อนให้ผลอยู่ที่ใด ลองถามย้อน ดูว่ามะม่วงที่เราปลูกไว้ก่อนมีผล ผลมันอยู่ที่ใด ถ้าเขาตอบปัญหาที่เราถามได้ก็เป็นอันตอบปัญหาของเขาไปในตัว

๓.๔ ทรงสอนโดยรูปนลักษณะ คือ พักปัญหาไว้ไม่ทรงพยากรณ์ คือ ไม่ทรงตอบเรื่องนั้น เพราะทรงเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์ หรือยังไม่ถึงเวลาที่จะรู้ ตัวอย่างเรื่องพระมาลุงกยะมาทูลถามเรื่อง โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ชีพกับสรีระเป็นอันเดียวกันหรือคนละอย่าง เป็นต้น ทรงเห็นว่าไม่จำเป็นที่พระมาลุงกยะจะรู้เรื่องนี้ จึงทรงนิ่งเฉยไม่ตอบ แต่ทรงชี้แจงให้พระมาลุงกยะเข้าใจว่าเรื่องทุกขซึ่งเผชิญหน้ามนุษย์อยู่เป็นปัญหาเร่งด่วนที่จะต้องรู้ก่อน เปรียบเหมือนคนที่ถูกลูกศรอาบยาพิษควรรีบชวนช่วยรักษาแผลให้หายดีกว่ามัวสนใจเรื่องราวใครเป็นคนยิงลูกศรทำด้วยอะไร เป็นอาทิ^{๑๙}

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๒๙/๓๙๘.

^{๑๙} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๓/๑๔๗.

๓.๕ อุปมาลักษณะ ทรงสอนแบบเปรียบเทียบ เช่น ทรงเปรียบเทียบภิกษุด้วยผ้าเปลือกไม้และผ้ากาสี ทรงเปรียบเทียบลัทธิของมกฺขลิโคศาฬว่าเหมือนผ้าที่ทำด้วยผผคน มีนัยโดยย่อดังนี้ ทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผ้ากาสีมีลักษณะ ๓ อย่าง คือ สีงาม ส้มฝ้สนิมดี ราคาแพง ทั้งนี้ไม่ว่าจะเป็นผ้าใหม่ หรือกลางเก่ากลางใหม่ หรือเก่า เมื่อเก่าแล้วคนก็นิยมนำไปห่อรัตนะ หรือห่อของหอม ฉันไค ทำนองเดียวกัน ภิกษุบางรูปไม่ว่าจะเป็นภิกษุใหม่ หรือปุณกลาง หรือเป็นเถระ มีลักษณะ ๓ อย่างคือ

- (๑) เป็นผู้ม้ศีล มีธรรมงาม (เท่ากับสีงามของภิกษุ)
- (๒) เป็นผู้ให้ประโยชน์สุขแก่ผู้คบหาสมาคม (เท่ากับส้มฝ้สนิมของภิกษุ)
- (๓) ทำให้ปัจฉัยที่ทายกถวายมีอานิสงส์มาก (เท่ากับราคามากราคาแพงของภิกษุ)

พระพุทธร่องค์ทรงเตีอนภิกษุทั้งหลายว่า ให้ทำตนเช่นผ้ากาสีอย่าทำตนเป็นเช่นผ้าเปลือกไม้^{๒๐}

ผ้าเปลือกไม้มีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

- (๑) สีไม่สวย
- (๒) ส้มฝ้สหายาบ
- (๓) ราคาถูกหรือราคาน้อย ทำนองเดียวกับภิกษุบางรูปซึ่งเป็นผู้ม้ศีล มีธรรมเลว ให้

ทุกขีให้โทษแก่ผู้คบหาสมาคม ทำปัจฉัยที่ทายกถวายให้มีค่าน้อย หรือมีอานิสงส์น้อย^{๒๑}

ข้อที่ทรงเปรียบเทียบลัทธิของมกฺขลิโคศาฬว่า เหมือนผ้าที่ทำด้วยผผคนนั้นมีนัยดังนี้ “ภิกษุทั้งหลาย บรรดาผ้าที่ช่างนูกทอด้วยด้ายทุกชนิด ผ้าที่ทอด้วยผผคนเป็นของเลวที่สุด เพราะในฤดูหนาวก็เย็นจัด ในฤดูร้อนก็ร้อนจัด สีไม่งาม กลิ่นเหม็น และส้มฝ้สหายาบ ฉันไค บรรดาวาทะหรือลัทธิของสมณะที่เป็นปุณชนทั้งหลาย ลัทธิของมกฺขลิโคศาฬเป็นเลวที่สุด เพราะมกฺขลิโผษบุรุษมีวาทะว่า กรรมไม่มี การกระทำกรรมไม่มี ความเพียร (เพื่อความหลุดพ้น) ไม่มี ซึ่งขัดแย้งกับหลักคำสอนของพระพุทธรเจ้าทั้งหลายทั้งในอดีต อนาคตและปัจจุบัน ภิกษุทั้งหลายบุคคลวางไซหรือลอบไว้เพื่อความพินาศของปลาฉันไค มกฺขลิโผษบุรุษเกิดขึ้นในโลกเพื่อความพินาศของคนทั้งหลายฉันไค^{๒๒} วิธีสอนโดยการเปรียบเทียบนี้ทรงใช้มากมีอยู่คค้ดในพระไตรปิฎก ในที่นี้ นำมากล่าวเพียงเล็กน้อยพอเป็นตัวอย่างเหมือนน้ำหยดเดียวแห่งน้ำในบึงใหญ่

๒.๔ ทำที่ที่ทรงสอน

^{๒๐} อญ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๑๑๙/๕๓๙.

^{๒๑} อญ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๑๑๙/๕๓๙

^{๒๒} อญ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๖๙/๕๗๗.

๒.๔.๑ ทรงสอนอย่างละมุนละม่อม เช่นที่ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายจะเป็นความงามหาญน้อยไม่ ถ้าพวกเธอผู้บวชในธรรมวินัยที่เรากล่าวไว้ดีแล้วนี้ จะพึงเป็นผู้ที่มีความอดทน มีความสุภาพ” เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงอัคคีขันธโอบมสูตร^{๒๓} (สูตรที่เปรียบด้วยกองไฟเป็นทำนองว่า การกอดกองไฟหรือถูกเผาด้วยไฟยังดีกว่าการที่ภิกษุทุศีลบริโภคปัจจัย ๔ ของชาวบ้าน ทรงแสดงโทษแห่งความเป็นผู้ทุศีลนานาประการ) ผลเกิดขึ้นว่า ภิกษุบางพวกที่ต้องอาบัติหนักถึงปาราชิก อาเจียนเป็นโลหิตออกมา เพราะความร้อนกายร้อนใจภิกษุบางพวกที่ย่ำยีสิกขาบทเล็กๆ น้อยก็ลาสิกขา บางพวกมีศีลบริสุทธิฟังแล้วเกิดปีติปราโมชได้บรรลอรหัตตผล จำนวนภิกษุเบาบางลงเพราะสึกกันมาก พระพุทธองค์ทรงทราบเช่นนั้น ทรงสังเวชสลดพระทัยมีพระมหากรุณาทรงประสงค์จะอนุเคราะห์ภิกษุทั้งหลายปลอบให้เบาใจจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลายส่วนเบื้องต้นแห่งเมตตานั้นไม่ใช่อุปะจาระ ไม่ใช่อัปปนาแต่คือการแผ่เมตตาของภิกษุ แม้ชั่วระยะเวลาเล็กน้อยเพียงลัดนิ้วมือเดียว (คือนิ้วเข้าแล้วเหยียดนิ้วออก) ชื่อว่าได้ทำตามคำสอนของพระศาสดาบริโภคอาหารของชาวเมืองไม่เสียเปล่า”^{๒๔} ตรัสกับคนฝึกม้าชื่อ เกสรีว่า ทรงฝึกพระสาวกเหมือนที่นายเกสรีฝึกม้าคือฝึกอย่างละมุนละม่อมบ้าง อย่างรุนแรงบ้าง ใครที่ฝึกไม่ได้ก็ทรงฆ่าในวินัยเหมือนกันคือไม่ทรงสอน เลิกสอน การไม่สอนนั้นแหละคือการฆ่าในวินัยของพระอริยะ ทำนองเดียวกับที่นายเกสรีฆ่าม้าที่ฝึกไม่ได้เพื่อไม่ให้แพร่พันธุ์ที่เลว^{๒๕}

๒.๔.๒ ทรงสอนอย่างเข้มงวดรุนแรง มีตัวอย่างมากหลายที่แสดงถึงวิธีสอนอย่างเข้มงวดรุนแรงของพระพุทธองค์ทั้งนี้ เพื่อให้เหมาะสมกับอุปนิสัยหรืออินทรีย์ของเวไนยชน ทำนองเดียวกับช่างเหล็กจะต้องใช้ไฟแรงแก่เหล็กที่แข็งมาก ในจตุตถสูตรมีเรื่องเล่าว่า ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ศิษย์ของพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ได้มาเฝ้าพระพุทธองค์ที่ป่ามะขามป้อมใกล้เมืองจตุตมา เมื่อมาถึงแล้วจัดเสนาสนะกันส่งเสียงเอะอะดั่งลั่น พระพุทธเจ้าตรัสถามพระอานนท์ว่าเสียงอะไร เหมือนชาวประมงแย่งปลากัน เมื่อพระอานนท์ทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงรับสั่งให้พระอานนท์เรียกภิกษุเหล่านั้นเข้าเฝ้า ตรัสประณาม (ขับไล่ออกไปไม่ให้พักที่ป่ามะขามป้อมนั้น) ภิกษุเหล่านั้นอภิวาทพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณ (เวียนขวา) ด้วยความเคารพแล้วหลีกไป บางคราวทรงใช้พระวาจารุนแรง เพื่อให้ภิกษุได้สำนึกเช่น “คนโง่ๆ ทั้งนั้นส่งเสียงกันเอ็ดตะโร แต่หากมีคนไหนรู้ตัวว่าตัวเองเป็นพาลไม่ พวกบัณฑิตลิ้มตัวพอลใจพูดตามที่ตนต้องการ จะพูดอย่างไรก็พูดพาลไปอย่างนั้นเอง หาได้นำพาถึงกิเลสอันเป็นเหตุให้ทะเลาะกันไม่

^{๒๓} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๑๒๙/๖๙.

^{๒๔} อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๑๒/๑๒๔.

^{๒๕} อัง.จตุก. (ไทย) ๒๑/๑๕๐/๑๑๑.

ความกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันยังมีได้แม้ในพวกคนกักขฬะที่เที่ยวปล้นเมือง หักแข้งหักขาชาวบ้าน ซ่าฟันผู้คนแล้วต้อนเอามาโคและชนเอาทรัพย์ไป เมื่อเป็นเช่นนี้ใครเล่า ความกลมเกลียวเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันจะมีแก่พวกเธอบ้างไม่ได้” บางคราวตรัสกับพระอานนท์ว่า จักทรงชนาบแล้วชนาบเล่า ไม่ถนอมพวกเธอเหมือนช่างหม้อถนอมหม้อที่ยังใหม่ ผู้ใดมีสวาระผู้นั้นก็จักอยู่ได้ (ในธรรมวินัยนี้)

๒.๔.๓ ทรงสอนอย่างขอร้องวิงวอน ข้อความในธรรมทนายทสูตรเป็นตัวอย่างแห่งการสอนอย่างขอร้องวิงวอน เช่น ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเป็นธรรมทนายท คือผู้มารับมรดกกรรมของเราเถิด อย่าเป็นอามิสทนายท คือผู้รับมรดกอามิสของเราเลย เรามีความห่วงใยในเธอทั้งหลายว่า ทำอย่างไรหนอสาวกของเราจะพึงเป็นธรรมทนายท ไม่เป็นอามิสทนายท ถ้าพวกเธอเป็นอามิสทนายท พวกเธอจะพึงได้รับคำติเตียนว่า “ดูเถิด...ดูสาวกของพระศาสดาล้วนเป็นอามิสทนายททั้งนั้น ไม่เป็นธรรมทนายทเลย” แม้เราเองก็จะถูกติเตียนว่ามีสาวกล้วนเป็นอามิสทนายท เพราะฉะนั้นเธอทั้งหลายพึงเป็นธรรมทนายทของเราเถิด อย่าเป็นอามิสทนายทเลย”^{๒๖}

ในอังกษะยสูตร ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุหวังให้เป็นที่รักเป็นที่พึงพอใจของเพื่อนพรหมจารี พึงเป็นผู้สมบุรณ์ด้วยศีลเถิด”^{๒๗} เมื่อทรงส่งพระสาวกออกประกาศศาสนาครั้งแรก ได้ตรัสขอร้องวิงวอนว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชน เพื่อเกื้อกูลแก่โลก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าไปทางเดียวกัน ๒ รูป”^{๒๘} ในด้านบุคลิกภาพจะเห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีลักษณะทั้งทางด้านความสง่างามแห่งพระวรกาย พระสุรเสียงที่ใญ่มำจิตใจและพระบุคลิกลักษณะอันควรแก่ศรัทธาปสาทะทุกประการ ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างที่ทราบกันทั่วไปและที่บันทึกไว้ในคัมภีร์ต่างๆ เช่น

๑. ทรงมีพระมหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ และอนุพยัญชนะ ๘๐ ประการ มีพระวรกายสง่างามอย่างที่มีผู้ชมว่า “พระสมณโคดม มีพระพุทธรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณ ผุดผ่องยิ่งนัก วรรณและพระสีระดุจดั่งพรหม น่าดูน่าชม

^{๒๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๑/๒๑.

^{๒๗} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๘/๓๔.

^{๒๘} ที.ม. (ไทย) ๔/๓๗/๓๒.

๒ ทรงมีพระสุระเสียงไพเราะ และตรัสพระวาจาสุภาพ สละสลวย อย่างคำชมของ จังกีพรหมหนี่ว่า “พระสมณโคดม มีพระวาจาไพเราะ รู้จักถ้อยคำได้งดงาม มีพระวาจาสุภาพ สละสลวย ไม่มีโทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อหาความชัดเจน” และคำของอุตรมาณพที่ว่า “พระสุระ เสียงที่เปล่งเสียงก้องจากพระโอษฐ์นั้น ประกอบด้วยลักษณะ ๘ ประการ คือ ๑ นุ่มนวล ๒ ชัดเจน ๓ ไพเราะ ๔ ชวนฟัง ๕ กลมกล่อม ๖ ไม่พรวด ๗ ลุ่มลึก ๘ มีกังวาน หรือตามมหา บุรุษลักษณะข้อที่ ๒๙ ว่า พระสุระเสียงดุจดั่งพรม ตรัสมีสำเนียงไพเราะไพเราะดุจนก การเวก”

๓ ทรงมีพระอภักดิ์ปรีชาสามารถที่งดงามน่าเลื่อมใส เริ่มแต่สมบัติผู้ดี และมารยาท อันเป็นที่ยอมรับของสังคม ตลอดพระบุคลิกลักษณะที่เป็นเสน่ห์ทุกประการ พร้อมด้วย ความองอาจความสง่างาม ความสงบเยือกเย็น การแสดงธรรมของพระองค์ นอกจากแจ่มแจ้งด้วย สัจธรรมแล้ว ยังก่อให้เกิดความรู้สึกเพลิดเพลินสุขใจ ชวนให้อยากใกล้ชิดพระองค์อยู่เสมอ

อย่างคำชมของบุคคลต่าง ๆ เช่น ท่านพระปิงคิยาเถระ มองเห็นประโยชน์สารประโยชน์อันใด จึงเลื่อมใสในพระสมณโคดมถึงเพียงนี้” “ท่านผู้เจริญ เปรียบเทียบเหมือนบุรุษผู้ อิ่มในรสเลิศแล้ว ย่อมไม่ปรารถนาอื่น ๆ ที่เลว ฉันทใด บุคคลพึงธรรมของพระสมณโคดมพระองค์นั้น โดยลักษณะ จะโดยสุตตะ โดยคยยะ โดยไวยากรณ์หรือโดยอัฏฐกรรมก็ดี ย่อมไม่ปรารถนา วาทะของสมณะเป็นอันมากเหล่านี้ โดยลักษณะนั้น ๆ เลย ฉันทนั้น

เปรียบเหมือนบุรุษผิวอ่อนมาได้รวงผึ้ง ก็พึงลิ้มรสย่อมได้รสแทนแสนชุ่มชื่น ฉันทใด บุคคลพึงธรรมของพระสมณโคดมพระองค์นั้น.... ย่อมได้รับความดีใจรับความดีใจปราบปลื้มใจ ฉันทนั้น เปรียบเหมือนบุรุษได้ไม้จันทร์เป็นจันทร์เหลือง หรือ จันทร์แดง จะสูดกลิ่นตรงที่ได้ จะเป็นรากลำตัน หรือ ที่ยอด ก็ย่อมได้กลิ่นหอมสนิทเป็นกลิ่นแท้ฉันทใด บุคคลพึงธรรมของพระ สมณโคดมพระองค์นั้น ก็ย่อมได้ปราโมทย์ ได้ความโสมนัส ฉันทนั้น

เปรียบเหมือนบุรุษอาพาธเจ็บปวดเป็นไข้หนัก นายแพทย์ผู้ฉลาดพึงบำบัดอาพาธเขา ได้จับไวฉันทใด บุคคลพึงธรรมของพระสมณโคดมพระองค์นั้นแล้ว....ความโศกเศร้า ปริเทวนาการ ความทุกข์โศกและคับแค้นใจของเขา ย่อมหมดไป ฉันทนั้น

เปรียบเหมือน สระใหญ่มีน้ำใสเย็นจิตสนิท น้ำเจริญมีท่าเรียบน่านรมย์ บุรุษผู้ร้อน ด้วยแสงแดดถูกแสงแดดแผดเผา เหน็ดเหนื่อยหิวกระหายเดินมาถึงเขาหลงมาอาบน้ำตม่น้ำในสระ น้ำนั้น พึงระงับความกระวนกระวาย ความเหน็ดเหนื่อย เพราะความร่ำร้อนทั้งปวงได้ ฉันทใด บุคคลพึงธรรมของท่านพระโคดมพระองค์นั้นแล้ว....ความกระวนกระวาย ความเหน็ดเหนื่อยและ

ความเร่าร้อนของเขา ก็ย่อมระงับไปได้หมดสิ้น คนทั้งหลายที่ท่านพระโคตม ทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้โอกาสหาญให้รำเริงด้วยธรรมคาถา เมื่อลุกจากที่นั่งก็ยังเหยียพลหลังกลับมามอง ด้วยไม่อยากจะ ละจากไป

๒.๕ ลีลาในการสอน

๑. สันทัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา
๒. สมาทปนา ชักจูงใจให้เห็นจริง ให้ค่อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติได้
๓. สมุตเตชนา ใ้ใจให้แกล้งวักล้า บังเกิดกำล้งใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขันมั่นใจว่า จะทำให้สำเร็จลงได้ไม่หวั่นต่อความเหนื่อยยาก
๔. สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มขึ้น รำเริงเบิกบานพึงไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ

๒.๖ ลักษณะการสอน

ด้วยพุทธวิธีอันชาญฉลาดและมีประโยชน์แก่ผู้ฟังนี้เอง จึงทรงสามารถตั้งพุทธศาสนจักรขึ้นท่ามกลางศาสดาเจ้าลัทธิทั้งหลายในสมัยนั้น ซึ่งล้วนต่อต้านและเป็นปฏิปักษ์ต่อคำสอนของพระองค์ เสมือนดอกบัวโผล่ขึ้นท่ามกลางหนามและโคลนตม แต่ก็ทรงสามารถหมุนธรรมจักรอันประเสริฐสู่ดวงใจของมนุษย์นิกร ให้ได้รสพระธรรมเป็นที่ยอมรับกันทั่วหน้าว่า คำสอนของพระองค์เป็นสิ่งอันวยสุขให้จริง ตั้งแต่บัดนั้นจนกระทั่งบัดนี้ เมื่อทรงเทศนาจบลง มักมีผู้สรรเสริญพระธรรมเทศนาเสมอว่า “แจ่มแจ้งจริงพระองค์ผู้เจริญ แจ่มแจ้งจริง พระธรรมเทศนาของพระองค์เสมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืด ให้คนมีจักษุได้เห็นรูป” พร้อมกันนั้น ก็แสดงตนเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา ถึงพระรัตนตรัยตลอดชีวิต ลักษณะที่ทรงสอนโดยรวมมีดังนี้

๑. เสมือนหงายของที่คว่ำ
๒. เปิดของที่ปิด
๓. บอกทางแก่ผู้หลงทาง
๔. จุดไฟในที่มืด^{๒๙}

^{๒๙} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑/๒.

๒.๗ กลวิธี/อุบายประกอบการสอน

๑. การยกอุทาหรณ์และเล่านิทานประกอบ เป็นการสอนแก่ผู้มีปัญญาน้อยอาศัยการยกนิทานมาประกอบย่อมทำให้เข้าใจได้ง่าย จำแนกคิดตามได้สะดวก

๒. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา เรื่องบางเรื่องลำพังเล่าก็ยังไม่เข้าใจต้องเปรียบเทียบให้เห็นภาพ เช่น “ภูเขาศิลาล้วนเป็นแท่งที่บ่มไม่หวั่นไหวด้วยแรงลมฉันใด บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่หวั่นไหวเพราะค่านินทาสรรเสริญฉันนั้น”

๓. การใช้อุปกรณการสอน เป็นการชี้ให้ผู้เรียนเห็นตัวอย่างจากอุปกรณที่นำมาสอน เช่น ทรงหยิบใบไม้มากำมือหนึ่งแล้วถามภิกษุว่า ภิกษุ ท. พวกเธอเห็นใบไม้นี้ไหม ภิกษุทั้งหลายตอบว่า เห็นพระเจ้าข้า ทรงถามนำว่า ระหว่างใบไม้ในกำมือกับใบไม้ในป่าอะไรมีมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายตอบว่า ในป่ามีมากกว่า จึงทรงตอบว่า “เป็นเช่นนั้น ธรรมที่เราแสดงก็มีน้อยนิดเดียวเหมือนใบไม้ในกำมือ แต่หลักธรรมที่ยังไม่ได้นำมาแสดงนั้นมีมากเหมือนใบไม้ในป่า”

๔. การทำเป็นตัวอย่าง เป็นการสอนแบบสาธิต ด้วยการลงมือทำเอง เช่น ทรงเสด็จไปเยี่ยมภิกษุไข้แล้วลงมือพยาบาลภิกษุนั้นเองเพื่อให้ภิกษุท. ได้เห็นและทรงสอนให้ภิกษุดูแลผู้อาพาธเพราะภิกษุไม่มีพ่อแม่ จำต้องดูแลกันเอง^{๓๐}

๕. การเล่นคำ ใช้คำในความหมายใหม่ ข้อนี้เป็นความฉลาดที่เรียกว่า อรรถปฏิสัมพันธ์ คือฉลาดในเนื้อความทั้งอรรถและพยัญชนะ ผู้สอนที่ดีจะต้องรู้จักการแปลงคำที่ใช้กันในความหมายใหม่ เช่น ทรงแปลงความหมายของคำว่าล้างบาปว่าไม่ใช่การอาบน้ำแต่เป็นการทำดีล้างความไม่ดี

๖. อุบายเลือกคนและการปฏิบัติรายบุคคล เป็นวิธีการสอนที่นิยมนำมาใช้เป็นวิธีสอนที่ยอมรับในหลักความแตกต่างระหว่างบุคคล (Individual difference) ด้านสติปัญญาความสามารถในการสอน ต้องเลือกใช้วิธีการสอนและเรื่องราวที่เหมาะสมกับอัจฉริยภาพของผู้เรียน เช่น ทรงสอนปัญจวัคคีย์เรื่อง ที่สุด ๒ อย่างและทางสายกลางเพราะปัญจวัคคีย์ศึกษาในเรื่องดังกล่าวด้วยความศรัทธาในผู้บำเพ็ญทุกกิริยา แต่ทรงสอนอาทิปริยายสูตร(สูตรว่าด้วยการบูชาไฟ)แก่ชฎิล ๓ พี่น้อง เพราะนักบวชกลุ่มนี้ปฏิบัติและมีความเชื่อในเรื่องการบูชาไฟ เป็นต้น

๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักจังหวะ และโอกาสในการสอนบางครั้งผู้เรียนยังไม่พร้อมก็ยังไม่ต้องสอน ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า เป็นการรอวิปากบริบูรณ์ คือรอให้พร้อมที่สุดจึงสอน ซึ่งพระพุทธองค์จะสอนใครในแต่ละวัน ต้องตรวจดูก่อนว่าผู้ใดที่มีวิปากพร้อมเมื่อทรงทราบก็จะเสด็จไปโปรด จะไม่ทรงชิงสอนก่อนถึงกาลอันควรสอน

^{๓๐} วิ.มหา (ไทย) ๕/๑๖๖/๒๐๑.

๘. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ การรู้จักใช้วิธีการที่เหมาะสมกับผู้เรียนก็จะทำให้ การสอนประสบผลสำเร็จ บางคราวควรใช้วิธีการโอนอ่อนผ่อนตามก็ควรใช้ หากจำเป็นต้องใช้ วิธีการรุนแรงก็ควรทำหากพิจารณาเห็นผลดีที่จะเกิดกับผู้เรียน ดังพุทธพจน์ที่ทรงยอมรับว่า พระองค์ก็ทรงใช้วิธีการเหล่านั้นว่า “เรายอมฝึกคนด้วยวิธีละมุนละไมบ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วย วิธีทั้งอ่อน ละมุนและรุนแรงบ้างปะปนกันไปบ้าง”^{๓๑}

๙. การลงโทษและให้รางวัล การสอนในทรรศนะของพุทธศาสนามีทั้งการสอนแบบ ให้รางวัลคือการยกย่อง ชมเชย และการลงโทษ โดยการชมเชยนั้นเป็นการชมเพื่อให้ปรากฏแก่ ผู้อื่นในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมครูที่จะต้องยกย่องศิษย์เมื่อเขาทำดี แต่ไม่ได้ชมเพื่อยกย่องเพราะ สาวกเป็นผู้มีตำแหน่งยศทางโลก การลงโทษเป็นการลงโทษผู้กระทำผิดเพื่อไม่ให้เบี่ยงอย่างแก่ คนอื่น

๑๐. กลวิธีแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เป็นการอาศัยปฏิภาณคือ ความฉลาดในการ แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเรียกว่าอุบายโกศล สำหรับนำมาแก้ไขปัญหาก็ไม่ได้คาดคิดมาก่อนได้ให้ พลิกจากร้ายกลายเป็นดี

๒.๘ พุทธวิธีการบริหารในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) เมื่อว่าตามคํานิยามนี้ การบริหารในพระพุทธศาสนา เริ่มมีขึ้นเป็น รูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือ ในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรง แสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่ปัจจุวัคคีย์ซึ่งทำให้เกิดพระสงฆ์ขึ้น เมื่อมีพระสงฆ์ รัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าจึงต้องทรงบริหารคณะสงฆ์^{๓๒} เพื่อเผยแผ่หลักทำคำสอนของพระพุทธศาสนาสู่ศาสนิกชนทั่วไป เป็นการสงเคราะห์แก่มนุษยโลก

๒.๘.๑ พุทธวิธีในการวางแผน ในพุทธวิธีเกี่ยวกับวางแผนนี้ สิ่งที่สำคัญมาก คือผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ผู้บริหารต้องมีจักขุ แปลว่า มีสายตาวัดยาวไกล คือ มองการณ์ไกล”^{๓๓} วิสัยทัศน์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวาดภาพจุดหมายปลายทางได้ชัดเจน

^{๓๑} อภ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๒๓๐.

^{๓๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์มหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓.

^{๓๓} อภ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๕๙/๑๔๖.

พระพุทธเจ้าทรงกำหนดจุดหมายปลายทางในพระพุทธศาสนาไว้ว่าการประพฤติปฏิบัติธรรมทุกอย่างมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่จุดเดียวคือวิมุตติ (ความหลุดพ้น พ้นจากทุกข์) ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเหมือนมหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม ฉันทิธ ธรรมวินัยนี้ก็มีรสเดียว คือ วิมุตติรส ฉันทิธนั้น”^{๓๔}

พระพุทธดำรัสว่า “เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งกองทุกข์โดยชอบเถิด”^{๓๕} ด้วยพระดำรัสนี้ได้กล่าวให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ (เป้าหมาย) ของการอุปสมบทไว้ชัดเจนว่า “เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดแห่งกองทุกข์โดยชอบเถิด” คือวัตถุประสงค์ส่วนตัวของพระภิกษุ ต้องมุ่งปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น มิใช่เพื่อศีล สมาธิ ปัญญา และเพื่อเจโตวิมุตติ หรือ ความหลุดพ้นแห่งจิต^{๓๖} การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ส่วนตัว เรียกว่า อุตตहितสมบัติ การปฏิบัติตัวเพื่อความหลุดพ้นทุกข์ของคนอื่น เรียกว่า พรหิตปฏิบัติ แต่เมื่อได้บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้ว พระอรหันต์จะดำเนินชีวิตเพื่อช่วยเหลือคนอื่นเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ ดังจะเห็นได้ว่า เมื่อครั้งพุทธกาลพอพ้นพรรษาแรก มีพระภิกษุสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ๖๐ องค์ พระพุทธองค์ได้ส่งพระสาวกเหล่านั้นให้แยกย้ายกันไป ในทิศต่าง ๆ เพื่ออนุเคราะห์ประชาชนให้เข้าถึงธรรมเพื่อความพ้นทุกข์

พระพุทธเจ้าทรงวางแผนเพื่อประกาศพระศาสนาแล้วส่งพระสาวกเหล่านั้น ไปประกาศพระพุทธศาสนาด้วยพระดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าไปทางเดียวกันสองรูป แม้เราเองก็จะไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคมเพื่อแสดงธรรม”^{๓๗}

จะเห็นได้ว่าการวางแผนเพื่อบริหารองค์กรของพระพุทธองค์นั้น มีการใช้วิสัยทัศน์ กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และพันธกิจ ขององค์กรคณะสงฆ์ไว้อย่างชัดเจน องค์กรพระพุทธศาสนาเจริญเติบโตขึ้นมาได้เพราะผลจากวิสัยทัศน์ของพระพุทธเจ้า

^{๓๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๖๒/๒๙๑.

^{๓๕} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๘/๒๓.

^{๓๖} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๓๕๒/๓๗๓.

^{๓๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๒/๒๙.

๒.๘.๒ พุทธวิถีในการจัดองค์กร พระภิกษุที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา ต้องเริ่มต้นจากศูนฺย์ คือ ไม่อนุญาตให้นำชนชั้นวรรณะ หรือ ตำแหน่งในเพศฆราวาส มาใช้ใน หม่อมองค์ภรสงฆ์ ใครก็ตามที่บวชใหม่ในพระพุทธศาสนาจะต้องให้ความเคารพในพระผู้บวชก่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เปรียบเสมือนแม่น้ำใหญ่บางสาย คือ แม่น้ำคงคา ยมนา อจิรวดี สรรภู มหิ ไหลถึงมหาสมุทรแล้ว ย่อมละนามและโคตรอันเดิมเสีย ถึงซึ่งอันนับว่ามหาสมุทรเหมือนกัน วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ก็เช่นเดียวกัน คือ ออกจากเรือนบวช เป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละชื่อและตระกูลเดิมเสีย ถึงซึ่งอันนับว่า สมณะเชื้อสายศากยบุตรเหมือนกัน”^{๓๘}

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “การอยู่ร่วมกันของคนที่เสมอกันนำทุกข์มาให้”^{๓๙} ถ้าเป็น เช่นนั้นการบังคับบัญชาภายในองค์กรก็ไม่ได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้พระภิกษุต้องเคารพ กันตามลำดับพรรษา ผู้บวชทีหลังต้องแสดงความเคารพต่อผู้บวชก่อน พระพุทธเจ้าทรงจัดองค์กร ในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๔ กลุ่ม เรียกว่า พุทธบริษัท ๔ ประกอบด้วย ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสิกา อุบาสิกา ทรงกระจายอำนาจให้คณะสงฆ์ดำเนินการ พระพุทธเจ้าทรงมอบอำนาจให้ คณะสงฆ์เป็นผู้จัดการแก้ปัญหา โดยพระพุทธองค์ทรงดำรงตำแหน่งเป็นธรรมราชา คือ ผู้บริหาร สูงสุดในองค์กรพระพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เราเป็นพระราชานั้นคือ เป็นธรรมราชาผู้เยี่ยม ยอด”^{๔๐} พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพระสาวกให้เป็นพระธรรมเสนาบดี มีฐานะเป็นรองประธาน บริหาร อยู่ในลำดับรองลงมาจากพระองค์ และเป็นอัครสาวกฝ่ายขวา รับผิดชอบงานด้าน วิชาการ แต่งตั้งพระโมคคัลลานะ เป็นพระอัครสาวกฝ่ายซ้ายรับผิดชอบงานด้านบริหาร พระอานนท์เป็นเลขานุการส่วนพระองค์ และทรงแต่งตั้งสาวกทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็น เอตทัคคะ คือ ผู้ชำนาญการที่รับภาระงานด้านต่างๆ เช่น พระมหากัสสปะ เป็นผู้ชำนาญด้าน ฤคศาสตร์ พระปุลณณะมันตานีบุตร เป็นผู้ชำนาญด้านการแสดงธรรม ภิกษุณีปฎาจารา เป็นผู้ ชำนาญด้านวินัย จิตตคหบดี เป็นผู้ชำนาญการแสดงธรรม^{๔๑} การแต่งตั้งเอตทัคคะนี้เป็นตัวอย่าง การกระจายอำนาจ และการใช้คนให้เหมาะสมกับงานในพระพุทธศาสนา

^{๓๘} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๖๐/๒๙๐.

^{๓๙} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๑/๕๔.

^{๔๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๐๙/๕๕๔.

^{๔๑} อ.จ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๔๖/๓๐.

๒.๘.๓ พุทธวิธีในการบริหารงานบุคคล การบริหารงานบุคคลในพระพุทธานุศาสน์ เริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวช ที่ต้องมีการกลั่นกรองโดยขณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการอุปสมบทแก่กุลบุตรตามแบบจตุตถกรรม พระสงฆ์ผู้เป็นประธานในพิธีอุปสมบทเรียกว่า พระอุปัชฌาย์ การรับคนเข้ามาอุปสมบทต้องได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์ที่มาประชุมพร้อมกันในอุโบสถที่ประกอบพิธีอุปสมบท เมื่อบวชเข้ามาในพระพุทธานุศาสนาแล้ว พระบวชใหม่จะได้รับการฝึกหัดอบรมและการศึกษาเล่าเรียนจากพระอุปัชฌาย์โดยอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของท่านจนกว่าจะมีพรรษาครบ ๕ จึงจะเรียกว่า นิสัยมุตตกะ คือผู้พ้นจากการพึ่งพาอุปัชฌาย์ ดังนั้นกระบวนการฝึกหัดอบรมพระบวชใหม่จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง กระบวนการนี้ก่อให้เกิดระบบโรงเรียนวัด ซึ่งต่อมาได้พัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธานุศาสนาที่สำคัญในประเทศอินเดีย เช่น มหาวิทยาลัยนาลันทา

บุคลากรที่ได้รับพัฒนาแล้วก็จะได้รับการจัดสรรภาระหน้าที่ให้ปฏิบัติงานภายในองค์กรตามความรู้ความสามารถ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งเป็นเขตทัตตะในด้านต่างๆ ดังกล่าวมาแล้ว การบริหารงานบุคคลในพระพุทธานุศาสน์มีระบบการให้รางวัล และการลงโทษ ซึ่งเทียบได้กับการใช้พระเดชพระคุณในสมัยปัจจุบันนี้ คือ ใครทำดีก็ควรได้รับการยกย่อง ใครทำผิดก็ควรได้รับการลงโทษ ดังพระบาลีที่ว่า “นิคฺคณฺเห นิคฺคหารหํ ปคฺคณฺเห ปคฺคหารหํ ข่มคนทีควรข่ม ยกย่องคนทีควรยกย่อง”^{๔๒} เราจะเข้าใจระบบการให้รางวัล และการลงโทษได้ดีจากเรื่องต่อไปนี้ในเกสียสูตร^{๔๓}

วันหนึ่ง สารถิผู้ฝึกม้าชื่อนายเกสียเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลถามว่า พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการฝึกคนอย่างไร พระพุทธเจ้าทรงย้อนถามว่านายเกสียมีวิธีการฝึกม้าอย่างไร นายเกสียกราบทูลว่า เขาใช้ ๓ วิธีคือ วิธีนุ่มนวล วิธีรุนแรง วิธีผสมผสาน คือ มีทั้งนุ่มนวลและทั้งรุนแรง พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า ถ้าใช้ ๓ วิธีแล้ว ไม่ได้ผลจะทำอย่างไร นายเกสียกราบทูลว่า ถ้าฝึกไม่ได้ก็ฆ่าม้าทิ้งเสีย เพราะปล่อยไปก็ทำให้เสียชื่อสถาบันเกสียวิทยา พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระองค์ทรงใช้ทั้ง ๓ วิธีฝึกคนเหมือนกัน คือ ใช้วิธีนุ่มนวลกับคนที่ควรให้กำลังใจ ใช้วิธีรุนแรงกับคนที่ควรตำหนิห้ามปราม และใช้วิธีผสมผสานกับคนที่ควรยกย่องเมื่อถึงคราวต้องยกย่องและตำหนิเมื่อถึงคราวต้องตำหนิ

นายเกสียทูลถามว่า ถ้าใช้ ๓ วิธี แล้วไม่ได้ผลจะทำอย่างไร

^{๔๒} พุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๒๔๔๒/๕๓๑.

^{๔๓} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑/๑๕๐.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า ก็มีการฆ่าทิ้งเหมือนกัน

นายเกสียุทธถามว่า การฆ่าไม่สมควรสำหรับสมณะมิใช่หรือ

พระพุทธเจ้าทรงอธิบายว่า ในวินัยของพระอริยเจ้า การฆ่าหมายถึงการเล็กว่ากล่าว
สั่งสอน คนที่พระพุทธเจ้าเล็กว่ากล่าวสั่งสอนย่อมหมดโอกาสเจริญเติบโตในทางธรรม

๒.๘.๔ พุทธวิธีในการอำนวยการ การอำนวยการให้เกิดการดำเนินงานใน
พระพุทธศาสนาต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะไม่มีระบบการใช้กำลังบังคับให้ปฏิบัติ
ตามผู้นำในพระพุทธศาสนา การที่สมาชิกจะทำตามคำสั่งของผู้บริหารหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับ
กับภาวะผู้นำในผู้บริหารเป็นสำคัญ

อะไรคือความแตกต่างระหว่างผู้บริหารกับผู้นำ

ผู้บริหาร คือ ผู้ที่ทำให้คนอื่นทำงานตามที่ผู้บริหารต้องการ

ผู้นำ คือ ผู้ที่ทำให้คนอื่นทำงานตามที่ผู้นำต้องการ

ดังนั้น ผู้บริหารเชิงพุทธต้องมีภาวะผู้นำคือ มีความสามารถในการจูงใจให้คนเกิด
ความต้องการอยากปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บริหาร บุคคลที่จะเป็นผู้ที่บริหารต้องมีคุณสมบัติ
สำคัญ ๒ ประการดังกล่าวมาแล้ว อุตตहितคุณสมบัติ หมายถึง ความเพียบพร้อมด้วย
คุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำและปรารถนาปฏิบัติ หมายถึง ความมีน้ำใจในการ
ปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวมและองค์กรของตน พระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วย อุตตहितคุณสำบัติ
และปรารถนาปฏิบัติ จึงสามารถใช้ภาวะผู้นำบริหารกิจการพระพุทธศาสนาให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี
อุตตहितสมบัติที่สำคัญในการบริหารของพระพุทธเจ้าก็คือ ความสามารถในการสื่อสารกับคนทั่วไป
ใน การสื่อสารเพื่อการบริหาร แต่ครั้งพระพุทธเจ้าทรงใช้ **หลัก ๔ ส.**^{๔๔} ซึ่งมีคำอธิบายเชิง
ประยุกต์เข้ากับการบริหารดังต่อไปนี้

๑ สันตัสสนา (แจ่มแจ้ง) หมายถึง อธิบายขั้นตอนของการดำเนินงานได้อย่าง
ชัดเจนแจ่มแจ้งช่วยให้สมาชิกปฏิบัติตามได้ง่าย

๒ สมทพนา (จูงใจ) หมายถึง อธิบายให้เข้าใจและเห็นชอบกับวิสัยทัศน์จนเกิด
ศรัทธาและความรู้สึกว่าจะต้องฝืนให้ไกลและไปให้ถึง

๓ สมุตเตชนา (แก้ลูก้า) หมายถึง การปลุกใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง
และมีความกระตือรือร้นในการดำเนินการไปสู่เป้าหมาย

^{๔๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๙๘/๑๖๑.

๔ สัมปหังสนา (ร่าเริง) หมายถึง สร้างบรรยากาศในการทำงานร่วมกันแบบ
กัลยาณมิตรซึ่งจะส่งเสริมสมาชิกมีความสุขในการทำงาน

ความสามารถในการจูงใจคนของพระพุทธเจ้า ตรงกับพระสมัญญาว่า ตถาคต
หมายถึง คนที่พูดอย่างไรแล้วทำอย่างนั้น^{๔๕} พระพุทธเจ้าทรงมีภาวะผู้นำสูงมากเพราะทรงสอนให้รู้
(ยถาวาที) ทำให้ดู (ตถาการี) และอยู่ให้เห็น (ยถาวาที ตถาการี)

ยิ่งไปกว่านั้น การสั่งการแต่ละครั้งของพระพุทธเจ้า เป็นที่ยอมรับได้ง่ายเพราะไม่ทรง
ไม่ใช้วิธีเผด็จการ แต่ทรงใช้วิธีการแบบธรรมาธิปไตย ดังที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแรงจูงใจในการ
ทำความดี ซึ่งเรียกว่า “อธิปไตย” ภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วไม่นาน พระมหากัสส
ปะได้ปฏิบัติตามพุทธพจน์นี้ โดยเรียกประชุมพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป เพื่อสังคายนาพระธรรมวินัย
ให้เป็นหมวดหมู่ สำหรับใช้เป็นหลักอ้างอิงในการในการบริหารกิจการพระศาสนา นับแต่นั้นมา
การบริหารกิจการพระศาสนาก็ยึดพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกเป็นหลัก โดยมีคณะสงฆ์เป็น
องค์กรบริหารสูงสุดสืบต่อจนทุกวันนี้ ด้วยอธิปไตย ๓ ประการ^{๔๖}

๑. อัตตอธิปไตย การทำความดีเพราะยึดผลประโยชน์หรือความพอใจของตนเป็น
ที่ตั้ง

๒. โลกาธิปไตย การทำความดีเพราะต้องการให้ชาวโลกยกย่อง นั่นคือยึดทัศนะ
หรือคะแนนนิยมจากคนอื่นเป็นที่ตั้ง

๓. ธรรมาธิปไตย การทำความดีเพื่อความดี ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ นั่นคือ ยึดธรรม
คือหน้าที่เป็นสำคัญ แม้พระพุทธเจ้าจะประกาศว่า พระองค์เป็นธรรมราชา แต่ก็ไม่ทรงใช้อำนาจ
เบ็ดเสร็จโดยลำพัง พระองค์เองตามแบบราชาธิปไตย ในการสมัยนั้นพระพุทธเจ้าทรงกระจาย
อำนาจในการบริหารของพระพุทธเจ้าผู้หมดกิเลสแล้ว ย่อมไม่เพื่อความยิ่งใหญ่ส่วนพระองค์ การ
บริหารของพระพุทธเจ้าจึงไม่ใช่อัตตอธิปไตย นอกจากนี้พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงบริหารกิจการ
พระพุทธศาสนาตามค่านินทา และสรรเสริญของชาวโลก การบริหารของพระองค์จึงไม่ใช่
โลกาธิปไตย พุทธวิธีบริหารเป็นธรรมาธิปไตย เพราะพระพุทธเจ้ายึดธรรมคือ หลักการสร้าง
ประโยชน์สุขเพื่อสรวรมเป็นสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงหลักการบริหารของพระองค์ไว้ว่า
“พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรม สักการะ

^{๔๕} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๑/๒๕๕.

^{๔๖} อภ.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๗๙/๑๘๖.

ธรรม เคารพธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นตรา เป็นธรรมาธิปไตย ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองที่เป็นธรรม”^{๔๗}

เพราะเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงยึดธรรมาธิปไตยนี้เอง จึงไม่มีการตั้งใครเป็นศาสดาสืบต่อจากพระองค์ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์ทูลถามว่า จะทรงตั้งใครเป็นศาสดาสืบต่อจากพระองค์หรือไม่ ทั้งนี้เพราะทรงประสงค์จะให้คณะสงฆ์ปกครองกันเอง โดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักการปกครอง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วจะเป็นศาสดาของพวกเขาเมื่อเราล่วงลับไป”^{๔๘}

๒.๘.๕ พุทธวิธีในการกำกับดูแล การบัญญัติพระวินัยเป็นเครื่องช่วยให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเองและมีเกณฑ์ในการประเมินตนเอง เมื่อเห็นว่าตนทำผิดพลาดไปจากมาตรฐานความประพฤติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ และความผิดพลาดนั้นไม่ร้ายแรงถึงขนาดต้องถูกขับออกจากหมู่คณะ หรือขาดความเป็นภิกษุ พระสงฆ์แต่ละรูปจะสารภาพความผิดพลาดต่อเพื่อนพระสงฆ์ด้วยกัน พิธีสารภาพเรียกว่า การแสดงอาบัติซึ่งลงท้ายคำมั่นว่า จะทำไม่ผิดอย่างนั้นอีกต่อไป (น ปุเนวี ภริสุสสามิ) เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว พระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้ภิกษุนำศีลสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้เหล่านั้น มาสวดให้กันและกันฟังทุกกึ่งเดือนในวันพระ ๑๕ คำ ประเพณีปฏิบัตินี้เรียกว่า **การสวดปาฏิโมกข์** ในตอนจบของศีลสิกขาบทแต่ละข้อ ผู้สวดก็จะถามที่ประชุมสงฆ์ว่า “ภจฺจิจฺจุถุ ภริสุทฺธา ทังฺหฺลหาย ภริสุทฺธิโนศีลสิกขาบฺโตแล้วหรือ”^{๔๙}

ยิ่งไปกว่านั้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติให้พระภิกษุทำการปวารณาต่อคณะสงฆ์วันออกพรรษา การปวารณา หมายถึง การอนุญาติให้ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันด้วยคำว่า “ท่านผู้เจริญข้าพเจ้าขอปวารณาต่อสงฆ์ เพราะเห็นก็ดี เพราะได้ยินก็ดี เพราะสงสัยก็ดี ขอท่านทั้งหลายจงอาศัยความกรุณาว่ากล่าวข้าพเจ้าเห็นว่าผิดพลาดก็จักแก้ไขปรับปรุงตัวเอง”^{๕๐} ทั้งหมดที่กล่าวที่มานี้แสดงว่า พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีการในการกำกับดูแล เพื่อให้สงฆ์มีวินัยในตนเอง มีการประเมินตนเองและมีการกระจายอำนาจให้คณะสงฆ์กำกับดูแลกันเอง ในกรณีที่เกิดข้อพิพาทขัดแย้ง ซึ่งเร็วกว่าอธิกรณ์ขึ้นในองค์การสงฆ์ อันเนื่องมาพระสงฆ์บางรูปไม่ยอมรับการ

^{๔๗} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๕๓/๑๓๙.

^{๔๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๗/๑๔๐.

^{๔๙} วิ.ม.ห. (ไทย) ๑/๓๐๐/๒๒๐.

^{๕๐} วิ.ม.ห. (ไทย) ๔/๒๒๖/๓๑๔.

กำกับดูแลนั้น พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวิธีระงับอธิกรณ์ ซึ่งเรียกว่า **อธิกรณ์สมณะ** ๗^{๕๑} ประการ ตัวอย่างเช่น

สัมมุขาวินัย คือ วิธีระงับข้อผิดพลาดด้วยการที่คณะสงฆ์ประชุมพร้อมทั้งพิจารณาข้อกล่าวหาของฝ่ายโจทก์และคำแก้ต่างของฝ่ายจำเลย แล้วตัดสินโดยยึดหลักพระธรรมวินัย

เยภุชยสิกขา คือ วิธีระงับข้อพิพาท โดยให้ที่ประชุมสงฆ์ออกเสียงชี้ขาด ฝ่ายที่ได้รับเสียงสนับสนุนข้างมากเป็นฝ่ายชนะ

ติณวัตถารกะ คือ วิธีระงับข้อพิพาท ด้วยการประนีประนอมยอมความ โดยที่คู่กรณีตกลงเลิกกันไปไม่ต้องมีการชำระสะสางให้มากเรื่อง เหมือนเอาหญ้ามากลบทับปัญหาไว้กระบวนกรกำกับดูแลความประพฤติของสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้นั้น เป็นหลักประกันความมั่นคงและความบริสุทธิ์ผุดผ่องของคณะสงฆ์

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “เปรียบเหมือนมหาสมุทรไม่ร่วมกับซากศพที่ตายแล้ว ซากศพที่ตายแล้วใด ผู้มีอยู่ในมหาสมุทรมหาสมุทรย่อมได้นำซากศพที่ตายแล้วนั้นไปสู่ฝั่ง ชัดขึ้นบกโดยพลัน บุคคลใดเป็นผู้ทศิล มีธรรมลามาก มีความประพฤติไม่สะอาด น่ารังเกียจ สงฆ์ไม่ยอมรับบุคคลนั้น ย่อมประชุมกันยกเธอออกไปเสียโดยพลัน ถึงแม้เธอนั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ก็จริง ถึงอย่างนั้นเธอก็ชื่อว่าไกลจากสงฆ์และสงฆ์ก็ไกลจากเธอ”^{๕๒}

๒.๙ พุทธวิธีการสอนกรรมฐาน

การเจริญกรรมฐานเป็นกิจกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา ในคัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวถึงกรรมฐานไว้ ๒ ชนิด คือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน^{๕๓} ทั้งสมถและวิปัสสนามีสติปัญญาเป็นเหตุ ซึ่งมีโชติในความหมายโดยทั่วไปที่เราใช้ในชีวิตประจำวัน จึงจำเป็นต้องเรียนรู้ถึงลักษณะพิเศษและข้อจำกัดต่าง ๆ ของสติเสียก่อน เพื่อที่จะสามารถใช้สติเป็นบาทฐานแก่การเจริญสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานได้อย่างถูกต้อง ในสมัยนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงทดลองปฏิบัติตามวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้เช่นกัน ทรงพบว่าหาใช่เป็นหนทางดับทุกข์ได้อย่างแท้จริงไม่ จึงทรงค้นหาวิธีการที่จะดับทุกข์ได้อย่างแท้จริงด้วยพระองค์เองและได้ข้อสรุปว่าวิธีการปฏิบัติวิปัสสนานี้เป็นวิธีการเดียวที่สามารถขจัดความทุกข์ทั้งมวลออกจากชีวิตของพระองค์

^{๕๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๗๙/๕๗๑.

^{๕๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๕๙/๒๘๙.

^{๕๓} พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๔ (คัมภีร์ธัมมสังคณี) ข้อ ๔๕ หน้า ๓๐

ได้ ไม่ว่าจะเป็ความทุกข์ที่เกิดจากการมีชีวิตอยู่ หรือ ความทุกข์ที่เกิดจากความตายและส่งผลให้ได้ทรงบรรลุมะธรรมมาสัมโพธิญาณ มีวิธีปฏิบัติภาวนาหลายวิธีที่ให้ผลเป็นความสงบเพียงชั่วครั้งชั่วคราว โดยทำให้เกิดความรู้สึกเสมือนหนึ่งว่า ได้หลุดพ้นจากความทุกข์แล้ว แต่ความจริงนั้นหาได้หลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริงไม่ เป็นการหันเหจิตใจจากความทุกข์เฉพาะหน้าไปสู่สิ่งอื่นเท่านั้น ในส่วนลึกของจิตเรายังคงรู้สึกถึงแรงกดดันที่มีอยู่ ยังสร้างความคิดปรุงแต่งพร้อมจะหวั่นไหวและถูกกระตุ้นไปกับ โลกะ โทสะ และโมหะ ในชีวิตประจำวันของทุกคน แม้แต่ผู้ที่ไม่ได้ปฏิบัติธรรมก็ปรารถนาที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์เช่นกัน เมื่อมีความทุกข์ก็จะพยายามหันเหความสนใจไปยังสิ่งอื่น ๆ เพื่อหลบหนีจากความทุกข์นั้น ๆ อาจจะไปดูภาพยนตร์ ดูละคร หรือไปสถานบันเทิงต่าง ๆ หรืออาจจะไปดื่มดับทุกข์ แต่สิ่งเหล่านี้ก็ช่วยให้แต่ละคนหนีไปจากความทุกข์ได้เพียงชั่วคราวเท่านั้น แล้วนี่เขาเองว่าตนได้พ้นจากความทุกข์นั้นแล้ว แต่ความจริงคือ หาได้หลุดพ้นจากความทุกข์ไปไม่ ในทางตรงกันข้าม ความทุกข์กลับจะเพิ่มพูนขึ้น การหนีหนีไปจากความทุกข์จึงมิใช่เป็นการแก้ปัญหา พระพุทธองค์ทรงสอนให้เรากล้าเผชิญหน้ากับปัญหาเผชิญกับความเป็ความจริง

พระพุทธองค์ทรงต้องการให้เราพบกับสภาวะธรรมที่เป็นจริงด้วยปัญญาของตนเองคือ ภาวนามยปัญญา พระองค์ทรงมอบแบบฝึกหัดล้ำค่าผ่านหลักการทางสติปัญญาฐาน ด้วยการเริ่มค้นหาความจริงในกายก่อน เพราะกายเป็นของหยาบ พิจารณาได้ง่ายกว่า ร่างกายคนเราประกอบขึ้นด้วยกายและจิต ซึ่งเป็นที่มาของคำว่า กายานุปัสสนาและจิตตานุปัสสนา^{๕๔} กายานุปัสสนา เป็นอย่างไร กล่าวคือ เราจะต้องรู้สึกได้ว่ามีอะไรเกิดขึ้นในกายของเราเองเสียก่อน จึงจะกล่าวได้ว่าเป็นการปฏิบัติกายานุปัสสนา การมีประสบการณ์เกี่ยวกับความรู้สึกที่เกิดขึ้นในกายเท่านั้น จึงจะเรียกได้ว่าเรารู้จักกายและประสบการณ์ทางกาย และการที่เราสังเกตความรู้สึกที่เกิดขึ้นกับกายนั้น ก็เท่ากับว่าได้ปฏิบัติเวทนานุปัสสนา เช่นเดียวกับกับจิตตานุปัสสนา ถ้าเราไม่รู้สึกว่า มีอะไรเกิดขึ้นในจิต เราย่อมไม่สามารถจะทราบถึงความรู้สึกนั้นได้ และเราก็ไม่อาจกล่าวได้ว่าเราได้ปฏิบัติจิตตานุปัสสนา เหตุที่มีการแบ่งการปฏิบัติวิปัสสนาออกไป เป็นกายานุปัสสนากับเวทนานุปัสสนา เพราะกายและเวทนาเกี่ยวข้องกับรูปหรือโครงสร้างทางร่างกาย การจะรู้จักสภาวะธรรมอันเป็นจริงของรูปและนามได้ ต้องผ่านประสบการณ์ความรู้สึกภายในก่อนเท่านั้นและการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจะช่วยเราได้ สมัยหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ กุรุชนบทอันมี

^{๕๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๕๔

นิคมของชาวกรุงชื่อว่ากัมมาสทัมมะ ณ ที่นั้นนั่นเอง พระพุทธองค์ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสพระพุทธภาษิตนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย หนทางสายนี้เป็นหนทางสายเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อข้ามพ้นจากความโศกและปริเทวะ เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัสเพื่อบรรลุนิพพานที่ถูกต้อง และเพื่อทำให้แจ้ง ซึ่งพระนิพพาน หนทางสายเอกนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ ได้แก่ ๑. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ๒. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ๓. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ๔. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้

พระพุทธองค์ทรงตรัสรู้สังขารเหล่านี้ด้วยพระองค์เอง เมื่อได้ทรงสำรวจลึกเข้าไป ภายในร่างกายของพระองค์ ได้ทรงพบรากเหง้าของปัญหาและพบทางแก้คือ การขจัดทุกข์อย่าง ชุติราภรณ์โคนนั้นคือ เมื่อไรที่เราเกิดมีความรู้สึกขึ้นมาไม่ว่าจะด้วยเหตุใด เพียงแต่สังขาร ความรู้สึกนั้นไป สมุทฺธา ธัมมานุปัสสี กายัสสมิง วิหริติ วายาธัมมานุปัสสี วา กายัสสมิง วิหริติ สมุทฺธา วายา ธัมมานุปัสสี วา กายัสสมิง วิหริติ “ความรู้สึกทุกชนิดเกิดขึ้นแล้วดับไป เกิดขึ้นแล้วดับไป ไม่มีอะไรเที่ยงแท้” เมื่อเราเริ่มรู้สึกถึงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นว่า ความรู้สึกนั้น เกิดขึ้นแล้วไม่ซำก็ดับไป ไม่ว่าจะมีความรู้สึกยินดี หรือยินร้ายก็ได้ต่างกันล้วนแต่เกิดขึ้นแล้วดับไป มีความไม่เที่ยงเรียกว่า อนิจจังลักษณะ เราไม่ควรเชื่อในหลักของไตรลักษณ์ เพียงเพราะพระพุทธองค์ทรงสอนเช่นนั้น ไม่ควรเชื่อเรื่องอนิจจัง เพียงเพราะพระคัมภีร์กล่าวไว้เช่นนั้น หรือว่าเป็นประเพณีเชื่อถือกันมาอย่างนั้น หรือคิดดูแล้วน่าจะเป็นอย่างนั้น แต่ควรเชื่อถือในความไม่เที่ยงแท้ก็ต่อเมื่อ ประจักษ์ด้วยตนเองเท่านั้นว่าทุกสิ่งเกิดขึ้นแล้วดับไป ความดับไปเป็นปัจจัยให้เกิดใหม่อีก นี่คือการเปลี่ยนจากสุตมยปัญญาและจินตามยปัญญามาเป็นภาวนามยปัญญา

๒.๑๐ กรรมฐานคืออะไร

กรรมฐาน เป็นคำเรียกโดยรวมในหมวดของการปฏิบัติธรรมประเภทหนึ่งในพระพุทธศาสนา หมวดกรรมฐาน ประกอบด้วยตัวกรรมฐานและโยคาวจร ตัวกรรมฐานคือ สิ่งที่ถูกเพ่ง ถูกพิจารณา ได้แก่ อารมณ์ต่าง ๆ ส่วนโยคาวจร คือ ผู้เพ่งหรือผู้พิจารณา ได้แก่ สติสัมปชัญญะและความเพียร การฝึกกรรมฐานว่าโดยธรรมมาธิฐานจึงหมายถึงการใช้ สติสัมปชัญญะพิจารณาอารมณ์ที่มากระทบอย่างระมัดระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น เพียรหมั่นระลึกถึงกุศลและรักษากุศลนั้นๆให้มีให้เสื่อมไปหากกล่าวถึงคำว่า กรรมฐาน เราจะเข้าใจกันว่า กรรมฐาน

คือ สมมติหรือการนั่งหลับตาท่องคำซ้ำๆ ซึ่งเป็นการกระทำบางอย่างที่ต่างไปจากพฤติกรรมการให้ทานการรักษาศีล แต่สำหรับความหมาย ที่มีมาในพระบาลี ตามนัยแห่งมูลฎีกาแสดงวินิจฉัย คำ “กรรมฐาน” ใ้ว่า กมฺมเมว วิเสสชาติคฺมนสฺส สุฉนฺนติ กมฺมฐาน แปลว่าการงานที่เป็นเหตุแห่งการบรรลุคุณวิเศษชื่อว่า “กรรมฐาน” เหตุแห่งการบรรลุคุณวิเศษนั้นมิได้เกิดขึ้นเพียงเพราะนั่งหลับตาภาวนาดังกล่าว แต่มีองค์ประกอบและรายละเอียด อีกมากมายดังนั้น ความหมายของกรรมฐานเท่าที่เราเข้าใจ จึงยังคลุมเครือและยังต่างจากความหมายที่แท้จริงอยู่มาก การสร้างความบริสุทธิ์แห่งจิตนี้ จำเป็นจะต้องมีสิ่งที่ไม่เป็นโทษให้จิตอิงอยู่ได้ สิ่งอิงที่ว่านี้มี ๒ ลักษณะคือ อาจเป็นได้ทั้งสิ่งที่อยู่ภายนอกบร่่างกายและจิตใจหรือสิ่งที่อยู่ภายในระบบร่างกายและระบบจิตใจก็ได้ สิ่งที่อยู่นอกระบบร่างกายและจิตอาจเป็นส่วนที่สร้างขึ้นหรือมาจากภาวะแวดล้อม เช่น ดวงกสิณ ซากศพ หรืออาหารที่รับประทานอยู่ทุกวัน ส่วนสิ่งที่มาจากภายในระบบร่างกายและระบบจิตใจก็คือ อิริยาบถต่างๆ และความคิดเป็นต้น ทั้งหมดเหล่านี้สามารถนำมาเป็นองค์ประกอบในการฝึกอบรมจิตที่เรียกว่ากรรมฐานได้ การปฏิบัติกรรมฐาน เป็นการกระทำด้วยความตั้งใจหรือจงใจลักษณะหนึ่ง แต่เป็นไปในฝ่ายกุศลส่วนเดียว เพราะมิได้มีเหตุจูงใจจากความต้องการในกามคุณอารมณ์การปฏิบัติกรรมฐานจึงไม่ขึ้นกับโลกธรรมและกามคุณดังกล่าว มีจุดมุ่งหมายพื้นฐานคือ การอบรมจิตใจให้สงบจากนิวรณ์ธรรมคือ ตัณหา ความคิดมุ่งร้าย ความเกียจคร้าน ความเร่าร้อนไม่สบายใจ และระวางสงสัย เป็นต้น จิตที่สงบจากนิวรณ์ธรรมทั้งหลายจักเข้าถึงสภาวะแห่งปัญญาได้ไม่ยากนัก^{๕๕}

เนื่องจากพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ (กิริยวาท) และเป็นศาสนาแห่งความเพียร หรือ วิริยวาท ความเพียรในการปฏิบัตินี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่สำคัญคือ ศรัทธา ๔ ได้แก่ ความเชื่อในเรื่องกรรมหรือการกระทำ (กมุสฺสทฺธา) ในเรื่องผลของกรรม (วิปากสฺสทฺธา) ในความเป็นเจ้าของกรรมที่ตนทำ (กมุสฺสทฺตาสฺสทฺธา) และความเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ (ตถาคตโพธิสฺสทฺธา) ดังนั้น “กรรม” จึงเป็นคำสำคัญในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ใช้อธิบายแนวคิดเกี่ยวกับโลกและชีวิตในเชิงพุทธ มีความหมายสัมพันธ์กับคำว่า กุศล อกุศล บุญ บาป วาสนา บารมี การกระทำโดยทั่วไปมี ๓ ลักษณะ โดยแบ่งตามช่องทางที่แสดงออกคือ กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม มีทั้งส่วนที่เป็นกุศลและอกุศล ส่วนมากอาศัยอารมณ์ทั้ง ๕ และมีโลกธรรม ๘ เป็นอารมณ์ และเป็นเหตุจูงใจให้มีการกระทำที่เป็นกุศลหรืออกุศล เช่น บุคคลมีเจตนาคิดอยากได้ทรัพย์สมบัติของผู้อื่น (อกุศลมโนกรรม) ด้วยอำนาจความโลภ

^{๕๕} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิเถร ป.ธ.๙) "วิปัสสนากรรมฐาน" ภาค ๑ เล่ม ๑.

จึงแสดงพฤติกรรมของการแย่งชิง หรือ ไม่ก็หนีบหนีไปโดยไม่ได้รับอนุญาต (อกุศลกายกรรม) เป็นต้นทรัพย์สมบัติของผู้อื่นซึ่งเป็นรูปธรรมจึงเป็นเหตุให้มีการกระทำต่าง ๆ ตามมา^{๕๖}

กล่าวโดยสรุป การฝึกกรรมฐานเป็นการกระทำกุศลกรรมชนิดหนึ่ง โดยเฉพาะมโนกรรม ต่างจากกรรมทั่วไป ตรงที่เป้าหมายการกระทำเป็นไปเพื่อความสิ้นภพชาติ สิ้นทุกข์ ไม่ต้องไปเกิดในแหล่งกำเนิดได้อีก เนื่องจากจิตต้องอิงอาศัยอารมณ์จึงเกิดขึ้นได้ และธรรมชาติของจิตมีความสัดส่ายไปตามอารมณ์ ไม่อาจหยุดนิ่งเพื่อการพิจารณาแม้เพียงชั่วคราว จึงจำเป็นต้องใช้อุบายบางอย่าง เพื่อลดความสัดส่าย โดยหาสิ่งที่ไม่เป็นโทษให้จิตอิงอยู่ อุบายที่ว่านี้คือ ที่มาของกิจกรรมที่เรียกว่ากรรมฐาน

๒.๑๑ อุบายดังกล่าวแยกออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. อุบายสงบใจ กล่าวคือ อาศัยวิธีการท่องถ้อยคำบางอย่างซ้ำ ๆ กัน และบังคับตนเองในลักษณะการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับคำนั้น สิ่งที่เราสร้างขึ้นไม่ว่าจะเป็นแนวคิด ความคิด หรือภาพพจน์ของคำ ๆ นั้น ล้วนเป็นองค์ประกอบของความสงบที่เรียกว่า สมถกรรมฐาน

๒. อุบายเรื่องปัญญา อาศัยความรู้สึกตัวที่มีอยู่ รู้ถึงการสัมผัสทางทวารทั้ง ๖ รู้ถึงปรากฏการณ์ทางจิต ขณะร่างกายมีการกระทบสิ่งเร้า ฝ่าฝืนติดตามการรับรู้ด้วยความตั้งใจ มีความตั้งใจอยู่ที่การรับกระทบความคิดต่าง ๆ ก็จะถูกตัดออกไปจนไม่สามารถสอดแทรกเข้ามาได้ ไม่เปิดโอกาส ให้มีการก่อตัวของแนวคิด ภาพลักษณ์หรือความคิดใด ๆ ตามมาเท่ากับเป็นการรู้เท่าทัน กระบวนการที่เกิดขึ้นโดยตรงในทันทีที่เกิดขึ้น จึงไม่เกิดการบิดผันใด ๆ ทางด้านความคิดนี้คือ ส่วนของกิจกรรมที่เรียกว่า วิปัสสนากรรมฐาน

เนื่องจากกรรมฐานเป็นกุศโลบายบางอย่างที่เกิดจากความตั้งใจสร้างแนวคิดขึ้น หรือไม่ก็เป็นการตั้งใจรับความรู้สึกโดยไม่ผ่านแนวคิด อารมณ์ที่จิตอิงอยู่จึงไม่เหมือนอารมณ์ทั่วไปที่รับรู้กันอยู่ในชีวิตประจำวัน ภาพลักษณ์และความรู้สึกตัวเป็นผลมาจากความตั้งใจ ดังกล่าว และถูกจัดเป็นหมวดหมู่ของอารมณ์พิเศษที่มีหลักการและวิธีการรับรู้เป็นการเฉพาะสำหรับกรรมฐาน แต่ละประเภท เช่น แนวคิดของคำหรือภาพลักษณ์ที่สร้างขึ้นจากสมถกรรมฐาน ๔๐ อย่าง หรือความรู้สึกตัวในนาม-รูปจากวิปัสสนากรรมฐาน มีขั้นnth ายตนะ เป็นต้น อารมณ์พิเศษและวิธีการเฉพาะนี้มีไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นมาได้โดยบังเอิญ หรือนึกคิดจะทำตามความนิยมที่สืบทอดกันมาก็ทำได้ แต่เป็นสิ่งที่ต้องการความเข้าใจในเหตุปัจจัยและหลักการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดผลตามที่ต้องการ ดังนั้น

^{๕๖} พระเมธีธรรมาภรณ์, “กรรม” ในคำ : ร่องรอยความคิดความเชื่อไทย ๒๕๓๗ : ๑

การเข้าหาอาจารย์ผู้มีความชำนาญในการใช้อุบายกรรมฐาน การรู้ถึงจิตตัตถยาด้วยผู้เรียน การอยู่ในสถานที่ที่ไม่พลุกพล่าน มีการเรียนการสอน และการปฏิบัติควบคู่กันไป และการอุทิศเวลาบางส่วนเพื่อศึกษาและปฏิบัติจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเจริญกรรมฐาน

๒.๑๒ ความสำคัญของกรรมฐาน

ความทุกข์เป็นสิ่งที่ชีวิตไม่ต้องการ พระพุทธศาสนาแบ่งความทุกข์ไว้ ๒ อย่างคือ ทุกข์ประจำและทุกข์จร ทุกข์ประจำ หมายถึง ทุกข์ที่มาพร้อมชีวิต คือ การเกิด แก่ ตาย ไม่มีใครหลีกเลี่ยงทุกข์ประจำนี้ได้ ส่วนทุกข์จรได้แก่ ความเศร้าโศกรำพัน ต้องอาลัยไม่ขาด การไม่สมความปรารถนา และการพลัดพรากจากของรักเป็นต้น เป็นเพียงทุกข์ที่ผลัดกันเกิดขึ้นในระหว่างที่เกิดแก่และตายนั่นเอง อาจจะมีบรรเทาได้บางส่วนตามสมควร แต่ก็ไม้อาจทำให้ทุกข์จรรนั้น หดไปได้เช่นกัน สังคมในอดีตเคยต้องเกิด แก่ ตายอย่างไร ปัจจุบันแม้จะมีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าทันสมัยอย่างไรเทคโนโลยีเหล่านั้นก็ยังไม่อาจแก้ปัญหาชีวิตที่ต้องแก่และต้องตายของชีวิตใครได้

พระพุทธศาสนามีได้สอนหรือบังคับให้หนีสังขม มิได้ถ่วงความเจริญ หรือพยายามหยุดยั้งเทคโนโลยีที่กำลังก้าวกระโดดนั้น อย่างที่หลายคนเข้าใจกัน ที่จริงแล้วจะมีเทคโนโลยีหรือไม่ก็ตาม ปัญหาที่มีได้ลดลงหรือเพิ่มขึ้นจากเดิม ทั้งนี้เทคโนโลยีต่าง ๆ มีทั้งส่วนที่ให้คุณและให้โทษ ขึ้นอยู่กับผู้ที่นำไปใช้มากกว่า จุดยืนทางศาสนาอยู่ที่การเป็นสัตถุญาณเตือนภัยที่จะเกิดแก่มนุษย์ ภัยนั้นมีอยู่รอบด้านโดยเฉพาะภัยทางความคิด ซึ่งมนุษย์มองไม่เห็นและไม่เชื่อว่าเป็นภัยจริง มุมมองที่คับแคบอาจทำให้มนุษย์มองเห็นเพียงด้านเดียวของความสะกดกสบายจากเทคโนโลยีแล้วกล่าวอ้างถึงความเจริญทันสมัย เพื่อสนับสนุนความคิดของตน และเลือกที่จะทำตามความคิดนั้น จนละเลยปัญหาที่จะตามมาในภายหลัง ศาสนามีหน้าที่แสดงความจริงเกี่ยวกับโลกและชีวิต แนะนำถึงความรอบคอบและรอบรู้ในการดำเนินชีวิต โดยเกิดความเดือดร้อนน้อยที่สุด รอบรู้ว่าจะใดควรคิดควรทำสิ่งใดไม่ควรทำ ช่วยให้มนุษย์เข้าใจชีวิตและส่วนที่เป็นปัญหามีระเบียบในเรื่อใจ และการยอมรับเหตุผลทำให้สามารถหาทางออกจากความขัดแย้งและอยู่ในสังคมที่เต็มไปด้วยปัญหาได้อย่างผู้รู้กาลเทศะ^{๕๗}

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). "พุทธธรรม".

๒.๑๓ จุดมุ่งหมายของกรรมฐาน

การฝึกกรรมฐาน เป็นกิจกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นเพื่อเป็นพื้นฐานรับรองเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดดังกล่าว ในพระศาสนาแม้จะมีจุดหมายสูงสุดอยู่ที่การบรรลุคุณวิเศษ คือ มรรคผล นิพพาน แต่ถ้าจิตใจยังพัฒนา ไม่ผ่านขั้นตอนการยอมรับ การเวียนว่ายตายเกิดอันยาวนานของตนเอง หรือยังมีความสงสัยในเรื่องภพชาติ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันและที่จะเป็นไปในอนาคตแล้ว ขบวนการถอนรากถอนโคนกิเลสตัณหา อาสวะ และอนุสัยต่าง ๆ ในจิตใจอย่างจริงจังจะยังไม่เกิดขึ้นอย่างแน่นอน ภัยของภพชาตินั้นมาจากความจำเจวนเวียนที่ชีวิตต้องอยู่กับความสุขบ้างความทุกข์บ้าง มีความผันแปรไปตามเหตุปัจจัย มิได้ผันแปรไปตามความต้องการของตนเอง การเห็นภัยจึงมีความสำคัญทำให้ผู้เห็นภัยดังกล่าวยอมเปลี่ยนวิถีชีวิตจากที่เคยวนเวียน เป็นไปเนื่องด้วยกิเลสตัณหา สู่วิถีชีวิตที่มีสติสัมปชัญญะดำเนินชีวิตไปตามทางมรรคได้อย่างมั่นคง ความกลัวภัยทำให้เราเปลี่ยนแนวความคิดเปลี่ยนความต้องการใหม่ ตรงนี้คือ จุดเริ่มของพระพุทธศาสนา การทำทาน รักษาศีล ไม่ช่วยให้เกิดความรู้สึกกลัวภัยได้ คนที่จะน้อมเข้ามาในการปฏิบัติกรรมฐานจะต้องเห็นภัยในวัฏสงสารก่อน จึงจะมองหาการปฏิบัติ แต่การปฏิบัติบางอย่างอาจทำให้เกิดความสุขมากมาย ซึ่งไม่ช่วยให้เห็นภัยของวัฏฏะ นั่นก็ไม่ตรงกับพระพุทธศาสนา พื้นฐานความคิดเกี่ยวกับภัยของวัฏสงสารจะได้จากการเวียนก่อน จากนั้นจึงน้อมเข้ามาสู่การปฏิบัติ การพิสูจน์การเวียนว่ายตายเกิดนั้น มิใช่เพียงการทำจิตให้สงบแล้วพาไปดูนรกสวรรค์ หรือจินตนาการถึงพระนิพพาน ว่าเป็นเมืองแก้วตามที่ได้ยินมา การยอมรับว่ามีนรกสวรรค์ดังกล่าว มีประโยชน์ในแง่ของการสร้างศรัทธา ที่จะทำความดี ละเว้นความชั่ว เพื่อความสุขของชีวิตในภพนี้และภพหน้า แต่ไม่สามารถเปลี่ยนความเชื่อและทิวทัศน์ ที่เป็นอนุสัยนอนเนื่องอยู่ในชั้นธันดานได้ จึงมีความปรารถนาการเกิดอยู่เสมอไป ไม่รู้สึกว่าจะสังสารวัฏฏ์จะเป็นภัยต่อชีวิตตนเองได้อย่างไร การเผชิญกับความเกิดดับ (ตาย) อย่างซ้ำซากเฉพาะหน้า จำต้องอาศัยความเข้าใจและการปฏิบัติบำเพ็ญเพียรทางจิตขั้นเอกอุ จึงจะยอมรับภัยของชีวิตได้ ซึ่งมีวิธีการอยู่ ๒ วิธี คือ

๒.๑๔ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน

วิธีการต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้น ทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน เป็นอุบายในการฝึกสังเกตความเป็นไปของจิตขณะกระทบอารมณ์ต่าง ๆ เป้าหมายการสังเกตอยู่ที่ความสามารถในการรับรู้เท่าทันความรู้สึกนึกคิดของตนเองก่อนที่จะแสดงพฤติกรรมอะไรออกไปทางกาย วาจา หากเราเข้าใจช่วงต่อของความรู้สึกนึกคิดจากความรู้สึกเก่า (วิบากวัฏ) ปรงแต่งไปสู่ความรู้สึกใหม่ (กิเลสวัฏ) เป็นเหตุให้เกิดการกระทำใหม่อีก (กรรมวัฏ) ว่าวิบากเป็นเพียงผล

มาจากอดีตกรรม ไม่มีใครเลือกรับแต่วิบากดี หรือย้อนกลับไปเปลี่ยนกรรมในอดีตได้ ตัววิบากเอง ไม่ดีและไม่ชั่วรับผลแล้วดับไป แต่การดับไปถูกตัวกิเลสปิดบังและปรุงแต่งให้ดูเหมือนยังมีอยู่ตลอดเวลา ไม่ด้วยวิธีการสืบต่ออารมณ์อย่างรวดเร็วไม่ขาดสาย ก็ด้วยความเป็นกลุ่มของอตตะที่ยึดถือขึ้นมาเอง ความยึดถือและสำคัญผิดนี้ คือส่วนของการปรุงแต่งเป็นกรรมใหม่ที่พยายามจะแก้ไขเปลี่ยนแปลง สิ่งภายนอกให้เป็นไปตามความต้องการของตน วัฏสงสารแห่งกิเลส - กรรม - วิบาก อันเป็นปมปัญหาของชีวิต ที่เคยทำให้ต้องเวียนว่ายตายเกิดนั้น แฝงอยู่ ณ จุดเชื่อมต่อระหว่างความรู้สึกนึกคิดในปัจจุบันนั่นเอง หากเข้าใจจุดมุ่งหมายและสามารถปฏิบัติกรรมฐานธรรมไปตามแบบที่พระพุทธองค์วางไว้จนเกิดผลในระดับหนึ่งแล้ว ประสบการณ์ทางศาสนาดังกล่าวจะเป็นตัวกระตุ้นความเลื่อมใสศรัทธาอย่างแท้จริงให้เกิดขึ้น มิใช่ศรัทธาที่เกิดขึ้นจากการฟังตามกันมา แต่เป็นความศรัทธาที่มั่นคงในความจริงเฉพาะหน้า รู้จักว่าส่วนใดเป็นคุณค่าสูงสุดในพระพุทธศาสนา ส่วนใดมิใช่คุณค่าและหาโอกาสตอบแทนบุญคุณพระศาสนาด้วยความเคารพและกตัญญู

พุทธศาสนิกชนที่มีความประสงค์จะแสวงหาวิชาในด้านพระพุทธศาสนา ควรศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา จากท่านผู้ที่มีวิทยฐานะโดยถูกต้องและสมบูรณ์ จึงจะได้รับความรู้นั้นตามความประสงค์ ได้เหตุผลในการปฏิบัติอย่างถูกต้อง ถ้าหากว่ามีแต่การชอบฟังในการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยทำนองปาลูกตาบ้าง ธรรมเทศนาบ้าง ธรรมสากัจฉาบ้างเช่นนี้แล้ว ความประสงค์ที่จะได้รับวิชาความรู้โดยถ่องแท้ นั้น จะมีแก่ตนไม่ได้เลย เพียงแต่ทำให้จิตใจปลอดโปร่ง ผ่องใส เป็นกุศลจิตเกิดขึ้นชั่วครู่หนึ่ง ๆ พร้อมกับความรู้เล็กๆ น้อยๆ เท่านั้น

๒.๑๕ การสอนวิปัสสนากรรมฐาน

คำว่า “พราสาทอน” นี้ แยกออกเป็น ๒ คำ คือ พรา คำหนึ่ง แปลว่า บ่อยๆ ซ้ำๆ ซากๆ สอน แปลว่า ชี้แจง แสดง บอก ต่อกัน เข้าเป็น พราสาทอน หมายความว่า ทรงสอนบ่อยๆ สอนซ้ำๆ ซากๆ สอนแล้วสอนอีก ดุจมารดาบิดาสอนลูก ดุจครูอาจารย์สอนศิษย์ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทรงพราสาทอนวิปัสสนามาตั้งแต่ครั้งพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้ใหม่ๆ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี คือ หลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ทรงตั้งพระทัยไว้ว่าจะไปโปรดอาฬารดาบส กับอุทกดาบสก่อน แต่ท่านทั้งสองนั้นตายไปแล้วจึงได้เสด็จไปหาปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แล้วทรงพราสาทอนวิปัสสนาแก่พระอัญญาโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานาม อัสสชิ จนท่านเหล่านั้น ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ด้วยกันทั้งสิ้น หลักฐานเป็นเครื่องอ้างอิงในเรื่องนี้ มีอยู่มากมายหลายแห่งแต่จะยกมาพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น คือ

๑. ถัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงถึงเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลาง ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ย่อให้สั้น ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ได้ปรมาตม์ คือ รูปนามเป็นอารมณ์ การกำหนดรูปนามนั้น ต้องพร้อมด้วยองค์ ๓ คือ

๑. อาตาปี มีความเพียร

๒. สติมา มีสติ

๓. สมุชชาโน มีสัมปชัญญะ คือรู้อยู่ทุกขณะ เมื่อกำหนดถูกหลักอย่างนี้แล้ว ชื่อว่าได้ปัจจุบันธรรมแล้วจึงจะเห็นรูปนาม เมื่อเห็นรูปนามแล้วจึงจะเห็นพระไตรลักษณ์ เมื่อเห็นพระไตรลักษณ์แล้วจึงจะได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน จึงจะได้รู้แจ้งแทงตลอด อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หลักฐานที่แสดงมานี้ก็ชี้ให้เห็นว่า พระพุทธองค์ทรงพร่ำสอนวิปัสสนาмаแต่แรกประกาศพระศาสนาที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันนั้น

๒. มหาสังคาลสูตร พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๒ หน้า ๔๐๙ มีใจความว่า พระเถระผู้ใหญ่ได้ถามกันว่า “ป่าสังคาลวัน จะชื่อว่าเป็นป่าที่งามสง่า เพราะมีภิกษุประเภทไหนอาศัยอยู่?” ท่านพระอานนท์ ตอบว่า เพราะมีภิกษุพหูสูตอาศัยอยู่จึงจะงาม ท่านพระเวรัต ตอบว่า เพราะมีภิกษุผู้ยินดีการหลีกเลี่ยงจากหมู่ผู้แต่ผู้เดียวอาศัยอยู่จึงจะงาม ท่านพระอนุรุทธะ ตอบว่า เพราะมีภิกษุผู้มีทิพพจักขุญาณอาศัยอยู่จึงจะงาม ท่านพระมหากัสสปะ ตอบว่า เพราะมีภิกษุผู้ถืออุคคัมมบรรณด้วยธรรมชั้น ๕ อาศัยอยู่ จึงจะงาม ท่านพระมหาโมคคัลลานะ ตอบว่า เพราะมีภิกษุผู้สามารถโต้ตอบภิกขกรรมได้ไม่ติดอาศัยอยู่ จึงจะงาม ท่านพระสารีบุตร ตอบว่า เพราะมีภิกษุผู้สามารถเข้าผลสมาบัติได้ตามต้องการอาศัยอยู่จึงจะงาม เมื่อต่างองค์ต่างก็มีความเห็นเป็นไปคนละอย่างเช่นนี้ จึงพากันไปเฝ้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กราบทูลให้ทรงตัดสินว่าคำของใครเป็นสุภาสิต พระพุทธองค์จึงตรัสตอบว่า “สพฺพํ โว สารีบุตร สุภาสิตํ ปริยาเยน อปิจ มมวจนํ สุนาถ” สารีบุตร คำตอบของพวกเขาเป็นสุภาสิตโดยปริยาย คือ โดยอ้อม เธอทั้งหลายจงฟังคำของเรา สารีบุตร ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ กลับจากบิณฑบาต ฉ้นเสร็จแล้ว นั่งขัดสมาธิตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่นหวังอยู่ว่า จิตของเรายังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ เพราะยังไม่สิ้นอุปาทานเพียงใด เราจักไม่เลิกถอนจากการทำวิปัสสนาเพียงนั้น ดังนี้ นี่ก็ชี้ให้เห็นเป็นข้อที่ ๒ ว่า พระพุทธองค์ทรงพร่ำสอนวิปัสสนา

๓. อากังเขยยสูตร ในมูลปณณาสก มัชฌิมนิกาย หน้า ๕๘ ว่า “อากังเขยย เจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ ฯลฯ วิปัสสนาย สมฺนุณาคโต พุรุเหตา สุญญาคารานํ” เป็นต้น มีใจความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หากภิกษุหวังอยู่ว่า เราพึงเป็นที่รัก ที่ใคร่ ที่ชอบใจ ที่เคารพ ที่ยกย่องของเพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกันแล้ว เธอพึงทำให้บริบูรณ์ในศีล พึงเจริญสมณะและวิปัสสนาอยู่เนื่องนิตย์ เป็นผู้

ไม่ห่างเหินจากฉนวน พอกพูนแต่ในสุญญาคารอยู่เถิด” ดังนี้ และพระพุทธรูปองค์ได้ทรงสอนต่อไปอีก เป็นใจความว่า

๑. ถ้าต้องการปัจจัย ๔ ก็จงเจริญสมณะ และวิปัสสนากรรมฐานเถิด
 ๒. ถ้าต้องการให้ญาติโยมผู้อุปการะได้บุญมาก ได้านิสงส์มาก จงเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานเถิด
 ๓. ถ้าระลึกถึงญาติสายโลหิต และต้องการให้ได้รับส่วนบุญมาก จงเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานเถิด
 ๔. ถ้าต้องการพ้นอบายภูมิ ๔ จงเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานเถิด
 ๕. ถ้าต้องการละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ จงเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานเถิด
 ๖. ถ้าต้องการมีฤทธิ์ต่างๆ จงเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานเถิด
 ๗. ถ้าต้องการทิพยโสต จงเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานเถิด
 ๘. ถ้าต้องการรู้ใจผู้อื่น จงเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานเถิด
 ๙. ถ้าต้องการระลึกชาติได้ จงเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานเถิด
 ๑๐. ถ้าต้องการรู้บุญกรรมของสรรพสัตว์ จงเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานเถิด
 ๑๑. ถ้าต้องการสิ้นอาสวะกิเลส จงเจริญสมณะและวิปัสสนากรรมฐานเถิด
- กรรมฐานเป็นสมบัติของพุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร อุบาสก อุบาสิกา ทุกคน สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงมอบไว้ให้แก่พุทธบริษัท ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดที่สุด คือ ผู้ที่จะบรรพชาเป็นสามเณรและผู้ที่อุปสมบทเป็นพระทุกๆ รูป ต้องเรียนกรรมฐานเสียก่อนจึงจะได้อบรม พระอุปัชฌาย์ต้องสอนกรรมฐานให้เสียก่อนแล้วจึงจะบรรพชาอุปสมบทให้ ถ้าใครไม่ได้เรียนกรรมฐานก่อนก็เป็นอันว่าไม่ได้บวชแน่นอน ดังนั้น กรรมฐานจึงเป็นสมบัติของพุทธบริษัท เพราะกรรมฐานนี้เป็นเรือนใจชั้นใน อันแข็งแกร่งที่จะต่อสู้กับข้าศึกภายใน คือกิเลสต่างๆ ได้ ถ้าพุทธบริษัทเลิกละกรรมฐานเสียแล้ว พระสังฆธรรมก็เสื่อม จะพึงเห็นได้จากเรื่องดังต่อไปนี้ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๙ หน้า ๒๓๐ ว่า “จตุณฺนํ โข อาวุโส ฯลฯ สหุทฺทมอปริหานํ โหติ” มีใจความย่อว่า “พระอานนทกับพระภัททิยะ ได้ถามกันว่า คุณก่อนอานนท อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระสังฆธรรมเสื่อม อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระสังฆธรรมเจริญ? ท่านพระอานนทตอบว่า เพราะพุทธบริษัทไม่พากันเจริญสติปัญญา ๔ พระสังฆธรรมจึงเสื่อม เพราะพุทธบริษัทพากันเจริญสติปัญญา ๔ พระสังฆธรรมจึงเจริญ ดังนี้” กรรมฐานเป็นเรื่องของคนทุกเพศ ทุกชั้น ทุกวัย ทุกชาติ ทุกภาษา หมายความว่า พระพุทธศาสนาไม่มีการผูกขาด ใครมีความประสงค์จะประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสุขกายสบายใจตลอดจนสิ้นอาสวะกิเลส ก็ปฏิบัติได้ทั้งนั้น

ตัวอย่างในครั้งพุทธกาลมีมากอยู่ เช่น บัณฑิตสามเณรโสปากสามเณร มีอายุเพียง ๗ ขวบ เท่านั้น ก็ปฏิบัติได้ แม้นางวิสาขาอุบาสิกาก็ได้ปฏิบัติกรรมฐานมาตั้งแต่อายุได้ ๗ ขวบเช่นกัน ที่ปฏิบัติเมื่ออายุแก่มาแล้วก็มี เช่น ราชพราหมณ์ เป็นตัวอย่าง แม้ในปัจจุบันก็มีชาวต่างประเทศมาปฏิบัติมากอยู่เฉพาะเดือนสองเดือนนี้มีอยู่ ๗ คน คือ มาจากประเทศเยอรมัน ๓ คน มาจากประเทศนอร์เวย์ ๑ คน มาจากประเทศอังกฤษ ๑ คน มาจากอเมริกา ๑ คน มาจากศรีลังกา ๑ คน ที่ได้ปฏิบัติผ่านไปแล้ว แต่เดือนก่อนๆ ปีก่อนๆ ไน้ก็มีมากอยู่ เช่น มาจากประเทศแคนาดา ญี่ปุ่น อินเดีย ลังกา อังกฤษและอเมริกา เป็นต้น ตามตัวอย่างที่แสดงมานี้ ก็พอชี้ให้เห็นได้แล้วว่า กรรมฐานไม่ใช่เรื่องของคนเฒ่าคนแก่ แต่เป็นเรื่องของบุคคลทุกคนผู้หวังสันติสุขแก่ตน ตลอดจนหวังจะรื้อตนออกจากกองกิเลสและกองทุกข์ประสบสุขอันไพบูรณ์คือ พระนิพพาน การเจริญสติปัฏฐาน ๔ ก็กับการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเหมือนกันคือ เป็นอันเดียวกันต่างกันแต่ตัวหนังสือเท่านั้น ส่วนเนื้อความเป็นอันเดียวกัน เจริญวิปัสสนาก็คือเจริญสติปัฏฐาน ๔ นั่นเอง ตัวอย่างง่ายๆ เช่น เวลานั่งกำหนด ยืนกำหนด นอนกำหนด เดินกำหนดอยู่นั้น สติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม มีอยู่พร้อมมูลบริบูรณ์แล้ว เว้นไว้แต่ผู้นั้นจะไม่รู้ไม่เห็นเท่านั้น ถ้าเว้นจากวิปัสสนาเสียแล้ว ทางอื่นที่จะถึงมรรค ผล นิพพาน นั้นไม่มีเลย มีหลักฐานยืนยันอยู่ในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า “เอกายโน อโย ภิกขเว มคฺโค สุตตานิ วิสุทฺธิยา ฯลฯ ยทิตฺถ จตฺตารโ สติปัฏฐานา” ความว่า ดูก่อนท่านผู้เห็นภัยในวัฏฏสงสารทั้งหลาย ทางคือสติปัฏฐาน ๔ นี้ เป็นทางสายเดียวที่เป็นไปพร้อม เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงความโศกเศร้าเสียใจปริเวณาการต่างๆ เพื่อดับทุกข์ ดับโทมนัส เพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ดังนี้ อรรถกถา แก่ต่อไปว่า น เทวธาปโธ ไม่ใช่ทาง ๒ แพร่ง หมายความว่า จะต้องเจริญวิปัสสนาเท่านั้น จึงจะถึงมรรค ผล นิพพานได้ แม้พระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกทั้งหลายในอดีตกาลก็ดี อนาคตกาลก็ดี ปัจจุบันกาลก็ดี ก็ต้องเจริญวิปัสสนากรรมฐานจึงจะบรรลุ มรรค ผล นิพพานได้ ดังบาลีรับรองข้อความนี้ไว้ว่า เยนเว ยนฺตฺติ นิพฺพานํ พุทฺธา เตสญฺจ สาวกา เอกายเนน มคฺเคน สติปัฏฐานสญฺญินา “พระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวก ย่อมไปสู่พระนิพพานด้วยทางสายเดียว คือ สติปัฏฐาน ๔” ดังนี้ ถึงแม้ใครจะเจริญสมถกรรมฐานได้มานานแล้ว ก็ต้องเอาเวลานั้นเป็นบาทแล้วเจริญวิปัสสนาต่อ จึงจะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ได้ ถ้าไม่เจริญวิปัสสนาต่อ ก็ไม่มีโอกาสจะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ได้แน่นอน เช่น อาฬารดาบสและอุทกดาบส เป็นตัวอย่าง^{๕๔}

^{๕๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๓/๑๑๓

๒.๑๖ สรุปพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จากการศึกษาพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงมีหน้าที่ในการเผยแผ่ตลอด ๔๕ พรรษา เรียกว่า “พุทธจริยา” ซึ่งเป็นพุทธกิจ ที่พระพุทธองค์ทรงปฏิบัติในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มุ่งเพื่อประโยชน์สุขต่อมวลมนุษยชาติ พุทธกิจของพระพุทธองค์พอจะสรุปได้ดังนี้

๑. ปุ่พพณฺเห ปิณฺฑปาทํ ในเวลาเช้าทรงเสด็จออกบิณฑบาต ไพรดส์ตว้ไปยังหมู่บ้านนิคมต่างๆ เพื่ออนุเคราะห์แก่มหาชนด้วยการแสดงธรรมโปรด

๒. สายณฺเห ธมฺมเทศนํ ในเวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่มหาชนที่เข้าเฝ้า

๓. ปโทเส ภิกฺขุโธวาทํ ในเวลาค่ำทรงให้โอวาทพระภิกษุ

๔. อพฺพมรตฺเต เทวปญฺหนํ ในเวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเหล่าเทวดา

๕. ปจฺจุสฺเสว คเต กาเล ภพฺพาทพฺเพ วิโลกนํ ในเวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูสัตว์โลกผู้อยู่ในข่ายพระญาณ เพื่อเสด็จไปแสดงธรรมโปรด^{๕๙}

และมีวัตถุประสงค์ในการเผยแผ่โดยย่อๆ คือ พุทธโอวาท หรือ ที่เรียกกันว่า โอวาทปาฏิโมกข์ เป็นจุดมุ่งหมายในการสอนคือ

๑. สพุพปาปสฺสอกรณํ สอนให้งดเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง

๒. กุสฺสสฺสสุปฺสมฺปทา สอนให้ทำความดี

๓. สจฺจิตฺตปริโยทปนํ ทำจิตใจให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง

พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้วิจิตรขอสรุปโดยย่อพุทธวิธีการเผยแผ่เป็นสองวิธี คือ พุทธวิธีการการสอนและพุทธวิธีการบริหาร ด้วยสองวิธีนี้ทำให้พระพุทธศาสนาดำเนินเจริญรุ่งเรืองมาตราบจนปัจจุบัน

^{๕๙} ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๔/๔๕-๔๗, ส.ส.อ. (บาลี) ๑/๑๘๗/๒๓๒-๒๓๔, อ.จ. เอกก.อ. (บาลี) ๑/

บทที่ ๓

บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni

การศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuniครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางแนวทางในการศึกษาค้นคว้าบทบาทและรูปแบบในการสอนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของพระvikrammuni ว่าท่านเป็นแบบอย่างและมีแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมกับสังคมไทยในยุคปัจจุบันได้อย่างไร โดยการศึกษาเก็บข้อมูลจากหนังสือต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และเก็บข้อมูลโดยการสอบถามสัมภาษณ์บุคคลากรที่เกี่ยวข้อง ในการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์นั้น ผู้วิจัย จะนำมาเสนอเฉพาะบุคคลที่สำคัญและจะได้ตัดการสัมภาษณ์ของบางท่านที่ให้ข้อมูลที่ซ้ำกัน แล้วนำข้อมูลมาเขียนบรรยายเชิงพรรณนา จากการศึกษาเรื่องประวัติความเป็นมาและบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตการศึกษบทบาทของท่านมีดังต่อไปนี้ คือ การศึกษบทบาทของท่านในฐานะพระภิกษุสงฆ์และบทบาทการบริหารงานคณะสงฆ์ ตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะสงฆ์ ตามที่ปรากฏดังนี้ ๑) บทบาทเจ้าอาวาสวัดศิริวงค์ของพระvikrammuni ๒) บทบาทรองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ของพระvikrammuni ๓) บทบาทประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๑ ๔) บทบาทผู้อำนวยการโรงเรียนศิริวงค์วิทยาของพระvikrammuni

๓.๑ บทบาทพระvikrammuniในฐานะพระภิกษุสงฆ์

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระvikrammuniในฐานะพระภิกษุสงฆ์ ท่านมีสีลาจารวัตรที่งดงาม มีปฏิปทาเป็นที่ศรัทธาน่าเลื่อมใส เป็นแบบอย่างแก่พระภิกษุผู้ได้พบเห็นในวัตรปฏิบัติของท่าน คำกล่าวสอนอันไพเราะ ธรรมะอันเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ได้ฟัง ยังศรัทธาให้บังเกิดแก่ศาสนิกชนทั่วไป ไน้มน้ำวสู่การศึกษาและปฏิบัติธรรมอันนำมาซึ่งความพ้นทุกข์ ชักชวนญาติโยมให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา กิจวัตรที่ท่านได้ปฏิบัติมิได้ขาดออกบิณฑบาตโปรดญาติโยม แสดงธรรมอบรมสั่งสอนพระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ช่างราชการ นักเรียนนักศึกษา อยู่เนืองๆ นำสวดมนต์ไหว้พระปฏิบัติธรรมกรรมฐาน เดินจงกรม นั่งสมาธิ มิได้ขาด ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร หนังสือวารสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมการเก็บข้อมูลด้วยวิธีสังเกตการณ์ การสอบถามหาข้อมูลกับผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยการพูดคุยและจดบันทึกแล้วนำมาเรียบ

เรียงในเชิงพรรณนา ส่วนแรกผู้ทำการวิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากเจ้าของประวัติ พระvikrammuni ท่านได้เมตตาเล่าประวัติของท่านเอง ให้ผู้วิจัยได้ฟังและท่านได้ให้ข้อมูลประวัติส่วนตัวของท่านที่ท่านได้เขียนไว้เองมอบให้แก่ผู้วิจัย และผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาประกอบการเขียนผลงานการวิจัยไว้ในส่วนต่างๆ^๑ จึงได้นำประวัติที่ท่านเขียนพร้อมนำบทสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์จากผู้ใกล้ชิดที่ได้จดบันทึกไว้เป็นข้อมูลเพิ่มเติม ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์จากหลายบุคคล ข้อมูลบางอย่างจะซ้ำๆ กัน โดยเฉพาะข้อมูลจากพระวิปัสสนาจารย์ที่ผ่านการอบรมจากวัดคีรีวงศ์ หลายๆ รุ่น หลายๆ จังหวัด จะกล่าวถึงพระvikrammuni ในเรื่องการเริ่มโครงการอบรมพระวิปัสสนาจารย์ของท่าน จนกระทั่งได้รับการยกย่อง ให้เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๑ หรือข้อมูลจากการบอกเล่าของพุทธศาสนิกชนที่ผ่านการอบรมปฏิบัติธรรมจากวัดคีรีวงศ์ โดยได้รับข้อมูลจากผู้สูงอายุที่มาร่วมปฏิบัติธรรมร่วม ๑๐๐ ครั้ง จะกล่าวถึงการแสดงธรรมของพระvikrammuniว่า เป็นผู้ที่แสดงธรรมได้เข้าใจง่าย และมีวิธีการสอนการปฏิบัติธรรมที่ลึกซึ้ง นักเรียนนักศึกษาจะกล่าวถึง วิธีการสอนธรรมของพระvikrammuniว่า มีประโยชน์มากมีสาระและไม่น่าเบื่อ ทำให้เกิดความสนใจในศึกษาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา^๒

จากการสัมภาษณ์ คุณประทีน นางาม น้องสาวของพระvikrammuni ได้เล่าให้ฟังว่า พระvikrammuni หรือ เด็กชายบุญรอด เมื่ออดีตเป็นผู้ศรัทธาในบวรพระพุทธศาสนา มีความประสงค์อยากจะบวชตั้งแต่อายุยังน้อยๆ เป็นเด็กสนใจศึกษาธรรมะชอบฟังธรรมและชอบทำบุญ พอโตขึ้นจึงได้ขอบวชและไม่ยอมสึกจนกระทั่งปัจจุบัน ด้วยศรัทธาตั้งมั่นในพระพุทธศาสนาและผลงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงได้เลื่อนสมณะศักดิ์เป็นพระvikrammuni ในระหว่างการศึกษาวิจัย พระvikrammuni ก็ได้รับโปรดเกล้าฯ เลื่อนสมณะศักดิ์เป็น พระราชพรหมมาจารย์ ประวัติของท่าน พระvikrammuni นามเดิม บุญรอด นามสกุล นางาม ท่านเกิดวันพฤหัสบดี ที่ ๑๒ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๙ (ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวด)^๓ สถานที่ เกิด ณ บ้านเลขที่ ๑๔๖ หมู่ที่ ๔ ตำบลพนมรอก อำเภอนครสวรรค์ บิดาชื่อ นายหมูน นางาม มารดาชื่อ นางละมุล นางาม อุปสมบท วันที่ ๒๙ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๙ ณ พัทธสีมา วัดแสงสวรรค์ ตำบล

^๑ บทสัมภาษณ์ พระvikrammuni เจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์, รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๓.

^๒ พระvikrammuni, เอกสารโครงการฝึกอบรมพระนักเทศน์, มปป.

^๓ ดูประวัติเพิ่มเติมได้ที่ภาคผนวก

พิบูลย์ อำเภอบางบาล จังหวัดนครสวรรค์ พระอุปัชฌาย์ พระนิภากรโคภณ เมื่อบวชก็ได้ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนสอบบาลีได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค เป็นผู้สนใจในการปฏิบัติธรรมจึงได้ไปเรียนกรรมฐานที่สำนักต่าง ชอบชวนญาติโยมปฏิบัติธรรม จึงได้มาอยู่วัดคีรีวงศ์เพื่อสร้างสำนักปฏิบัติธรรม และได้อยู่ที่วัดคีรีวงศ์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ มาจนถึงปัจจุบันนี้^๔

จากการสัมภาษณ์พระครูนิคมกิจจานุกิจ ท่านได้กล่าวถึงพระวิกรมมุนีว่า ท่านมีวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายวิธี โดยได้ประยุกต์จากพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน มีการแสดงธรรมเป็นเบื้องต้น ในการแสดงธรรมนั้น ท่านพระวิกรมมุนีได้เล่าให้ท่านฟังว่า ต้องเลือกธรรมะให้เหมาะสมกับบุคคล กับเวลาและสถานที่ ด้วยการแสดงธรรมจึงจะบรรลุวัตถุประสงค์และได้ประโยชน์มาก การแสดงธรรมของพระวิกรมมุนี โดยส่วนมากนำหลักธรรมคำสอนจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและอนุฎีกา หรือจากหนังสือธรรมบทและนิทานที่มีคติสอนใจ เพื่อเป็นการรักษาหลักธรรมคำสอนให้คงอยู่ อันมีหลักปรีชาปฏิบัติและปฏิเวธ พระวิกรมมุนีได้ทำการก่อสร้างโรงเรียนปริยัติสามัญ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรได้เรียนปริยัติสามัญ เป็นการรักษาปรีชาไว้และมีการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมพระกรรมฐาน มีการอบรมให้กับพุทธบริษัท มีโครงการฝึกอบรมพระภิกษุnovice (พระผู้บวชใหม่) โครงการฝึกอบรมพระมหาลกะ (พระหลวงตา) โครงการอบรมพระวิปัสสนาจารย์ โครงการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ โครงการฝึกอบรมข้าราชการ โครงการฝึกอบรมนักเรียนนักศึกษา โครงการฝึกอบรมศีลจารีณี เพื่อเป็นการส่งเสริมการปฏิบัติธรรม รักษาแนวทางการปฏิบัติธรรม การเผยแผ่พระพุทธศาสนายังเป็นการรักษาปฏิเวธไว้ด้วย^๕

นายทวี ยศสมบัติ ได้กล่าวถึง พระวิกรมมุนีว่า ท่านเป็นพระที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ นำศรัทธาंनाเลื่อมใส และการแสดงธรรมของท่านฟังแล้วเข้าใจง่าย ท่านชอบชักชวนญาติโยมทำบุญและปฏิบัติธรรมกรรมฐานเป็นประจำ การที่ท่านได้รับอาราธนาให้มาสร้างวัดคีรีวงศ์ เริ่มต้นวัดมีเพียงกุฏิกรรมฐานเล็กๆ เท่านั้น ต่อมาท่านก็ได้เริ่มการก่อสร้างถาวรวัตถุภายในวัด การพัฒนาจากวัดร้างให้เป็นวัดรุ่ง จัดสถานที่ต่างๆ ของวัดให้มีความร่มรื่นร่มเย็นเป็นแหล่งเรียนรู้และเผยแผ่ธรรม มีความสงบเรียบร้อยเหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม วัดคีรีวงศ์จึงมีความเจริญรุ่งเรืองและสวยงามมีชื่อเสียงอยู่ในยุคปัจจุบัน การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์ เพื่อมุ่งสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานให้แก่พระภิกษุnovice พระมหาลกะ นักเรียนนิสิตนักศึกษา

^๔ บทสัมภาษณ์ คุณประทีน นางาม เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๓

^๕ บทสัมภาษณ์พระครูนิคมกิจจานุกิจ รองเจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์ วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๕๓

ข้าราชการและประชาชนทั่วไป การก่อตั้งโรงเรียนพระปริยัติสามัญ เพื่อให้ภิกษุและสามเณรได้มีโอกาสทางการศึกษาปริยัติสามัญและฝึกปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ผู้วิจัยพบว่า มีข้อมูลมากมายไม่สามารถนำมาเขียนในงานวิจัยได้หมด ผู้วิจัยจึงได้นำข้อมูลบางส่วนนำไปลงไว้ในภาคผนวกประวัติเบื้องต้นชาติภูมิ^๖

พระวิกรมมุนีได้อุทิศตนเองเพื่อพระพุทธศาสนา ออกบวรพาตั้งแต่อายุน้อยมุ่งศึกษาปริยัติและปฏิบัติ เพื่อให้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนตามแนวทางพระพุทธศาสนา ได้ตั้งสัจจะวาจาว่าชีวิตนี้ของบวชอุทิศถวาย เพื่อพระพุทธศาสนา มีคติธรรมประจำใจว่า “ไม่เห็นแก่ตัวไม่กลัวลำบาก มารไม่มีบารมีไม่เกิด” ท่านมีความมุ่งมั่นในการสร้างศูนย์ปฏิบัติธรรมและขยายเครือข่ายศูนย์ปฏิบัติธรรมไปยังสถานที่ต่างๆ ด้วยมีความคิดว่าการเผยแผ่พระพุทธศาสนามีความจำเป็นจะต้องมีศูนย์การปฏิบัติธรรม เพื่อคงไว้ซึ่งหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ผู้เผยแผ่หรือสอนจะต้องใช้เทคนิคและวิธีการหลายอย่าง ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า “ดูก่อนอานนท์ การแสดงธรรมให้คนอื่นฟังมิใช่สิ่งทีกระทำได้ง่าย ผู้แสดงธรรมแก่ผู้อื่นพึงตั้งธรรม ๕ อย่างไว้ในใจคือ ๑) รู้จักกล่าวชี้แจงไปตามลำดับ ๒) เราจักกล่าวชี้แจงยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ ๓) เราจักแสดงด้วยอาศัยเมตตา ๔) เราจักไม่แสดงด้วยเห็นแก่อาภิส ๕) เราจักแสดงไปโดยไม่กระทบตนเองและผู้อื่น”^๗

๓.๒ บทบาทเจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์ของพระวิกรมมุนี

ในฐานะเจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์ ท่านได้มานุกเบิกสร้างวัดคีรีวงศ์ให้เจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน เริ่มต้นจากการรับอาราธนาให้มาอยู่ที่วัดคีรีวงศ์ซึ่งเดิมเป็นวัดร้างปราศจากถาวรวัตถุใดๆ เหลือเพียงเศษอิฐซากปรักหักพังเก่าๆ อยู่ไม่กี่ชิ้น ส่วนพื้นที่วัดก็โดนชาวบ้านบุกรุกยึดครองใช้เป็นที่ทำกิน ท่านได้ทำการพัฒนาจากวัดร้างให้เป็นวัดรุ่ง โดยเริ่มต้นจากการสร้างกุฏิกรรมฐานหลังเล็กๆ ให้เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์สามเณร ภายหลังต่อมาก็สร้างศาลาบำเพ็ญบุญ เพื่อสร้างศรัทธาชักชวนให้ประชาชนใกล้เคียงได้ร่วมกันทำบุญและเป็นที่ปฏิบัติธรรม ท่านได้สร้างถาวรวัตถุมากมายในเวลาต่อมา เพื่อใช้ประโยชน์ในกิจของพระพุทธศาสนา เพื่อการ

^๖ บทสัมภาษณ์ นายทวี ยศสมบัติ ทายกวัดคีรีวงศ์, เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๕๓.

^๗ อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๐๕.

เผยแผ่พระพุทธศาสนาและพัฒนาวัดคีรีวงคีให้เจริญก้าวหน้าขึ้น พระvikramมุนีท่านได้มีการจัดการองค์กรของวัดคีรีวงคีดังนี้^๔

ขั้นที่ ๑ แต่งตั้งกรรมการ การพัฒนาวัดควรจะได้ดำเนินงานไปในรูปแบบของคณะกรรมการเพื่อระดมความคิดและความร่วมมือร่วมใจกันซึ่งอาจประกอบด้วยพระสงฆ์ภายในวัดประมาณ ๕-๗ รูป คฤหัสถ์ประมาณ ๗-๑๐ คน โดยคัดเลือกบุคคลที่มีความรู้ความสามารถและที่สำคัญจะต้องพร้อมที่จะให้ความร่วมมือด้วยดี เมื่อติดต่อทาบทามเป็นการภายในเรียบร้อยแล้ว จึงประกาศแต่งตั้งเป็นลายลักษณ์อักษร แล้วปิดประกาศให้ทราบทั่วกันทั้งวัดและหมู่บ้านและจัดทำสำเนาเอกสารส่งให้เจ้าคณะปกครองเหนือตนตามลำดับทราบด้วย

ขั้นที่ ๒ ชี้แจงพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด การประชุมชี้แจงแก่พระภิกษุสามเณรและศิษย์วัดเป็นสิ่งจำเป็นที่ท่านเจ้าอาวาสควรกระทำเป็นระยะๆ ประมาณปีละ ๑ ครั้ง การชี้แจงนั้นคือ การแจ้งความเปลี่ยนแปลงของวัดและความก้าวหน้าในการพัฒนาให้ทราบโดยทั่วกันและขอความร่วมมือจากบุคคลในวัดช่วยกันพัฒนาวัดเจริญก้าวหน้า

ขั้นที่ ๓ ประชุมกรรมการ การประชุมครั้งแรกถือเป็นครั้งที่สำคัญมาก ควรนัดประชุมวันที่กรรมการจะมาประชุมได้พร้อมเพรียงกัน

ขั้นที่ ๔ จัดทำแผนผังวัด การจัดทำแผนผังวัด ควรหาผู้ที่มีความรู้ในการทำแผนผังมาช่วยจัดทำให้ เช่น ช่างจากกรมการศาสนา ช่างจากเทศบาล ครู-อาจารย์วิทยาลัยเทคนิค เป็นต้น แผนผังวัดควรจัดทำเป็น ๒ แบบ คือ

- ๑ แผนผังปัจจุบัน แสดงรายละเอียดต่างๆ ของสภาพปัจจุบันทั้งหมด
- ๒ แผนผังโครงการ เป็นผังที่ควรจัดทำขึ้นเพื่อพัฒนาวัด ตามมติที่ประชุมกรรมการในการจัดทำผังโครงการ ควรจัดเป็นหมวดหมู่ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ใช้สอยและความเป็นระเบียบเรียบร้อย ซึ่งสามารถแบ่งเนื้อที่ของวัดออกเป็นเขตต่างๆ ดังนี้ **เขตพุทธาวาส** ได้แก่ เขตที่ตั้งวิหาร อุโบสถ ศาลาการเปรียญ หอไตร เจดีย์ **เขตสังฆาวาส** ได้แก่ เขตที่ตั้งกุฏิ ครุฑ เรือนไฟ ที่สงฆ์น้ำ เขตสาธารณสงเคราะห์ได้แก่ บริเวณโรงเรียน บ้านพักชี่ บริเวณฌาปนสถานฯ หากวัดมีที่ดินแปลงที่ตั้งวัดเหลือพอที่จะจัดประโยชน์ได้ ให้เสนอกกรมการศาสนาเพื่อกำหนดเป็นเขตจัดประโยชน์ตามที่ระบุไว้ในกฎกระทรวงฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๑๑) ข้อ ๒ แผนผังที่จัดทำขึ้นนั้น ต้องใช้มาตราส่วนเป็นเครื่องประกอบในการย่อขนาดอาคารสถานที่ต่างๆ จากสภาพความเป็นจริงให้ถูกต้องด้วย

^๔ บทสัมภาษณ์ พระสุกิจ วิจิตรังสี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดคีรีวงคี, เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๕๓.

ขั้นที่ ๕ จัดทำโครงการพัฒนาวัด เมื่อคณะกรรมการฯ ได้ประชุมหารือกันในเรื่องแผนงานพัฒนาของวัดว่าจะต้องทำงานหรือกิจกรรมใดบ้างตามลำดับความสำคัญก่อนหลังแล้ว ผู้ที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบในงานหรือกิจกรรมนั้นๆ ควรจะได้เขียนโครงการกิจกรรมให้ชัดเจน เสนอกรรมการเพื่อพิจารณาอนุมัติโครงการก่อนที่จะดำเนินการ กิจกรรมของวัดที่จะพัฒนาแยกได้เป็น ๒ ทาง คือ ๑ การพัฒนาทางด้านวัตถุ หมายถึง การพัฒนาสภาพวัดให้เกิดศรัทธาทารูปธรรมซึ่งได้แก่ อาคารเสนาสนะ มีเอกลักษณ์ของการเป็นวัดไทย ปลูกสร้างอยู่เป็นหมวดหมู่สวยงาม ๒ การพัฒนาทางด้านจิตใจ หมายถึง การพัฒนาทางนามธรรม เช่น การปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่ศาสนิกชนในท้องถิ่น

ขั้นที่ ๖ ดำเนินการพัฒนาวัด เมื่อได้จัดทำแผนผังวัดจัดทำแผนและโครงการพัฒนาวัดซึ่งได้แก่ กิจกรรมต่างๆ เสร็จและผ่านความเห็นชอบจากกรรมการในการประชุมครั้งต่อไป มาเรียบร้อยแล้วก็เริ่มการพัฒนาได้เลย โดยอาจจะกำหนดวันชุมนุมผู้ปฏิบัติและประชาชนในท้องถิ่น เพื่อประกาศชี้แจงความมุ่งหมายในการพัฒนาวัด และโครงการต่างๆ ที่วัดจะดำเนินการ

๓.๓ บทบาทของเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ของพระวิกรมมุนี

พระวิกรมมุนี ในฐานะบทบาทของเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ ท่านได้ทำหน้าที่ช่วยปกครองดูแลพระภิกษุและสามเณรตามที่ได้รับมอบหมายตามที่คณะสงฆ์กำหนด โดยมีได้ขาดตกบกพร่องแต่ประการใด ทำให้การบริหารการปกครองคณะสงฆ์มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นเรื่อยๆ บทบาทหน้าที่ในฐานะของพระสงฆ์ ท่านได้ส่งเสริมด้านศาสนทายาท, ศึกษาพระธรรม, เผยแผ่คำสอน, พัฒนาจิตใจ, รักษาพระธรรมวินัย, คัดเลือกผู้เข้ามาบวช, ระวังอธิภรณ์, การปกครองคณะสงฆ์, การสาธารณสงเคราะห์ปฏิบัติหน้าที่

ตามคำสั่งเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ที่ ๑๗/๒๕๔๘ ดังนี้ หน้าที่งานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา, งานสาธารณสงเคราะห์, การขออนุญาตเดินทางไปต่างประเทศของพระภิกษุสามเณร (ข้อ ๑.๙ ตามภารกิจและนโยบายคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์) โครงการมหัศจรรย์ (ชูบชีวิตหลวงตา) (ข้อ ๑.๒๒ ตามภารกิจและนโยบายคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์) การจัดกิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา (ข้อ ๑.๓๑ ตามภารกิจและนโยบายคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์), การขอพระราชทานเพลิงศพพระสมณศักดิ์ (ข้อ ๑.๑๐ ตามภารกิจและนโยบายคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์)^๙

^๙ พระครูปลัดพิทักษ์ ปญญาวโร, ครูใหญ่โรงเรียนคีรีวงคีวิทยา, เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน

๓.๔ บทบาทประธานศูนย์สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์ แห่งที่ ๑

พ.ศ. ๒๕๔๔ มหาเถรสมาคม มีมติให้วัดคีรีวงศ์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ เป็นที่ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์แห่งที่ ๑^{๐๐} เพื่อเป็นที่อบรมการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน ตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔ พระวิกรมมุนีมีผลงานที่โดดเด่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายด้านด้วยกัน โดยเฉพาะโครงการฝึกอบรมต่างๆ ที่ท่านได้เป็นผู้ริเริ่ม เช่น การฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ ซึ่งได้ก่อเกิดและเริ่มต้นที่วัดคีรีวงศ์ ซึ่งโครงการนี้ได้ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ออกไปหลายรุ่น ทำให้มีพระวิปัสสนาจารย์กระจายออกไปทั่วประเทศไทย เป็นกำลังอันสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง และพระวิปัสสนาจารย์หลายรุ่นได้นำเอารูปแบบการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐานของวัดคีรีวงศ์ ไปใช้ในการฝึกอบรมอุบาสกอุบาสิกา

๑. สร้างศูนย์ฝึกอบรมศีลจาริณี^{๐๑} พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๔๕ ได้จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมศีลจาริณีคือ บวชสตรีนุ่งขาว ใส่ขาว ไม่โกนผม รักษาศีล ๘ รับประทานอาหารมังสะวิรัติ เพื่ออบรมธรรมะและเจริญภาวนา โดยมีวัตถุประสงค์ โดยย่อ ๕ ประการ คือ

๑. เพื่อส่งเสริมให้สตรีได้บำเพ็ญเนกขัมมบารมีคือ การบวชเพื่อเจริญภาวนา
๒. เพื่อให้สตรีได้มีโอกาสฝึกอบรมจิตใจ ให้มีความสงบสุข
๓. เพื่อให้สตรีได้เข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จักได้นำไปปฏิบัติและอบรมลูกหลาน หรือเผยแผ่แก่ผู้อื่นต่อไป
๔. เพื่อให้สตรีที่ได้อบรมธรรมะแล้ว เป็นกำลังช่วยกันส่งเสริมทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญมั่นคงตลอดไป
๕. เพื่อให้เกิดสติปัญญา มีความคิดเห็นที่ถูกต้อง ให้เกิดความรักความสามัคคี อันจะเป็นกำลังช่วยกันรักษาชาติศาสนาและพระมหากษัตริย์ให้ดำรงอยู่ชั่วนาน

๒. สร้างศูนย์เผยแผ่พุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. ๒๕๓๘ - ปัจจุบัน วัดคีรีวงศ์ เป็นศูนย์กลางการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของจังหวัดนครสวรรค์ มีพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจังหวัดนครสวรรค์ ๑๔๓ รูป ดำเนินการจัดกิจกรรม การเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น การแสดงธรรม การจัดบวชศีลจาริณี การสอนศีลธรรมในโรงเรียน การเป็นวิทยากรให้การ

^{๐๐} หนังสือแต่งตั้งจากมหาเถรสมาคม, ให้วัดคีรีวงศ์ สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด, ๒๕๔๔

^{๐๑} พระวิกรมมุนี, เอกสารโครงการอบรมศีลจาริณี, มปป.

อบรมศีลธรรมและจริยธรรมแก่เยาวชน นักเรียน นิสิต นักศึกษาและประชาชนทั่วไปโดยจัดประชุมประเมินและติดตามผลการดำเนินงานวันที่ ๑-๓ ธันวาคมของทุกปี

๓. สร้างศูนย์ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ ของกรมการศาสนา วัดคีรีวงค์ ร่วมกับกรมการศาสนา จัดอบรมพระวิปัสสนาจารย์ ตั้งแต่ ปี ๒๕๓๕ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๒ อบรมพระภิกษุที่ได้รับการคัดเลือกจากจังหวัดต่าง ๆ รุ่นละ ๑๐๐ รูปอบรมไปแล้ว ๑๖ รุ่น ๆ ละ ๑๕ วัน ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๔ - ๒๕๔๒ โดยมีกิจกรรมดังนี้ คือ ฝึกปฏิบัติ ถวายความรู้โดยการบรรยายเรื่อง วิปัสสนาภูมิ ๖ และมหาสติปัฏฐาน ๔ และแก้อารมณ์กรรมฐาน

๔. สร้างศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.๒๕๔๒ เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระชนมายุครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ทางวัดคีรีวงค์จึงได้ดำเนินการจัดตั้งศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติขึ้น เพื่อเป็นการเผยแผ่ศาสนธรรมและร่วมเฉลิมฉลองเนื่องในวโรกาสดังกล่าว

๕. สร้างศูนย์อบรมจริยธรรมคุณธรรม นักเรียน นักศึกษา พ.ศ.๒๕๓๘ - ปัจจุบัน ได้จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมจริยธรรม คุณธรรม นักเรียนนักศึกษา ณ วัดคีรีวงค์ ได้มีผู้ผ่านการอบรมทั้งสิ้น ๓๕ รุ่น ประมาณ ๑๒,๕๐๐ คน

๖. สร้างศูนย์ฝึกอบรมพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาของกรมการศาสนา วัดคีรีวงค์ร่วมกับกรมการศาสนา จัดอบรมพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๑ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๒ อบรมพระภิกษุที่ได้รับการคัดเลือกจากจังหวัดต่าง ๆ รุ่นละ ๑๐๐ รูป อบรมไปแล้ว ๔๒ รุ่น ๆ ละ ๑๕ วัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ - ๒๕๔๒ โดยมีกิจกรรมดังนี้ คือ ฝึกทักษะการพูดและถวายความรู้โดยการบรรยายเรื่องเกี่ยวกับการเป็นพระนักเผยแผ่ที่ดี

นโยบายการเผยแผ่

๑. กำหนดให้มีการประชุมอบรมสัมมนาเพื่อพัฒนาบุคลากรด้านการเผยแผ่อาทิ พระวิปัสสนาจารย์ พระนักเผยแผ่ พระธรรมทูต พระนักเทศน์ พระผู้สอนพระพุทธศาสนา ในสถานศึกษาให้มีรูปแบบเทคนิควิธีการเผยแผ่และทีมงานที่ดี มีประสิทธิภาพปีละ ๑ ครั้ง

๒. กำหนดให้มีการส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมด้านการเผยแผ่อาทิ ธรรมสัญจรเข้าค่ายพุทธบุตรนำหลักธรรมสู่กลุ่มบุคคลเป้าหมายอาทิ กลุ่มเด็กและเยาวชน นักเรียน นักศึกษา กลุ่มสตรีแม่บ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ

๓. กำหนดให้ทุกวัดในเขตปกครองตำบล อำเภอ จังหวัดฯ ได้จัดกิจกรรมจัดนิทรรศการและประชาสัมพันธ์งานวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

๔. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนในกิจการงานของพระธรรมทูตพระนักเผยแผ่ พระนักเทศน์และพระวิปัสสนาจารย์ โดยการกำหนดภารกิจเขตพื้นที่ กลุ่มเป้าหมายที่ชัดเจนและมีการรายงานผลการปฏิบัติงาน ไตรมาสละ ๑ ครั้ง
๕. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) และมีการรายงานผลการปฏิบัติงาน ไตรมาสละ ๑ ครั้ง
๖. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยพุทธมามกะ
๗. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนและสนับสนุนการจัดอบรมภายในและออกอบรมศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม แก่ข้าราชการและประชาชนทั่วไป
๘. กำหนดให้มีการส่งเสริมสนับสนุนการเติมปัญญาให้แก่สังคมในรูปแบบต่างๆ
๙. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนการจัดบรรพชาและอบรมเยาวชนภาคฤดูร้อนเพื่อต่อต้านยาเสพติด อย่างน้อยอำเภอละ ๑ แห่งต่อปี โดยจะรวมกันจัดที่วัดใดก็ได้
๑๐. กำหนดให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดการบริการและอำนวยความสะดวกในการติดต่อประสานงานด้านการเผยแผ่กับหน่วยงาน พระสงฆ์และประชาชนทั่วไป

คู่มือปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน

โดย พระวิกรมมุนี ประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด แห่งที่ ๑

วัดศรีวงศ์ ต.ปากน้ำโพ อ.เมืองฯ จ.นครสวรรค์

พระวิกรมมุนี ท่านได้เผยแผ่หลักการปฏิบัติพระกรรมฐาน จัดทำหนังสือคู่มือปฏิบัติสมถและวิปัสสนากรรมฐานขึ้น เพื่อเป็นแนวทางแก่พระวิปัสสนาจารย์ ในการสอนวิธีการปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ให้กับผู้ปฏิบัติใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติสมถกรรมฐานก่อนการปฏิบัติธรรมกรรมฐานนั้น พระวิกรมมุนีท่านได้ให้หลักธรรมในการศึกษาและพิจารณา ก่อนการปฏิบัติ เพื่อป้องกันการปฏิบัติธรรมให้เจริญก้าวหน้าได้เร็ว ท่านให้ศึกษาเรียนรู้และเจริญธรรมดังต่อไปนี้

พระวิกรมมุนีได้แสดงพระธรรมเทศนาสอนเรื่องการปฏิบัติธรรมกรรมฐานว่า เป็นการปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การปฏิบัติเพื่อการเข้าถึงซึ่งพระนิพพาน และได้กล่าวถึงพระนิพพานว่า นิพพานสมบัติเป็นสุขอันเกษมยิ่งนักหาที่เปรียบปานมิได้ สมบัติพระอินทร์พระพรหม ถ้าจะเอามาเปรียบกับนิพพานสมบัติแล้ว ก็เป็นประดุกนำแสงหิ่งห้อยมาเปรียบกับแสงจันทร์ หรือมิฉะนั้น ก็ดุจน้ำติดอยู่ปลายผม เปรียบกับน้ำในมหาสมุทร ซึ่งลึก ๘๔,๐๐๐ โยชน์ หรือมิฉะนั้น ก็ดุจฝุ่นเปรียบกับเขาพระสุเมรุ จักรวรรดิอันประเสริฐแห่งพระนิพพานนั้นมีสุขเหลือล้น

หาอันใดเปรียบปานมิได้ ไม่มีการเจ็บไข้ได้ป่วย ไม่เฒ่า ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่ฉิบหาย ไม่พลัดพราก จากกัน เป็นสมบัติที่เลิศกว่าสมบัติในมนุษย์โลก เทวโลก และพรหมโลก^{๑๒}

นิพพานมี ๒ อย่าง คือ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ดับกิเลสได้สิ้น แต่ขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ยังเหลืออยู่ อีกอย่างหนึ่งคือ **อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ** ดับกิเลสได้สิ้น ทั้งขันธ์ ๕ ก็ไม่เหลือ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา นั้น เมื่อคราเสด็จ นิพพานนั้นทรงบรรลุถึง ๓ อย่าง คือ กิเลสนิพพาน ดับกิเลส ขันธนิพพาน ดับธาตุ และทรงเสด็จ เข้าสู่พระปรินิพพานในวันเพ็ญเดือน ๖ ภายใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ นิพพานมี ๓ ชื่อ คือ **สุญญตนิพพาน-ดับโดยสูญไป อัปปนิหิตนิพพาน-ดับโดยไม่มีที่ตั้งแห่งทุกข์ อนิมิตตนิพพาน-ดับโดยไม่มีเครื่องหมาย** หนทางที่จะไปสู่นิพพาน คือ มรรค ๔ ผล ๔ ได้แก่ โสดาปัตติมรรค-โสดาปัตติผล สกิทามิมรรค-สกิทามิผล อนาคามิมรรค-อนาคามิผล อรหัตตมรรค-อรหัตตผล

วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน

บุคคลอีกพวกหนึ่ง ปฏิบัติกว่าจะถึงพระนิพพานนั้นจะต้องผ่านความยากลำบาก เพราะจะต้องพิจารณาดูความหม่นเวียนของสัตว์ในภพต่างๆ ดูอดีตอนาคตปัจจุบัน กาลที่ล่วงไปแล้ว กาลที่จะมาภายหลังหรือกาลบัดนี้ และจะต้อง**เจริญกุศลนิทานา ๑๐** คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ สีเขียว สีขาว สีแดง อากาศและแสงสว่าง ด้วยการปฏิบัติอย่างสูง จึงจะได้ฌาน ๕ แล้วก็อาจจะมีฤทธิ์ดำดินหรือเหาะเหินเดินอากาศได้ทุกหนทุกแห่ง ที่ว่า**ได้สมบัติ ๘ คืออะไร** สมบัติ ๘ ได้แก่ รูปฌานคือ ฌานสมาบัติที่ ๒ ฌานสมาบัติที่ ๓ ฌานสมาบัติที่ ๔ และอรูปรูปฌาน ๔ คือ อากาสนัญญายตนสมาบัติ วิญญาณัญญายตนสมาบัติ อาจิตัญญายตนสมาบัติ และเนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ผู้ได้สมบัติ ๘ แล้ว จะมองเห็นสรรพสิ่งต่างๆ ได้ด้วยอำนาจ อภิญญา เช่น เมืองฟ้า เมืองสวรรค์ ผืนแผ่นดินอันกว้างใหญ่ มองเห็นความสุขในสวรรค์ชั้น อินทร์ ชั้นพรหมทั้งหลาย มองเห็นเหมือนอยู่บนฝ่ามือ ดูผลมะขามป้อมวางอยู่กลางใจมือ

อภิญญา ๖ ได้แก่ ทิพพจักขุ ทิพพโสต เจโตปริญาณ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ และอาสวักขยญาณ ผู้ที่ได้อภิญญา ๖ จะแสดงอิทธิฤทธิ์ได้ทุกอย่าง เช่นยกแผ่นดินขึ้นไว้บนฝ่ามือ ยกภูเขาพระสุเมรุออกจากที่ตั้งได้ จะทำสิ่งใดก็ได้ทุกอย่างโดยไม่ยาก จะมองเห็นได้ไกล จะดูสิ่งใดๆ ก็ได้โดยไม่มีสิ่งใดมาปิดบัง เห็นเบื้องบนถึงพรหมโลก มองดูเบื้องต่ำถึงนรก ภายใต้ น้ำ และลม ตลอดถึงมองออกไปมองเข้ามาด้วยทิพพจักขุญาณอย่างชัดเจน แม้เสียงที่พูดจะเป็น

^{๑๒} พระครูพรหมญาณวิกรม, วารสารคู่มือการปฏิบัติธรรม, มปป.

เสียงเจรจาของหมู่เทวดา อินทร์ พรหมในสวรรค์ หรือเหล่าสัตว์ในนรก หรือปลา เนื้อ นก สัตว์ เดรัจฉานชนิดใดๆ ก็ตาม ก็จะได้ยินอย่างชัดเจน สามารถรู้จิตใจของผู้อื่นได้ โดยไม่มีอะไรมา ปิดบังแม้ใจนั้นจะเป็นใจของเทวดา อินทร์ พรหม หรือ สัตว์ต่างๆ ก็รู้ได้อย่างกระจ่าง อีกทั้ง ระลึกชาติได้ รู้จักสถานที่อยู่ในชาติปางก่อนโดยไม่มีอะไรมาปิดบังได้ ดุจมองดูมะขามป้อมอยู่บน ฝ่ามือฉะนั้น (อภิญาญา ๕ เบื้องต้นนี้เป็นชั้นโลกียะ)

เมื่อได้บรรลุถึงอภิญาญาที่ ๖ (อันเป็นโลกุตตระ) แล้วสามารถรู้ความสิ้นอาสวะ กิเลสคือ ความเศร้าหมองใจไม่มีจิตคิดเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารอีกต่อไป แม้แต่มุ้งม้วนเข้า สู่พระนิพพานอย่างเดียว สามารถกำจัดรูปขันธ์ ๒๕ เวทนาขันธ์ ๕ สัญญาขันธ์ ๒๐ สังขาร ขันธ์ ๔ และวิญญาณขันธ์ ๑๒ กำจัดมลทินทั้งปวงมุ่งไปสู่พระนิพพานอันประเสริฐแต่อย่างเดียว การที่จะได้ตามตามที่กล่าวมาต้องใช้ความพยายามอย่างหนักในการเจริญภาวนา และ เนื่องด้วย เป็นการยากมากที่จะกล่าวให้รู้อย่างแท้จริง จึงกล่าวโดยย่อ ดังนี้

สมถกรรมฐาน^{๑๑}

การปฏิบัติสมถกรรมฐานเพื่อจะให้สำเร็จตามข้อที่ ๑ เป็นต้น จะต้องกำหนดนิมิต ๓ อย่างเป็นอารมณ์คือ **ปริกรรมนิมิต** การทำกรรมฐานโดยกำหนดเอานิมิตคือ เครื่องหมายหรือ ภาพจุดใดจุดหนึ่งเป็นอารมณ์ **อุคคหนิมิต** การทำกรรมฐานกำหนดนิมิตติดตาเป็นอารมณ์ **ปฏิภาคนิมิต** การทำกรรมฐานกำหนดนิมิตเทียบเคียงเป็นอารมณ์และเจริญภาวนา ๓ อย่าง คือ บริกรรมภาวนา การภาวนาขั้นปริกรรม อุปจารภาวนา ภาวนาขั้นได้สมาธิเกือบแน่น แน่น อธิปนาภาวนา ภาวนาขั้นสมาธิจิตแน่น แน่น ดังนั้นพระโยคาวจรเจริญภาวนาทำจิตให้เป็นสมาธิ จนถึงขั้นแน่น แน่น โดยการกำหนดนิมิตเป็นอารมณ์กรรมฐาน จนนิมิตนั้นติดตานิมิตกรรมฐาน ปรากฏชัดเจนทุกส่วนเจริญภาวนาไปจนใกล้เกิดตามกล่าวคือ ได้บรรลุอุปจารภาวนาอันเป็น กามาพจรสมาธิกำจัดนิวรณ์ทั้ง ๕ คือ ความพอใจในกาม ความพยายาม ความง่วงเหงาหุดหู่ ท้อถอย ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ และความลังเลสงสัย โดยใช้องค์ฌาน ๕ กำจัด องค์ฌาน ๕ นั้นคือ วิตก ยกจิตขึ้นสู่นิมิตกรรมฐานเพื่อกำจัดความหุดหู่ท้อถอย วิจาร์ พิจารณานิมิต กรรมฐานเพื่อกำจัดความสงสัย ปิติ ความอึดเอิบใจในนิมิตกรรมฐานเพื่อกำจัดความพยายาม สุข ความสบายใจในนิมิตเพื่อกำจัดความฟุ้งซ่าน เอกัคคตา จิตมีอารมณ์อย่างเดียวแน่น แน่น กำจัดความพอใจในกาม พระโยคาวจรเจริญภาวนา ตั้งแต่ปริกรรมกำหนดนิมิตเป็นอารมณ์จนถึง

^{๑๑} พระวิกรมมุนี, คู่มือปฏิบัติสมถกรรมฐาน, มปป.

ชั้นอัปนา มีสมาธิแน่น อันเป็นขั้นรูปาวจรสมาธิได้แก่ สำเร็จฌานที่หนึ่งเป็นต้น เมื่อพระโยคาวจรจะทำฌานให้สูงขึ้นไปกว่าฌานที่หนึ่งนั้น จะต้องฝึกจิตให้คล่องแคล่วจนชำนาญ ซึ่งเรียกชื่อว่า วสี มี ๕ ประการ คือ อาวัชชนวสี ชำนาญในการกำหนดองค์ฌาน สมาปัสสวสี ชำนาญในการเข้าฌาน วุฏฐานวสี ชำนาญในการออกจากฌาน อธิษฐานวสี ชำนาญในการอธิษฐานเข้าฌาน และปัจจเวกขณวสี ชำนาญในการพิจารณาฌาน เมื่อได้ปฏิบัติสมถกรรมฐานตามหลักที่ถูกต้องแล้วจนได้บรรลุถึงฌานที่หนึ่ง ฝึกวสีจนชำนาญในฌานที่หนึ่ง คือ ฌานที่หนึ่งเป็นหลักพยายามกระทำเพื่อบรรลุฌานข้างหน้ายิ่งขึ้นไป ซึ่งเป็นฌานที่ประณีตสุขุมยิ่งขึ้นโดยลำดับมีฌานที่สองเป็นต้นและการเจริญสมถกรรมฐานนี้ มีอารมณ์ที่จะถึงกำหนดดังต่อไปนี้

รูปกรรมฐาน

กสิณ คือ อารมณ์สำหรับเพ่ง มี ๑๐ อย่าง คือ ปฐวีกสิณ อารมณ์คือดิน อาโปกสิณ อารมณ์คือน้ำ เตโชกสิณ อารมณ์คือไฟ วาโยกสิณ อารมณ์คือลม นีลกสิณ อารมณ์คือสีเขียว ปิตกสิณ อารมณ์คือสีเหลือง โลหิตกสิณ อารมณ์คือสีแดง โอทาทกสิณ อารมณ์คือสีขาว อากาศกสิณ อารมณ์คืออากาศ อาโลกกสิณ อารมณ์คือแสงสว่าง

อสุภะ ๑๐ ประการ คือ อุทุมตกอสุภะ ศพขึ้นพอง วินิลกอสุภะ ศพขึ้นเขียว วิปุลกอสุภะ ศพที่มีน้ำเหลืองไหลออก วิจฉิทกอสุภะ ศพที่ขาดเป็นท่อนๆ วิกขยิตกอสุภะ ศพที่ถูกสุนัขปากัดกิน วิกขิตตก-อสุภะ ศพที่เข้างิ้งไว้ หตวิกขิตตกอสุภะ ศพที่ถูกฟันแล้วทิ้งไว้ โลหิตตกอสุภะ ศพที่มีเลือดไหลออก ปุพุกอสุภะ ศพที่มีหมุ่นนอน อัญจิกอสุภะ ศพที่มีแต่กระดูก

อนุสสติ ๑๐ ประการ คือ พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ สีลานุสสติ จาคานุสสติ เทวดานุสสติ อุปสมานุสสติ กายคตาสติ อาณาปานสติ

อัปมัถฺยญา หรือ พรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา

อาหาเรปฏิกูลสัถฺยญา กำหนดอาหารที่กลืนเข้าไปให้เห็นว่าเป็นของน่าเกลียด ๑ จตุธาตฺววัตถาน กำหนดพิจารณาสังขารที่ประชุมกันเป็นร่างกายให้เห็นเป็นเพียงธาตุที่ ๑ และอรูปกรรมฐาน ๔ คือ อากาสานัญญาตนะ เพ่งอากาศเป็นอารมณ์ วิญญาณัญญาตนะ เพ่งวิญญาณเป็นอารมณ์ อากิญจัญญาตนะ เพ่งความไม่มีเป็นอารมณ์ เนวสัถฺยญาตนะ เพ่งสัถฺยญาที่ละเอียดเป็นอารมณ์

ในกรรมฐานทั้ง ๔๐ นี้ ปฏิภาคนิมิตต์ย่อมได้เฉพาะในกรรมฐาน ๒๒ คือ กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ กายคตาสติ ๑ อาณาปานสติ ๑ ส่วนปริกรรมนิมิตต์และอุคหนิมิตต์ ทั้งสองอย่างข้างต้นนั้น ย่อมได้ในกรรมฐานทั้ง ๔๐ คือ ใช้ได้ในกรรมฐาน ๒๒ และในกรรมฐานที่เหลืออีก

๒๘ กรรมฐานที่เหลืออีก ๒๘ อย่างนั้น คือ **อนุสสติ ๘** ได้แก่ พุทธานุสสติ ระลึกถึง พระพุทธเจ้า อัมมานุสสติ ระลึกถึงพระธรรม สังฆานุสสติ ระลึกถึงพระสงฆ์ สีลานุสสติ ระลึกถึงข้อปฏิบัติที่รักษาเป็นประจำ จาคานุสสติ ระลึกถึงการบริจาคทานต่างๆ เทวดานุสสติ ระลึกถึงเทวดา อุปสมมานุสสติ ระลึกถึงความสงบแห่งใจ และมรณานุสสติ ระลึกถึงความตายที่จะมาถึงตนอย่างแน่นอน ต้องรีบเร่งประกอบคุณงามความดีไว้ **อัปป์มัญญา ๔** คือ เมตตา ความรักใคร่ กรุณา ความสงสาร มุทิตา ความพลอยยอนดี และอุเบกขา ความวางเฉย

อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ จตุธาตුවัตถาน ๑ และอรุปรกรรมฐาน ๔ คือ

อากาสนัญญายตนะ วิญญานัญญายตนะ อากิญจัญญายตนะ และเนวสัญญานา สัญญายตนะ พระโยคาวจรเจริญสมถกรรมฐานนั้น ต้องกำหนดบัญญัติเป็นอารมณ์ ซึ่งมี ๒ อย่างคือ บัญญัติปัดตบบัญญัติ (อตัดบบัญญัติ) บัญญัติตามธรรมชาติ หรือตามที่ชาวโลกนิยมเรียกกัน เช่น ภูเขา แม่น้ำ รถ คน เป็นต้น ๑ และบัญญัติปนโตบัญญัติ (สุททบบัญญัติ) บัญญัติตามภาวะที่ปรากฏหรือตามเสียงที่ได้ยินมี ๖ อย่างคือ

๑. วิชขมานบัญญัติ บัญญัติอาศัยสิ่งที่มีสภาวะปรากฏอยู่เช่น รูปเวทนา เป็นต้น
๒. อวิชขมานบัญญัติ บัญญัติอาศัยสิ่งที่ไม่สภาวะปรากฏอยู่เช่น ภูเขาต้นไม้ม
๓. วิชขมานเนนอวิชขมานบัญญัติ บัญญัติอาศัยสิ่งที่ไม่สภาวะปรากฏอยู่กับสิ่งที่มีสภาวะปรากฏอยู่ เช่น เสียงคน เป็นต้น
๔. อวิชขมานเนนวิชขมานบัญญัติ บัญญัติอาศัยสิ่งที่มีสภาวะปรากฏอยู่กับสิ่งที่ไม่สภาวะปรากฏอยู่ เช่น คนมีศรัทธา คนมีวิญญาน เป็นต้น
๕. วิชขามาเนนวิชขามาเนนบัญญัติ บัญญัติอาศัยสิ่งที่มีสภาวะปรากฏอยู่ทั้งสองอย่าง เช่น จักขุวิญญาน เป็นต้น จึงรวมเป็นบัญญัติ ๗
๖. อวิชขามาเนนอวิชขามาเนนบัญญัติ บัญญัติสิ่งที่ไม่สภาวะปรากฏอยู่ทั้งสองอย่างรวมกัน เช่น โอรส พระราชา เป็นต้น

อรุปรกรรมฐาน

พระโยคาวจรที่จะเจริญภาวนาเพื่อให้ได้รูปฌาน ต้องเพ่งกลืน ๙ อันใดอันหนึ่งก่อนแล้วจึงเพ่งอากาศ ความว่างโดยปริกรรมว่า อนนุโต อากาโส อากาศไม่มีที่สิ้นสุด จนกระทั่งสำเร็จรูปฌานที่ ๒ คือ อากาสนัญญายตนะ เพ่งอากาศ-ความสว่างเป็นอารมณ์ เดี่ยวแนวแน้อยู่ เมื่อโยคาวจรจะเจริญภาวนารูปฌานที่ ๒ ต่อไปก็เพ่งเอาวิญญานคือ อากาสนัญญายตนะ จิตนั้นเป็นอารมณ์แล้วปริกรรมว่า วิญญานัง อนนุโต วิญญานไม่มีที่

สิ้นสุดๆ จนกระทั่งสำเร็จรูปமானที่ ๒ คือ วิญญาณัญญาตนะ พังวิญญาณเป็นอารมณ์อย่างเดี๋ยวนึงแล้วเฉยอยู่ เมื่อโยคาวจรจะเจริญภาวนารูปமானที่ ๓ ต่อไปก็พัง อานัตติภาวะ ความไม่มีอะไรๆ โดยปริกรรมว่า นตฺถิ กิณฺจึ นิดหนึ่งก็ไม่ได้ จนกระทั่งสำเร็จรูปமானที่ ๓ คือ อากิญจัญญาตนะ พังความไม่มีอะไรเป็นอารมณ์อย่างเดี๋ยวนึงแล้วเฉยอยู่ เมื่อโยคาวจรจะเจริญภาวนาเพื่อให้ได้รูปமானที่ ๔ ซึ่งเป็นรูปமானขั้นสูงสุดก็พังสัญญาของอากิญจัญญาตนะ ที่ละเอียดประณีต จะว่ามีก็ไม่ใช่ จะว่าไม่มีก็ไม่เชิง มาเป็นอารมณ์แล้วปริกรรมว่า เจตํ สนฺตํ เจตํ ปณฺตีตํ ๓ นี้สงบ นี้ประณีต จนกระทั่งสำเร็จตบะเป็นรูปமானที่ ๔ คือ เนวสฺสญฺญาตนะ พังสัญญาอันสงบละเอียดประณีตอย่างเดี๋ยวนึงเฉยอยู่

วิปัสสนากรรมฐาน^{๑๔}

พระโยคาวจรที่ได้ฌานถึงปัญญาแล้ว จะเจริญวิปัสสนาให้เกิดฌานขึ้นนั้น ต้องเจริญสติปัฏฐาน ตั้งสติกำหนดรูปรูปนาม (ปรมาตฺถ) เช่น ยกเอาองค์ฌานในฌานที่ ๕ มาเป็นอารมณ์กรรมฐานจึงเกิดขึ้นตามลำดับ ดังนี้

๑. สมมตฺตญาณ-ญาณพิจารณาเห็นรูปรูปนาม ชันท์ ๕ เป็นอนิจจังสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้ เป็นอนัตตา-บังคับบัญชาไม่ได้
๒. อุทฺถัพพญาณ-ญาณรู้เห็นรูปรูปนามเกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป
๓. กังคญาณ-ญาณรู้เห็นรูปรูปนามดับไป
๔. ภยญาณ-ญาณรู้เห็นรูปรูปนามเป็นภัย
๕. อาทีนญาณ-ญาณรู้เห็นรูปรูปนามที่มีโทษ
๖. นิพพิทาญาณ-ญาณรู้เบื่อหน่ายในรูปรูปนาม
๗. บุญฺจิตฺกัมมตาญาณ-ญาณอยากรู้อยากจะทำออกจากรูปรูปนาม
๘. ปฏิสังขารญาณ-พิจารณาถึงอุปายที่จะพ้นจากรูปรูปนาม
๙. สังขารุเปกขาญาณ-ญาณรู้วางเฉยในรูปรูปนาม
๑๐. อณุโลมญาณ-ญาณรู้เห็นนามสอดคล้องตามญาณเบื้องต้น

ทั้ง ๑๐ ญาณนี้เป็นวิปัสสนาญาณ พระโยคาวจรได้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจนเกิดวิปัสสนาญาณบรรลุโคตรภูญาณแล้วต่อจากนั้นก็ถึงวิโมกข์-ความหลุดพ้นจากโลกีย์ข้ามขึ้นสู่ชั้นโลกุตตระ อันได้แก่ อริยมรรคฌานและวิโมกข์ทั้ง ๓ นี้ จัดเป็นสมุจเฉทวิมุตติ คือ ตัดกิเลสได้เด็ดขาด ที่

^{๑๔} พระวิกรมมณี, คู่มือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน, มปป.

ได้ชื่อเป็น ๓ อย่างนั้น ก็ด้วยอาศัยวิโมกข์ คือ ปากทางเข้าสู่วิมุตติ หรือประตูเข้าสู่อุทยมรรคญาณ ๓ ประการ อันได้แก่

๑. **อนัตตานุปัสสนา** พิจารณาเห็นรูปนามเป็นอนัตตา ชัดกว่าลักษณะอื่นๆ ความหลุดพ้นโดยวิธีนี้เรียกว่า สุญญตวิโมกข์
๒. **อนิจจานุปัสสนา** พิจารณาเห็นรูปนามเป็นอนิจจา ชัดกว่าลักษณะอื่นๆ ความหลุดพ้นโดยวิธีนี้เรียกว่า อติमितตวิโมกข์
๓. **ทุกขานุปัสสนา** พิจารณาเห็นรูปนามเป็นทุกขัง ชัดกว่าลักษณะอื่นๆ ความหลุดพ้นโดยวิธีนี้เรียกว่า อัปปนิหิตวิโมกข์

วิสุทธิ ๗^{๑๕}

หมายถึงความหมดจด ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นเป็นขั้นๆ ธรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ โดยลำดับ จนบรรลุดังจุดหมายคือนิพพาน

๑. **ศีลวิสุทธิ** ความหมดจดแห่งศีล คือ รักษาศีลตามภูมิขั้นของตนเองให้บริสุทธิ์และให้เป็นไปเพื่อสมาธิ
๒. **จิตตวิสุทธิ** ความหมดจดแห่งศีล คือ ฝึกอบรมจิตจนบังเกิดสมาธิพอเป็นบาทฐานแห่งวิปัสสนา วิสุทธิมรรค ว่า สมาบัติ ๘ พร้อมทั้งอุปจาร
๓. **ทิวัจวิสุทธิ** ความหมดจดแห่ง ทิวัจ คือ ความรู้เข้าใจมองเห็นรูปนามตามสภาวะที่เป็นจริง เป็นเหตุข่มความเข้าใจผิดว่าเป็นสัตว์บุคคลเสียได้ เริ่มดำรงในภูมิแห่งความไม่หลงผิด จัดเป็นขั้นกำหนดทุกขสังขัจ
๔. **กังขาวิตรณวิสุทธิ** ความหมกจกแห่งญาณเป็นเหตุขำพ้นความสงสัยความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนดรูปปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ ข้อนี้ ตรงกับ ธรรมธัตติญาณ หรือ ยถาภูตญาณ หรือ สัมมาทัสสนะ จัดเป็นขั้นกำหนดสมุทัยสังขัจ
๕. **มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ** ความหมดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง คือ เริ่มเจริญวิปัสสนาต์ ไปด้วยพิจารณากลาปจนมองเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย อันเรียกว่า อุทยัพพยานุปัสสนา เป็นตรุนวิปัสสนา คือ วิปัสสนาญาณอ่อนๆแล้วมีวิปัสสนูปกิเลสเกิดขึ้น กำหนดได้ว่าอุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้นมิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั่น

^{๑๕} พระราชพรหมจารีย์, ทางสันติสุข, ๒๕๕๒, ๑๔๗

แลเป็นทางถูกต้อง เตรียมจะประคองจิตใจไว้ในวิถี คือ วิปัสสนาฐานนั้น ต่อไป
ข้อนี้จัดเป็นขั้นกำหนดมคคส์จัจ

๖. ปฏิทาญาณทัสสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน คือ
ประกอบความเพียรในวิปัสสนาญาณทั้งหลายเริ่มแต่อุทยพพยานุปัสสนาญาณ
ที่พ้นจากอุภกิเลส ดำเนินเข้าสู่วิถีทางนั้นแล้วนั้น เป็นต้นไป จรถึงสังขยานุโลมิก
ญาณหรืออนุโลมญาณ อันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนาญาณต่อแต่นี้ก็จะเกิดโคตรภูมิ
ญาณ คั่นระหว่างวิสุทธิข้อนี้กับข้อสุดท้าย เป็นหัวต่อแห่งความเป็นปุถุชนกับ
ความเป็นอริยบุคคล โดยสรุป วิสุทธิข้อนี้ก็คือ วิปัสสนาญาณ ๙

๗. ญาณทุสนวิสุทธิ ความหมดจดแห่ง ญาณทัสสะ คือ ความรู้ในอริยมรรค ๔ หรือ
มรรคญาณ อันเกิดถัดจากโคตรภูมิ เป็นต้นไป เมื่อมรรคเกิดแล้ว ผลจิตแต่ละ
อย่างย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไปจากมรรคญาณนั้นๆ ความเป็นอริยบุคคลย่อ
เกิดขึ้นโดยวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุมรรคผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ หรือ ไตรสิกขา หรือ
การปฏิบัติธรรมในพระพุทธานุศาสนาทังสิ้น

วิสุทธิ ๗ เป็นปัจจัยส่งต่อกันขึ้นไปเพื่อบรรลุนิพพาน ดุจรถ ๗ ผลัดส่งต่อให้กับบุคคล
ถึงที่หมายโดยนัยดังแสดงแล้ว

ญาณ ๑๖ หรือ โสฬสญาณ^{๑๖}

ความหยั่งรู้ในที่นี้ หมายถึง ญาณที่เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวิปัสสนาตามลำดับตั้งแต่ต้น
จนถึงที่สุด

๑. นามรูปปริจเฉทญาณ ญาณกำหนดจำแนกรูปและนาม คือ รู้ว่าสิ่งทั้งหลายมีแต่
รูปธรรมและนามธรรม และกำหนดแยกได้ว่า อะไรเป็นรูปธรรม อะไรเป็นนามธรรม

๒. ปัจจัยปริคคหญาณ ญาณกำหนดรู้ปัจจัยของนามและรูป คือ รู้ว่ารูปธรรมและ
นามธรรมทั้งหลาย เกิดจากเหตุปัจจัยและเป็นปัจจัยแก่กันอาศัยกัน โดยรู้ตามแนวปฏิจจสมุ
บาทที่ดี ตามแนวกฎแห่งกรรมก็ดี ตามแนววิภูฏะ ๓ ก็ดี เป็นต้น

๓. สัมมสนญาณ ญาณกำหนดรู้ด้วยพิจารณาเห็นนามและรูป โดยไตรลักษณะคือ
ยกรูปธรรมและนามธรรมทั้งหลาย ขึ้นพิจารณาโดยเห็นตามลักษณะที่เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์
มิใช่ตัวตน

๔.-๑๒. ได้แก่ วิปัสสนาญาณ ๙

^{๑๖} พระราชพรหมจารีย์, ทางสันติสุข, ๒๕๕๒, บทนำ.

๑๓. โคตรภูญาณ ญาณครอบโคตร คือ ความหยั่งรู้ที่เป็นหัวต่อแห่งดารข้ามพ้นจากสภาวะปุถุชนเข้าสู่สภาวะอริยบุคคล

๑๔. มัคคญาณ ญาณในอริยมรรคคือ หยั่งรู้ที่ทำให้สำเร็จสภาวะอริยบุคคลแต่ละขั้น

๑๕. ผลญาณ ญาณในอริยผลคือ ความหยั่งรู้เป็นผลสำเร็จพระอริยบุคคลขั้นนั้นๆ

๑๖. ปัจจเวกขณญาณ ญาณหยั่งรู้ด้วยการพิจารณาทบทวนคือ สรรวจรัมมรรคผลกิเลสที่ละแล้ว กิเลสที่เหลืออยู่และนิพพาน เว้นพระอรหันต์ไม่มีการพิจารณากิเลสที่ยังเหลืออยู่ในญาณทั้ง ๑๖ นี้ ข้อ ๑-๑๓ เป็นโลกีย์ญาณ ๒ อย่าง ข้อ ๑๔-๑๕ เป็นโลกุตระญาณ

การอยู่เป็นสุขและการนิพพานในชีวิตประจำวัน

พระอริยบุคคลทุกชั้น สามารถอยู่เป็นสุขอย่างแท้จริงในชีวิตปัจจุบันได้ด้วยการเข้าผลสมาบัติ และสามารถนิพพานในชีวิตปัจจุบันได้ด้วยการเข้านิโรธสมาบัติ กล่าวคือ การเข้าผลสมาบัติต้องพิจารณาเห็นสังขารโดยอาการต่างๆ ด้วยญาณทั้ง ๙ มี อุทกัพพญาณ เป็นต้น แล้วอธิษฐานจิตให้ขึ้นสู่วิถีดังนี้ ๑) บริกรรม กำหนดรูปนาม ๒) อุปะจาร กำหนดรูปนามอีก ๓) อนุโลม กำหนดรูปนามอีก ๔) อนุโลม กำหนดรูปนามอีก ๕) อนุโลม กำหนดรูปนามอีก ๖) ผลจิต เสวยผลพระนิพพานตลอดเวลาที่อธิษฐาน

พระอริยเจ้าเข้าผลสมาบัติด้วยอริยผลจิต ดังนี้ ๑) พระโสดาบัน เข้าผลสมาบัติด้วยโสดาปัตติผลจิต ๒) **พระสกทาคามี** เข้าผลสมาบัติด้วยสกทาคามีผลจิต ๓) **พระอนาคามี** เข้าผลสมาบัติด้วยอนาคามีผล ๔) **พระอรหันต์** เข้าผลสมาบัติด้วยอรหันต์ผลจิต เมื่อพระอนาคามีและพระอรหันต์ ที่สำเร็จรูปฌานมาแล้วต้องการจะเข้านิโรธสมาบัติดับสนิทอยู่นั้น ต้องทำตามลำดับขั้น ดังต่อไปนี้

๑. **ทำฌานให้เกิดขึ้น** ตั้งแต่ปฐมฌาน จนถึงวิญญูญายตนฌานโดยลำดับ

๒. **ออกจากฌานแล้ว** พิจารณาสังขารหรือสภาวะธรรมในองค์ฌานโดยความเป็นอนิจจังความไม่เที่ยง ทุกข์ความทนอยู่ไม่ได้ อนัตตา สภาพที่ไม่ใช่ตัวตน ตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงวิญญูญายตนฌานตามลำดับ

๓. **ทำอาภิญญายตนฌานให้เกิดขึ้นแล้ว** อธิษฐานเข้านิโรธสมาบัติทุก ๗ วัน ไม่ให้บริวารเป็นอันตราย จะออกได้เมื่อพระพุทธรูปเจ้าทรงรับสั่งหากคณะสงฆ์ต้องการให้ออกหรือเมื่อครบ ๗ วันแล้ว

๔. **เมื่อขณะจะเข้านิโรธสมาบัติ ทำอรูปรูปานชั้นสูงสุด** คือ เนวสัณญานา สัณญายตนฌานให้เกิดขึ้นแล้ว จิต เจตสิกจะดับลงไม่ได้เกิดขึ้นตลอด ๗ วัน ตามอธิษฐาน ไม่มีสัญญา-ความจำและไม่มีเวทนา-ความรู้สึกทุกข์เลย

**๕. เมื่อออกจากนิโรธสมาบัติ นั้น จะเกิดผลจิตหนึ่งขณะก่อนแล้วจึงลงสู่
ภวังค์และกลับคืนความรู้สึกเหมือนสภาพเดิม** ถ้าเป็นอนาคามีผล ก็ออกด้วยอรหัตผลจิต
หนึ่งขณะแล้วจึงจะลงสู่ภวังค์ ถ้าเป็นอรหัตตบุคคล ก็ออกด้วยอรหัตผลจิตหนึ่งขณะ แล้วจึง
ลงสู่ภวังค์ต่อจากนั้นจึงเกิดวิจิตรกลับสู่สภาพเดิม

บุคคลที่จะภาวนาให้ได้พระนิพพานนั้น เมื่อว่าโยสังเขปแล้ว ผู้มีปัญญาอ่อน
ปรารถนาและระลึกถึงพระนิพพานอันประเสริฐว่าจะมีใครหนอที่สามารถนำมาพลสรรพสัตว์ให้ดำเนิน
ไปถึงพระนิพพานได้ ก็จะทำไม่ได้ว่า ผู้ที่สร้างสมอบรมบารมีมา และเคยปรารถนาให้ถึงพระ
นิพพานอยู่ทุกทิวราตรีมิได้ขาดสาย ต้องใช้เวลาอันยาวนานถึง ๒ อสงไขยและแสนมหากัป
เช่นนี้ ก็หาสามารถจะนำสรรพสัตว์ไปสู่พระนิพพานได้ คือ บำเพ็ญบารมี เพียงเท่านี้ก็หาสามารถ
จะบรรลุนิพพานเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ แต่ไม่สามารถนำสรรพสัตว์ให้บรรลุนิพพานได้
ส่วนบุคคลใดได้สร้างสมอบรมบารมีได้ถึง ๔ อสงไขย ๘ อสงไขย ๑๖ อสงไขย และแสนมหา
กัป และได้อธิษฐานว่า “จะนำสัตว์ทั้งปวงไปสู่พระนิพพาน” ทุกวันคืนมิได้ขาดสาย ผู้นั้นจะได้
ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า สามารถนำสัตว์ให้ถึงพระนิพพานได้

เหล่าสัตว์ที่พระพุทธเจ้าจะทรงนำสู่พระนิพพานได้ ต้องสร้างบารมีมาแล้วแสนมหา
กัป จึงจะสามารถตามเสด็จพระพุทธเจ้าไปถึงพระนิพพานได้ ส่วนเหล่าบุคคลที่สร้างสมบารมีได้
๒ อสงไขยแสนมหากัป จะได้เป็นพระอรหันตชีนาสพและสามารถนำสรรพสัตว์ไปสู่พระนิพพานได้

ผู้ใดถึงพระนิพพานแล้ว ผู้นั้นก็ไม่ประสบกับความพินาศเสียหาย ไม่แปรปรวนไปมา
ไม่ต้องท่องเที่ยวไปในไตรภูมิอีกต่อไป เพราะพระนิพพานมรสภาพสิ้นกิเลสแล้ว พ้นจากทุกข์ทั้งปวง เป็น
สันติสุข ไม่เหมือนพวกสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ยังคงต้องท่องเที่ยวไปอยู่ในไตรภูมิอย่างไม่รู้จบสิ้น

วิธีการสอนสมถกรรมฐานของพระวิกรมมุนี

คำสมาทานสมถกรรมฐาน^{๑๗} (อานาปานสติ)

อุกาสะ อุกาสะ ณ โอกาสบัดนี้ ข้าพเจ้า ขอสมาทาน ซึ่งพระกรรมฐาน ขอขณิกส
มาธิ อุปะจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ และวิปัสสนาญาณ จงบังเกิดมี ในขันธสันดาน ของข้าพเจ้า

ข้าพเจ้าจะตั้งสติไว้ ที่ลมหายใจเข้าออก หายใจเข้ารู้ หายใจออกรู้ สามหนและเจ็ด
หน ร้อยหนและพันหน ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปเทอญ

^{๑๗} พระวิกรมมุนี, หนังสือทำวัตรเช้า-เย็น วัดศรีวังค์, ๖๔.

๑. จตุปาริสุทธิศีล ๔

ในการปฏิบัติธรรมกรรมฐานในเบื้องต้น หลวงพ่อพระวิกรมมุนี ท่านได้ให้นักปฏิบัติพิจารณาเรื่องศีลของผู้ปฏิบัติก่อนว่า ศีลของผู้ปฏิบัติบริสุทธิ์หรือยัง ผู้ปฏิบัติควรยังศีลของตนนั้น ให้บริสุทธิ์ยิ่งขึ้นไป เพื่อความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ท่านให้พิจารณาในเรื่องของศีล ดังนี้

๑. ปาฏิโมกขสังวรศีล คือ ตามสิกขาบท สำหรับฆราวาสได้แก่ ศีล ๕ และศีล ๘ สำหรับบรรพชิตได้แก่ ศีล ๑๐ และศีล ๒๒๗ ข้อ

๒. อินทรีย์สังวรศีล ได้แก่การสำรวมอินทรีย์ ทั้ง ๖ คือ สำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจไม่ให้เกิดความชอบหรือความชัง ขณะเห็นรูปทางตา ได้ยินเสียงทางหู รู้กลิ่นทางจมูก รู้รสทางลิ้น รู้สัมผัสทางกาย นี้ก็คิดอารมณ์ทางใจ

๓. บัณฑิตสันนิสิตศีลการพิจารณาปัจจัย ๔ แล้วจึงบริโภคไม่บริโภคด้วยกิเลส

๔. อาชีวกปาริสุทธิศีล ได้แก่ การเลี้ยงชีพ โดยบริสุทธิ์ไม่ผิดศีล ไม่ผิดกฎหมาย

๒. กรรมฐาน ๒

๑. สมถกรรมฐาน ได้แก่ การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ ตั้งมั่น โดยการกำหนดรู้อารมณ์ ของสมถกรรมฐาน ๔๐ อย่างมีผลอย่างสูง ได้รูปฌาน ๔ และอรุฌาน ๔

อารมณ์ของสมถกรรมฐานมี ๔๐ ประการ แบ่งออกเป็น ๗ หมวด คือ

หมวดที่ ๑ กสิณ (วัตถุประสงค์สำหรับเพ่งเพ็งเพ่งใจให้เป็นสมาธิ) มี ๑๐ ประการ คือ

๑. ปฐวีกสิณ	กสิณคือดิน
๒. อาโปกสิณ	กสิณคือน้ำ
๓. เตโชกสิณ	กสิณคือไฟ
๔. วาโยกสิณ	กสิณคือลม
๕. นীลกสิณ	กสิณคือสีเขียว
๖. ปิตกสิณ	กสิณคือสีเหลือง
๗. โลหิตกสิณ	กสิณคือสีแดง
๘. โอทาทกสิณ	กสิณคือสีขาว
๙. อากาสกสิณ	กสิณคือที่ว่างเปล่า
๑๐. อาโลกกสิณ	กสิณคือแสงสว่าง

หมวดที่ ๒ อานุสสติ (อารมณ์ควรระลึกถึงเนื่องๆ) มี ๑๐ ประการคือ

๑. พุทธานุสสติ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า
๒. ธรรมานุสสติ ระลึกถึงพระธรรม
๓. สังฆานุสสติ ระลึกถึงพระสงฆ์
๔. สីลानุสสติ ระลึกถึงศีล
๕. จาคานุสสติ ระลึกถึงการบริจาค
๖. เทวตานุสสติ ระลึกถึงเทวดา
๗. มรณานุสสติ ระลึกถึงความตาย
๘. กายคตาสติ สติอันเป็นไปในกาย
๙. อานาปานัสสติ สติกำหนดลมหายใจเข้าหายใจออก
๑๐. อุปสมานุสสติ ระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบ

หมวดที่ ๓ อสุภะ (สภาพอันไม่งาม) มี ๑๐ ประการคือ

๑. อุทฺธมาตกะ ซากศพที่เน่าฟองขึ้นอืด
๒. วินีลกะ ซากศพที่มีสีเขียวคล้ำคละด้วยสีต่างๆ
๓. วิปฺพพกะ ซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลเยิ้มอยู่ตามที่แตกปริออก
๔. วิจฉิททกะ ซากศพที่ขาดจากกันเป็น ๒ ท่อน
๕. วิกขายิตกะ ซากศพที่ถูกสัตว์ เช่น แร้ง กา สุนัข จิกทิ้งกัดกินแล้ว
๖. วิกขิตตกะ ซากศพที่กระจุยกระจาย มือเท้าศีรษะหลุดออกไปข้างๆ
๗. หตวิกขิตตกะ ซากที่ถูกสับฟันบั่นเป็นท่อนๆกระจายออกไป
๘. โลहितกะ ซากศพที่โลหิตไหลอาบเรียราดอยู่
๙. ปุพฺพวกะ ซากศพที่มีหนองคลาคำเต็มไปหมด
๑๐. อัญญิกกะ ซากศพที่อยู่เหลืออยู่แต่ร่างกระดูกหรือกระดูกท่อน

หมวดที่ ๔ อัปมัญญา (ธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณ) มี ๔ ประการคือ

๑. เมตตา ความรักใคร่ ปราบปรามดีอยากให้เขามีความสุข
๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์
๓. มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง
๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง

๗. สำเนียงกว่า	“เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจเข้า”
สำเนียงกว่า	“เรากำหนดรู้จิตตสังขารหายใจออก”
๘. สำเนียงกว่า	“เราระงับจิตตสังขารหายใจเข้า”
สำเนียงกว่า	“เราระงับจิตตสังขารหายใจออก”
๙. สำเนียงกว่า	“เรากำหนดรู้จิตหายใจเข้า”
สำเนียงกว่า	“เรากำหนดรู้จิตหายใจออก”
๑๐. สำเนียงกว่า	“เราทำจิตให้เบิกเทิงหายใจเข้า”
สำเนียงกว่า	“เราทำจิตให้เบิกเทิงหายใจออก”
๑๑. สำเนียงกว่า	“เราตั้งจิตไว้หายใจเข้า”
สำเนียงกว่า	“เราตั้งจิตไว้หายใจออก”
๑๒. สำเนียงกว่า	“เราเปลื้องจิตหายใจเข้า”
สำเนียงกว่า	“เราเปลื้องจิตหายใจออก”
๑๓. สำเนียงกว่า	“เราพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจเข้า”
สำเนียงกว่า	“เราพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงหายใจออก”
๑๔. สำเนียงกว่า	“เราพิจารณาความคลายออกได้หายใจเข้า”
สำเนียงกว่า	“เราพิจารณาความคลายออกได้หายใจออก”
๑๕. สำเนียงกว่า	“เราพิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้า”
สำเนียงกว่า	“เราพิจารณาเห็นความดับไปหายใจออก”
๑๖. สำเนียงกว่า	“เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจเข้า”
สำเนียงกว่า	“เราพิจารณาเห็นความสละคืนหายใจออก”

วิปัสสนูปกิเลส ได้แก่ อารมณ์ที่เกิดแก่ผู้ได้ตรุณวิปัสสนา หรือวิปัสสนาอ่อนๆทำให้
เข้าใจผิดว่าตนบรรลุธรรมแล้วเป็นเหตุขัดขวางไม่ให้ก้าวหน้าต่อไปในวิปัสสนาญาณ มี

๑๐ ประการ คือ

๑. โสภาส	แสงสว่าง
๒. ญาณ	ความรู้
๓. ปิตี	ความอิมใจ
๔. ปัสสัทธิ	ความสงบกายสงบใจ
๕. สุข	ความสุข(ความสุขกานสบายใจ)

๖. อธิโมกข์	ความน้อมใจเชื่อ
๗. ปัคคหะ	ความเพียรที่พอดี
๘. อุบัติฐาน	สติแก่กล้า
๙. อุเบกขา	ความมีใจเป็นกลาง
๑๐. นิกันติ	ความตั้งใจ

นวัคส์ตฤศาสน์ หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีองค์ ๙ คือ

๑. สุตตะ ได้แก่ อุกโตวิงค์ นิทเทส ชันธกะ ปริวาร มงคลสูตร รตนสูตร นาฬิกสูตร ตูรัฎฐกสูตร ในสุตตนิบาต และพุทธวจนะอื่นๆที่มีชื่อว่าสุตตะ

๒. เคยยะ ได้แก่ พระสูตรที่มีคาถาทั้งหมด โดยเฉพาะสคาถวรรคในสังยุตตนิบาต

๓. เวยยาकरणะ ได้แก่ พระอภิธรรมปิฎกทั้งหมด พระสูตรที่ไม่มีคาถา และพุทธพจน์อื่นที่ไม่จัดเข้าในองค์ ๘ ที่เหลือ

๔. คาถา ได้แก่ ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา และคาถาล้วนในสุตตนิบาตที่ไม่มีชื่อว่าเป็นสูตร

๕. อุทาน ได้แก่ พระสูตร ๘๒ สูตรที่เกี่ยวข้องด้วยคาถาที่ทรงเปล่งด้วยพระทัยอันสพรคตด้วยโสมนัส สัมปยุตด้วยญาณ

๖. อิติวุตตกะ ได้แก่ พระสูตร ๑๑๐ สูตร ที่ตรัสโดนนัยว่า วุตตมิมิ ภควตา เป็นต้น

๗. ชาตกะ ได้แก่ ชาตค ๕๕๐ เรื่อง มีอภินนทชาตค เป็นต้น

๘. อัပ္พุตธรรม ได้แก่ พระสูตรที่ว่าด้วยเชื้อของอัศจรรย์ ไม่เคยปรากฏทั้งหมดที่ตรัสโดยนัยว่า “ภิกษุทั้งหลายข้ออัศจรรย์ไม่เคยมี ๔ อย่างนี้ หาได้ในพระอานนท” ดังนี้ เป็นต้น

๙. เวทลละ ได้แก่ พระสูตรแบบถาม – ตอบ ซึ่งผู้ถามได้ทั้งความรู้ และความพอใจ เช่น จูฬเวทลลสูตร มหาเวทลลสูตร สัมมาทิฐิสูตร สักกปัญหสูตร สังขารภาชนียสูตร และมหาปุณณมสูตร

สูตรในอัฐกวรรคที่พระโสณะทรงจำไว้และได้สวดสูตรทั้งหมดนี้ให้พระพุทธเจ้าโดยทำนองสรภัญญะ จนได้รับคำสรรเสริญจากพระพุทธเจ้าว่าสวดได้ไพเราะเพราะพริ้งและแม่นยำ มี ๑๖ สูตร คือ

๑. กามสูตร	ว่าด้วยเรื่องกาม
๒. คุหฺฐกสูตร	ว่าด้วยผู้ข้อยอยู่ในถ้ำ
๓. พุทฺฐกสูตร	ว่าด้วยเรื่องเตียรถีย์กับมุนี

๔. สุทนต์สุทนต์สูตร	ว่าด้วยผู้พิจารณาเห็นความหมจด
๕. ปรมัญญสุทนต์สูตร	ว่าด้วยผู้ยึดถือทิฏฐิของตนว่ายอดเยี่ยม
๖. ชราสูตร	ว่าด้วยชรา
๗. ติสสเมตเตยยสูตร	ว่าด้วยปัญญาของตีสสเมตเตยยะ
๘. ปสุรสูตร	ว่าด้วยปริพาชกชื่อว่าปสุระ
๙. มาคันทิยสูตร	ว่าด้วยมาคันทิยพราหมณ์
๑๐. ปุราเภทสูตร	ว่าด้วยก่อนการดับขันธปรินิพพาน
๑๑. กลหวิวาทสูตร	ว่าด้วยการทะเลาะวิวาท
๑๒. จูฬวิญญูสูตร	ว่าด้วยการวิวาทกันเพราะทิฏฐิสูตรเล็ก
๑๓. มหาวิญญูสูตร	ว่าด้วยการวิวาทกันเพราะทิฏฐิสูตรใหญ่
๑๔. ตูฏกสูตร	ว่าด้วยภิกษุผู้กำจักบาปธรรมอย่างรวดเร็วพลัน
๑๕. อัคตัทธนสูตร	ว่าด้วยความกลัวเกิดจากโทษของตน
๑๖. สารีปุตตสูตร	ว่าด้วยพระสารีบุตรกล่าวสรรเสริญพระพุทธคุณ

๒. วิปัสสนากรรมฐาน

คือ การฝึกอบรมจิตใจให้เกิดปัญญา รู้แจ้ง รู้สภาวะธรรมว่า เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีศีล สมาธิ ปัญญา ผลขั้นสูง คือ มรรค ผล นิพพาน สิ้นอาสวะกิเลสพันทุกข์ พระวิกรมมุนี ท่านได้ให้แนวทางให้กับพระวิปัสณาจารย์ ในการสอนวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ให้กับผู้ปฏิบัติใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานดังนี้

คำสมาทานวิปัสสนากรรมฐาน^{๑๔}

อุกาสะ อุกาสะ ณ โอกาสบัดนี้ ข้าพเจ้า ขอสมาทาน ซึ่งพระวิปัสสนากรรมฐาน ขอขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิและวิปัสสนาญาณ จงบังเกิดมี ในชั้นธสันดาน ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะตั้งสติไว้ ที่รูปเย็น ในขณะที่ยืน โดยกำหนดว่า ยืนหนอ ตั้งสติไว้ที่รูปเดิน ในขณะที่เดิน โดยกำหนดว่า ขวาย่างหนอ ซ้ายย่างหนอ ตั้งสติไว้ที่รูปนั่ง ในขณะที่นั่ง โดยกำหนดว่า นั่งหนอ ตั้งสติไว้ที่ท้อง ในขณะที่หายใจเข้า ท้องพองขึ้นกำหนดว่า พองหนอ ขณะหายใจออก ท้องยุบลง กำหนดว่า ยุบหนอ ขณะนึกคิด ตั้งสติไว้ที่นามคิด กำหนดว่า คิดหนอ เป็นต้น ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปเทอญ.

เพื่อการปฏิบัติธรรมกรรมฐานให้เจริญก้าวหน้า พระวิกรมมุนีได้ให้หลักธรรมในการศึกษาและนำไปใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานดังต่อไปนี้

๓. พละธรรม ๕ ประการ

๑. สัทธาพละ กำลังคือศรัทธา
๒. วิริยะพละ กำลังคือความเพียร ละชั่ว ทำดี
๓. สติพละ กำลังคือสติความระลึก รู้ทันอารมณ์
๔. สมาธิพละ กำลังคือสมาธิความตั้งมั่นแห่งจิต
๕. ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา ความรู้รอบ รู้แจ้ง รู้ตามความเป็นจริง

๔. อิทธิบาท ๔ คุณธรรมเป็นเหตุให้เกิดความสำเร็จ ๔ ประการคือ

๑. ฉันทะ พอใจทำความดี
๒. วิริยะ เพียรทำดี

^{๑๔} พระวิกรมมุนี, หนังสือทำวัตรเช้า-เย็น วัดศรีวงศ์, ๖๕.

๓. จิตตะ สนใจทำความดี
๔. วิมังสา เข้าใจวิธีทำความดี

๕. สัมมัตถุสสนา ๔ ประการ

๑. สังวรปธาน เพียรระวังไม่ทำชั่ว เพียรระวังไม่ให้เกิดเลสเกิด
๒. ปหานปธาน เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรละกิเลสที่เกิดขึ้นแล้ว
๓. ภาวนาปธาน เพียรเจริญกุศล เพียรทำความดี
๔. อนุปัสนาปธาน เพียรรักษาความดีไว้ เพียรรักษากุศลจิตไว้

๖. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน (อานาปานปัพพะ)

๑. กำหนดอารมณ์ในมหาสติปัฏฐาน ใช้ธรรม ๓ ประการเป็นเครื่องมือในการกำหนด รู้ อาตาปี ความเพียรเผาผลาญกิเลส เพียรละชั่วทำดี เพียรตั้งสติ กำหนดรู้อารมณ์กรรมฐาน
๒. สติ ความระลึกได้ คือ ระลึกอารมณ์ กรรมฐาน ระลึกอดีต ปัจจุบัน และอนาคต
๓. สัมผัสสัญญา คือ ปัญญาพร้อม รู้ตามความเป็นจริง รู้กาย เวทนา จิต และธรรม รู้รูปนามชั้น ๕ เกิดดับเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๗. อานาปานปัพพะ ๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ว่าด้วยการกำหนดลมหายใจ เข้าออกมีวิธีกำหนดรู้อยู่ ๓ วิธี คือ

๑. ผุสสนัย กำหนดรู้ลมหายใจเข้าออกกระทบที่ช่องจมูกจะภาวนา พุทโธ ด้วยก็ได้ เช่น ขณะหายใจเข้า ลมกระทบที่จมูก ภาวนาว่า "พุท" ขณะหายใจออก ลมกระทบที่จมูก ภาวนาในใจว่า "โธ"

๒. คณนายนัย กำหนดรู้ลมหายใจ ด้วยการนับ เช่น หายใจเข้า หายใจออกนับ ๑ หายใจเข้าหายใจออกนับ ๒ นับไปจนถึง ๕ แล้วตั้งตนนับ ๑ ใหม่ ไปจนถึง ๕ และตั้งตนนับ ๑ ใหม่จนถึง ๑๐ และตั้งตนนับ ๑ ใหม่จนถึง ๕ โดยนับกลับไปกลับมาอย่างนี้ เป็นอุบายทำจิตให้สงบ

๓. อนุปันธนายนัย กำหนดตามคูลม ตามรู้ลมหายใจเข้ายาว ก็รู้ว่ายาว หายใจเข้าสั้นก็รู้ว่าสั้น หายใจออกยาวก็รู้ว่ายาว หายใจออกสั้นก็รู้ว่าสั้น ขณะหายใจเข้า ต้นลมอยู่ที่จมูก ปลายลมอยู่ที่ท้อง ขณะหายใจออก ต้นลมอยู่ที่ท้อง ปลายลมอยู่ที่จมูก การตามดูตามรู้ลมด้วย สติสัมปชัญญะอย่างนี้ เป็นอุบายวิธีทำจิตให้สงบ เป็นสมาธิอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์สมถกรรมฐาน

๘. **กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน (อิริยาบถปัพพะ)** การกำหนดรู้อิริยาบถเป็นอุบายให้เกิดสติ สมภา ปัญญา เป็นอารมณ์วิปัสสนา คำว่า วิปัสสนา ได้แก่ปัญญาที่รู้แจ้ง เห็นแจ้ง ได้แก่ รูรูปร่างเกิดดับเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่ใช่เห็นแล้วสว่างหรือภาพนิมิตต่างๆ การเห็นแล้วสว่างหรือ ภาพนิมิตต่างๆ เป็นการเห็นด้วยสมภา จิตที่มีสมภาสร้างภาพนิมิตขึ้นไม่ใช่ของจริง การเห็นแจ้งที่เรียกว่า วิปัสสนานั้น เป็นการรู้ชัดด้วยปัญญาหรือด้วยวิปัสสนาญาณ รู้แจ้งตามความเป็นจริง เห็นไตรลักษณ์คือ เห็นสภาวะธรรมเกิดดับเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เมื่อรู้แจ้งเห็นแจ้งตามความเป็นจริงแล้ว สติ สมภา ปัญญาเกิด คือ สมภา ปัญญาเกิด โลกะ โทสะ โมหะเกิดไม่ได้ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ อันเป็นตัวกิเลสเกิดไม่ได้ ป้องกันไม่ให้กิเลสเกิดเพิ่มขึ้นใหม่ และกำจัดกิเลสเก่าที่มีอยู่ให้เบาบางไป จิตสงบ ผ่องใส เกิดปัญญากำจัดกิเลสให้เบาบางไป ให้หมดไป ความทุกข์ก็เบาบางไปหมดไปด้วย เป็นผลของการเจริญวิปัสสนา ด้วยการกำหนด กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยการกำหนดอิริยาบถ ๔ คือ รูปยืน หรือ กายยืน รูปเดิน หรือ กายเดิน โดยกำหนดรู้ "ขวาย่างหนอ" "ซ้ายย่างหนอ" เป็นต้น การกำหนดรู้ กายนั่ง กายนอนก็เช่นเดียวกันสักแต่ว่าเป็นกาย หรือ เป็นรูปยืน เดิน นั่ง นอน ไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตนเราเขา เป็นกายหรือ เป็นรูป ชันท์ ๕ เกิด รูปร่างเกิดและเกิดดับเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๙. **กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน (สัมปชัญญะปัพพะ)** การกำหนดรู้ในหมวดนี้เป็นอารมณ์วิปัสสนา โดยตรง คือ กำหนดรู้อิริยาบถย่อย สำหรับอิริยาบถย่อยมีมาก นอกจากอิริยาบถใหญ่ ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง นอน แล้วนอกนั้นเป็นอิริยาบถย่อยทั้งหมด เช่น การรู้เหยียด เคลื่อนไหว ก้ม เงย เหลียวซ้าย แลขวา เป็นต้น เป็นอาการของกาย เป็นอาการของรูปทั้งนั้นผู้ปฏิบัติกรรมฐานต้องมีสติสัมปชัญญะกำหนดรู้ทุกขณะ มีรูปร่าง ชันท์ ๕ เกิดขึ้นทุกขณะเมื่อกำหนดรู้แล้ว สติ สมภา ปัญญาเกิด โลกะ โทสะ โมหะ เกิดไม่ได้ เป็นเหตุให้ควบคุมอารมณ์ได้

๑๐. **เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน** การมีสติสัมปชัญญะ กำหนดรู้เวทนาที่เกิดขึ้นประกอบด้วยจิตคือ จิตรู้อารมณ์อะไรทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เวทนาจะเกิดขึ้นประกอบด้วยจิต มีหน้าที่ส่วยอารมณ์เป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้างเป็นอุเบกขาบ้าง เวทนาเกิดทางกายบ้าง เกิดทางจิตบ้าง บ้างอาศัยอามิสเกิด บางอย่างไม่ต้องอาศัยอามิส เวทนาเป็นนามเกิดดับเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๑๑. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน นั่งกำหนดรู้จิต ของตน ว่ามีลักษณะอาการเป็นอย่างไร เช่น จิตมีโลภะมีความรักก็รู้ว่าจิตมีโลภะ จิตไม่มีโลภะก็รู้ว่าจิตไม่มีโลภะ จิตมีโทสะก็รู้ว่าจิตมีโทสะ จิตไม่มีโทสะก็รู้ว่าจิตไม่มีโทสะ จิตมีโมหะ ก็รู้ว่าจิตมีโมหะ ความหลงลืมตัว จิตไม่มีโมหะ ก็รู้ว่าจิตไม่มีโมหะ จิตผ่องใส ก็รู้ว่าจิตผ่องใส จิตไม่ผ่องใส ก็รู้ว่าจิตไม่ผ่องใส จิตมีสมาธิตั้งมั่น ก็รู้ว่า จิตมีสมาธิ จิตไม่มีสมาธิ ก็รู้ว่า จิตไม่มีสมาธิ ดังนี้ เป็นต้น โดยกำหนดรู้ด้วยสติ ปัญญาว่า จิตสักแต่ว่า เป็นจิต เป็นนามธรรม ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เป็นนามธรรม เกิดดับเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๑๒. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน การกำหนดรู้ธัมมานุปัสสนาได้แก่ กำหนดรู้ ธัมมารมณเฑาะฏทางจิต ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล ทั้งที่เป็น รูปธรรม และนามธรรม ธัมมารมณเฑาะฏที่ควรกำหนดรู้ ในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ นีวรณ ๕, ชันธ ๕, อายตนะ ๑๒, โพชฌงค์ ๗, อริยสัจ ๔ ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างมาแนะนำวิธีกำหนดรู้เป็นบางประการ

กำหนดรู้เนวรณ ๕

๑. ขณะกำหนดรู้อารมณ์กรรมฐาน อย่างใดอย่างหนึ่ง สมมติว่า ขณะนั้น กำหนดรู้ที่ห้องพอง ห้องยุบ จิตเกิด เนวรณ คือ กามฉันทะเนวรณ เกิดอารมณ์รัก เกิดความกำหนัดยินดี ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เมื่อเกิดกามฉันทะให้กำหนด นามรักว่า "รักหนอ" "ชอบใจหนอ" "ยินดีหนอ" เป็นต้น

๒. ขณะเกิดพยาบาลเนวรณ เกิดความโกรธ ไม่พอใจ ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ให้ใช้สติ ปัญญา กำหนดรู้ ความโกรธ "โกรธหนอ" "ไม่พอใจหนอ" เป็นต้น

๓. ขณะนั่งกำหนดอารมณ์กรรมฐาน หากเกิดความง่วง สะลึม สะลือ ให้กำหนดนามง่วงว่า "ง่วงหนอ" หรือเดินจงกรมแก่ง่วง เป็นต้น

๔. ขณะกำหนดอารมณ์กรรมฐานอยู่ เกิดความฟุ้งซ่าน หงุดหงิด กระวนกระวายใจ นั่งตั้งสติกำหนดนามฟุ้งซ่านว่า "ฟุ้งซ่านหนอ" หรือ "หงุดหงิดหนอ" เป็นต้น

๕. ขณะปฏิบัติกรรมฐาน หากเกิดความลังเลสงสัย ให้กำหนดนามสงสัยว่า "สงสัยหนอ" เป็นต้นเนวรณทั้ง ๕ นี้ เป็นนามธรรมฝ่ายอกุศลเกิดประกอบกับจิต เมื่อกำหนดรู้ทัน สติสมาธิ ปัญญา เกิด สติสมาธิ ปัญญาเกิดแต่ถ้าไม่ได้กำหนดรู้กิเลสเนวรณ เกิดขวางกั้น ไม่ให้ปฏิบัติได้ผล สมาธิไม่เกิด สติปัญญาไม่เกิด ถ้ากำหนดรู้สติ สติสมาธิ ปัญญา เกิด ผู้ปฏิบัติกรรมฐาน จึงต้องเจริญสติ กำหนดรู้ อยู่เสมอ และต้องกำหนดรู้ด้วย ความแยบคายและกำหนดรู้เสมอ

วิธีการสอนการฝึกวิปัสสนากรรมฐานของพระวิกรมมุนี

ในวันที่ ๑ ควรให้กรรมฐานไปปฏิบัติ ๖ ข้อ คือ

๑. เดินจงกรม (กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน) เวลาเดินให้ทอดสายตาไปประมาณ ๔ ศอก สติจับอยู่ที่เท้าเดินช้า ๆ เวลา ยกเท้าขวา ภาวนาว่า "ขวาย่างหนอ ขณะที่ใจ นี้กว่าขวา ต้องยกเท้าขวาขึ้นทันที เท้าที่ยกกับใจนี้ก็ต้องให้พร้อมกัน ขณะว่าย่าง ต้องเคลื่อนเท้าไปพร้อมกัน ขณะที่ หนอ เท้าต้องลงถึงพื้นพร้อมกัน เวลายกเท้าซ้ายก็เหมือนกัน ภาวนาว่า "ซ้าย ย่าง หนอ ปฏิบัติให้เหมือนกับ ขวา ย่าง หนอ" สั้นเท้า กับ ปลายเท้าห่างกันประมาณ หนึ่งคืบเป็นอย่างมาก เมื่อเดินสุดเส้นหรือสุดถนนหรือสุดสถานที่ให้เอาเท้า เคียงกัน แล้วหยุดยืนภาวนาว่า ยืนหนอ ยืนหนอ ยืนหนอ ช้า ๆ สัก ๓ ครั้ง หรือ ๔ ครั้ง ขณะนั้นให้สติอยู่ที่ร่างกาย อย่าให้ออก ไปนอกร่างกาย แล้วกลับ จะกลับข้างซ้ายหรือ ข้างขวา ก็ได้เวลากลับสั้นเท้าอยู่กับพื้น ยกปลายเท้าข้างที่จะกลับ แล้วภาวนาว่า กลับหนอ กลับหนอ เช่นเดียวกัน ให้หมุนเวียนไปอย่างนี้ จนกว่า จะได้ที่ที่ตนต้องการแล้วยืนภาวนาว่า ยืนหนอ ยืนหนอ ๓ ครั้งหรือ ๔ ครั้งแล้วเดินจงกรม ขวาย่างหนอ ซ้าย ย่างหนอ ต่อไป (ให้เดินกลับไปกลับมาอยู่อย่างนี้ ประมาณ ๓๐ นาที เป็นอย่างต่ำ ๑ ชั่วโมง เป็นอย่างสูง)

๒. การนั่ง (กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน) ให้เตรียมอาสนะสำหรับนั่งไว้ก่อน เวลานั้นให้ค่อย ๆ ย่อตัวลง พร้อมกับภาวนาว่า นั่งหนอ ให้ภาวนาอย่างนี้เรื่อยไป จนกว่าจะนั่งเสร็จเรียบร้อย วิธีนั่ง นั้น ให้นั่งขัดสมาธิ คือขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตั้งตัวให้ตรงแต่จะนั่งเก้าอี้ หรือ นั่งพับเพียบก็ได้ นั่งเรียบร้อยแล้ว ให้หลับตาเอาสติจับอยู่ที่ท้องพอง ท้องยุบ เวลาหายใจเข้าท้องพองให้ภาวนาว่า พองหนอ เวลาหายใจออกท้องยุบ ให้ภาวนาว่า ยุบหนอ เวลาหายใจเข้า-ออก ขณะภาวนา ว่า พองหนอ ยุบหนอ ต้องให้ทันกัน อย่าให้ก่อนหรือหลังกันข้อสำคัญ ให้สติจับอยู่ที่ อาการพองยุบเท่านั้นอย่าไปดูลม ที่จมูกและอย่าตะเบ็งท้อง ให้นั่งภาวนาอย่างนี้ตลอดไปอย่างต่ำ ประมาณ ๓๐ นาที อย่างสูง ประมาณ ๑ ชั่วโมง

๓. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในขณะที่นั่งอยู่นั้น ถ้าเวทนา คือ ความเจ็บปวด เมื่อย คั้น เป็นต้น เกิดขึ้น ให้ปล่อยพองยุบแล้วเอาสติไปกำหนดที่เจ็บ หรือปวดเมื่อย คั้น นั้น พร้อมกับภาวนาว่า เจ็บหนอ เจ็บหนอ หรือ คั้นหนอ คั้นหนอ สุดแต่เวทนาจะเกิดขึ้นเมื่อเวทนาหายแล้ว ให้เอาสติ ไปกำหนดที่ท้องว่า พองหนอ ยุบหนอ ต่อไปอีกจนกว่าจะครบกำหนด

๔. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ในเวลาที่นั่งอยู่นั้น ถ้า จิต คิดถึงบ้าน ถึงทรัพย์สิน หรือกิจการงานต่าง ๆ ให้เอาสติไปปักลงที่หัวใจ พร้อมกับภาวนาว่า คิดหนอ คิดหนอ จนกว่าจะ

หยุดคิด เมื่อหยุดคิดแล้วให้กลับไปกำหนดพองยุบต่อไปอีก แม้ดีใจ เสียใจ โกรธ เป็นต้น ก็ให้กำหนด เช่นกัน คือ ถ้าดีใจกำหนดว่า ดีใจหนอๆ ถ้าโกรธให้กำหนดว่า โกรธหนอๆ เป็นต้น

๕. เสียง (ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน) ถ้าในขณะที่นั่งอยู่นั้น ถ้ามีเสียงดังหนวกหู ให้ใช้สติกำหนดที่หู ภาวนาว่า "ได้ยินหนอๆ" จนกว่าจะหายหนวกหู เมื่อหายหนวกหูแล้ว ให้กำหนดพองยุบ ต่อไป

๖. นอน (กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน) เวลานอน ให้ค่อย ๆ เอนลง พร้อมกับภาวนาตามไปว่า นอนหนอ นอนหนอ จนกว่าจะนอนเรียบร้อย ขณะนั้นให้สติจับอยู่ที่อาการเคลื่อนไหวของร่างกาย เมื่อนอนเรียบร้อยแล้ว ให้เอาสติมาไว้ที่ท้อง พร้อมกับภาวนาว่า พองหนอ ยุบหนอ ๆ ต่อไปให้คอยสังเกตให้ดีว่า จะกลับไปตอนพองหรือตอนยุบ

วันที่ ๒ ให้เพิ่มบทเรียน ๑ บท คือ

กำหนดต้นจิตเมื่อผู้ปฏิบัติมาส่งอารมณ์พระอาจารย์ต้องถามให้ละเอียด นับแต่การเดิน การนั่ง เวทนา จิต และนอน แล้วถามสภาวะต่อไป เสร็จแล้วเพิ่มบทเรียน การเพิ่มบทเรียนนี้คือ ให้กำหนดต้นจิตต้นจิตได้แก่ความอยากนั่นเอง เช่น อยากลุก อยากเดิน อยากนั่ง อยากนอน อยากถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เป็นต้น เวลาลุก ให้เอาสติปักลงไปที่หัวใจ ภาวนาว่า อยากลุกหนอ อยากลุกหนอ ให้ภาวนาว่า อยากเดินหนอ อยากเดินหนอ เวลาเดินให้ภาวนาว่า ขว้างหนอ ซ้ายหนอ ดั่งนี้ หมายเหตุ ข้อสำคัญเราจะทำอะไรทุกอย่าง ให้กำหนดต้นจิตทุก ๆ ครั้ง เวลาจะรับประทานให้ภาวนาว่า "อยากหนอ" เวลารับประทานให้ภาวนาว่า รับประทานหนอ รับประทานหนอ เป็นต้น (หากเป็นพระเถรกำหนด ฉันทนอๆ)

วันที่ ๓ หรือ วันที่ ๔-๕ ให้เพิ่มบทเรียนอีก การเพิ่มบทเรียนในวันนี้คือ เพิ่มการกำหนดทวาร ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย มีวิธีปฏิบัติดังนี้ คือ

๑. เวลาตาเห็นรูปให้กำหนดว่า เห็นหนอ เห็นหนอ ตั้งสติไว้ที่ตา
๒. เวลาหูได้ยินเสียงให้กำหนดว่า ได้ยินหนอ ได้ยินหนอ ตั้งสติไว้ที่หู
๓. เวลาจมูกได้กลิ่นให้กำหนดว่า กลิ่นหนอ กลิ่นหนอ ตั้งสติไว้ที่จมูก
๔. เวลาลิ้นได้รสให้กำหนดว่า รสหนอ รสหนอ ตั้งสติไว้ที่ลิ้น
๕. เวลากายถูก เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ให้กำหนดว่า เย็นหนอๆ ร้อนหนอๆ อ่อนหนอๆ แข็งหนอๆ ตั้งสติไว้ตรงที่ถูก

๔. วันต่อไป เมื่อญาณที่ ๑ - ๒ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนอีก ๑ บท คือ เพิ่มเดินจงกรมระยะ ที่ ๒ ว่า "ยกหนอ เขี่ยบหนอ"

๕. วันต่อไป เวลาที่กำหนดว่า ยุบหนอ นั้น ถ้ารู้สึกวาทิงจังหวะ ไว้นานนิด หนึ่งต้องจึง พอง ให้เพิ่มนั่งหนอ ได้ขณะที่ นั่งหนอ นั้น รูปนั่งปรากฏในใจดุจเราสองกระจกชี้แวบเดียวเท่านั้น เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิม จะได้วิธีปฏิบัติ ดังนี้

ก. เวลาเดินได้ ๒ ระยะคือ ระยะที่ ๑ ขว้างหนอ ซ้าย่างหนอ ระยะที่ ๒ ยกหนอ เขียบหนอ

ข. เวลานั่งได้ ๒ ระยะคือ ระยะที่ ๑ พองหนอ ยุบหนอ ระยะที่ ๒ พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ

๖. วันต่อไป เมื่อญาณที่ ๓ และที่ ๔ เกิดแล้วให้เพิ่มบทเรียนอีก ๑ บทคือ เพิ่ม เดินจงกรมระยะที่ ๓ ว่า ยกหนอ ย่างหนอ เขียบหนอ เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิมเป็น ๓ ระยะดังนี้

ระยะที่ ๑ ขว้างหนอ ซ้าย่างหนอ เดินประมาณ ๑๐ - ๒๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เขียบหนอ ประมาณ ๑๐ - ๒๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เขียบหนอ เดินประมาณ ๑๐ - ๒๐ นาที

๗. วันต่อไป เวลาที่กำหนด พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ เมื่อถึงตอนที่ว่า นั่งหนอนั้น ถ้ากำหนดว่านั่งหนอแล้ว แต่ยังมีระยะห่างอยู่คือ ท้องยังไม่พองขึ้น ให้เพิ่ม ถูกหนอ ได้อีก แต่ถ้าผู้ใดกำหนดเพียงพองหนอยุบหนอก็ได้สมาธิอยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องเพิ่มบทเรียนให้แก่ผู้นั้นอีก หรือคนเฒ่าคนแก่หรือเด็ก ๆ ก็ไม่ควรเพิ่มเวลาเดิน ใช้เพียง ขว้าง ซ้าย่างก็พอ แล้วถึงเวลานั่ง ก็ใช้เพียง พองหนอ ยุบหนอ เท่านั้น ถ้าเพิ่มบทเรียนให้มากกว่านั้น จะทำให้พื้นผิวและไม่ได้ผลดี เมื่อถูกเพิ่มหนอ จะได้ปฏิบัติดังนี้ พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ หมายเหตุ คำว่า ถูกหนอ ในที่นี้ หมายถึงเอากูกที่กั้นย่อยหรือกั้นย่อยกูกกับพื้น แล้วเอาสติปักลงไปตรงที่กูกนั้น ยุบ นั่ง ถูกทั้ง ๓ วิธีนี้ ต้องอยู่ในระยะเดียวกัน เมื่อว่าถูกหนอแล้วท้องจึงจะพองขึ้น

๘. เมื่อญาณที่ ๕ -๖ -๗ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนอีกคือ เพิ่ม ระยะที่ ๔ "ยกสั้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เขียบหนอ" เมื่อต่อเข้ากับเรียนเดิม ก็จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้

ระยะที่ ๑ ขว้างหนอ ซ้าย่างหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เขียบหนอเดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เขียบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๔ ยกสั้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เขียบหนอ เดิน ๑๐-๒๐ นาที

๙. เมื่อญาณที่ ๘-๙-๑๐ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนอีกคือ เพิ่มระยะที่ ๕ ดังนี้ ยกสั้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิม จะได้วิธีปฏิบัติดังนี้

ระยะที่ ๑ ขว้างหนอ ซ้าย่างหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เขยิบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เขยิบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๔ ยกสั้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เขยิบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๕ ยกสั้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ เดินประมาณ ๑๐-๒๐ นาที

๑๐. เมื่อญาณที่ ๑๐ เกิดขึ้นแล้ว ให้เพิ่มบทเรียนอีก คือ เพิ่มระยะที่ ๖ ดังนี้ ยกสั้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ กดหนอ เมื่อต่อเข้ากับบทเรียนเดิมจะได้วิธีปฏิบัติดังนี้

ระยะที่ ๑ ขว้างหนอ ซ้าย่างหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๒ ยกหนอ เขยิบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๓ ยกหนอ ย่างหนอ เขยิบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๔ ยกสั้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ เขยิบหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที

ระยะที่ ๕ ยกสั้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ เดิน ๑๐ นาที

ระยะที่ ๖ ยกสั้นหนอ ยกหนอ ย่างหนอ ลงหนอ ถูกหนอ กดหนอ เดินประมาณ ๑๐ นาที ถ้ามีเวลามากให้เดินระยะละ ๑๐ นาที รวมเป็น ๑ ชั่วโมง ถ้ามีเวลาน้อยให้เดินระยะละ ๕ นาที รวมเป็น ๓๐ นาที แล้วจึงนั่ง ส่วนการนั่งนั้น ให้เพิ่ม ถูกอีก ๖ แห่งดังนี้

๑. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกกันย้อยข้างขวา)

๒. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกกันย้อยข้างซ้าย)

๓. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกเข้าข้างขวา)

๔. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกเข้าข้างซ้าย)

๕. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกตาคู่ขวา)

๖. พองหนอ ยุบหนอ นั่งหนอ ถูกหนอ (ถูกตาคู่ซ้าย)

เป็นอันได้ความว่า บทเรียนนี้ครบบริบูรณ์ แล้วญาณ ๑๑ คือ สังขารรูกเบา ญาณก็แก่กล้าพอสมควร เมื่อญาณที่ ๑๑ นี้ ครบองค์คุณ ๖ ประการแล้ว พระอาจารย์ต้องเตือนผู้ปฏิบัติ มิให้ประมาทให้ปฏิบัติเคร่งครัดระมัดระวังให้มาก เพราะจนจะได้ผลดีเต็มที่แล้ว ถ้าผู้ใดประมาท ขาดการกำหนดติดต่อกัน ผู้นั้นจะได้ผลช้า อาจจะไม่ไปถึง ๕ วัน ๑๕ วัน หรือ อาจจะไม่ได้อะไรเลย

๓.๕ บทบาทผู้อำนวยการโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา

พระวิกรมมุนี ท่านจัดการการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาที่ว่า การศึกษาอบรมในพระพุทธศาสนายึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ดังจะเห็นได้จากการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการและวุฒิภาวะของผู้เรียน โดยที่พระพุทธเจ้าทรงเทียบความพร้อมในการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลเข้ากับบัวสี่เหล่า และทรงจำแนกประเภทของบุคคลที่จะเข้ารับการศึกษาอบรมไปตามจริต ๖ และที่สำคัญมากคือ พระพุทธเจ้าทรงมุ่งให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ตมฺเหหิ กิจฺจํ อาตปฺปิ อุกฺขาตาโร ตถาคตา เธอทั้งหลายต้องทำความเพียรเพิกเลสเอง พระตถาคตเจ้าเป็นแต่ผู้บอกทาง”^{๑๙}

พระวิกรมมุนี ในฐานะผู้อำนวยการโรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา มีความประสงค์ให้พระภิกษุ สามเณรได้เรียนให้มีความรู้ดี ความสามารถดี มีปัญญาดี และมีจิตใจดี คือมีคุณธรรมเพื่อจะเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป วัดศรีรังสรรค์ได้จัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ๒ แผนก คือ แผนกธรรม และแผนกสามัญศึกษาดังนี้

การจัดการการศึกษาแผนกธรรม วัดศรีรังสรรค์จัดการเรียนการสอนนักธรรมชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๑๙ สอนตามหลักสูตรของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส มีครูสอนพระปริยัติแผนกธรรม

การจัดการศึกษาแผนกสามัญศึกษา วัดศรีรังสรรค์ได้ดำเนินการขออนุญาตกรมการศาสนาเปิดสอนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาสังกัดกรมการศาสนาได้จัดตั้งขึ้นใบอนุญาตกรมการศาสนากระทรวงศึกษาธิการ เลขที่ ๘๘/๒๕๓๖ ลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๓๖ ได้รับอนุญาตให้เปิดเรียน มัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลาย ในคราวเดียวกันกัน โดยใช้ชื่อว่า โรงเรียนศรีรังสรรค์วิทยา โดยมีวัตถุประสงค์ให้พระภิกษุ สามเณร ในสำนักเรียน ได้เรียนทั้งแผนกธรรม-บาลี คู่กับพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา หากบวชอยู่ก็จะเป็นกำลังพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง เมื่อสละสมณะเพศออกไปแล้ว ก็จะเป็นพลเมืองที่ดีมีประโยชน์ต่อประเทศชาติศาสนาและสังคมสืบต่อไป

การส่งเสริมการศึกษานั้น เป็นหนึ่งในนโยบายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี เพราะการส่งเสริมการศึกษานั้น มีประโยชน์หลายด้าน เป็นการสร้างศาสนทายาททางพระพุทธศาสนา รักษาพุทธธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและมีผู้สืบทอดหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาไว้ ทำให้พระพุทธศาสดาร่วงอยู่และเจริญรุ่งเรืองสืบไป

^{๑๙} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๐/๕๑.

๓.๖ การตอบปัญหาข้อสงสัยของพระวิกรมมุนี

การตอบปัญหาข้อสงสัยของพระวิกรมมุนี^{๒๐} เป็นอีกวิธีการหนึ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งวัดคีรีวงศ์เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๑ โดยมี พระวิกรมมุนี เป็นประธานศูนย์ปฏิบัติธรรม ด้วยเหตุนี้จะมีผู้สนใจใคร่ในการศึกษาธรรมและการปฏิบัติธรรม กรมฐานเข้าพบพระวิกรมมุนีเพื่อสอบถามปัญหาอยู่เป็นประจำ และผู้ที่ปฏิบัติธรรมอยู่ที่วัดคีรีวงศ์เอง ก็จะไปส่งอารมณักรมฐาน และถามข้อข้องใจอยู่เป็นประจำดังจะยกตัวอย่างการตอบปัญหาธรรมพอบเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้ **รูปแบบการสนทนาและตอบปัญหาธรรม** การสนทนาและตอบปัญหาธรรมของพระวิกรมมุนี คำถามคำตอบเรื่อง ศีล สมาธิ ปัญญา

ข้อที่ ๑ ถามว่า ที่มาวัดนั้นประสงค์อะไร? **ตอบว่า** ที่มาวัดนั้น ประสงค์จะศึกษาพระพุทธศาสนา รู้แล้วจะได้ปฏิบัติตามสติกำลัง

ข้อที่ ๒ ถามว่า จะศึกษาพระพุทธศาสนาอะไรก่อนเป็นเบื้องต้นเป็นท่ามกลางเป็นที่สุด? **ตอบว่า** ศึกษาเบื้องต้นก็ต้องรู้จักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และศีล & รู้ท่ามกลางคือสมาธิ รู้ที่สุดคือปัญญา

ข้อที่ ๓ ถามว่า รู้จักพระพุทธเจ้าจะรู้จักอย่างไร? **ตอบว่า** รู้ว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรมก่อนคนอื่นและนำมาสอนสัตว์ทั้งหลายท่านผู้นั้นแหละเป็นพระพุทธเจ้า

ข้อที่ ๔ ถามว่า รู้จักพระธรรมจะรู้จักอย่างไร? **ตอบว่า** รู้ว่าพระธรรมก็คือคำสอนของพระพุทธเจ้า คำสอนของพระพุทธเจ้าโดยย่อก็แสดง ศีล สมาธิ ปัญญาและวิมุตินั้น

ข้อที่ ๕ ถามว่า รู้จักพระสงฆ์จะรู้จักอย่างไร? **ตอบว่า** รู้ว่าพระสงฆ์ก็หมั่นฟังคำสอนของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามจนได้มรรคผลและรู้แจ้งพระนิพพานนั้นแหละพระสงฆ์

ข้อที่ ๖ ถามว่า รู้ศีล ๕ นั้นจะรู้ได้อย่างไร? **ตอบว่า** รู้ว่าท่านห้ามไม่ให้ฆ่าสัตว์ ๑ ห้ามไม่ให้ลักทรัพย์ ๑ ห้ามไม่ให้ทำกาเมสุมิจฉาจาร ๑ ห้ามไม่ให้พูดปด ๑ ห้ามไม่ให้เสพสิ่งเสพติด

ข้อที่ ๗ ถามว่า ที่รู้ว่าศีล ๕ ดังกล่าวมานี้เป็นการปฏิบัติตัว ให้สิ้นสงสัยได้หรือต้องรู้ต่อไปอีก? **ตอบว่า** ต้องรู้ต่อไปอีก เรียกว่าองค์ศีลคือ ฆ่าสัตว์ต้องพร้อมด้วยองค์ ๕ ลักทรัพย์ต้องพร้อมด้วยองค์ ๕ ทำกาเมสุมิจฉาจารต้องพร้อมด้วยองค์ ๕ พูดปดต้องพร้อมด้วยองค์ ๔ กินเหล้าต้องพร้อมด้วยองค์ ๓ นั้นแหละตัดสิ้นตัวให้สิ้นสงสัยได้

^{๒๐} พระมหาบุญรอด ปัญญาโร, คู่มือพระวิปัสสนาจารย์, มปป.

ข้อที่ ๘ ถามว่า การฆ่าสัตว์ต้องพร้อมด้วยองค์ ๕ นั้นคืออะไรบ้าง? **ตอบว่า** คือ สัตว์มีชีวิต ๑ รู้ว่าสัตว์มีชีวิต ๑ จิตคิดจะฆ่า ๑ ทำความเพียรเพื่อจะฆ่า ๑ สัตว์ตายเพราะความเพียรนั้น ๑

ข้อที่ ๙ ถามว่า การลักทรัพย์พร้อมด้วยองค์ ๕ นั้นคืออะไรบ้าง? **ตอบว่า** คือว่า ของมีเจ้าของหวงแหน ๑ รู้ว่ามีเจ้าของหวงแหน ๑ จิตคิดจะลัก ๑ ทำความเพียรเพื่อจะลัก ๑ นำของมาด้วยความเพียรนั้น ๑ จึงเป็นการลัก

ข้อที่ ๑๐ ถามว่า ทำกาเมสุมิจฉาจารย์พร้อมด้วยองค์ ๔ นั้นคืออะไรบ้าง? **ตอบ** ว่า วัตถุไม่ควรเสพ ๑ จิตคิดจะเสพ ๑ ทำความเพียรเพื่อจะเสพ ๑ ทำมรรคให้ถึงจำเพาะด้วยองค์มรรค ๑ จึงเป็นกาเมสุมิจฉาจารย์

ข้อที่ ๑๑ ถามว่า พุดบดพร้อมด้วยองค์ ๔ นั้นคืออะไรบ้าง? **ตอบว่า** คือของไม่จริง ๑ จิตคิดจะพุดให้ผิด ๑ บดด้วยกายหรือด้วยวาจา ๑ คนอื่นเข้าใจในเนื้อความนั้น ๑ จึงเป็นการพุดบด

ข้อที่ ๑๒ ถามว่า กินเหล้าพร้อมด้วยองค์ ๓ นั้นคืออะไรบ้าง? **ตอบว่า** คือ ของทำให้เมา มีเหล้าเป็นต้น ๑ จิตใคร่จะดื่มกิน ๑ ดื่มให้ไหลล่องลำคอเข้าไป ๑ จึงเป็นการกินเหล้า

ข้อที่ ๑๓ ถามว่า รู้ท่ามกลางคือสมาธินั้นจะรู้ได้อย่างไร? **ตอบว่า** รู้ว่าพระกัมมัฏฐาน ๔๐ คือ กสิณ ๑๐ อสุภ ๑๐ อนุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูป ๔ อาหารปฏิกุศล ๑ จตุธาตุวัตถาน ๑ เป็นเครื่องชำระใจ ให้บริสุทธิ์จากนิวรณ์ ๕ ได้จริง

ข้อที่ ๑๔ ถามว่า พระกัมมัฏฐาน ๔๐ ใจความจะประสงค์ให้ทำอย่างไร? **ตอบว่า** ใจความประสงค์ จะให้เฉยเป็นหนึ่งอยู่ในพระกัมมัฏฐาน ไม่ให้เผลอไปคิดในนิวรณ์ทั้ง ๕ เครื่องประกอบสมาธิ ต้องเพียรทำสติคือ เมื่อใช้กาย ใช้วาจา ก็อุทิศสำหรับระลึกที่พระกัมมัฏฐานด้วย

ข้อที่ ๑๕ ถามว่า สมาธิกับสติต่างกันอย่างไร อย่างไรเรียกสมาธิ อย่างไรเรียกว่าสติ? **ตอบว่า** สมาธินั้นคือ ใจเฉยเป็นหนึ่งอยู่ในพระกัมมัฏฐานที่ตนทำมีอารมณ์เดียว สตินั้นคือ เมื่อพุด เดิน ยืน นั่ง นอน จิตก็ระลึกอยู่ในพระกัมมัฏฐานของตน ไม่เผลอไปในที่อื่นจนลืมพระกัมมัฏฐานที่ทำ

ข้อที่ ๑๖ ถามว่า รู้ที่สุดคือปัญญานั้นจะรู้ได้อย่างไร? **ตอบว่า** ถ้าจะเจริญปัญญา นั้น จะต้องรู้ขั้นห้าหรืออายตนะ ๑๒ ที่แบ่งเป็น รูปส่วน ๑ นามส่วน ๑ ก่อนแล้ว จึงจะเจริญปัญญาต่อไปได้

ข้อที่ ๑๗ ถามว่า ขันธ ๕ นั้นคืออะไรบ้าง? **ตอบว่า** ขันธ ๕ นั้นคือ รูป ๑ เวทนา ๑ สัญญา ๑ สังขาร ๑ วิญญาณ ๑

ของใคร ๆ ภายแลโณฏฐัพพะเกิดขึ้นไม่เที่ยงยกย้ายผันแปรเสื่อมไปเป็นธรรมดา แลไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ ใจแลธัมมารมณฺเฑเกิดขึ้นไม่เที่ยงยกย้ายผันแปรเสื่อมไปเป็นธรรมดา แลไม่อยู่ในบังคับบัญชาของใคร ๆ

ข้อที่ ๒๘ ถามว่า พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้เจริญศีลสมาธิปัญญาพระองค์ประสงค์อะไร? **ตอบว่า** พระองค์ประสงค์จะให้เกิดทุกข์ ทุกข์นั้นมี ๓ อย่าง คือ อย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด

ข้อที่ ๒๙ ถามว่า กิเลสอย่างหยาบนั้นอาการอย่างไร? **ตอบว่า** กิเลสอย่างหยาบเมื่อเกิดขึ้นในใจทำให้ใจเร่าร้อนชุ่มมัวอดไว้ในใจไม่ได้ ต้องล่องถึงกายวาจาคือฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ทำกาเมสุมิจฉาจาร ๑ พุดปด ๑ กินเหล้า ๑ ล่วงทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกว่า กิเลสอย่างหยาบ ๆ

ข้อที่ ๓๐ ถามว่า กิเลสอย่างกลางอาการอย่างไร? **ตอบว่า** กิเลสอย่างกลางเมื่อเกิดขึ้นในใจทำให้ใจเร่าร้อนชุ่มมัว ใคร่ไปใน รูป เสียง กลิ่น รส โณฏฐัพพะ ๑ โกรธเคืองแข่งให้ผู้อื่นพินาศ ๑ เกียจคร้านง่วงเหงา ๑ ฟุ้งซ่านรำคาญใจ ๑ เคลือบแคลงสงสัย ๑ เป็นขื่นในใจอย่างใดอย่างหนึ่งเรียกว่า กิเลสอย่างกลาง

ข้อที่ ๓๑ ถามว่า กิเลสอย่างละเอียดอาการอย่างไร? **ตอบว่า** กิเลสอย่างละเอียดเมื่อเกิดขึ้นในใจให้ใจเร่าร้อนชุ่มมัว เห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเที่ยง ๑ เป็นสุข ๑ เป็นอัตตาตัวตน ๑ ยึดมั่นอย่างใดอย่างหนึ่ง เรียกว่า กิเลสอย่างละเอียด

ข้อที่ ๓๒ ถามว่า ศีล พันกิเลสอย่างไร สมาธิพันกิเลสอย่างไร ปัญญาพันกิเลสอย่างไร? **ตอบว่า** ตั้งอยู่ในศีลแล้วกิเลสอย่างหยาบก็พ้นไปจากใจ ตั้งอยู่ในสมาธิแล้วกิเลสอย่างกลางก็พ้นไปจากใจ ตั้งอยู่ในปัญญาแล้วกิเลสอย่างละเอียดก็พ้นไปจากใจ จึงเห็นได้ว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไพเราะในเบื้องต้นคือ ศีล ไพเราะในท่ามกลางคือ สมาธิ ไพเราะในที่สุดคือปัญญา ด้วยนำกิเลสแลทุกข์ออกจากใจได้จริง พระองค์เป็นพระศาสดาผู้รู้จริงเห็นจริง พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติตามพันกิเลสแลทุกข์ได้จริงตามพระองค์สอน เพราะฉะนั้นเราทำนทั้งหลาย ควรระลึกถึงคุณของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ทุกอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน เทอญฯ

คำถามคำตอบเกี่ยวกับรูปนาม

(ถาม) รูปนามนี้เกิดที่ไหน? (ตอบ) เกิดที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

(ถาม) เกิดขึ้นเมื่อไร? (ตอบ) เกิดเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายถูกต้องเย็นร้อนอ่อนแข็ง ใจนึกคิดธรรมารมย์ฯ

(ถาม) เมื่อนามรูปเกิดแล้วอะไรเกิดติดตามมา? (ตอบ) กิเลสเกิดติดตามมา

(ถาม) กิเลสตัวไหน? (ตอบ) กิเลสตัวโลภะ โทสะ โมหะฯ

(ถาม) เกิดได้อย่างไร? (ตอบ) เกิดได้ดังนี้คือ ตัวอย่าง เช่น ตาเห็นรูปดี ชอบใจ ความชอบใจ เป็นกิเลสคือ โลภะ เห็นรูปไม่ดีไม่ชอบใจ เป็นกิเลสคือ โทสะ เห็นรูปแล้วเฉยๆ ไม่มีสติกำหนดรู้ เป็นโมหะ

(ถาม) เมื่อกิเลสเกิดแล้วจะปฏิบัติอย่างไร กิเลสจึงไม่เกิด? (ตอบ) ให้กำหนดรู้ เช่น เมื่อตาเห็นรูป ให้กำหนดว่า เห็นหนอ นามเห็นตั้งสติไว้ที่ตาเป็นต้น กิเลสจึงไม่เกิด

(ถาม) การปฏิบัติวิปัสสนาสำคัญอยู่ที่ไหน (ตอบ) สำคัญอยู่ที่อารมณ์และผลของการปฏิบัติเท่านั้นคือ อารมณ์ของวิปัสสนานั้น ต้องเป็นอารมณ์ปรมาตถ์คือ ชันธ ๕ ย่อลงมา ได้แก่ รูปนาม ผลนั้นย่อมเกิดมาจากเหตุ เมื่อเหตุถูกผลก็ถูก เมื่อเหตุผิดผลก็ผิด เพราะผลจะเกิดมาเรื่อยๆ โดยปราศจากเหตุไม่ได้ ดังนั้น สำนักไหนจะภาวนาว่าอย่างไรก็ตามที่ เกิด ขอให้เกิดผลคือ ให้ได้ผลตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์และตามที่เราต้องการแล้วเป็นอันใช้ได้

(ถาม) ผลในที่นี้ได้แก่อะไร? (ตอบ) ได้แก่สิ่งที่พึงอาศัยเหตุคือ การลงมือปฏิบัติ ผล คือ ปฏิเวธ แปลว่า การแทงตลอด

(ถาม) การแทงตลอดในที่นี้ได้แก่อะไร? (ตอบ) ได้แก่แทงตลอดปัจจุบันธรรม แงตลอดรูปนาม แงตลอดพระไตรลักษณ์ แงตลอดมรรคผลนิพพาน

๓.๗ บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนีที่ได้รับการยกย่อง

พระวิกรมมุนี ท่านได้รับยกย่องมากมาย ในด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเผยแผ่ให้พุทธศาสนิกชนได้ศึกษาและปฏิบัติกันคือ การเผยแผ่ด้วยการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ซึ่งท่านเป็นผู้ริเริ่มโครงการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมหลายๆ โครงการที่เป็นแบบอย่างที่สามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติตามได้ โครงการอบรมศีลจาริณีเป็นอีกโครงการหนึ่งที่พระวิกรมมุนีเป็นต้นแบบให้กับหลายๆ วัดหลายๆ สำนักได้นำไปใช้ในการฝึกอบรม ที่เปิดโอกาสให้พุทธศาสนิกชน ทั้งชายและหญิงได้มีโอกาสเข้าร่วมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยทางวัดคีรีวงคีปีหนึ่งจัดหลายครั้ง ในปัจจุบันโครงการบวชศีลจาริณี มีการจัดอบรมอยู่แทบทุกจังหวัด ทั้งที่ยังคงรูปแบบเดิมและนำไปปรับประยุกต์ให้เข้ากับจังหวัดนั้น ๆ โครงการนี้เป็นที่พอใจของญาติโยม เพราะไม่ต้องปลงผม เพียงแต่นุ่งขาวห่มขาวรักษาศีล ๘ ก็สามารถปฏิบัติธรรมได้ และมีระยะเวลาสั้น ๆ สามารถเข้ารับการฝึกอบรมได้

โครงการฝึกอบรมข้าราชการ โครงการฝึกอบรมนักเรียนนักศึกษา นับเป็นอีกโครงการหนึ่งที่ได้รับการยอมรับและเป็นที่น่าสนใจของส่วนราชการ พร้อมด้วยสถาบันทางการศึกษา ซึ่งเล็งเห็นประโยชน์ จากการเข้าโครงการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐาน เพราะบุคคลากรที่ผ่านการฝึกอบรมจะเป็นผู้ที่มีความรู้คู่กับคุณธรรม ทำให้เป็นคนสุขุมรอบคอบ ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว ส่วนนักเรียนนั้นจะเป็นผู้ที่อยู่ในกรอบวินัยและมีปัญญาดี เพราะการฝึกอบรมทำให้เกิดสมาธิในการศึกษาเล่าเรียน

โครงการฝึกอบรมพระนวกะและพระมหาลกะ สร้างความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา มีรูปแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลายอย่าง ซึ่งท่านได้นำพุทธวิธีในการเผยแผ่นำมาประยุกต์ใช้ในโครงการฝึกอบรม ได้สร้างรูปแบบและทำการทดลองใช้ เมื่อได้ผลก็ได้ถ่ายทอดวิธีการในการเผยแผ่ออกไป โดยโครงการฝึกอบรมนักเผยแผ่และพระวิปัสสนาจารย์ เพื่อพัฒนาพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประชาชนชาวไทยประมาณร้อยละ ๙๕ นับถือศาสนาพุทธ หลักของพระพุทธศาสนาจึงเป็นแก่นของวัฒนธรรมไทยทุกสาขา วัดจึงเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ไปสู่ชุมชน จากอดีตวัดเป็นสถานที่ให้การศึกษาอบรมความรู้ ในด้านวิชาชีพตำราแพทย์แผนโบราณและศิลปกรรมแขนงต่างๆ เป็นศูนย์กลางการบริหารและการปกครอง รวมทั้งเป็นสถานที่สงเคราะห์ทางจิตใจดั่งนั้น วัดจึงเป็นสถานที่ที่สำคัญยิ่ง ถือได้ว่าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนไทยทุกชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน พระภิกษุผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาจะต้องเป็นผู้ทรงภูมิความรู้ในการเผยแผ่ธรรม

สรุปบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี

บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี ที่โดดเด่นและได้รับยกย่องคือ บทบาทพระสงฆ์ท่านแสดงธรรมได้ละเอียดลึกซึ้งเป็นที่ชื่นชอบของศาสนิกชนโดยทั่วไป บทบาทเจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์ท่านทำให้วัดเจริญรุ่งเรืองร่มรื่นสะอาดสบายตาแก่ผู้พบเห็นเป็นวัดดีเด่นเป็นตัวอย่างแก่วัดต่างๆ ไป บทบาทรองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์มีการอำนวยการในเขตปกครองเป็นระเบียบเรียบร้อยและสันติสุข บทบาทประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์แห่งที่ ๑ มีโครงการอบรมศีลจาริณี โครงการอบรมพระนวกะ โครงการอบรมพระมหาลกะ โครงการอบรมคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนนักศึกษา ข้าราชการและประชาชนทั่วไป เป็นโครงการในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญยิ่งขึ้น บทบาทที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือ บทบาทในการสอนปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ซึ่งท่านเป็นผู้ริเริ่มโครงการสร้างรูปแบบการสอน

สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานจนเป็นแบบอย่างให้กับหลายๆ วัดนำไปใช้ในการอบรมปฏิบัติธรรมกรรมฐานในปัจจุบัน การเผยแผ่โดยการแสดงธรรมเทศนาที่ทำให้ผู้ฟังเข้าใจง่ายละเอียดลึกซึ้งถึงธรรมะ รูปแบบวิธีการเผยแผ่ที่ทันสมัย การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่พร้อมด้วยสื่อสมัยใหม่ใช้ในการนำเสนอธรรมะต่อพุทธศาสนิกชน ประกอบด้วย วารสารธรรมะ หนังสือธรรมะ เทปธรรมะ ซีดีธรรมะและวีซีดีธรรมะ เพื่อช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ให้เข้าถึงประชาชนทั่วไปได้อย่างทั่วถึง และศึกษานโยบายหลักของท่าน ๔ ประการ คือ^{๒๐}

๑. ส่งเสริมการศึกษาพระภิกษุสามเณร
๒. ส่งเสริมการปฏิบัติของพระภิกษุและสามเณร
๓. ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนิกชน ให้อุบาสกอุบาสิกา นักเรียน นิสิต นักศึกษาและข้าราชการ และประชาชนทั่วไป ให้ได้มีโอกาสศึกษาและปฏิบัติธรรม
๔. ส่งเสริมพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาธรรมและศึกษาโครงการต่างๆ เพื่อช่วยในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น โครงการบวชศีลจาริณีประจำปี โครงการอบรมพระนวกะ (พระบวชใหม่) โครงการอบรมพระมหาลกะ (พระผู้เฒ่า) โครงการฝึกอบรมนักเรียนนักศึกษา ข้าราชการ โครงการฝึกอบรมพระนักเทศน์ โครงการฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ เป็นต้น

^{๒๐} พระมหาบุญรอด ปญฺญาวโร, นโยบายเจ้าอาวาสวัดศรีวงศ์, มปป.

บทที่ ๔

ศึกษาความสัมพันธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramaditya กับที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

การศึกษาคือความสัมพันธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramaditya ผู้ศึกษาวิจัยจะศึกษาว่า พระvikramaditya ท่านได้ศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา หรือไม่ เพราะไตรสิกขาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการศึกษาและการปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะการศึกษา ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างเข้าใจท่องแท้แล้ว จะทำให้ผู้ที่ปฏิบัตินั้น เข้าถึงธรรมบรมมรรคผล ตามสมควรแก่การปฏิบัติธรรมของผู้นั้น ผู้ศึกษาวิจัยจะศึกษารูปแบบและวิธีการสอนของพระvikramaditya ว่าท่านได้นำพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์มาปรับใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมยุคปัจจุบันอย่างไร และมีความสัมพันธ์อย่างไรบ้าง

๔.๑ รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระศาสดา

การบรรลุมรรคผลของพระภิกษุในครั้งพุทธกาลโดยส่วนมาก จะเกิดจากการฟังธรรมจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วได้บรรลุธรรมตามคำสอน พระองค์ทรงแสดงธรรมโปรดแก่บุคคลผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใส ทรงแสดงธรรมให้ผู้ฟังรู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น เมื่อมีผู้บรรลุมรรคผลเป็นจำนวนมากแล้ว มีพระอรหันต์สาวกได้ ๖๐ องค์ พอที่จะเป็นกำลังอันสำคัญในการช่วยประกาศพระศาสนา พระพุทธองค์จึงได้ส่งพระอรหันต์สาวกไปช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ ทำให้พระพุทธศาสนาขยายแผ่กว้างไปทั่วโลก จนมาถึงดินแดนสุวรรณภูมิ และพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในประเทศไทยเราจนถึงปัจจุบัน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระศาสดาเมื่อครั้งพุทธกาล พุทธวิธีในการเผยแผ่มีเป็นอเนกปริยาย เนื่องจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูของโลก ผู้ที่ศึกษาพระพุทธศาสนาและพระพุทธจริยาอย่างสุขุมรอบคอบ สังเกตพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการย่อมได้แบบอย่างอันดีในการสอน แม้มิได้เรียนวิชาครูในสมัยปัจจุบันมาเลยก็อาจสอนให้เป็นที่ประทับใจของผู้เรียนได้เหมือนกัน โดยอาศัยหลักของพระพุทธองค์นั่นเองเป็นแนวทางในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงใช้พระพุทธรูปเป็นกำลังหลักในการเผยแผ่ จึงนับว่าพระสงฆ์สาวกเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่ง เพราะพระภิกษุสงฆ์สาวกเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัย

และเป็นส่วนหนึ่งของ พุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของพระพุทธศาสนา ที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาถึงปัจจุบัน และดำรงอยู่คู่โลกต่อไปในอนาคตอีกนานเท่านาน

๔.๒ พระพุทธศาสนาเกิดได้ด้วยคุณของพระศาสดา

พระพุทธองค์ทรงประกอบด้วยคุณ ๓ ประการ คือ

๑. **พระปัญญาคุณ** เฉพาะที่เกี่ยวกับการสอนจะยกมาแสดง ๒ ประการ คือ พระทศพลญาณ และพระปฏิสัมภิทา

๑.๑ พระทศพลญาณ^๑ เป็นพระญาณอันเป็นกำลังของพระพุทธเจ้า ๑๐ ประการ เช่น ทรงปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งหย่อนของสัตว์ทั้งหลาย คือ รู้ความแตกต่างของบุคคลในระดับสติปัญญาที่พร้อมจะพัฒนาการเรียนรู้อรรถธรรม เป็นต้น

๑.๒ พระปฏิสัมภิทา คือ ปัญญาแตกฉานในด้านต่างๆ ซึ่งมีเฉพาะพระพุทธองค์และพระอรหันต์สาวก ดังนี้ ก. อตถปฏิสัมภิทา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายของถ้อยคำ ข. ธัมมปฏิสัมภิทา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในหลักธรรม ค. นิรุตติปฏิสัมภิทา ความรู้แตกฉานในภาษา ง. ปฏิภาณปฏิสัมภิทา ความมีไหวพริบปฏิภาณ^๒

๒. **พระวิสุทธิคุณ** ความบริสุทธิ์เป็นคุณอันสำคัญยิ่ง ที่ประชาชนเชื่อถือและเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า สามารถมองได้จากลักษณะต่างๆ ดังนี้

๒.๑ พระองค์เป็นผู้บริสุทธิ์ หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ไม่ทำชั่วทั้งทางกาย วาจา ใจ ไม่มีเหตุที่ใครจะยกขึ้นตำหนิได้

๒.๒ ทรงทำได้อย่างที่สอน คือ สอนเขาทำอย่างไร พระองค์ก็ทรงประพฤติปฏิบัติอย่างนั้น เป็นตัวอย่างที่ดีและให้ประชาชนเชื่อมั่นในคำสอนของพระองค์

๒.๓ ทรงมีความบริสุทธิ์พระทัยในการสอน ทรงสอนผู้อื่นด้วยมุ่งหวังประโยชน์แก่เขาอย่างเดียว

^๑ ม.มู. (ไทย)๑๒/๑๔๘/๑๔๔-๑๔๘, อง.ทสก. (ไทย)๒๔/๒๑/๔๔-๔๗.

^๒ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๒/๒๔๒-๒๔๓, ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๐/๔๘๗-๔๘๘.

๓. **พระมหากุณาคูณ** อาศัยพระมหากุณาคูณ พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จออกประกาศพระพุทธศาสนาโปรดสรรพสัตว์ เสด็จไปสั่งสอนบุคคลต่างๆ โดยไม่เห็นแก่ความยากลำบากของพระองค์เอง คุณสมบัติทางด้านบุคลิกภาพ ท่าทาง น้ำเสียง กิริยามารยาท และคุณธรรมในด้าน ปัญญาคุณ วิสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณอันไม่มีที่สิ้นสุดเหล่านี้ เป็นคุณสมบัติส่วนพระองค์ มีผลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก เพราะเหล่าสาวกในยุคหลังได้ถือเอาพระองค์

๔.๓ พุทธกิจประจำวันกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

พุทธกิจประจำวันกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา “ ปุพฺพณฺฺเห ปิณฺฑปาทญฺจ สายณฺฺเห ธมฺมเทสนํ ปโทเส ภิกฺขุโรวาทํ อชฺฐตฺตเต เทวปญฺหนํ ปจฺจุเสว คเต กาเล ภพฺพาทพฺเพ วิโลกนํ เอเต ปญฺจวิธํ กิจฺเจ วิโสเธติ มุณีปฺนฺคโวติฯ สมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเจ้าของพระพุทธศาสนานั้น พระองค์ท่านทรงประกอบด้วยพระมหากุณาคูณอย่างยอดเยี่ยม ทรงบำเพ็ญสิ่งที่กระทำได้โดยยากอย่างยิ่ง ทรงประสบความสำเร็จความยากลำบากทั้งพระวรกาย และพระทัยตลอดกาลจะพึงนับประมาณมิได้แม้ด้วยโกฏิกัลป์ จนได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ แล้วทรงยอมสละประโยชน์และความสุขส่วนพระองค์ เพื่อทรงบำเพ็ญประโยชน์และความสุขให้เกิดแก่ชาวโลก โดยทรงบำเพ็ญพุทธกิจเป็นประจำวันนับตั้งแต่ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นต้นมา จนถึงเสด็จดับขันธ์ปรินิพพานเป็นเวลานานถึง ๔๕ ปี ดังพระบาลีที่ยกขึ้นตั้งไว้เป็นอุทเทสบทเบื้องต้นว่า **ปุพฺพณฺฺเห ปิณฺฑปาทญฺจ สายณฺฺเห ธมฺมเทสนํ** แปลความว่า พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐได้ทรงบำเพ็ญกิจ ๕ ประการเหล่านี้ได้เรียบร้อยแล้ว คือ เวลาเข้าออกบิณฑบาต ๑ เวลาบ่ายเย็นทรงแสดงธรรม ๑ เวลาพลบค่ำทรงแสดงพระโอวาทแก่ภิกษุบริษัท ๑ เวลาเที่ยงทรงแก้ปัญหาเทวดา ๑ เวลาใกล้รุ่งทรงตรวจดูเหล่าสัตว์ที่ควรได้บรรลุมรรคผลและไม่ควรได้ ๑ ดังนี้

ในบรรดาพุทธกิจห้าประการนั้น ประการแรกว่า **ปุพฺพณฺฺเห ปิณฺฑปาทญฺจ เวลาเข้าเสด็จออกบิณฑบาต** นั้นมีอธิบายว่า ทุกเวลาเข้าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงชำระพระวรกายเรียบร้อยแล้ว ทรงเป็นประธานนำพระภิกษุสงฆ์สาวกเสด็จออกบิณฑบาต เพื่อทรงโปรดประชานิกรผู้ต้องการบุญกุศล ให้ได้มีโอกาสบำเพ็ญบุญบารมีตามความประสงค์ หรือบางครั้งพระพุทธองค์ก็เสด็จออกบิณฑบาตเพียงพระองค์เดียว ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมแก่บุคคลที่จะทรงโปรดนั้น ๆ ก็แลการเสด็จออกบิณฑบาตเวลานี้เป็นจารีตประเพณีปฏิบัติสืบ ๆ กันมา ตามวงศ์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายที่ทรงถือว่าการออกบิณฑบาตเลี้ยงพระชนม์ชีพนี้เป็นการเหมาะสมสำหรับผู้สละสมรวาสวิสัยออกประพฤติพรตพรหมจรรย์ และเป็นการอนุเคราะห์แก่เหล่าประชา

นิกรผู้ต้องการบุญกุศลจึงทรงปฏิบัติด้วยพระองค์เอง และทรงแนะนำพระสงฆ์ทั้งหลายให้ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติด้วย หนึ่งเป็นธรรมเนียมว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่ทรงรับนิมนต์เพื่อรับภัตตาหารเป็นประจำเฉพาะที่แห่งเดียว ทั้งนี้เพื่อจะเปิดโอกาสให้พระชาวนิกร ได้บำเพ็ญบุญกุศลโดยทั่วกันเพราะเหตุดังกล่าวมา พระพุทธเจ้าทรงปรารภนาเพื่อจะทรงโปรดอนุเคราะห์แก่ชาวโลกโดยทั่วไป จึงทรงถือการเสด็จออกบิณฑบาตนี้เป็นพุทธกิจประจำวัน ประการแรก

พุทธกิจประการที่ ๒ คือ **สายัญเห ธมฺมเทศน์ เวลาบ่ายเย็นทรงแสดงธรรม** มีอธิบายว่า ธรรมดาพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ สถานที่ใด ย่อมทรงมีพระมหากุณณาธิคุณโปรดเทศนาพร่ำสอนประชาชนทั้งหลายในท้องที่นั้น ๆ ให้ดำรงอยู่ในความประพฤติดีปฏิบัติชอบบ้าง ให้ดำรงอยู่ในทางสุคติบ้าง ให้ดำรงอยู่ในทางหลุดพ้นจากกิเลสบ้างเป็นประจำในบ่ายเย็นทุกวัน และธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลายเมื่อจะทรงแสดงธรรมโปรดผู้ใดย่อมทรงตรวจดูอุปนิสัยของผู้นั้นเสียก่อนว่ามีอริยาศัยเป็นอย่างไร ชอบทางไหน ได้เคยทำความดีหรือความเสียหายมาอย่างไร แล้วทรงใคร่ครวญต่อไปอีกว่าพระธรรมเทศนาเช่นไรจึงจะเหมาะแก่อริยาศัยของผู้นั้น เมื่อเขาได้ฟังแล้วจะได้รับผลอย่างไร ครั้นทรงทราบแล้วจึงทรงแสดงธรรมตามความเหมาะสมแก่อุปนิสัยของผู้นั้น เพราะเหตุนี้การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าทุกราวจึงปรากฏว่าผู้ฟังได้รับความสำเร็จตามความมุ่งหมาย ไม้ไร้ประโยชน์ หนึ่ง เป็นที่น่าอัศจรรย์ว่าเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมอยู่บุคคลผู้นั้นจะอยู่ ณ ที่เฉพาะพระพักตร์ก็ตาม อยู่ข้างพระปฤษฎางค์เบื้องหลังก็ตาม หรือจะอยู่ ณ สถานที่ใดก็ตาม ผู้ฟังทั้งหลายย่อมเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าทรงทอดพระเนตรเฉพาะเรา ย่อมทรงแสดงธรรมแก่เราโดยตรง เพราะพระพุทธเจ้าย่อมปรากฏคล้ายกับทอดพระเนตรและทรงตรัสอยู่กับผู้ฟังนั้น ๆ นัยว่าพระพุทธเจ้าย่อมปรากฏคล้ายประทับอยู่เฉพาะหน้าของผู้ฟังซึ่งอยู่ ณ ที่ทุกสถาน เปรียบเหมือนพระจันทร์ที่ลอยเด่นอยู่ท่ามกลางท้องฟ้าปรากฏแก่สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าว่าพระจันทร์ลอยเด่นอยู่เบื้องหน้าเราฉะนั้นการที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายปรากฏเด่นชัดคล้ายกับประทับอยู่เฉพาะหน้าของผู้ฟังซึ่งอยู่ ณ ที่ทุกสถานเช่นนั้น ท่านกลางว่าเป็นผลานิสงส์แห่งการบริจาคตานที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญมาดีแล้วในอดีตชาติปางก่อน หนึ่ง ในการแสดงธรรมแห่งพระพุทธเจ้าทุกราวการที่จะทรงพระดำริว่าบุคคลผู้นี้เป็นคนมีเกียรติยศชื่อเสียงปรากฏแก่ประชาชนจะต้องแสดงธรรมโปรดให้ยวดยิ่ง ให้มากเป็นพิเศษ ดังนี้ก็ดี หรือว่าบุคคลผู้นี้เป็นคนอนาถาไร้ยศศักดิ์ ไม่สมควรจะแสดงธรรมโปรดให้ยั้งยวด ควรจะแสดงธรรมเพียงเล็กน้อย ดังนี้ก็ดี การดำรินี้น่าเกิดมีแต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่ เพราะพระพุทธเจ้าทรงเคารพพระธรรม ทรงถือพระธรรมเป็นประมาณ ทรงแสดงธรรมตามความเหมาะสมแก่อุปนิสัยของผู้ฟัง เพื่อเกิดประโยชน์และความสุขแก่ผู้ฟังโดยแท้ นี่เป็นพุทธกิจประการที่สอง

พุทธกิจประการที่สาม คือ **ปโทเส ภิกขุโรวาทิ เวลาคำคืนทรงประทานพระโวาทแก่ภิกษุบริษัท** เมื่ออธิบายความว่า พระภิกษุสงฆ์เป็นรัตนะหนึ่งในพระรัตนตรัย เป็นผู้อยู่ใกล้ชิดพระพุทธเจ้า เป็นผู้คอยสดับพระพุทธพจน์แล้วทรงไว้เป็นหลักปฏิบัติสำหรับตนเอง เป็นผู้ช่วยพระพุทธเจ้าในการประกาศศาสนาให้เจริญแพร่หลาย และเป็นผู้ดำรงพระศาสนาไว้ให้เป็นประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายในภายหลัง เพราะเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงอบรมพราสาทอนพระภิกษุสงฆ์สาวกให้มีความรู้ มีความเข้าใจพระธรรมวินัยเป็นอย่างดี ทรงตักเตือนพราสาทอนให้มีความประพฤติดีปฏิบัติชอบ ทำตนให้ได้บรรลุมรรคผล แล้วทรงสอนให้มีความเสียสละประโยชน์และความสุขส่วนตัวนำเอาพระธรรมคำสั่งสอนนั้นๆ ออกเที่ยวจาริกไปเทศนาสั่งสอนโปรดเวไนยนิกรทั้งหลายในที่ต่างๆ ให้มีความรู้ความเข้าใจว่าสิ่งใดดีสิ่งใดชั่ว สอนให้เกลียดกลัวความชั่ว ทุจริตให้ยินดีพอใจในการทำความดี และสอนให้เกิดวิริยะอุตสาหะในการปฏิบัติจำกัดความชั่ว บำเพ็ญความดีตามความสามารถของตน ๆ เพราะเหตุที่พระสงฆ์มีความสำคัญดังกล่าวมานี้ พระพุทธเจ้าจึงโวาทพราสาทอนเป็นประจำทุกคำคืน นี้เป็นพุทธกิจประจำวันประการที่สาม

พุทธกิจประการที่สี่ คือ **อหุตมรตเต เทวปญฺหนิ เวลาทิ้งคืนทรงแก้ปัญหาเทวดา** นั้นเมื่ออธิบายว่า คำว่า เทวดาหรือเทพนั้น ในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ สมมติเทพ ๑ อุปัตติเทพ ๑ วิสุทธิตเทพ ๑ **สมมติเทพหรือสมมติเทวดา** นั้นได้แก่เทพโดยสมมติ คือผู้ได้รับยกย่องให้เป็นเทพ ตัวอย่างเช่น พระราชา พระราชินี พระราชกุมาร พระราชกุมารี เป็นมนุษย์เทพ เพราะชาวโลกสมมติว่าเป็นเทวดาอย่างนั้น จำเดิมแต่ครั้งพระเจ้ามหาสมมตราช ผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์แรกในชมพูทวีปเป็นต้นมา โดยที่พระองค์มีคุณสมบัติสมควรได้รับยกย่องอยู่ในฐานะเป็นเทพในหมู่มนุษย์ โดยสมมติอย่างหนึ่ง **อุปัตติเทพ เทพโดยกำเนิด** นั้นได้แก่ผู้ที่ได้ทำกุศลกรรมไว้แล้วตายไป เกิดเป็นเทวดาต่างชั้น สูงบ้าง ต่ำบ้าง ด้วยอำนาจกุศลผลบุญที่ตนได้บำเพ็ญมามากหรือน้อย **วิสุทธิตเทพ เทพโดยความบริสุทธิ์** นั้นคือท่านที่ได้บรรลุพระอรหัตตผลสิ้นอาสวะกิเลสโดยประการทั้งปวง ได้รับยกย่องให้เป็นเทพโดยคุณธรรมชั้นสูง จัดเป็นเทพที่สูงกว่าเทพทั้งปวง ได้แก่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์พุทธสาวกทั้งหลายการที่พระพุทธเจ้าทรงแก้ปัญหาเทวดานั้น หมายถึงเทวดา ๒ พวกข้างต้น ได้แก่สมมติเทพคือพระราชามหากษัตริย์ผู้ครองนครนั้น ๆ ในเวลากลางวันมีราชกิจมาก ไม่สามารถจะมาเฝ้าพระพุทธเจ้าได้ และอุปัตติเทพคือเทพโดยกำเนิดทั้งหลาย เมื่อเกิดความสงสัยขึ้น ครั้นถึงเวลาคำคืนอนดิ่งอันเป็นเวลาที่ยังสงบสงัดสงบจากความพลุกพล่านของประชาชนแล้ว เทวดาเหล่านั้นจึงเข้าเฝ้าทูลถามปัญหาข้อข้องใจได้ตามปรารถนาเพราะเหตุนี้

พระพุทธเจ้าจึงได้พระนามว่า **สตถา เทวมนุสฺसानิ ทรงแเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย** ดังนี้ จัดเป็นพุทธกิจประจำวันเป็นประจำที่สี่

พุทธกิจประจำวันที่ห้า คือ **ปัจจุเสว คเต กाले ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ เวลาใกล้รุ่งทอดพระเนตรตรวจดูเหล่าสัตว์ที่ควรได้บรรลุมรรคผลและไม่ควรได้** นั้นมีอธิบายว่า ความจริง พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมตรวจดูสัตว์โลกวันละ ๒ ครั้งเป็นประจำคือ เวลาเย็นทรงแผ่ข่ายคือพระญาณตรวจดูเหล่าสัตว์เริ่มตั้งแต่พระคันธกุฎีที่ประทับไปจนถึงขอบปากจักรวาล เป็นการตรวจดูเหล่าสัตว์โลกโดยทั่ว ๆ ไปทั้งที่อยู่ในข่ายอันพระองค์จะทรงโปรดได้และไม่อยู่ในข่ายที่จะทรงโปรด นี้วาระหนึ่ง และเวลาใกล้รุ่งเมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากพระมหากรณาสมาบัติแล้วทรงแผ่ข่ายคือพระญาณตรวจดูเฉพาะเหล่าสัตว์ที่เป็นเผ่าพันธุ์อันพระองค์จะทรงโปรดให้ได้ บรรลุมรรคผล เริ่มตั้งแต่ขอบปากจักรวาลย้อนเข้ามาหาพระคันธกุฎีที่ประทับ เป็นการตรวจดูเพื่อจะทรงโปรดในวันรุ่งขึ้น อีกวาระหนึ่ง เมื่อมีผู้ใดเข้ามาปรากฏในข่ายคือพระญาณของพระองค์แล้วก็ทรงใคร่ครวญว่าผู้นั้นได้บำเพ็ญบุญญาธิการไว้แต่ปางก่อนอย่างไร สมควรได้บรรลุมรรคผลขึ้นไหนสมควรจะเสด็จไปโปรดด้วยพระองค์เองหรือควรให้พระสาวกรूपไหนไปโปรดแทน และจะไปโปรดถึงที่อยู่ของเขาหรือจะให้เขามาเฝ้า อย่างไหนจะมีประโยชน์แก่ประชาชนเป็นจำนวนมากกว่ากัน ครั้นทรงทราบแล้ว วันรุ่งขึ้นพระองค์ก็ทรงโปรดผู้นั้นให้ได้สำเร็จมรรคผลตามสมควรแก่ธรรมปฏิบัติ นี่เป็นพุทธกิจประจำวันประจำที่ห้า

๔.๔ วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น มีหลายวิธีการหลายรูปแบบ เช่น การแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส และการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัย เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานหลักการและเทคนิคในการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือปฏิบัติเป็นหลักในการแสดงธรรม ให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีเหตุผลสัมพันธ์ ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็นแสดงธรรมด้วยจิตเมตตา โดยมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ ไม่แสดงธรรมยกตนข่มท่านและไม่เสียดสีข่มขู่ผู้อื่น^๓

การสอนของพระพุทธเจ้า แต่ละครั้งจะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จโดยมีคุณลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นลีลาการสอน ๔ อย่างดังนี้

^๓ อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

๑. **สันตัสสนา** อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา
๒. **สมาทปนา** ชักจูงให้เห็นจริงชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ
๓. **สมุตเตชนา** ใ้เราใจให้แกล้งกล้า บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นและย่อท้อต่อความเหนื่อยยาก
๔. **สัมปหังสนา** ขโลมใจให้เข้มขึ้น ำเริง เบิกบาน พังไม่เบื่อและเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ อาจผูกเป็นคำสั้น ๆ ได้ว่า แจ่มแจ้ง จูงใจ กล้าหาญ ำเริง หรือ ชี้ชัด เจริญธรรม ฝึกคิด เบิกบาน

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าทรงมีวิธีดังต่อไปนี้

๑. **แบบสากัจจา หรือ สนทนา** วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใด ๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม ในการสนทนาพระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นฝ่ายถามนำคู่สนทนาเข้าสู่ความเข้าใจธรรมและความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด แม้ในหมู่พระสาวก พระองค์ก็ทรงใช้วิธีนี้ไม่น้อย และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน อย่างในมงคลสูตรว่า “กาเลน ธมฺมสากัจจา เอตมฺมมฺกคฺคฺมุตฺตมํ - การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลอันอุดม” ดังนี้

๒. **แบบบรรยาย** วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมากและส่วนมากเป็นผู้มีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติม และหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกัน พอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้าง ๆ ได้ ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีสอนแบบนี้ที่พบในคัมภีร์บอกว่า ทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุมนั้น แต่ละคนรู้สึกว่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเองโดยเฉพาะ ซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัศจรรย์อีกอย่างของพระพุทธเจ้า

๓. **แบบตอบปัญหา** ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่าง ๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทางฝ่ายพระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงคำสอนในลัทธิตน บ้างก็ถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปราบให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธรองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหาไว้ตามลักษณะวิธีตอบเป็น ๔ อย่างคือ

๑) **เอกังสพยากรณียปัญหา** ปัญหาที่ฟังตอบตรงไปตรงมาตายตัว พระอรพธกถาจารย์ยกตัวอย่าง เช่น ถามว่า “จักขุ เป็นอนิจจังหรือ” ฟังตอบตรงไปได้ทีเดียวว่า “ถูกแล้ว”

๒) ปฏิปุจฉาพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ฟังย้อนถามแล้วจึงแก้ท่านยกตัวอย่าง เช่นเขาถามว่า “โสดะก็เหมือนจักขุหรือ” ฟังย้อนถามก่อนว่า “ที่ถามนั้นหมายถึงโนแง่ใด” ถ้าเขาว่า “โนแง่เป็นเครื่องมองเห็น” ฟังตอบว่า “ไม่เหมือน” ถ้าเขาว่า “โนแง่เป็นอนิจจัง” จึงตอบรับว่า “เหมือน”

๓) วิภังชพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่จะต้องแยกความตอบ เช่น เมื่อเขาถามว่า “สิ่งที่เป็นอนิจจัง ได้แก่ จักขุใช่ไหม?” ฟังแยกความออกตอบว่า “ไม่เฉพาะจักขุเท่านั้นถึงโสดะฆานะ ฯลฯ ก็เป็นอนิจจัง” หรือปัญหาว่า “พระตถาคตตรัสสวาจาซึ่งไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของคนอื่นไหม?” ก็ต้องแยกตอบตามหลักการตรัสสวาจา ๖ หรือปัญหาว่าพระพุทธเจ้าทรงติเตียนตบะทั้งหมดจริงหรือ ก็ต้องแยกตอบว่าชนิดใดติเตียนชนิดใดไม่ติเตียน ดังนี้ เป็นต้น

๔) รูปนียปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้งเสียได้แก่ ปัญหาที่ถามนอกเรื่อง ไร้ประโยชน์ อันจักเป็นเหตุให้เขว ยืดเยื้อ สิ้นเปลืองเวลาเปล่า ฟังยับยั้งเสียแล้วชักนำผู้ถามกลับเข้าสู่แนวเรื่องที่ประสงค์ต่อไป ท่านยกตัวอย่าง เมื่อถามว่า “ชีวะอันใดสรีระก็อันนั้นหรือ?” อย่างนี้เป็นคำถามประเภทแก้งความจริง ซึ่งถึงอธิบายอย่างไรผู้ถามก็ไม่อาจเข้าใจ เพราะไม่อยู่ในฐานะที่เขาจะเข้าใจได้พิสูจน์ไม่ได้ ทั้งไม่เกิดประโยชน์อะไรแก่เขาด้วย

นอกจากนี้ ท่านยังสอนให้คำนึงถึงเหตุแห่งการถามปัญหาด้วย ในเรื่องนี้ พระสารีบุตร อัครสาวกเคยแสดงเหตุแห่งการถามปัญหาไว้ว่า

“บุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมถามปัญหาแก่ผู้อื่น ด้วยเหตุ ๕ อย่าง คือ :-

- ๑) บางคน ย่อมถามปัญหาเพราะความงี่เงา เพราะความไม่เข้าใจ
- ๒) บางคน มีความปรารถนาเลวทราม เกิดความอยากได้จึงถามปัญหา
- ๓) บางคน ย่อมถามปัญหา ด้วยต้องการอวดเด่นข่มเขา
- ๔) บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยประสงค์จะรู้
- ๕) บางคน ย่อมถามปัญหาด้วยความดำริว่า เมื่อเราถามแล้ว เขาตอบได้ถูกต้องก็เป็นการดี แต่ถ้าเราถามแล้ว เขาตอบไม่ถูกต้อง เราจะได้ช่วยแก้ไขเขาโดยถูกต้อง”

๔. แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทนาติเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์ สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็ทรงตำหนิ ชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤตินี้ไม่ดีและคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น จากนั้นจะตรัสให้สงฆ์ทราบว่าจะทรงบัญญัติสิกขาบท โดยทรงแถลง

วัตถุประสงค์ในการบัญญัติให้ทราบ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทข้อนั้น ๆ ไว้ โดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์ ในท่ามกลางสงฆ์และโดยความรับทราบร่วมกันของสงฆ์^๕

ในการสอนแบบนี้พึงสังเกตว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทโดยความเห็นชอบของสงฆ์ ซึ่งบาลีใช้คำว่า “สงฺฆสมฺมุจฺจตฺตย” แปลว่า “เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์” ท่านอธิบายความหมายว่า ทรงบัญญัติโดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่า ถ้าไม่รับจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมีผลดีอย่างไรจนสงฆ์รับคำของพระองค์ว่าดีแล้วไม่ทรงบังคับเอาโดยผลการ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระนักเผยแผ่แต่ละรูป ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนี้ มีรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ที่เหมือนกันและแตกต่างกันออกไป ตามความถนัด ความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ หรือตามจริตของแต่ละรูป อาทิ พระอัสสชิเถระ ท่านมีแนวทางการเผยแผ่ด้วยการใช้วิธีการสื่อสารทางอาการสำรวมอิทริย์ เพื่อสร้างศรัทธาให้แก่ผู้พบเห็น พระสารีบุตรพระอัครสาวกเบื้องขวา ผู้มีแนวทางการเผยแผ่ ด้วยการเริ่มต้นสนทนาเป็นจุดสำคัญ การเผยแผ่ได้มุ่งไปที่เนื้อหาสาระให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่เผยแผ่ ไม่กระทบตนและผู้อื่น ไม่ยกตนข่มท่าน ไม่เสียดสีใคร ใช้ภาษาที่นุ่มนวล สละสลวย ไม่หยาบคาย ชวนให้สบายใจ ตั้งใจสอนโดยเคารพ พระมหาโมคคัลลานะ พระอัครสาวกเบื้องซ้าย ได้มีรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่แบบสนทนา บรรยาย ตอบปัญหา และใช้ฤทธิ์ ซึ่งถือว่าเป็นความโดดเด่นที่แตกต่างไปจากพระสาวกรูปอื่นๆ พระมหกัศสปะเถระ พระผู้ทรงอุดมคติ มีเอกลักษณ์เฉพาะคือ การรักษาและธำรงไว้ซึ่งพุทธพจน์ซึ่งสามารถรักษาคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาไว้ได้ พระอนนทเถระ พุทธอุปัฏฐาก ผู้มีความโดดเด่นที่แตกต่างไปจากพระเถระรูปอื่น เช่น เป็นผู้มีความน่าเชื่อถือ ใฝ่ต่อการศึกษา ช่างคิด ช่างสังเกต ช่างถาม สุภาพอ่อนโยน รักษาประหัตมีจิตเมตตาต่อผู้อาวุศ มีรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ ทั้งวิธีการแสดงธรรม สนทนาธรรม ได้ตอบปัญหาธรรม สามารถทำให้ผู้ฟังเกิดความซาบซึ้งในพุทธธรรมอย่างถูกต้องเป็นต้น พระนักเผยแผ่ในประเทศไทยในปัจจุบันบางรูปเน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่ลึกซึ้ง เช่น หลวงพ่อพุทธทาส บางรูปเน้นการเผยแผ่พุทธธรรมด้วยการปฏิบัติกรรมฐาน เช่น พระเทพสิงหนุราจารย์ (จรัญฐิตมฺโม) บางรูปเน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่เป็นวิชาการ เช่น พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) บางรูปเน้นการเผยแผ่หลักพุทธธรรมที่เข้าใจง่าย เป็นหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานของศีลธรรมจริยธรรมในสังคม เช่น พระราชาธรรมนิเทศ (พะยอม กลฺยาณ) เป็นต้น การเผยแผ่พุทธธรรมและการปลูกฝังคุณธรรม

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม,

จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ ให้กับพุทธศาสนิกชน นักเรียน นักศึกษาและลูกหลานไทยในยุคนี้ พระสงฆ์ซึ่งถือว่าเป็นบริบทหนึ่งของสังคม มีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ย่อมต้องศึกษาให้เข้าใจในการเผยแผ่พุทธธรรมคือ การนำธรรมะไปสู่ประชาชนเพื่อให้เขาเหล่านั้นปฏิบัติเป็นสัมมาปฏิบัติ อันก่อให้เกิดความสงบสุขแก่ตนเองและแก่สังคมโดยทั่วไป พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้ จำต้องเพิ่มความใส่ใจในการแสวงหาความรู้ เพื่อการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) เพราะเทคโนโลยีการสื่อสารก้าวไปเร็วมาก ก่อให้เกิดปฏิกิริยาทางการสื่อสารโดยเฉพาะทุกวันนี้ การสื่อสารมีหลายรูปแบบทั้งสื่อบุคคล สื่อมวลชน สื่อเฉพาะกิจ พระสงฆ์ในปัจจุบันจำเป็นต้องใช้สื่อเป็นช่องทางในการเผยแผ่พุทธธรรมให้มากขึ้น รูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ก็ต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับยุคสมัย เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปได้อย่างสะดวก รวดเร็วถูกต้องและเป็นที่ยอมรับของประชาชน เพราะงานเผยแผ่พุทธธรรมเป็นงานหลักเป็นหัวใจที่ทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรือง เป็นงานแรกที่พระบรมศาสดาดำริและทรงทำแม้ลมหายใจสุดท้าย แม้ภายหลังเสด็จดับขันธปรินิพพานไป เหล่าสาวกทั้งหลายก็ได้ดำเนินการแสดงพระธรรมเทศนา สั่งสอนตามรูปแบบและแนวทางการเผยแผ่ของพระองค์สืบมา

๔.๕ บทบาทของพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยก่อนนั้นเนื่องจากสังคมอารยันมีความสนใจในธรรมมาก เมื่อมีพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เกิดขึ้น จึงมีคนสนใจเข้ามาสอบถาม ฟังธรรม สนทนาธรรม แม้ว่าการเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์จะมีเจตนาแตกต่างกันอยู่บ้าง แต่เพราะความเป็นสังฆธรรม รวมทั้งคุณสมบัติส่วนตัวของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติสมควร จึงสามารถสร้างสภาพสภาพยอมรับนับถือเชื่อฟังและทำตามให้เกิดขึ้นแก่คนทั้งหลายได้เป็นอันมาก งานเผยแผ่นั้นท่านทำกันได้ทุกรูปแบบ เช่น การปฏิบัติตนน่าเลื่อมใส การแนะนำการตอบปัญหาข้อข้องใจ การแสดงธรรมโดยพระพุทธเจ้าทรงประทานหลักในการทำงานเผยแผ่ไว้ ให้แต่ละรูปทำงานด้วยความเสียสละ มีเมตตากรุณาเป็นหลักใจ ทรงกำหนดเป็นหน้าที่ของภิกษุให้ปฏิบัติต่อชาวบ้านไว้ว่า ๑. ห้ามมิให้เขาทำความชั่ว ๒. ห้ามประพฤติปฏิบัติความดี ๓. สงเคราะห์เขาด้วยน้ำใจอันงาม ๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง อธิบายสิ่งที่เขาฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ๕.

บอกทางสวรรค์ งานเผยแผ่ศาสนาในสมัยพุทธกาล พระสารีบุตร กับ พระโมคคัลลานเถระได้สร้างผลงานไว้เป็นอันมาก สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงสันนิษฐานว่า พระสารีบุตรน่าจะได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบเผยแผ่พระพุทธศาสนาในด้านอุตรทิศ พระโมคคัลลานเถระน่าจะรับผิดชอบด้านทักษิณ เราะปรากฏหลักฐานเป็นอันมากที่บอกว่า

พระเถระทั้งสองพร้อมด้วยบริวารได้เที่ยวไปในเมืองต่างๆ เพื่อแสดงธรรม พระเถระทั้งสองจึงได้รับการยกย่องเป็นพิเศษ เช่นในสังขยวิวงศ์สูตร พระพุทธองค์รับสั่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเสพจกบสารีบุตรและโมคคัลลานะเถิด เธอทั้งสองเป็นผู้อนุเคราะห์เพื่อพรหมจรรย์ สารีบุตรเป็นเหมือนมารดา โมคคัลลานะเป็นเหมือนพี่เลี้ยง ดูกรภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรย่อมแนะนำในโสดาปัตติผล โมคคัลลานะย่อมแนะนำในมรรคผลเบื้องสูงขึ้นไป”

ในจตุตถสูตร ทรงยกย่องพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะว่า เป็นผู้สมควรที่จะปกครองสงฆ์เช่นเดียวกับพระองค์ ทำให้เห็นโครงสร้างของพระพุทธศาสนาในรูปแบบของการปกครองว่า หากพระเถระทั้งสองไม่นิพพานก่อนพระพุทธเจ้า ท่านคงทำหน้าที่อนุศาสตร์สั่งสอนสืบต่อมา โครงสร้างของการบริหารน่าจะออกมาในรูปแบบมีประมุขสงฆ์ร่วมกันทุกประเทศ แต่เพราะพระเถระทั้งสองนิพพานไปก่อน พระเถระนอกจากนั้น ไม่มีรูปได้รับยกย่องในฐานะผู้บริหารสงฆ์แทนพระพุทธองค์ จึงทรงตั้งพระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนอย่างที่เป็นอยู่ เมื่อพระเถระทั้งสองนิพพานไปนั้น พระศาสดาได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเสด็จประทับริมฝั่งแม่น้ำคงคาในแคว้นวัชชี “ดูกร ภิกษุทั้งหลาย บริษัทของเรานี้ปรากฏเหมือนว่างเปล่า ไม่เหมือนเมื่อสารีบุตรและโมคคัลลานะยังไม่นิพพาน สารีบุตรและโมคคัลลานะอยู่ ณ ทิศใด ทิศนั้นของเราย่อมไม่ว่างเปล่า ความห่วงใยย่อมไม่มีแก่เราในทิศนั้น”

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลนั้น มีหลายวิธีการหลายรูปแบบ เช่น การแสดงธรรม^๕ การสนทนาธรรม^๖ การแนะนำสั่งสอน^๗ การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส^๘ และการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัย^๙ เป็นต้น โดยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานหลักการและเทคนิคในการเผยแผ่ให้พระสาวกยึดถือปฏิบัติเป็นหลักในการแสดงธรรม ให้เป็นผู้มีคุณธรรม มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ชี้แจงให้เข้าใจชัดเจนในแต่ละประเด็นแสดงธรรมด้วยจิตเมตตา โดยมุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสดงธรรมเพราะเห็นแก่ลาภสักการะ ไม่แสดงธรรมยกตนข่มท่านและไม่เสียดสีข่มผู้อื่น^{๑๐}

^๕ วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๐/๒๗.

^๖ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๐๑/๔๓๔.

^๗ ส.ม. (ไทย) ๑๗/๘๗/๑๕๗.

^๘ วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๒.

^๙ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๒๗/๔๐๐.

^{๑๐} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๕๙/๒๖๓.

๔.๖ บทบาทของพุทธบริษัทเกี่ยวกับการปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สำคัญที่สุดศาสนาหนึ่งของโลก ประชาชนคนไทย ประมาณร้อยละ ๙๕ นับถือพระพุทธศาสนาในฐานะที่เราเป็นชาวพุทธ จำเป็นต้องปกป้องพระพุทธศาสนาไม่ให้เสื่อม ภัยของพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้น อาจจำแนกได้เป็น ๒ ทางคือ

ภัยจากภายในคือ ภัยที่เกิดจากพุทธบริษัท ๔ ไม่ศึกษาไม่สนใจหลักธรรมอย่างแท้จริง ย่อหย่อนต่อพระธรรมวินัย หลักธรรมคำสอนถูกนำไปตีความอย่างผิดเพี้ยน มีความเห็นไม่ลงรอยกัน บางกลุ่มยังเอาไสยศาสตร์มาปะปน จนกระทั่งเป็นแนวทางของพระพุทธศาสนา ทำให้เกิดการปฏิบัติในทางที่ผิด

ภัยจากภายนอกคือ ภัยแย้งชิงศาสนิกชน โดยการกระทำของศาสนิกชนบางกลุ่มที่ใช้วิธีสังคมเคราะห์และการผสมผสานหลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักธรรมของพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธจำนวนไม่น้อย เข้าใจคลาดเคลื่อนหันเหไปนับถือศาสนาอื่น หรือภัยจากความไม่เข้าใจของศาสนิกชนที่นับถือศาสนาอื่นบางคนบางกลุ่ม ที่กระทำการอันเป็นไปในลักษณะย่ำยี หรือดูหมิ่นพระพุทธศาสนาดังนั้น ชาวพุทธหรือพุทธบริษัทจึงควรตระหนักในภัยทั้ง ๒ ประการดังกล่าว และช่วยปกป้องพระศาสนาโดยปฏิบัติดังนี้

ศึกษาหาความรู้อย่างถูกต้องและปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าให้ถูกต้อง ในการรักษาศีล ปฏิบัติธรรม เจริญสมาธิภาวนา และปัญญาภาวนา นำธรรมะมาใช้ปฏิบัติในสังคมและชีวิตประจำวัน อธิบายและตีความหมายคำสอน โดยศึกษาให้เข้าใจอย่างแท้จริง ไม่พูดเอาตามใจหรือตามที่ตนนึก เพราะเป็นการเผยแพร่ธรรมอย่างผิด ๆ ให้ผู้อื่น

หากพบพระสงฆ์หรือฆราวาส ที่ประพฤติผิดในเรื่องไสยศาสตร์เครื่องรางของขลัง พระพุทธศาสนิกชนต้องไม่เสริมหรือสนับสนุน ควรชี้แนวทางที่ถูกต้องเมื่อมีโอกาสทำได้หรือแจ้งเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องดำเนินการตามกฎหมาย พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย รวมทั้งฆราวาสผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบควรได้รับการสนับสนุนยกย่องสรรเสริญ ไม่เป็นผู้ทำลายศาสนิกชน สถานที่และศาสนสมบัติและคอยสอดส่องดูแล มิให้ผู้อื่นทำลายและช่วยทำนุบำรุงรักษาบูรณะซ่อมแซมให้คงสภาพที่ดีอยู่เสมอ ตามกำลังศรัทธาและโอกาส หากมีเหตุการณ์ที่เป็นการย่ำยีหรือดูหมิ่นพระพุทธศาสนา ทั้งจากการกระทำของชาวพุทธเอง และจากการกระทำของคนต่างศาสนา ควรร่วมมือกันแก้ปัญหาและปกป้อง โดยกระทำเป็นองค์กรที่เรียกว่า องกรชาวพุทธ เพื่อให้เกิดพลังอำนาจและเกิดผลในทางกฎหมาย ในการปกป้องดูแลพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไป

๔.๗ ปรัชญาการเผยแผ่และโอวาทปาฏิโมกข์

การดำเนินการเผยแผ่ธรรมะของพระพุทธเจ้า ซึ่งถือว่าเป็นหน้าที่หลักของพระธรรมทูตนั้น พระธรรมทูตนั้นจะต้องใช้หลักปรัชญาในการดำเนินการ ที่มีความเที่ยงตรงและมีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน ซึ่งพระพุทธองค์ทรงได้วางกฎเกณฑ์เหล่านั้นไว้ ในพระธรรมเทศนาที่ทรงแสดงที่ชื่อว่า โอวาทปาฏิโมกข์ อันเป็นพระธรรมเทศนาที่แสดงแก่พระธรรมทูตโดยเฉพาะ

๑. ความหมายของ โอวาทปาฏิโมกข์ คำว่า โอวาทปาฏิโมกข์ มาจากคำว่า โอวาท = คำสอน , ปฏฺิ = เฉพาะ + มุขะ = หลัก (principle) = ปาฏิโมกข์ เมื่อรวมกันเป็นโอวาทปาฏิโมกข์ แปลว่า หลักคำสอนอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

๒. ประเภทของคำว่า ปาฏิโมกข์ คำว่า ปาฏิโมกข์ในพระพุทธศาสนามี ๒ ประเภท คือ (๑) โอวาทปาฏิโมกข์ หมายถึง หลักคำสอนอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา (๒) อาณาปาฏิโมกข์ หมายถึง โอวาทที่เป็นข้อบัญญัติเกี่ยวกับพระวินัย (ศีล) เป็นเรื่องของอำนาจของพระวินัย หรือ การใช้อำนาจบังคับ ถ้ามีการฝ่าฝืนแล้วก็ต้องได้รับความผิด ซึ่งสงฆ์จะพึงทบทวนในทุกวัน ๑๕ คำของทุกเดือน โอวาทปาฏิโมกข์ที่ทรงแสดง มีความสำคัญต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น ทรงแสดงเพื่อเป็นการชี้แจง หลักการอันเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ครั้งแรกภายหลังจากทรงประกาศพระศาสนามาครบ ๒๐ พรรษา ที่วัดเวฬุวัน ซึ่งการประชุมครั้งนี้เรียกว่า “จาตุรงคสันนิบาต” แปลว่าการประชุมที่ประกอบไปด้วยองค์ประกอบ ๔ ประการคือ ๑. พระภิกษุมาประชุมกันทั้งหมด ๑๒๕๐ รูป ทั้งหมดล้วนเป็นพระอรหันต์ ๒. ทั้งหมดล้วนเป็นผู้บวชต่อหน้าพระพักตร์ที่เรียกว่าเอหิภิกขุอุปสัมปทา ๓. ล้วนมาประชุมโดยไม่มีเจตนาหมาย ๔. วันที่ประชุมนั้นเป็นวันเพ็ญเดือน ๓

วัตถุประสงค์ของการแสดงโอวาทปาฏิโมกข์

๑. เพื่อแสดงหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๒. เพื่อวางรากฐานพระพุทธศาสนา ที่เมืองราชคฤห์แคว้นมคธของพระเจ้าพิมพิสารให้มั่นคง ด้วยการแสดงจุดยืนในการเผยแผ่ อันเป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา
๓. เพื่อทบทวนหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนา แก่พระภิกษุอรหันต์ทั้ง ๑๒๕๐ องค์ ได้เข้าใจมากยิ่งขึ้น ในการนำหลักการที่สำคัญนั้นไปเป็นกรอบในการเผยแผ่พระศาสนาต่อไป
๔. เพื่อประกาศยืนยันความเกิดขึ้นและมั่นคงของพระพุทธศาสนาให้ปรากฏแก่สังคมโดยเฉพานักคิดนักศาสนาในสมัยนั้นให้ทราบโดยทั่วกัน

๔.๘ การเผยแผ่พระพุทธศาสนายุคพระเจ้าอโศกมหาราช

เป็นที่ประจักษ์ชัดแจ้งว่า หลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้ว นอกจากพระราชโอรสและราชธิดาของพระเจ้าอโศกมหาราช นำพระพุทธศาสนาไปประเทศลังกา พระสงฆ์สาวกอื่นๆ นำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังภาคเหนือของประเทศอินเดีย ไปยังรัฐอินเดีย ๑๔ รัฐ นอกดินแดนของพระเจ้าอโศกมหาราชเอง ไปเผยแผ่ยังรัฐกรีก ๕ รัฐ คือ

๑. พระเจ้าแอนติโอคัสที่ ๒ หรือ แอนติโยโค (Antiochus or Antiyoko) กษัตริย์แห่งซีเรีย และราชอาณาจักรอีก ๔ ราชอาณาจักร ของพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ อีก พระองค์ที่ยังห่างไกลออกไปอีก

๒. พระเจ้าปโตเลมี (Ptolemy or Turameya) แห่งอียิปต์ (of Egypt)

๓. พระเจ้าแอนติโกนุส (Antigonos or Antakini) แห่งเมซีโดเนีย (of Mecedonia)

๔. พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ (Alexander or Alikasundara) แห่งอีปรัส (of Epirus) เป็นอำเภอเก่าแก่แห่งหนึ่งอยู่ทางเหนือของกรีก (an ancient district of northern Greece)

๕. พระเจ้ามากัส (Magas) แห่งไซรีเนีย ในทางภาคเหนือของแอฟริกา (of cyrenia, in the north Africa.)^{๑๑}

เป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วว่า พระวิริยะอุตสาหะของพระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีประสงค์จะรับผิดชอบภาระอันยิ่งใหญ่ ที่จะที่จะให้มวลประชาชนได้ดื่มด่ำรสพระธรรมคำสอนพระพุทธเจ้าในดินแดนนอกชมพูทวีป พระองค์ทรงปูทางสำหรับส่งสมณทูตทั้งหลาย (Buddhist missionaries) โดยพระราชูปถัมภ์พระมหากษัตริย์ เช่น พระเจ้าแผ่นดินนามว่ากนิษกะเป็นต้น เพื่อนำพระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังเอเชียกลาง จีน ญี่ปุ่น ทิเบต ในทางทิศเหนือ (to take Buddhism to central Asia China Japan and Tibet in the north) และไปยังพม่า ไทย กัมพูชาและประเทศอื่น อีกทั้งภาคใต้ (and to Burma to Myanmar Thailand Cambodia and other) พระโมคัลลีบุตรติสสเถระพิจารณาเห็นว่า กาลต่อไปพระพุทธศาสนาจะเป็นที่ต่องนอกชมพูทวีปจึงจัดส่งพระเถระพร้อมด้วยบริวารให้เผยแผ่ศาสนาในส่วนต่างๆ ของทวีปเอเชีย ๙ สายคือ

^{๑๑} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (พรหมเมธี) กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **ตำนานพระพุทธเจดีย์**, (ธนบุรี : รุ่งวัฒนาการพิมพ์, ๒๕๑๓),

สายที่ ๑ พระมหินทเถระ พร้อมด้วยพระอภิมุขเถระ อุตติยเถระ พระสัมพลเถระ พระภัททสาธเถระ สมุณสามเถระ ไปเผยแผ่พระศาสนาที่เกาะลังกา (ศรีลังกาปัจจุบัน) ในรัชสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยติตัสสะ

สายที่ ๒ พระมัชฌันติกเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แคว้นคันธาระและแคว้นแคชเมียร์ทราฆานพวกนาค ซึ่งที่อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศอินเดีย

สายที่ ๓ พระมหาเทวะไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ แคว้นมहिสถกมณฑลได้แก่แถบตอนตอนใต้ของแม่น้ำโคธาวารี (แคว้นไมซอร์) อยู่ที่ทิศใต้ของอินเดีย

สายที่ ๔ พระรักขิตเถระ ไปเผยแผ่ศาสนา ณ แคว้นนวนวาสิประเทศได้แก่ แคว้นกนราเหนือทางภาคตะวันตกเฉียงใต้ของอินเดีย มหาวังสะบอกว่ามีวัดเกิดขึ้นถึง ๕๐๐ วัดในดินแดนส่วนนี้

สายที่ ๕ พระโยนกธรรมรักขิตซึ่งเป็นเถระอรหันต์ชนชาติกรีก ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ อปรัตกชนบทเชื่อกันว่าได้แก่ ดินแดนชายทะเลอันเป็นเมืองบอมเบย์ในปัจจุบัน

สายที่ ๖ พระมหารักขิตเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ โยนกประเทศคือ ดินแดนที่อยู่ในการยึดครองของฝรั่งเศสชาติกรีก ในทวีปเอเชียตอนกลางเหนืออิหร่านขึ้นไปจนถึงเตอร์กีสถาน

สายที่ ๗ พระมัชฌิมเถระพร้อมด้วยพระเถระอีก ๔ รูป คือ พระกัสสปะโคต ๑ พระมูลกเถระ ๑ พระทุนทภิสระ ๑ พระเทวะ ๑ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ดินแดนแถบเขาหิมาลัย

สายที่ ๘ พระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา ณ ดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ เชื่อกันว่าได้แก่ ดินแดนที่เป็นไทย ลาว มอญ เขมร หรือ นครปฐมปัจจุบัน

สายที่ ๙ พระมหาธรรมรักขิตไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่แคว้นมหาราษ (Maharashtra state) คือดินแดนแถบตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากเมืองบอมเบย์ในปัจจุบัน

การไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตทุกสาย เป็นการไปอย่างเป็นคณะสงฆ์ ซึ่งสามารถให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาได้แต่ท่านบอกไว้เฉพาะหัวหน้าส่วนมากนอกจากสายพระมหินทเถระสายของพระมิชฌิมเถระและสายของพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระ เพราะศาสนาดินแดนส่วนนี้มีหลักฐานอาจสืบค้นได้ในปัจจุบันเพราะมีการสืบต่อกันมาไม่ขาดสาย โดยเฉพาะจากหลักฐานที่ค้นพบที่นครปฐมบอกว่าพระโสณเถระกับพระอุตตรเถระมาประดิษฐานพระพุทธรูปในดินแดนส่วนนี้เมื่อ พ.ศ. ๒๗๔-๓๗๔ ซึ่งเป็นที่ใกล้เคียงกับหลักฐานในที่อื่น พระพุทธรูปในยุคนั้น นับว่าเจริญมากเริ่มมีสถาปัตยกรรมทำด้วยศิลาแพร่หลายมากขึ้นในแต่ละภูมิภาคที่พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่ธรรมนั้นได้รับเป็น

ผลที่เพื่อใจยิ่งนักทำให้พระพุทธศาสนากว้างไกลไปยังประเทศลังการ พระสงฆ์สาวกอื่น ๆ พระพุทธศาสนาไปเผยแผ่ยังภาคเหนือของประเทศอินเดีย ไปยังอินเดียอีก ๑๔ รัฐ นอกดินแดนของพระเจ้าอโศกมหาราชเองยังไปเผยแผ่ยังรัฐกรีกอีก ๕ รัฐดังกล่าวแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชทรงกระทำสนธิสัญญาแก่กัน ให้พระสงฆ์ประกาศพระพุทธศาสนาในรัฐของตน พระพุทธธรรมได้แทรกเข้าไปในความคิดของชาวตะวันตก โดยอาศัยภราดรภาพ(Fraternity) ทางศาสนาตะวันตก นิกาย Therapeats แห่งอียิปต์และนิกาย (Essenea of Palestine)

พระไตรปิฎกได้นำเข้าไปยังประเทศจีน ประมาณศตวรรษที่ ๒ หรือที่ ๓ ก่อนคริสต์ศตวรรษคัมภีร์สมัน ตปาสาทิกาและคัมภีร์สารัตถทีปนีกล่าวว่า พระสงฆ์ ๕ รูป ของพระเจ้าธรรมมาอโคกราชถูกส่งไปแคว้น ๕ แคว้นของประเทศจีน พระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน (Mahayana Buddhism of the Glatet vehicie) จากประเทศจีนเข้าไปสู่ประเทศเกาหลีในปี ค. ศ ๗๗๒ จากประเทศเกาหลีเข้าไปสู่ญี่ปุ่น ในปี ค. ศ ๕๕๒ พระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน แฝ่เข้าไปสู่แหลมอินโดจีน ประเทศจีนได้หวั่น ขวา มองโกเลีย ยอร์กกันค์ (Yorkand) บัลก์ (Bolk) โบขระ (Bakhara) อัฟฆานิสถาน และประเทศเอเชียกลางอื่น ๆ อีก กล่าวกันว่าพระพุทธศาสนาลัทธิมหายาน ซึ่งออกจากแคว้นแคชเมียร์ไปสาประเทศจีนแล้วยังเผยแผ่เข้าไปยังประเทศทิเบตและประเทศเนปาลภูฐานสิกขิมอีก

๔.๙ พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทย

ยุคที่ ๑ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท เข้ามา ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช นับเป็นสายเผยแผ่ธรรมสายที่ ๘ ซึ่งมี พระโสณะ กับ พระอุตตระ เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ คือตั้งแต่ถิ่นอันเป็นที่ตั้งประเทศไทยในปัจจุบันนี้ยังเป็นของชนชาติละว้า มีเมืองนครปฐมเป็นราชธานี ราว ปี พ.ศ. ๓๐๓

ยุคที่ ๒ ลัทธิมหายาน ได้แผ่เข้ามาเป็น ๒ คราว คราวแรกราวปี พ.ศ. ๙๖๐ พระสงฆ์ในลัทธิมหายานมาจากแคว้นกัษมีระ ได้เที่ยวสอนศาสนาทางใต้ คือ เกาะสุมาตรา ชะวา กัมพูชา ราว ปี พ.ศ. ๑๓๐๐ จนถึงมณฑลปัตตานี และสุราษฎร์ธานี ซึ่งปรากฏยังมีโบราณวัตถุแบบมหายานปรากฏอยู่ที่มหาธาตุ เมืองไชยา เป็นต้น คราวที่ ๒ ได้จากพวกขอมเข้ามาครอง

ยุคที่ ๓ ลัทธิหินยานอย่างพราหฺม ราว พ.ศ. ๑๖๐๐ สมัยที่ชนชาติไทยได้เคลื่อนลงมาสู่ดินแดนอันเป็นประเทศไทยในปัจจุบัน ซึ่งมีพระเจ้าอนุรุธกษัตริย์พม่า เผยแผ่เข้ามาพร้อมกับ การแผ่อาณาเขต เข้ามาถึงลานนา และทราวดี

ยุคที่ ๔ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท ได้แผ่เข้ามาจากลังกาจึงเรียกพุทธศาสนายุคนี้ว่า ลัทธิลังกาวงศ์ และตั้งมั่นถาวรมาอยู่จนทุกวันนี้^{๑๒}

๔.๑๐ การศึกษาความสัมพันธ์บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramaditya

การศึกษาวิจัย บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramaditya เจ้าอาวาสวัดศิรีวงศ์ รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ ประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์ ผู้ทำการวิจัยได้ทำการศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก เอกสารหนังสือวารสารต่างๆ และจากผลงานการวิจัยเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ในลำดับต่อมาทำการศึกษาประวัติความเป็นมาของพระvikramaditya เป็นลำดับต่อมา โดยได้ทำการค้นคว้าเก็บข้อมูลจาก หนังสือ, วารสารธรรมต่างๆ ของทางวัดศิรีวงศ์ได้ทำการเผยแผ่และหนังสือต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมได้ทำการศึกษาวิจัยด้วยการเก็บข้อมูลด้วยวิธีสังเกตการณ์ด้วยการสัมภาษณ์หาข้อมูลกับผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยการพูดคุยและจดบันทึกและนำมาเรียบเรียงในเชิงพรรณนา ซึ่งเรียบเรียงประวัติความเป็นมาดังนี้ ในประวัติความเป็นมาและผลงานของพระvikramaditya ส่วนแรกผู้ทำการวิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลจากเจ้าของประวัติคือ พระvikramaditya ผู้วิจัยจึงได้นำประวัติที่ท่านเขียนด้วยตัวของท่านเองไว้ในส่วนแรก นำบทสัมภาษณ์พูดคุยและจดบันทึกจากผู้ที่เกี่ยวข้องจากการสังเกตการณ์ต่อจากส่วนแรกของการศึกษา เรียบเรียงข้อมูลเป็นเชิงพรรณนา ตั้งแต่ กำเนิดชาติภูมิ เรียนหนังสือ ชีวิตที่อยู่ในช่วงการบรรพชาเป็นสามเณร ชีวิตระหว่างที่อยู่อุปสมบทเป็นพระภิกษุ การศึกษานักธรรมและบาลี การฝึกอบรมพระวิปัสสนากรรมฐาน ตามด้วยการที่ได้รับอาราธนานิมนต์ย้ายมาสร้างวัดศิรีวงศ์ การก่อสร้างถาวรวัตถุภายในวัด การพัฒนาจากวัดร้างให้เป็นวัดรุ่ง สถานที่ต่างๆ ของวัดมีความร่มรื่นร่มเย็น เป็นแหล่งเรียนรู้และเผยแผ่ธรรม มีความสงบเรียบง่ายเหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม วัดศิรีวงศ์จึงมีความเจริญรุ่งเรืองและสวยงามมีชื่อเสียงอยู่ในยุคปัจจุบัน การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์ เพื่อมุ่งสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ให้แก่พระภิกษุฆราวาส พระมหาลกะ ข้าราชการ นิสิตนักศึกษา นักเรียน และประชาชนทั่วไป การก่อสร้างโรงเรียนพระปริยัติสามัญ เพื่อให้ภิกษุและสามเณรได้มีโอกาสทางการศึกษาปริยัติสามัญ เพื่อสืบทอดหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวรสืบไป

^{๑๒} เสถียร โพธิ์นันทะ, ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะ ภาค ๒, ๒๕๓๗, หน้า ๔๔-

พระvikramมุนี รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ เจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์ ประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์ ท่านมีบทบาทและผลงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ท่านได้นำความรู้ความสามารถที่ได้ศึกษามาใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา นำเอารูปแบบการเผยแผ่หลักธรรมจากอดีตนำมาใช้และได้ปรับประยุกต์วิธีการใหม่ๆ เพื่อให้เหมาะสมในการเผยแผ่ธรรมในยุคปัจจุบันด้วย ท่านได้ทุ่มเททั้งแรงกายแรงใจอย่างเต็มที่เพื่อสร้างศรัทธาให้กับศาสนิกชนทำให้พุทธศาสนาเผยแผ่ขจรไปทั่วสารทิศ

คติธรรมประจำใจของท่านที่ว่า “ชีวิตของข้าพเจ้านี้ถวายแด่พระพุทธศาสนาเพื่อเป็นพุทธบูชา” วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของท่านเป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนทั่วไป และรูปแบบการเผยแผ่ธรรมยังมีวัดต่างๆ รวมทั้งมีพระภิกษุมากมายหลายรูปได้นำไปเป็นแบบอย่างในการถ่ายทอดและเผยแผ่พระศาสนาอยู่ในปัจจุบันนี้

ท่านเป็นผู้ที่มีความศรัทธาเลื่อมใสในบวรพุทธศาสนาที่เต็มเปี่ยม บวชอุทิศตัวมอภกายถวายชีวิตแด่พระพุทธศาสนา ท่านมีความมุ่งมั่นและตั้งใจว่าจะขอบวชเดินตามรอยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเรียนจบชั้นประถมก็ได้ขออนุญาตบิดามารดาบิดา เพื่อบวชเป็นสามเณร และตั้งใจศึกษาเล่าเรียนตามหลักธรรมคำสอนของพุทธองค์ ทั้งปริยัติและปฏิบัติครบถ้วนหลักพระธรรมวินัย จนอายุครบบวชพระก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในบวรพุทธศาสนา

ท่านได้รับมอบหมายจากคณะสงฆ์จากจังหวัดนครสวรรค์ ให้มาสร้างวัดคีรีวงศ์ ซึ่งในขณะนั้นยังเป็นวัดป่าวัดร้างอยู่ เจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ กล่าวให้กำลังใจว่า “ขอให้พระมหาบุญรอดไปสร้างวัดร้างให้เป็นวัดรุ่งเกิด” ตั้งแต่วันนั้นจนถึงวันนี้ วัดคีรีวงศ์ เป็นวัดที่เจริญรุ่งเรืองเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ด้วยผลงานของพระมหาบุญรอดในวันนั้นจนกระทั่งเป็น พระvikramมุนี และเป็นพระราชพรหมจารีในปัจจุบัน

(ระหว่างการศึกษาพระvikramมุนีได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช ที่ พระราชพรหมจารี (วิ.) วัดที่พัฒนาให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง และเกียรติที่ได้รับได้จากผลงานการเผยแผ่ของพระvikramมุนี รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์

วิธีการสอนของพระvikramมุนี ท่านได้นำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาสอนให้กับพุทธศาสนิกชน โดยส่วนมากนำหลักธรรมที่ปรากฏในคำภีร์พระไตรปิฎกโดยส่วนมากนำมาสอน แต่มีวิธีการสอนหลายรูปแบบที่เหมาะสมกับยุคปัจจุบัน เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาหลักธรรมที่พระศาสดาตรัสแสดงไว้ในพระไตรปิฎก พระvikramมุนี ได้นำมาแสดงธรรมเทศนาในโอกาสต่าง ๆ และได้บันทึกเทป ซีดี เพื่อแจกจ่ายให้ผู้สนใจศึกษาได้ฟังธรรมผ่านสื่อใน

ยุคปัจจุบันที่ทันสมัย และได้จัดทำวารสารธรรมฉบับพกพาเพื่อให้ผู้ที่สนใจที่มีเวลาน้อยได้มีโอกาสได้อ่านและศึกษาหลักธรรม หรือการที่ท่านได้จัดทำหนังสือหลายเรื่องที่ใช้ในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อประโยชน์สุขแก่พุทธศาสนิกชน การกำกับดูแลเป็นการควบคุมสมาชิกภายในองค์กรให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่การกำกับดูแลคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง ดังที่พระพุทธเจ้าทรงให้ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นเป็นแบบเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงให้เหตุผลในการบัญญัติพระวินัยไว้ ๑๐ ประการ เช่น เพื่อความผาสุกแห่งคณะสงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้ไร้อาย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา^{๑๓}

ในการศึกษาความสัมพันธ์รูปแบบวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนีกับที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้น จากการศึกษาพระวิกรมมุนีท่านได้ทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามแนวทางที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้และได้มีการประยุกต์หลักธรรมคำสอนให้เหมาะสมกับสังคมยุคปัจจุบัน แต่ยังคงยึดหลักพุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีการแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใสและการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัยเป็นแบบอย่างในการเผยแผ่ ซึ่งองค์สมเด็จพระศาสดาไว้วางแนวทางไว้ให้พุทธบริษัทได้นำไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อสันติสุขแห่งโลกเป็นแนวทางในการทำการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรืองถาวร ทำให้หลักธรรมคำสอนดำรงอยู่ในโลกจนถึงยุคปัจจุบัน

พระวิกรมมุนี ปฏิบัติตามหลักพุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีการแสดงธรรม การสนทนาธรรม การแนะนำสั่งสอน การปฏิบัติตนให้เป็นที่น่าเลื่อมใส และการตอบปัญหาข้อข้องใจสงสัย

ปฏิปทาของพระวิกรมมุนี เป็นที่น่าเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น เหล่าพระภิกษุเห็นแล้วก็ได้นำไปเป็นแบบอย่างแห่งการปฏิบัติ ยังให้สาธุชนเกิดความเลื่อมใสเป็นอย่างมาก ศีลาจริยวัตรของพระวิกรมมุนีเป็นที่เคารพนับถือของพระภิกษุและญาติโยมเป็นจำนวนมาก เป็นที่รู้จักกันไปทั่วทั้งในประเทศและต่างประเทศ ด้วยความศรัทธาเลื่อมใส ท่านได้รับอาราธนานิมนต์ไปแสดงธรรม ณ ต่างประเทศบ่อยครั้ง

^{๑๓} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๐/๓๗.

๔.๑๑ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยการบริหารของพระวิกรมมุนี

ในการบริหารงานของพระวิกรมมุนี มีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มีการจัดโครงสร้างองค์กร และมอบหมายงานแก่บุคคลากรในองค์กรอย่างถูกต้องและเหมาะสมตามลักษณะของงาน มีนโยบายในการบริหารงานชัดเจน โดยมีจุดประสงค์เป้าหมายคือการเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง การเผยแพร่ศาสนธรรมมีหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) เริ่มก่อตั้งหน่วยขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ โดยใช้วัดศรีวงศ์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ ได้ดำเนินกิจกรรมตามหลัก ๘ หัวข้อดังนี้

๑. **ศีลธรรมและวัฒนธรรม** ดำเนินการจัดให้มีกิจกรรมบำเพ็ญกุศลตามหลักศาสนาพิธีโดยยึดในส่วนบุญกิริยาวัตถุและกุศลกรรมบถขึ้นเป็นประจำ ทุกวันธัมมัสสวนะ จัดบวชศีลจารินี จัดอบรมศีลธรรมจริยธรรมแก่เยาวชนนักเรียนนักศึกษา จัดพิธีอบรมแสดงตนเป็นพุทธมามกะแก่นักศึกษาได้ประพฤติปฏิบัติเป็นคนดี จัดประเพณีเทศน์มหาชาติชาดกเวสสันดร ส่งเสริมรักษาประเพณีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันอาสาฬหบูชา วันวิสาขบูชา เป็นต้น

๒. **สุขภาพอนามัย** ดำเนินการจัดตั้งศูนย์บริการผู้สูงอายุในวัด โดยชุมชน จัดทำเอกสาร เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพสุขภาพ สุขภาพจิต เผยแพร่

๓. **สัมมาชีพ** จัดกิจกรรมอบรมให้ความรู้ ในการเลิกละอขายมุข สอดแทรกธรรมะในการเทศนาตามงานบุญต่างๆ จัดกิจกรรมส่งเสริมอาชีพกลุ่มแม่บ้านและผู้สูงอายุ

๔. **ด้านสันติสุข** ส่งเสริมให้ประชาชนได้มาปฏิบัติธรรมทุกวันพระ

๕. **ด้านการศึกษาสงเคราะห์** จัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การศึกษานักเรียน มอบทุนการศึกษาแก่นักเรียนทุก ๆ ปี จัดหาวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอนให้กับพระภิกษุสามเณร ร่วมบริจาคทุนการศึกษาพระปริยัติธรรมคณะสงฆ์จังหวัดนครสวรรค์ จัดทำโครงการพัฒนาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมอย่างต่อเนื่อง จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

๖. **ด้านสาธารณสงเคราะห์** ให้บริการด้านสถานที่แก่หน่วยงานที่มาขอให้สถานที่เพื่อการประชุมอบรม สัมมนา ให้บริการที่พักแก่นักทัศนจาร และผู้มาค้าขายจากต่างถิ่นไกล ๆ

๗. **กตัญญูกตเวทิตาธรรม** จัดกิจกรรมพิธีไหว้ครูระลึกถึงบูรพาจารย์ประจำปี ของโรงเรียนศรีวงศ์วิทยา จัดกิจกรรมพิธีรดน้ำดำหัวคารวะผู้สูงอายุ ในวันสงกรานต์ทุกปี

๘. **อุทยานการศึกษา** พัฒนาสภาพแวดล้อมภายในวัดให้เป็นอุทยานการศึกษา

การบริหารงานบุคคลของพระวิกรมมุนี ศาสนบุคคล ได้แก่ พุทธบริษัททั้ง ๔ หรือบุคคลที่เกี่ยวกับวัดซึ่งแบ่งเป็น ๓ ประเภท โดยสังเขปดังนี้

๑. สงฆ์ ข้อนี้หมายถึง การบริหารปกครองพระภิกษุสามเณรและอารามิกชน ภายในวัดนั้น ๆ ให้เป็นหมู่คณะที่เคร่งครัดในพระธรรมวินัยและเป็นหมู่ที่มีระเบียบเรียบร้อย เช่น ๑ พระสงฆ์มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ต่างก็ร่วมมือในการพัฒนาวัดวาอาราม ๒ เป็นที่ปรากฏแน่ชัดว่า พระสงฆ์เป็นหมู่ที่มีระเบียบ เช่น ในการครองผ้า ในการทำกิจวัตรร่วมกันในการใช้สอยเสนาสนะ สังฆปริวาร ตลอดจนเวจกุฎี และบริเวณอันเป็นที่อยู่อาศัย ๓ เป็นวัดที่ไม่มีอิทธิกรณหรือฟ้องร้องกันให้เป็นที่อื้อฉาว หากมีอิทธิกรณขึ้นทางวัดก็พิจารณาหาทางยุติด้วยความเป็นธรรม ๔ เจ้าอาวาสได้มีการสอดส่องดูแลลูกวัดของตนมิให้ประพฤติผิดในและนอกวัด ๕ บรรดาบุคคลภายในวัดต้องมีทะเบียนบัญชีแสดงการย้ายเข้าย้ายออกการลาสิกขา ๖ บุคคลทุกคนที่พำนักอาศัยอยู่ในวัด ไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ย่อมอยู่ใต้การปกครองบังคับบัญชาของเจ้าอาวาสทั้งสิ้น คือ เจ้าอาวาสสามารถปกครองวัดได้ทั่วถึง ๗ บุคคลที่พำนักอาศัยอยู่ในวัดทุกคนบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่วัด และสนับสนุนการพัฒนาวัดนั้นๆ

๒. สังฆาธิการกิจ ๑ เจ้าอาวาสได้นำพระภิกษุสามเณรขึ้นอยู่ในการปกครองบังคับบัญชาของพระสังฆาธิการผู้ปกครองเหนือตนด้วยดี ๒ เจ้าอาวาสได้ปฏิบัติตามคำสั่งของมหาเถรสมาคมและของเจ้าคณะโดยเอื้อเฟื้อ ๓ การใดซึ่งจะต้องปฏิบัติต่อทางราชการบ้านเมืองทางวัดก็ได้ปฏิบัติตามด้วยดี เช่น การส่งรายงานฐานะของวัด การส่งรายงานสถิติการิกและอื่นๆ รวมทั้งการโต้ตอบชี้แจงกับทางราชการหรือทางเจ้าคณะในเรื่องราวต่างๆ ด้วย ๔ การใดที่ทางสงฆ์ห้ามมิให้กระทำ เช่น การเรียไร ห้ามจัดงานวัดโดยวิธีอื่นไม่สมควร ห้ามมิให้มีการเสพและจำหน่ายยาเสพติดให้โทษร้ายแรงในวัด และข้อห้ามอื่นๆ ซึ่งห้ามโดยกฎหมายหรือโดยประกาศของทางราชการ ทางวัดก็ได้เอาในใส่งดเว้นโดยสุจริตใจ เช่น ไม่ยินยอมให้บุคคลภายนอกใช้วัดจัดกิจกรรมอันก่อความผาสุกของประชาชน

๓. สัปบุรุษ ๑ ทางวัดได้ปลูกฝังศรัทธาของศาสนิกชนในหมู่บ้านที่ขึ้นกับวัดโดยทั่วถึง ๒ ปรากฏว่าประชาชนที่มีภูมิลำเนาอยู่ใกล้วัดพากันเลื่อมใสในวัดของตน ๓ สัปบุรุษที่ขึ้นกับวัด ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงามตามสมควรแก่ภาวะของตน ๔ ประชาชนที่ขึ้นกับวัดได้ช่วยทะนุบำรุงวัดเต็มกำลัง ๕ วัดได้เป็นธุระในการสงเคราะห์ประชาชนตามสมณวิสัย เช่น การปลูกฝังความสามัคคี แนะนำทางการศึกษา แนะนำทางทำมาหากิน แนะนำมิให้ตกไปสู่อบายภูมิ

๔.๑๒ การเผยแพร่พระพุทธศาสนาด้วยการวางแผนของพระvikrammuni

การวางแผนงานของพระvikrammuni มีนโยบายหลักอยู่ ๔ ประการ คือ ๑. การส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณร ๒. การส่งเสริมการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ๓. การส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ๔. การพัฒนาวัดให้เจริญรุ่งเรือง

๑. **ส่งเสริมการศึกษา** ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณร เรียนนักธรรม,บาลีและพระปริยัติสามัญ จัดสร้างห้องสมุดของวัดคีรีวงศ์

๒. ส่งเสริมการปฏิบัติกรรมฐาน

- ๒.๑ จัดตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐาน ตั้งแต่ปี พ.ศ ๒๕๑๑
- ๒.๒ อบรมกรรมฐานแก่พระภิกษุสามเณรและแม่ชีศีลจารินีอยู่เสมอ
- ๒.๓ วัดคีรีวงศ์ เป็นศูนย์ฝึกอบรมพระนักวิปัสสนาจารย์ ของกรมการศาสนา โดยพระvikrammuniเป็นประธานศูนย์ฯ จัดฝึกอบรมตั้งแต่ปี พ.ศ ๒๕๓๔
- ๒.๔ จัดอบรมกรรมฐานแก่สุภาพสตรี ที่เรียกว่าบวชศีลจารินีคือ บวชด้วยการนุ่งขาวห่มขาวรักษาศีล ๘ ไมโกนผม เพื่ออบรมธรรมะและเจริญภาวนา ปีละ ๓ ครั้ง ๆ ละ ๗ วัน จัดมา ๑๐๐ ครั้งแล้ว

๓. การส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนา

- ๓.๑ วัดคีรีวงศ์ ร่วมกับกรมการศาสนาตั้งศูนย์อบรมพระนักเผยแพร่พระพุทธศาสนา ขึ้นและจัดอบรมพระสงฆ์ทั่วประเทศ อบรมไปแล้ว ๔๒ รุ่น ๆ ละ ๑๕ วัน
- ๓.๒ วัดคีรีวงศ์ เป็นที่ตั้งศูนย์เผยแพร่พระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์
- ๓.๓ จัดอบรมศีลจารินี ปีละ ๓ ครั้งคือ วันที่ ๒๔-๓๐ มีนาคมของทุกปี วันที่ ๒๐-๒๔ สิงหาคมของทุกปี วันที่ ๒-๖ ธันวาคมของทุกปี มีผู้มาบวชแต่ละครั้ง ตั้งแต่ ๕๐๐ คน ถึง ๑,๕๐๐ คนเศษ
- ๓.๔ จัดพิมพ์หนังสือธรรมะและจัดทำเทปธรรมะเผยแพร่เป็นประจำ
- ๓.๕ จัดทำป้ายคติธรรมติดตามต้นไม้ทั่วบริเวณวัด จัดเขียนคติธรรมติดไว้ตามกำแพงวัดเพื่อให้ต้นไม้สอนคน กำแพงสอนคน

๔. การพัฒนาวัดด้านสถานที่และเสนาสนะ ถาวรวัตถุ ปุชนะนิสถานต่าง ๆ

๔.๑ บริเวณวัดด้านหน้ามีกำแพงสองชั้น เมื่อผ่านประตูวัดชั้นนอก จะพบพระพุทธรูปปางลีลาที่กำแพงชั้นใน จารึกประวัติวัด ประวัติเจ้าอาวาสไว้ที่หินอ่อนและมีคติธรรมตามกำแพงและต้นไม้

๔.๒ บริเวณวัด มีสนามลานโพธิ์และส่วนร่วมไทร มีเก้าอี้ไต้ะหินอ่อนตามใต้ต้นไม้ มีถนนคอนกรีตและลาดยาง จัดทำความสะอาดทุกวัน

๔.๓ อาคารสถานที่ควรแก่การศึกษา เช่น อุโบสถ ให้ชมศิลปกรรมไทย ภายในมี ภาพวาดเรื่อง พระพุทธประวัติและพระเจ้าสิบชาติ ศาลาพุทธานุภาพ ชมภาพสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ภาพพุทธประวัติ ภาพพระเวสสันดร ภาพพระอริยสงฆ์ องค์สำคัญของในเมืองไทย วิหาร หลวงพ่อโตศักดิ์สิทธิ์ สำนักวิปัสสนาภาพวาดแผ่นภูมิชมพูทวีป เกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในครั้งพุทธกาลมีอยู่ที่ ร.ร พรหมญาณวิกรม

๔.๔ ปุชณียสถานปุชณียวัตถุ มีสมเด็จพระพุฒาจารย์หน้าศาลาพุทธานุภาพ พระประธานพร ๔ ทิศหน้าโรงเรียนศรีวงศ์วิทยา หลวงพ่อโตศักดิ์สิทธิ์ในวิหารหลวงพ่อโต สมเด็จพระพุทธชินสีห์ บรมยอดเขาดาวดึงส์ พระจุฬามณีเจดีย์บรมยอดเขาดาวดึงส์ มีพระประธานและพระประจำวันภายในฐานพระเจดีย์ ๔ ชั้น และตามฝาผนังวาดรูปจิตตกรรมเกี่ยวกับพุทธประวัติ ศิลปวัฒนธรรม ปริศนาธรรมและจารึกพุทธพจน์ไว้ที่ฝาผนังฐานพระเจดีย์ด้วย

๔.๑๓ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการอำนวยการของพระvikramมุนี

แนวทางการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางอำนวยการแก่ชุมชนพอจะสรุปได้ดังนี้ การพัฒนาวัดให้เกิดความรู้สึกแก่ชุมชนในท้องถิ่นว่า วัดเป็นของตนมีความรู้สึกหวงแหนรักและช่วยกันดูแลรักษา สร้างสภาพวัดให้มีความหมาย & ประการ คือ เป็นที่พักอาศัยของภิกษุ สามเณรเป็นที่บวชเรียนศึกษาปฏิบัติธรรม เป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้าน เป็นที่ที่ชาวบ้านนั้นได้เข้ามาหาความสงบกายและใจ เป็นศูนย์กลางสำหรับทำกิจกรรมทางสังคมร่วมกันของชาวบ้าน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดต้องสะอาดร่มรื่น มีการจัดกิจกรรมเพื่อประชาชนมีความพร้อมที่จะให้บริการแก่ประชาชนในท้องถิ่นที่มีความต้องการเข้าวัด เพื่อบำเพ็ญกุศลศึกษาพระธรรมวินัยและหลักพระพุทธศาสนา ประชาชนจะได้เห็นคุณค่าและเข้าวัดมากขึ้น สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างวัดกับประชาชนในท้องถิ่น วัดควรเป็นแกนนำของประชาชนในท้องถิ่นในการติดต่อกับหน่วยงานอื่น ๆ การจัดกิจกรรมเพื่อการสาธารณูปโภค สาธารณูปการตลอดจนการส่งเสริมอาชีพซึ่งควรใช้วัดเป็นศูนย์กลาง ให้เกิดการยอมรับตลอดไปว่า วัดกับชุมชนนั้นๆ เป็นหน่วยเดียวกัน ให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันและการพัฒนาจะเริ่มขึ้นและสำเร็จลุล่วงไปได้

พระvikramมุนีท่านได้มอบหมายหน้าที่และบทบาทของภิกษุในแยกตามฐานะหน้าที่ ดังนี้ เป็นพระนักเทศน์ พระธรรมทูต พระธรรมจาริก พระวิทยากร พระวิปัสสนาจารย์ และพระ

นักพัฒนา พระเทศน์คือ พระภิกษุที่ทำหน้าที่เป็นผู้แสดงธรรมในรูปแบบต่างๆ นั่งบนธรรมมาสน์แสดงธรรม พระธรรมทูตคือ พระภิกษุที่ทำหน้าเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งจะต้องได้รับการแต่งตั้งจากคณะสงฆ์ ให้เผยแผ่พระศาสนาในนามคณะสงฆ์ ถ้าเผยแผ่เองเรียกว่า ธรรมกถึก หรือ พระนักเทศน์ พระธรรมจาริกคือ พระภิกษุที่สัญจรไปมาเพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา ปัจจุบันคำนี้ใช้เรียกพระวิทยากรอาสาสมัคร เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชาวเขาในพื้นที่ทางภาคเหนือ พระวิทยากรคือ พระภิกษุที่ทำหน้าที่ให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาในเรื่องที่ตนมีความรู้ความชำนาญเป็นพิเศษ พระวิปัสสนาจารย์คือ พระภิกษุที่ทำหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับกรรมฐาน ทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน พระนักพัฒนาคือ พระภิกษุที่ทำหน้าที่และมีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมในด้านต่างๆ เช่น ด้านการศึกษา ด้านความเป็นอยู่ ด้านจิตใจ เป็นต้น ไม่ว่าจะพระนักเทศน์ พระธรรมทูต พระธรรมจาริก พระวิทยากร พระวิปัสสนาจารย์ หรือ แม้กระทั่งพระนักพัฒนา จะต้องมีความสำคัญที่เรียกว่าองค์แห่งธรรมกถึก & ประการ จึงจะได้ชื่อว่ามีหน้าที่และบทบาทสมบูรณ์ตามฐานะนั้นๆ องค์แห่งธรรมกถึก & ประการ ได้แก่ กล่าวอธิบายหรือชี้แจง หลักคำสอนไปตามลำดับ ไม่ตัดลัดให้ขาดความจนผู้ฟังจับต้นชนปลายไม่ถูก แนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างมีเหตุผล มิใช่บังคับให้เชื่อตามที่แนะนำ มีความปรารถนาดีให้ผู้ฟังได้รู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น และเกิดอุตสาหะในอันที่จะนำไปประพฤติปฏิบัติตามสมควร ไม่กล่าวอธิบาย หรือชี้แจงหลักคำสอนเพราะหวังลาภสักการะ ไม่กล่าวอธิบาย หรือชี้แจงหลักคำสอนกระทบตนและผู้อื่น

๔.๑๔ ข้อเหมือนการเผยแผ่ของพระวิกรมมุนีกับที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากการศึกษาวิจัยบทบาทการเผยแผ่พระวิกรมมุนี และได้นำมาศึกษาเปรียบเทียบกับคำภีร์พระพุทธศาสนามีข้อที่เหมือนกันหลายประการ ด้วยเหตุผลที่ว่าพระวิกรมมุนีได้นำพุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามาให้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการแสดงธรรมซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ การเผยแผ่ที่สำคัญศักดิ์สิทธิ์ที่ว่า พระพุทธองค์ตรัสแก่พระอรหันต์ ๖๐ รูป ที่ส่งไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกว่า “จรต ภิกขเว พุชชนิตาย พุชชนสุชาย ซึ่งแปลความว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเที่ยวไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก” พระพุทธเจ้าและพระสาวกใช้ การเทศน์ หรือการแสดงธรรม ในการประกาศพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นวิธีที่สำคัญศักดิ์สิทธิ์ ในฐานะเป็นวิธีที่สืบทอดมาจากพระพุทธเจ้าและเป็นรูปแบบในการประกาศศาสนาที่ได้ผล จนกลายเป็นวิถีและหน้าที่ของพระสงฆ์รุ่นหลังจะต้อง

สืบทอดต่อไป^{๑๔} พระvikrammuni ใช้วิธีการแสดงธรรมเป็นหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นหลักการสำคัญ ในการแสดงธรรมของพระvikrammuni นอกจากจะแสดงธรรมเนื่องในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีการแสดงธรรมทุกวันพระในเวลาตอนเช้า กลางวัน และเย็น ให้พุทธบริษัทได้มีโอกาสฟังธรรมมากๆ ในวันทั่วไปท่านจะได้รับอาราธนานิมนต์ให้ไปแสดงธรรมตามสถานที่ต่างๆ เช่น สำนักปฏิบัติธรรมที่ต่างๆ วัดต่างๆ หรือแม้แต่ส่วนราชการ สถานศึกษา เป็นต้น ยังได้มีการบันทึกเทป ซีดี และวีซีดี เปิดในตอนรุ่งเช้า หรือให้ญาติโยมที่อยู่ต่างจังหวัดได้มีโอกาสนำกลับไปฟังที่บ้าน และยังได้ทำเป็นวารสาร, ทำเป็นวารสารธรรมเล่มเล็กๆ เหมาะแก่การพกพา และใช้เวลาอ่านไม่มากธรรมที่สรุปย่อสั้นๆ แต่ได้ใจความซึ่งนำมาจากการแสดงธรรมของพระvikrammuni สำหรับผู้ที่ชอบอ่านหนังสือ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยหนังสือธรรมะ วารสารธรรมและตำราต่างๆ พระvikrammuni จะทำวารสารธรรมเพื่อแจกจ่ายในวาระต่างๆ อยู่เป็นประจำ และเนื่องในวาระพิเศษ หนังสือมหาสติปัญญาฐานภาวณา ได้จัดทำขึ้นเพื่อใช้แจกให้แก่ผู้ที่สนใจในการปฏิบัติธรรมตามแนวมหาสติปัญญา ๔ หนังสือคู่มือการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ใช้ศึกษาเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติธรรม หนังสือหลักพระพุทธศาสนา เพื่อใช้ในพิธีต่างๆ ในพระพุทธศาสนา หนังสือคู่มือชาวพุทธ เพื่อให้พุทธบริษัทได้ศึกษาและเป็นแนวทางการปฏิบัติตน หนังสือบทเทศนาเป็นบทเทศนาที่พระvikrammuni ได้แสดงธรรมในเรื่องต่าง ๆ เพื่อใช้ในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยการสนทนาธรรมของพระvikrammuni การสนทนาธรรมของพระvikrammuni จะมีพระภิกษุหรือสามเณร รวมทั้งอุบาสกอุบาสิกา มาสนทนาธรรมกับพระvikrammuni เป็นประจำ ท่านได้จัดห้องสนทนาธรรมพระโพธิญาณ ไว้คอยต้อนรับสำหรับผู้ที่ต้องการจะมาสนทนาธรรมกับท่าน เพื่อความสะดวกและเป็นกันเอง มีผู้มาสนทนาธรรมกับท่านเป็นจำนวนมาก ด้วยความเมตตาของท่าน และภูมิปัญญาในการให้แนวความคิดและวิธีการปฏิบัติในการแก้ปัญหา และการพัฒนาตนเองให้เกิดความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม พระvikrammuni เมื่อมีผู้มาพบเพื่อศึกษาธรรมให้พระปลื้มใจและอนุโมทนา และให้ดำเนินการสอนธรรมแก่ผู้มานั้นให้เหมาะสมและสมควรแก่ภูมิธรรมของบุคคลนั้นๆ และสอนธรรมเพื่อขัดเกลาจิตใจของเขาและให้ธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจของเขาให้เข้าถึงธรรมอันยิ่งๆ ขึ้นไป เพราะผู้ที่มาหาเรานั้นแสดงถึงความพร้อมในการที่จะรับฟังคำสั่งสอนของเราและถือเป็นโอกาสอันดีในการที่จะได้เผยแผ่หลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

^{๑๔} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต) เทศน์ : การเผยแผ่ที่สำคัญศักดิ์สิทธิ์

๔.๑๕ ข้อแตกต่างการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramมุนี

จากการศึกษาบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramมุนี ในข้อแตกต่างกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ ในหลักธรรมไม่มีข้อแตกต่าง เพราะพระvikramมุนีท่านได้ศึกษาหลักธรรมจากคัมภีร์ ที่จะแตกต่างก็เป็นรูปแบบการสื่อสารที่ปรับประยุกต์ให้ทันสมัย เหมาะกับสังคมยุคปัจจุบัน เช่น เทปธรรมะ, ซีดีธรรมะ เป็นต้นและรูปแบบการเชิญชวนญาติโยมเข้าร่วมโครงการอบรมปฏิบัติธรรม มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ ที่แตกต่างจากในอดีต การแนะนำสั่งสอนของพระvikramมุนี ท่านมีคำแนะนำที่เป็นคำคมสั้นกะทัดรัด ได้ใจความ สามารถจำได้ง่ายและนำไปปฏิบัติได้ง่ายๆ เช่น บทความที่ว่า

๑. รักษาจิตไว้ให้ดี ทำหน้าที่ให้ถูกต้อง มีดวงจิตอย่าให้พร่อง ความเศร้าหมองจะหมดไป
๒. ขี้เกียจเป็นแมลงวัน ขยันเป็นแมลงผึ้งอย่าเอาอย่างแมลงวันให้เอาอย่างแมลงผึ้ง
๓. พัฒนาอะไรก็พัฒนาเถิด ไม่ประเสริฐท่านพัฒนาจิต พัฒนาอะไรก็ติด ถ้าจิตไม่พัฒนา
๔. คนใจบุญดีกว่าคนใจบาป ชวนคนทำบุญดีกว่าชวนคนทำบาป
๕. นอนนานงานน้อย จ่ายบ่อยเงินหมด มีเงินหน้าสด เงินหมดหน้าแห้ง
๖. ใจดีก็ใจพระพุทธ ใจบริสุทธิ์คือใจพระธรรม ใจงามคือใจพระสงฆ์
๗. สวดมนต์เป็นยาทา ภาวนาเป็นยากิน
๘. อย่าให้น้ำท่วม (อย่าดื่มสุราและของมีเมา) อย่าให้ไฟไหม้ (อย่าเสพสิ่งเสพติด เช่น บุหรี่ ยาฆ่า เป็นต้น)
๙. เกิดมาว่าจะเอาแก้ว เกิดมาแล้วไม่กำไม่รู้จะเกิดมาทำไม ที่อยากมันก็หยอก ที่หลอกมันก็ลวง ให้นึกเป็นห่วงเป็นใย เลิกอยากลาหยอกเลิกออกจากกาม เดินสามชั้นสามเรือยไป จิตติดสิบหกไม่ตกกันดาร เรียกว่านิพพานก็ได้” ฯลฯ ท่านเล่าให้ฟังว่า หลวงพ่อสด วัดปากน้ำภาษีเจริญ มักพูดให้พระภิกษุและสามเณรได้ฟังอยู่บ่อยๆ เพื่อให้เกิดแรงกระตุ้นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม

ยังมีข้อคิดข้อธรรมอีกมากมายที่พระvikramมุนีได้และนำคำสอน โดยส่วนมากท่านจะนำมาจากหลักธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกโดยส่วนมาก ท่านเคยกล่าวไว้ว่า คำสอนที่ประเสริฐที่สุดคือ หลักธรรมคำสอนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ปรากฏในพระคัมภีร์พระไตรปิฎก แต่การถ่ายทอดนั้นต้องปรับประยุกต์คำให้เข้ากับสมัยให้ผู้ฟังเข้าใจและจำได้ง่าย ก็จะทำให้เกิดประโยชน์อย่างมากในการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

๔.๑๖ รูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่เหมาะสมยุคปัจจุบัน

คุณสมบัติของผู้สอนหรือนักเผยแผ่ จากปรัชญาขั้นพื้นฐานอันได้แก่ กัลยาณมิตร และมีสติปัญญาไหวพริบที่ชาญฉลาดเป็นเบื้องต้น จากนั้นต้องประกอบด้วยหลักของนักเผยแผ่กับผู้ฟังหรือผู้สอนกับผู้เรียนที่มีความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นกัลยาณมิตรเป็นอันดับต่อไป เพราะในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ผู้เผยแผ่กับผู้ฟังหรือผู้สอนกับผู้เรียนนั้นต้องประสานสัมพันธ์กัน มีความกรุณาต่อกันโดยเฉพาะในด้านการอบรมสั่งสอนนั้น ย่อมเป็นส่วนประกอบที่สำคัญให้เกิดคุณลักษณะของผู้สอนซึ่งเรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตร ดังนั้น พระธรรมกถึกหรือนักเผยแผ่พุทธธรรมที่ดีจึงมีลักษณะคุณสมบัติซึ่งเป็นองค์ของกัลยาณมิตร ๗ ประการ ดังนี้ ๑. ปิโย เป็นที่รักเป็นที่พอใจ ในฐานะเป็นที่สบายและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาได้ถาม ๒. ครุ เป็นที่เคารพ ในฐานะประพฤติสมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย ๓. ภาวนีโย เป็นที่ยกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเอ่ยอ้างด้วยซาบซึ่งภูมิใจ ๔. วุตตา จ เป็นนักพูด รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี ๕. วจนกฺขโม เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ คือพร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ชักถาม คำเสนอแนะวิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่ฉุนเฉียว ๖. คมภีรญฺจ กถ กตุตา เป็นผู้พูดด้วยถ้อยคำลึกซึ้งได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป ๗. โน จญฺฐานะ นิโยชเย ไม่ชักน้าในฐานะ คือไม่แนะนำเรื่องเหลวไหลหรือชักจูงไปทางเสื่อมเสีย

ลีลาการสอน แม้ที่เป็นเพียงธรรมมีกถา หรือการสนทนาทั่วไปซึ่งมิใช่คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะต้องดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดี โดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะที่เรียกว่า ได้ว่า เป็นลีลาในการสอน มี ๔ ประการ คือ ๑. สันทัสสนา ชี้แจงให้เห็นชัด คือจะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบาย และแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา ๒. สมาทปนา ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือสิ่งใดควรปฏิบัติหรือห้าทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ่งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับอยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ ๓. สมุตเตชนา ระวังใจให้อาจหาญแกล้วกล้า คือปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจนได้สู้งานไม่หวั่นระย่อไม่กลัวเหนื่อยไม่กลัวยาก ๔. สัมปหังสนา ปลอดภัยใจให้สดชื่นว่าเริง คือบำรุงจิตให้ชุ่มชื่นเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดี หรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและว่าเริงเบิกบานใจ

หลักการสอน องค์แห่งธรรมกถึก ๕ ประการ คือ ๑. อนุப்புพิกถ กล่าวความไปตามลำดับ คือแสดงหลักธรรม หรือเนื้อหาวิชาตามลำดับความง่ายยากลุ่มลึก มีเหตุผลสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไปโดยลำดับ ๒. ปริยายทฤษฎี ซึ่งแยกเหตุผลมาแสดงให้เข้าใจ คือชี้แจงให้เข้าใจชัดในแต่ละแง่แต่ละประเด็น โดยอธิบายขยายความ ยกย่องไปต่าง ๆ ตามแนวเหตุผล ๓. อนุทยตปฏิบัติ แสดงธรรมด้วยอาศัยเมตตา คือสอนเขาด้วยจิตเมตตา มุ่งจะให้ประโยชน์แก่เขา ๔. น อามิสนุติโร ไม่แสดงธรรมด้วยเห็นแก่อามิส คือสอนเขามีใช้เพราะมุ่งที่ตนจะได้ลาภ หรือผลประโยชน์ตอบแทน ๕. อตุตตานญจ ปรญจ อนุปหจจ แสดงธรรมไม่กระทบตนและผู้อื่น คือสอนตามหลักตามเนื้อหา มุ่งแสดงอรรถ แสดงธรรม ไม่ยกตน ไม่เสียดสีข่มผู้อื่น

การเผยแพร่เชิงรุก หมายถึง การใช้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นตัวนำคนเข้าหาธรรม ดังนั้น การศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นวิธีการเผยแพร่เชิงรุก การใช้การสงเคราะห์ในรูปแบบต่าง ๆ เป็นตัวนำคนเข้าหาธรรม ดังนั้น การศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์จึงเป็นวิธีการเผยแพร่เชิงรุก ในสังคมยุคปัจจุบันสื่อมีความสำคัญอย่างมากในการเผยแพร่พระพุทธศาสนา ประเภทของสื่อการเรียนรู้ มีดังนี้

๑. สื่อสิ่งพิมพ์ หมายถึง สื่อที่ทำหน้าที่เก็บความรู้ในลักษณะของภาพ และตัวอักษรในรูปแบบต่าง ๆ เช่น หนังสือเรียน หนังสือค้นคว้า คู่มือ พจนานุกรม สารานุกรม ตำรา ภาพพลิก รูปภาพ แผนภูมิ แผนที่ บ้ายนิเทศ แผ่นพับ โปสเตอร์ ฯลฯ

๒. สื่อเทคโนโลยี หมายถึง สื่อการเรียนรู้ที่ผลิตขึ้น เพื่อใช้ควบคู่กับเครื่องมือไฮเทคทันสมัย หรือเครื่องมือที่เป็นเทคโนโลยีใหม่ ๆ สื่อประเภทนี้ ได้แก่ โทรทัศน์ เครื่องฉายข้ามศีรษะ เครื่องบันทึกเสียง วิทยุทัศน์ สื่อคอมพิวเตอร์ช่วยสอน ซีดี-รอม อินเทอร์เน็ต ฯลฯ

๓. สื่อประเภทวิธีการ หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่ครูหรือนักเรียนจัดขึ้น ทั้งในและนอกห้องเรียน เช่น การสาธิต การแสดงบทบาทสมมติ การแสดงละครและหุ่น การจัดนิทรรศการ กิจกรรมเข้าค่ายคุณธรรม เป็นต้น

๔. สื่ออื่น ๆ ได้แก่คน / บุคคลที่มีความรู้ความชำนาญในสาขาวิชาพระพุทธศาสนา หรือจริยศึกษา วัสดุอุปกรณ์แหล่งการเรียนรู้ เช่น วัตถุพิภพภัณฑ์หรือสิ่งแวดล้อมหรือสังคมต่าง ๆ

ประโยชน์และความสำคัญของสื่อ

๑. ช่วยให้นักเรียนเกิดประสบการณ์ตรง เกิดการเรียนรู้ที่ถาวร
๒. กระตุ้นให้เด็กสนใจและเข้าใจเรื่องนั้น ๆ ได้แจ่มแจ้ง
๓. ทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ได้เร็ว
๔. ใ้ร่าให้นักเรียนสนใจในบทเรียน อยากเรียนและเรียนอย่างสนุก

๕. เพิ่มประสบการณ์ให้นักเรียน
๖. ทำให้บทเรียนที่ยากกลับง่ายขึ้น
๗. สร้างบรรยากาศการเรียนการสอนในห้องเรียนให้เอื้อต่อการเรียนรู้
๘. ทำให้นักเรียนประสบความสำเร็จในการเรียนการสอน

ตัวอย่าง สื่อที่น่าจัดทำเพื่อส่งเสริมการเรียนการสอนพระพุทธศาสนา

สื่อประเภทสิ่งพิมพ์ / วัสดุ อุปกรณ์	สื่อประเภทเทคโนโลยี	สื่อประเภทวิธีการ
<ul style="list-style-type: none"> - นิทานสอนคุณธรรมที่มีภาพสวยงาม - เรื่องจริงประเภทกฎแห่งกรรม - นิทานชาดก (ภาพประกอบ) - นิทานคติธรรม - ชาดก (ฉบับการ์ตูน) - หนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับพุทธศาสนา เน้นเนื้อหาสนุก มีนิทานประกอบ - ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก (ระดับประถม-มัธยม) - หนังสืออ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับวันสำคัญ - วัฒนธรรมทางพุทธศาสนา - หนังสือเรียน - ตำรา - ของจริง - หุ่นจำลอง - รูปภาพ - หุ่นชัก (เคลื่อนไหวได้) - แผ่นภาพ วันสำคัญ - พุทธประวัติ ฯลฯ - ภาพพลิก - แผ่นพับ - หุ่นประกอบการเล่านิทาน - ภาพสามมิติ 	<ul style="list-style-type: none"> - เทปบันทึกเสียง - เทปเพลงคุณธรรม - วิทยุทัศน์ วันสำคัญและการปฏิบัติตนของพุทธมามกะ - วิทยุทัศน์ พุทธประวัติ สาวก - อูบาสก อูบาสิกา ฯลฯ ที่เกี่ยวข้อง - ซีดี-รอม - บทเรียนสำเร็จรูปช่วยสอน - มัลติมีเดีย - อินเทอร์เน็ต - โทรทัศน์ - เครื่องบันทึกเสียง - วิทยุ - เครื่องฉายข้ามศีรษะ - บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน - WBI (Web Base Instruction) - ฯลฯ 	<ul style="list-style-type: none"> - สื่อบุคคล (ภูมิปัญญา ในห้องถิ่น พระสงฆ์ วิทยากร ผู้เชี่ยวชาญ) - สื่อธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมในห้องถิ่น - การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เน้นคุณธรรม จริยธรรม - กระบวนการเรียนรู้ที่ หลากหลาย - แหล่งการเรียนรู้ในชุมชน - สถานที่ - สถานการณ์จริง

สื่อประเภทสิ่งพิมพ์ / วัสดุ อุปกรณ์	สื่อประเภทเทคโนโลยี	สื่อประเภทวิธีการ
<ul style="list-style-type: none"> - ของจริง - แผนภูมิ ขั้นตอนการฝึกสมาธิ - หนังสืออ่านเพิ่มเติม เรื่องการอยู่กับพระรัตนตรัย การบูชาคนที่ควรบูชา - ฯลฯ 		

การเผยแพร่เชิงรับ หมายถึง การเผยแพร่ด้วยการเทศน์การสอนธรรมเป็นหลักพุทธวิธีที่ทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งดำรงสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๒,๐๐๐ ปี เป็นข้อมูลให้เราได้ศึกษาในเรื่องพุทธวิธีการบริหาร ซึ่งมีพุทธพจน์ที่เกี่ยวกับวิธีการบริหารปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ผู้ทำการศึกษาขอใช้หน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการศึกษา คือหน้าที่ (Function) ของนักบริหาร มีอยู่ ๕ ประการ ตามคำย่อในภาษาอังกฤษว่า POSDC

P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

O คือ Organizing หมายถึง การจัดการองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิก และสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

S คือ Staffing หมายถึง งานบุคคลากร เป็นการสรรหา บุคคลากรใหม่ การพัฒนาบุคคลากร และการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสาร เพื่อให้เกิดเป็นการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีภาวะผู้นำ

C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

ผู้ศึกษาจะพิจารณาพุทธวิธีบริหารในประเด็นที่เกี่ยวกับการวางแผน การจัดองค์กร การบริหารงานบุคคล การอำนวยการและการกำกับดูแล ตามลำดับต่อไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

สรุปผลการศึกษาพฤติกรรมการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การที่พระพุทธศาสนาจะสามารถแพร่หลายไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางนั้น ขึ้นอยู่กับนักเผยแผ่ คือ บรรดาพระภิกษุที่ก้าวเข้ามาเป็นสมาชิกของสงฆ์ ในการศึกษาเล่าเรียน พระธรรมคำสั่งสอนเพื่อที่จะทำหน้าที่เป็นนักเผยแผ่หรือศาสนทูตที่ดี ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดง ชี้แจงหลักการที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเอาไว้ด้วยดี ซึ่งหลักการที่เกี่ยวข้องที่นักเผยแผ่จะต้องรู้คือ

๑. องค์ความรู้ หลักการสอนที่นักเผยแผ่จะต้องทำความเข้าใจและศึกษาให้เข้าใจ หลักการดังกล่าว เพราะถือว่าเป็นหลักด้านทฤษฎีที่สำคัญ ที่ผู้เผยแผ่คำสอนจะต้องรู้

๒. หลักการดำเนินการเผยแผ่ ถือว่าเป็นกรอบที่สำคัญ สำหรับการดำเนินการและเป็นหลักการในด้านการปฏิบัติ ที่ผู้เป็นธรรมทูตจะต้องยึดถือไว้เป็นแนวทาง โดยเราจะพบว่า โอวาทปาฏิโมกข์นั้น อธิบายหลักการเผยแผ่เอาไว้อย่างชัดเจนอย่างยิ่ง

การแสดงธรรมเป็นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปฏิบัติมาด้วยพระองค์เองจน ตลอดพระชนม์ ซึ่งเป็นเวลาถึง ๔๕ ปี ทำให้ทรงสามารถ ประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้มั่นคงอย่างรวดเร็ว แม้พระสาวกในสมัยพุทธกาลก็ดำเนินตาม ปฏิปทานั้น ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายขยายไปทั่วชมพูทวีปสมัยนั้น และในสมัยต่อมาอีก นานนับพันปี พระสงฆ์สาวกผู้รับภาระทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ให้ความสำคัญกับการ แสดงธรรมโดยตลอด โดยเห็นว่าการแสดงธรรมเป็นพุทธประเพณี เป็นวิธีการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่ง และมีประสิทธิภาพมากในการเผยแผ่ มีผลมากกว่าวิธีการเผยแผ่ แบบอื่น ๆ การแสดงธรรมนั้น เป็นเรื่องของศิลปะ เป็นเรื่องของผู้มีฝีมือ หรือความสามารถของผู้ แสดงธรรม ที่จะสามารถแสดงชี้แจงข้อธรรมได้ถูกต้อง งดงาม ไพเราะ สละสลวย น่าประทับใจ และจับใจผู้ฟังและผู้เฝ้ารู้ได้ ด้วยเหตุนี้การแสดงธรรมจึงมิใช่กิจที่พึงทำเพียงเป็นประเพณีนิยม เท่านั้น แต่เป็นพิธีกรรมที่สำคัญยิ่ง ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาควรศึกษาและนำมาเป็น แบบอย่างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

อีกอย่างที่ทำให้พระพุทธรศาสนาเจริญรุ่งเรืองและแผ่ขยายถึงยุคปัจจุบัน คือ พุทธวิธีในการบริหาร ซึ่งมีพุทธวิธีในการบริหารที่น่าสนใจโดยย่อๆ ดังนี้ พุทธวิธีบริหาร ยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้บริหารเองต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหาร พุทธบริหารจึงไม่เป็นทั้งเป็นอัตตาธิปไตยและโลกาธิปไตย

ผู้บริหารที่เป็นโลกาธิปไตยก็มักจะคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตัว หรือความพอใจของตนเป็นที่ตั้ง โดยยึดถือคติว่า ถูกต้องคือความพอใจของข้าพเจ้า ผู้บริหารประเภทนี้มักลงท้ายด้วยการเป็นเผด็จการ

ผู้บริหารที่เป็นโลกาธิปไตย ก็พยายามเอาใจทุกคน เพื่อให้ตนเองอยู่ในตำแหน่งต่อไปได้ เขาพยายามทำให้ถูกใจทุกคน ซึ่งก็เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ผู้บริหารประเภทนี้มักหนีปัญหา เมื่อมีปัญหาขัดแย้งภายในองค์กรก็พยายามลยตัวหนีปัญหา

ผู้บริหารที่ดีต้องธรรมาธิปไตย เขายึดถือคติว่า ถูกต้องไม่จำเป็นต้องถูกใจทุกคน เขากลับตัดสินใจลงมือทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม โดยไม่พยายามลยตัวหนีปัญหา เขาถือคติว่า อำนาจกับหน้าที่มากับความรับผิดชอบ เขายอมเสียสละประโยชน์สุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่กว่า นั่นคือประโยชน์สุขส่วนรวม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ถ้าเห็นว่าจะได้ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่ เพราะสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อย เพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่”

ควรกล่าวในที่นี้ว่า ธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครอง แต่เป็นวิธีการปกครองที่ถือธรรมเป็นใหญ่ ธรรมาธิปไตยใช้ได้กับการปกครองในระบบต่างๆ นั่นคือการปกครองไม่ว่าจะเป็นระบอบใด คือ ราชาธิปไตย คณาธิปไตย หรือประชาธิปไตยก็ตามที่ ก็เป็นธรรมาธิปไตย ถ้าผู้ปกครองในระบบนั้นถือธรรมเป็นใหญ่ การปกครองไม่ว่าจะเป็นระบอบใดก็ถือว่าดีแท้ยังไม่ได้ ถ้าไม่เป็นธรรมาธิปไตย แม้แต่ประชาธิปไตย ก็อาจจะกลายเป็นเผด็จการ โดยเสียงข้างมากถ้าไม่เป็นธรรมาธิปไตย ในระบอบการปกครองที่เป็นธรรมาธิปไตย ผู้บริหารสูงสุดต้องยึดธรรมประจำใจ การปฏิบัติคือการมุ่งบำเพ็ญประโยชน์สุขส่วนรวม เมื่อประพฤติธรรม สังคมส่วนรวมก็อยู่เป็นสุข ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ว่า “เมื่อฝูงโคข้ามปากแม่น้ำ ถ้าโคผู้นำฝูงไปตรง โคเหล่านั้นย่อมไปตรงทั้งหมด ในเมื่อโคผู้นำฝูงไปตรง ในมนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นผู้นำ ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรม ประชาชนนอกนี้ย่อมประพฤติธรรมเหมือนกัน ประชาชนทั้งประเทศย่อมอยู่เป็นสุข ถ้าพระราชาทรงดำรงอยู่ในธรรม”

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระคุณสมบัติยอดเยี่ยมหลายประการ โดยเฉพาะ พุทธวิธีในการบริหารและการปกครอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระคุณสมบัตินักบริหารและนักปกครองชั้นยอดของพระองค์ เพราะพระคุณสมบัตินี้ของพระองค์นั่นเอง จึงทำให้พระองค์สามารถประกาศพระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็วและเป็นปึกแผ่นมั่นคง การแบ่งงาน การกระจายอำนาจ หรือการที่สมาชิกมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้ ในพระไตรปิฎก มักจะใช้คำว่า “บริหาร” กับกลุ่มสังคม เช่น “อหิ ภิกขุสงฺฆํ ปรีหริสฺสามิ” เราจักปกครองภิกษุสงฆ์

คุณลักษณะของนักบริหาร นักบริหารจะทำหน้าที่ทั้ง ๗ ประการดังกล่าวได้สำเร็จ นักบริหารจะต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพุทธยาปณิกสูตร ดังนี้

๑. จกฺขุมา หมายถึง ต้องมีปัญญา มองการณ์ไกล ต้องเป็นผู้ฉลาดสามารถในการวางแผนและฉลาดในการใช้คน

๒. วิภูโร หมายถึง ต้องเป็นผู้มีความสามารถในการจัดการธุระต่าง ๆ หรือกิจการทั้งปวงได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน

๓. นิสุสยสมฺปนฺโน หมายถึง เป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดีกับเพื่อนร่วมงาน และบุคคลอื่น ซึ่งเป็นทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ความสำคัญมากน้อยต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความแตกต่างของนักบริหาร

จากการศึกษาสรุปได้ว่า พุทธวิธีในการเผยแผ่และพุทธวิธีในการบริหาร ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงยุคปัจจุบัน ดังนั้น พระนักเผยแผ่จะต้องทำการศึกษาพุทธวิธีทั้งสอง เพื่อนำไปใช้ในการเผยแผ่ ทำให้พระพุทธศาสนาดำรงอยู่และเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป

สรุปผลการศึกษายุทธศาสตร์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี

เริ่มต้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี พระวิกรมมุนี ได้ศึกษาหลักธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เกิดความศรัทธาเลื่อมใสอย่างแรงกล้า ตั้งจิตปรารถนาอุทิศตนถวายชีวิตเพื่อเป็นพุทธบูชาว่า เกิดมาในชาตินี้จะมอบกายถวายชีวิตนี้แด่พระพุทธศาสนา จะขอบวชในพระพุทธศาสนาตลอดชีวิตนี้ หลังจากที่ได้อ่านปริยัติและปฏิบัติแล้ว เห็นว่าหลักธรรมคำสอนนี้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนเป็นจำนวนมาก ที่จะได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ได้ เมื่อคิดดังนี้แล้ว จึงได้นำหลักธรรมคำสอนต่างๆ ในพระพุทธศาสนาทำการเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยเริ่มต้นจากการสร้างวัดคีรีวงศ์ให้เป็นวัดที่เป็นศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา จัดทำโครงการต่างๆ ให้พุทธศาสนิกชนกลุ่มต่างๆ ทั้งพระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา ข้าราชการ นักเรียน นักศึกษา พร้อมด้วยประชาชนทั่วไป

เข้ามาศึกษาประพจน์ปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ด้วยโครงการที่พระวิกรมมุนีได้จัดทำขึ้นทำให้ภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา ได้ศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาและฝึกอบรมการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน และเป็นแบบอย่างให้วัดอื่นได้นำไปเผยแพร่พระพุทธศาสนา และท่านได้ตั้งนโยบายหลักอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. ส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา
๒. ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมกรรมฐานของพระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา
๓. ส่งเสริมการเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง
๔. ส่งเสริมการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ด้วยปณิธานที่มุ่งมั่น ได้เริ่มการเผยแพร่พระพุทธศาสนาโดยการแสดงธรรมแก่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปและได้ชักชวนประชาชนทุกหมู่เหล่าร่วมปฏิบัติธรรมกรรมฐาน จนมีประชาชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา และเข้าวัดฟังธรรมมาร่วมปฏิบัติธรรมที่วัดคีรีวงศ์เป็นจำนวนมาก เป็นที่รู้จักทั่วประเทศ ชื่อเสียงของท่านได้ดังไปถึงต่างประเทศ จนได้รับอาราธนานิมนต์ไปแสดงธรรมในต่างประเทศหลาย ๆ ประเทศ เมื่อศรัทธาของประชาชนมีมาก ทำให้วัดคีรีวงศ์เล็กไปสำหรับผู้สนใจในการปฏิบัติ พระวิกรมมุนีได้หาแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยการจัดโครงการฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ เพื่อที่จะได้พุทธบุตรธรรมทายาท เพื่อช่วยในการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และขยายศูนย์การปฏิบัติธรรมออกไปให้มียุทธทั่วประเทศไทย เพื่อให้เพียงพอต่อผู้สนใจในการศึกษาและปฏิบัติธรรมกรรมฐาน จนในปัจจุบันมีสถานที่ปฏิบัติธรรมหลาย ๆ แห่งในประเทศไทย และวัดคีรีวงศ์ได้เป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๑ โดยมีพระวิกรมมุนี เป็นประธานศูนย์ปฏิบัติธรรม

วัตถุประสงค์การเผยแพร่พระวิกรมมุนีได้นำพุทธโอวาทเป็นจุดมุ่งหมายในการสอน คือ

- (๑) สัพพปาปสฺสอภยํ สอนให้งดเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง
- (๒) กุสฺสสฺสสุปฺสมุทฺทา สอนให้ทำความดี
- (๓) สจฺจิตฺตปริโยทปนํ ทำจิตใจให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง

ตั้งแต่เริ่มการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนีจากอดีตสู่ปัจจุบัน พระวิกรมมุนีเป็นผู้หนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้น จากโครงการวัดร้างสู่วัดรุ่ง สร้างศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๑ และสร้างถาวรวัตถุภายในวัดมากมาย

สรุปผลการศึกษาความสัมพันธ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni

๑. พุทธวิธีในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ถ่ายทอดสู่พุทธศาสนิกชนผ่านพระไตรปิฎกมากมายหลายวิธี และวิธีการที่สำคัญยิ่งมี พุทธวิธีการสอน และพุทธวิธีการบริหาร ที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองชั่วนาน

๒. บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni โดยพุทธวิธีการสอนของท่าน พระvikrammuni เป็นผู้ที่สามารถแสดงธรรมให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย ๆ และมีวิธีในการเผยแผ่ธรรมให้เข้าถึงพุทธศาสนิกชนได้อย่างมาก ด้วยวิธีการนำสื่อที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในการเผยแผ่ และสามารถเป็นรูปแบบเป็นแบบอย่างง่าย ๆ สำหรับผู้ที่ปรารถนาช่วยเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นการผลิตเทปธรรมะ ซีดีธรรมะ และวารสารธรรมเป็นต้น นักเผยแผ่สามารถนำไปเป็นแบบอย่างได้ และเหมาะสมกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน

บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni โดยหลักวิธีการบริหารงาน พระvikrammuni เป็นแบบอย่างสำหรับผู้ นำ มีบทบาทที่สำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และสามารถทำหน้าที่ได้ถูกต้องและเหมาะสม ท่านเป็นรองเจ้าคณะจังหวัดที่ดี สามารถบริหารคณะสงฆ์ได้ดี ในบทบาทเจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์ท่านได้สร้างวัดคีรีวงศ์จากวัดร้างให้เป็นวัดรุ่ง เป็นวัดที่สวยงามทำให้พุทธศาสนิกชนอยากเข้าวัดและสนใจธรรมะ เพราะเป็นวัดพัฒนาดีเด่น สามารถเป็นแบบอย่างแก่วัดอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี บทบาทประธานศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๑ ท่านมีโครงการที่มีระเบียบแบบแผนการปฏิบัติงานที่ง่าย ๆ ซึ่งนักเผยแผ่ทั่วไป สามารถนำไปเป็นแบบอย่างในการทำโครงการต่างๆ ได้ บทบาทผู้อำนวยการโรงเรียนคีรีวงศ์วิทยา ท่านได้ตั้งปณิธาน ส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุและสามเณร อันมองเห็นประโยชน์ที่สำคัญของพระภิกษุและสามเณร อันจะเป็นกำลังสำคัญในอนาคตข้างหน้าในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการฝากพระพุทธศาสนาไว้ให้กับคนรุ่นใหม่

๓. การศึกษาความสัมพันธ์วิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikrammuni กับที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พระvikrammuni ท่านได้นำพุทธวิธีการสอนและพุทธวิธีการบริหารพระพุทธศาสนา มาปรับประยุกต์ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างเหมาะสมกับยุคปัจจุบัน และได้้นำวิธีการเทคนิคและวิธีการใหม่ๆ เช่น การสร้างวารสารธรรมฉบับพกพา ได้นำเทคโนโลยีที่ทันสมัยมาใช้ประกอบการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อันเป็นรูปแบบวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุกที่เหมาะสมในยุคปัจจุบัน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่า บทบาทการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของ พระvikrammuni มีความสำคัญเป็นอย่างมากและจำเป็นอย่างยิ่งที่จะเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงชั่วนาน การเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้นมีความจำเป็นที่จะต้องทำหลายๆ ด้าน การเผยแพร่พระพุทธศาสนานั้นต้องทำในเชิงรุก เพื่อให้ทันสมัยเข้ากับสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ดังนั้นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจะต้องเปลี่ยนแปลงให้ทันตามกาลเวลาและยุคสมัยเช่นกัน

ปัญหาและอุปสรรค

สิ่งที่เป็นอุปสรรคในการสำรวจ คือ ผลงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องมีข้อมูลมากมาย ผลงานและบทบาทของพระvikrammuni มีมากมายและมีความเป็นมาที่ยาวนาน ข้อมูลมากลำบากในการเรียบเรียง และปัญหาอีกอย่าง หนังสือ, เอกสารวารธรรม, วารสารธรรมที่หลงพอใช้ในการเผยแพร่ธรรมบางฉบับหมดและสูญหายไป ทำให้ข้อมูลบางส่วนยากในการรวบรวม อีกประการหนึ่ง การไม่ร่วมมือเท่าที่ควรของผู้ถูกสัมภาษณ์ บางครั้งข้อมูลที่ได้ไม่ตรงกับความเป็นจริง หรือไม่ใส่ใจที่จะให้ข้อมูลในคำถาม แต่นั่นไม่ใช่ปัญหาในทุกกรณี ซึ่งกลุ่มตัวอย่างเหล่านี้ พบน้อยมาก ส่วนในเรื่องอื่นๆ ก็ไม่มีปัญหาอะไร ส่วนทางด้านค่าใช้จ่ายในการทำวิจัยในครั้งนี้ก็ไม่มีปัญหาใด ๆ เนื่องจากได้รับการสนับสนุนจากท่านผู้มีอุปการคุณหลายท่าน แม้แต่การเก็บข้อมูลก็ได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่าน

ข้อเสนอแนะหรือการเขียนครั้งต่อไป

๑. ผู้ที่สนใจศึกษาวิจัยสามารถนำความรู้การวิจัยไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมหรือเป็นแนวทางในการศึกษาการเผยแพร่ธรรมของพระภิกษุรูปอื่นๆ ได้
๒. ผู้ที่สนใจศึกษาวิจัยสามารถนำความรู้การวิจัยไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเรื่อง รูปแบบการสอนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์
๓. ผู้ที่สนใจศึกษาวิจัยสามารถนำความรู้การวิจัยไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมเรื่อง การฝึกสติตามแนวมหาสติปัฏฐาน ๔ ของวัดศิรินทรวัด

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปี ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๒.

_____ ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๓๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ ปี ๒๕๒๕.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

_____ พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. คู่มือถวายเป็นบุญแด่พระสังฆาธิการ. กรุงเทพมหานคร :

การศาสนา. ๒๕๓๘.

กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. อุปสมบทวิธี. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕.

กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๘.

ก่องแก้ว เจริญอักษร, รศ. การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

- คุณ โทชน์, รัช. **พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
ไอเดียเนสต์, ๒๕๔๕.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. **ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา (ฝ่ายมหายาน)**. กรุงเทพมหานคร :
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร, รัช.และคณะ. **พระพุทธเจ้าทรงสอนอะไร**. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระไพศาล วิสาโล. **พระพุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.
- พระครูพรหมญาณวิกรม (บุญรอด ปญฺญาวโร). **คู่มือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙.
- _____ **บทเทศนาพระครูพรหมญาณวิกรม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๓๘.
- _____ **มหาสติปัฏฐานภาวนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๔๔.
- _____ **หนังสือคู่มือชาวพุทธ**. นครสวรรค์ : โรงพิมพ์สยามศิลป์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, ๒๕๓๓.
- _____ **หลักพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๔๔.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **การเผยแผ่เชิงรุก**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- _____ **พุทธวิธีการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๙.
- พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว). **คัมภีร์สร้างวัดจากพระโอษฐ์**. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๕๑.
- พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัศน์. **พุทธประวัติ ภาคหลากหลาย**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๑.
- พิสิฐ เจริญสุข. **คู่มือการเผยแผ่พระพุทธศาสนา**. กลุ่มวิชาการพระพุทธศาสนาและจริยศึกษา
กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๙.
- พุทธทาส อินฺทปญฺโญ. **อบรมพระธรรมทูต**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาธรรมทานมูลนิธิ,
๒๕๔๙.

วศิน อินทสระ. **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา,
๒๕๔๘.

สมหมาย จันทรเรือง. **พัฒนาการการศึกษาไทย อดีต ปัจจุบัน และในสหัสวรรษใหม่**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สุทธิเดช ไกรนรา, “การเผยแผ่พระพุทธศาสนา,” ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๖, ๒๑ เมษายน ๒๕๔๙
<<http://www.geocities.com/sakyaputto/mbuddhism1.htm>>

สุริย์ มีผลกิจ และคณะ. **พระพุทธกิจ ๔๕ พรรษา**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๔๓.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพชรรุ่งเรือง
การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๐.

เสนาะ ผดุงฉัตร. **ธรรมทรรศน์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คณิศรนาวิกวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

(๒) วิทยานิพนธ์

จำนงค์ ร่วมเย็น. “บทบาทของพระญาณวิทยาคมเถระ (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ) กับการพัฒนา
ชุมชนในเขตอำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา”.

ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม,
๒๕๔๐.

ณัฐนันท์ ประกายสันติสุข. “ประสิทธิผลของการสื่อสารในการเผยแผ่ธรรมะหลักสูตรการพัฒนา
จิตให้เกิดปัญญาและสันติสุข”. **ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต**.

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ปิ่นนัดดา นพพานวัน. “การศึกษากระบวนการสื่อสารเพื่อเผยแผ่ธรรมะของสถาบันสงฆ์ไทย”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พระกิตติศักดิ์ ยโสธโร (แก้วหลา). “การศึกษารูปแบบบทบาทของพระสารีบุตรเถระในการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พระมหาบุญเลิศ ธมฺมทสฺสี. “ศึกษาวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระราชาวิทยาคม”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระวุฒิกัณฐ์ วุฑฒิกัณฐ์. “ศึกษาเทคนิคและวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมของพระราชาวรมุณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

๒. ภาษาอังกฤษ

Paul Demieville. **What the Buddha Taught**. Fifth published in Thailand by Haw Trai Foundation Bangkok, B.E. 2549 (2006).

Ralph M. Stogdill. **Personal Factor Associated with Leadership Survey of Literature in leadership**. Marryland Penguin Books, 1967.

John T. Molly. (พลวัต, แปลและเรียบเรียง). “**บุคลิกแห่งความสำเร็จ (Molloy's live for success)**.” พิมพ์ครั้งที่ 8 กรุงเทพมหานคร : บริษัทสร้างสรรค์บุ๊คส์ จำกัด, 2546.

๓. อินเทอร์เน็ต

สุทธิเดช ไกรนรา, “**การเผยแผ่พระพุทธศาสนา**” ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๖, ๒๑ เมษายน ๒๕๔๗ <http://www.geocities.com/sakyaputto/mbuddihism1.htm>

๔. บทสัมภาษณ์

บทสัมภาษณ์ คุณประทีน นางาม เมื่อวันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๓

บทสัมภาษณ์พระครูนิยมนิกจจานุกิจ เลขารองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ วันที่ ๑๖ เมษายน ๒๕๕๓

บทสัมภาษณ์ นายทวี ยศสมบัติ ทายกวัดคีรีวงค์, เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๕๓.

บทสัมภาษณ์ พระสุกิจ ฐิตรังสี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดคีรีวงค์, เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๕๓.

พระครูปลัดพิทักษ์ ปญฺญาวโร, ครูใหญ่โรงเรียนคีรีวงค์วิทยา, เมื่อวันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๕๓.

ภาคผนวก

ประวัติและผลงานโดยสังเขป
วัดศิรินวาศ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์

ประวัติความเป็นมาของพระวิกรมมุนี

ชื่อ	พระวิกรมมุนี (บุญรอด ปญญาวโร) ป.ธ.๕ เจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์
เกิดวันที่	๑๒ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๗๕
สถานที่เกิด	ตำบลพนมรอก อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์
อุปสมบท	วันที่ ๒๕ เดือนมีนาคม พ.ศ.๒๔๙๕
ณ พัทธสีมา	วัดแสงสวรรค์ ตำบลพิบูล อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
พระอุปัชฌาย์	พระนิภากร โสภณ วัดชุมแสง ตำบลพิบูล อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
สังกัด	วัดคีรีวงศ์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐
โทรศัพท์	๐-๕๖๒๒-๒๐๐๕, ๐๘-๖๒๐๕-๖๒๕๐

ชาติภูมิ

พระวิกรมมุนี นามเดิม บุญรอด นามสกุล นางาม
 เกิดวันพฤหัสบดี ที่ ๑๒ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ (ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๖ ปีชวด)
 ณ บ้านเลขที่ ๑๔๖ หมู่ที่ ๔ ตำบลพนมรอก อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์
 บิดาชื่อ นายหมูน นางาม มารดาชื่อ นางละมุด นางาม

บรรพชา

วันที่ ๓ เดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๔
 ณ วัดพนมรอก ตำบลพนมรอก อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์
 พระอุปัชฌาย์ พระครูนิพนธ์ธรรมคุณ
 วัดพนมรอก ตำบลพนมรอก อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์

อุปสมบท

วันที่ ๒๕ เดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๕
 ณ วัดแสงสวรรค์ ตำบลพิบูล อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์
 พระอุปัชฌาย์ พระนิภากร โสภณ วัดชุมแสง ตำบลพิบูล อำเภอชุมแสง
 จังหวัดนครสวรรค์
 พระกรรมวาจาจารย์ พระครูนิพนธ์ธรรมคุณ
 พระอนุสาวนาจารย์ พระปลัดสนอง

การศึกษา

วิทยฐานะ	น.ธ.โท, ป.ธ.๕
พ.ศ. ๒๔๕๔	สำเร็จประถมบริบูรณ์ โรงเรียนวัดวังใหญ่ ตำบลพนมรอก อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์
พ.ศ. ๒๔๕๘	สอบได้ น.ธ.โท สำนักเรียนวัดปากน้ำภาษีเจริญ อำเภอภาษีเจริญ จังหวัดธนบุรี
พ.ศ. ๒๕๐๑	สอบได้ ป.ธ.๕ สำนักเรียนวัดปากน้ำภาษีเจริญ อำเภอภาษีเจริญ จังหวัดธนบุรี

การปกครอง

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง	เจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์ รองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ ฝ่ายเผยแผ่ ประธานหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลปากน้ำโพ ผู้จัดการ โรงเรียนคีรีวงศ์วิทยา เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์ แห่งที่ ๑
---------------------	--

ได้รับแต่งตั้ง

พ.ศ. ๒๔๕๕	ได้รับแต่งตั้งให้เป็นครูสอนปรียัติธรรม แผนกธรรมและบาลี ณ สำนักศาสนศึกษาวัดนครธรรม อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว
พ.ศ. ๒๔๕๕	ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการตรวจนักธรรม ณ วัดโสธรวรวิหาร อำเภอเมืองฯ จังหวัดฉะเชิงเทรา
พ.ศ. ๒๕๐๒	ได้รับแต่งตั้งเป็นครูสอนปรียัติธรรม แผนกธรรมและบาลี ประจำสำนักศาสนศึกษา วัดนครสวรรค์ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์
พ.ศ. ๒๕๐๓	ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการตรวจปัญหาสอบธรรมสนามหลวง ณ วัดนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
พ.ศ. ๒๕๐๕	ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์
พ.ศ. ๒๕๑๕	ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์
พ.ศ. ๒๕๒๑	ได้รับแต่งตั้งเป็นประธานกรรมการ อ.ป.ต.ปากน้ำโพ
พ.ศ. ๒๕๒๘	ได้รับแต่งตั้งเป็นรองเจ้าคณะอำเภอเมืองนครสวรรค์

- พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะอำเภอเมืองนครสวรรค์
 พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้รับแต่งตั้งเป็นรองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์
 พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์
 แห่งที่ ๑

งานพิเศษ

- พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นประธานกรรมการศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาวัดคีรีวงศ์
 พ.ศ. ๒๕๑๑ ได้ไปร่วมงานผูกพัทธสีมา ณ วัดเชตวัน กวาลัมเปอร์
 ประเทศมาเลเซีย
 พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้ร่วมนำภิกษุไปทอด ณ วัดไทยพุทธคยา ประเทศอินเดีย
 และไปนมัสการสังเวชนียสถาน
 พ.ศ. ๒๕๒๑ ไปเยี่ยมวัดไทยและเผยแผ่ธรรมะที่ประเทศอังกฤษ
 และประเทศในยุโรปอีก ๗ ประเทศ
 พ.ศ. ๒๕๒๒ ไปเยี่ยมวัดไทยและเผยแผ่ธรรมะแก่คนไทย
 ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา
 พ.ศ. ๒๕๒๖ ได้รับอาราธนาจากมูลนิธิบำเพ็ญสาธารณประโยชน์
 ดำเนินกิจกรรม ทางศาสนาของญี่ปุ่น ไปดูกิจการพระพุทธศาสนา
 มหายาน ในประเทศญี่ปุ่น เป็นเวลา ๑๐ วัน
 พ.ศ. ๒๕๒๖ ไปดูกิจการพระพุทธศาสนา ณ ประเทศศรีลังกา ร่วมกับ
 พระธรรมธีรราชมหามุนี เจ้าอาวาสวัดปากน้ำภาษีเจริญ
 เป็นเวลา ๖ วัน
 พ.ศ. ๒๕๒๗ ไปดูกิจการพระพุทธศาสนาและทัศนศึกษาประเทศไต้หวัน
 เป็นเวลา ๑๐ วัน
 พ.ศ. ๒๕๒๘ ไปดูกิจการพระพุทธศาสนาและทัศนศึกษาประเทศสาธารณรัฐ
 ประชาชนจีนและฮ่องกง เป็นเวลา ๑๕ วัน
 พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้รับอาราธนาให้เป็นกรรมการไปร่วมประชุมวางแผนพัฒนา
 จิตใจ ณ ทำเนียบรัฐบาล
 พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้รับแต่งตั้งจากสภาสังคัมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย
 ในบรมราชูปถัมภ์ ให้เป็นกรรมการที่ปรึกษาวางแผนพัฒนาจิตใจ
 พ.ศ. ๒๕๒๙ พาคณะเดินทางไปดูกิจการพระพุทธศาสนา ทัศนศึกษาและ

- นมัสการสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ณ ประเทศอินเดีย
เป็นเวลา ๑๒ วัน
- พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับรางวัลเสมาธรรมจักร และประกาศเกียรติคุณ เป็นผู้ทำ
คุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ด้านการเผยแผ่
พระพุทธศาสนา ในและต่างประเทศ จาก
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
- พ.ศ. ๒๕๓๑ พากณะเดินทางไปทำมาฆบูชา ณ วัดเวฬุวัน
(เมืองราชคฤห์ ประเทศอินเดีย) และทัศนศึกษาดูกิจการ
พระพุทธศาสนา นมัสการสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล
ณ ประเทศอินเดีย เป็นเวลา ๑๕ วัน
- พ.ศ. ๒๕๓๒ เดินทางไปทัศนศึกษา ดูกิจการพระพุทธศาสนา
ทอดผ้าป่าสามัคคี ณ วัดพุทธประทีปประเทศอังกฤษ
โดยเดินทางไปประเทศเยอรมัน สวิตเซอร์แลนด์ โมนาโก
ฝรั่งเศส เบลเยียม เนเธอร์แลนด์ อังกฤษ เป็นเวลา ๑๕ วัน
- พ.ศ. ๒๕๓๓ เดินทางร่วมกับคณะสงฆ์อีก ๑๐ รูป ไปทัศนศึกษา ดูกิจการ
พระพุทธศาสนา ณ ประเทศอินโดนีเซีย โดยไปเมืองจกาคา
เกาะบาห์ลี เมืองยอร์กจกาคาและเมืองบันดุง
- พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้เดินทางร่วมกับคณะสงฆ์ มีเจ้าคณะจังหวัดกาญจนบุรี
เป็นหัวหน้า คณะไปทอดกฐินสามัคคี เพื่อสร้างวัดไทยใน
ประเทศออสเตรเลีย เป็นเวลา ๑๓ วัน โดยไปเมืองบริสเบน ซิดนีย์
แคนเบอร์รา เมอบีร์น และเมืองโฮบัท เกาะแทสมาเนีย
- พ.ศ. ๒๕๓๘ พากณะเดินทางไปรับพระบรมสารีริกธาตุ จากพระมหานายกะ
ประมุขสงฆ์ของสยามวงศ์ ณ วัดอัสสกริยา เมืองแคนดี้
ประเทศศรีลังกา
- พ.ศ. ๒๕๓๘ ได้เดินทางร่วมกับคณะสงฆ์ ๑๐ รูป ไปทัศนศึกษา
ดูกิจการพระพุทธศาสนาและทอดผ้าป่าสามัคคี
ณ วัดพุทธประทีป ประเทศอังกฤษ
โดยไปเมืองฝรั่งเศส สวิตเซอร์แลนด์ ออสเตรีย อิตาลี
และนครวาติกัน เป็นเวลา ๑๑ วัน

พ.ศ. ๒๕๔๕ พาคณะเดินทางไปคู่มือการพระพุทธศาสนา
 ทักษะศึกษาและนมัสการสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล
 ณ ประเทศอินเดีย เป็นเวลา ๑๒ วัน

สมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร
 เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ชั้นเอกในราชทินนาม
 พระครูพรหมญาณวิกรม

พ.ศ. ๒๕๒๘ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร
 รองเจ้าคณะอำเภอชั้นเอกในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระครูสัญญาบัตร
 เจ้าคณะอำเภอชั้นเอกในราชทินนามเดิม

พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญ
 ที่ พระวิกรมมุนี

พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็นพระราชาคณะชั้นราช
 ที่ พระราชพรหมจารย์ (วิ)

ประวัติการก่อสร้างวัดคีรีวงศ์

วัดคีรีวงศ์ ตั้งอยู่ ถนนมาตุลี ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ตรงข้ามกับวิทยาลัยอาชีวศึกษานครสวรรค์ และบริษัทถาวรฟาร์มตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครนครสวรรค์ สภาพที่ตั้งวัดเป็นภูเขาและที่ราบเชิงเขา ภูเขามีสถกษณะเป็นวงคล้ายเก้าอี้หวาย ที่มีพนักพิงและวางแขน หรือคล้ายรูปวงจ้อยเดิมเป็นวัดร้าง สร้างในสมัยปลายกรุงสุโขทัย กรมการศาสนาได้มาสำรวจรังวัด เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้เนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๒๘๐ ไร่ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศยกฐานะเป็นวัดมีพระสงฆ์ เมื่อปี ๒๕๑๕

ปี พ.ศ. ๒๕๐๘ คณะสงฆ์อำเภอเมืองนครสวรรค์ ได้ส่งพระมหาบุญรอด ปญฺญาวโร ซึ่งจำพรรษาอยู่วัดนครสวรรค์ ไปสร้างวัดคีรีวงศ์ เพื่อเป็นสำนักปฏิบัติธรรม เผยแผ่ธรรม ปัจจุบันวัดคีรีวงศ์ มีพระวิกรมมุนี (บุญรอด ป.ธ.๕) เป็นเจ้าอาวาส และเป็นรองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ รับผิดชอบงานเผยแผ่และงานศึกษาสงเคราะห์วัดคีรีวงศ์ ตั้งอยู่ในเวียงเขาดาวดึงส์ มีทางเข้าวัดทางด้านหน้าวัด ด้านหลังและด้านข้างเป็นภูเขา พระวิกรมมุนี หลวงพ่อมหาบุญรอด ปญฺญาวโร ได้รับอาราธนาให้มาพัฒนาสร้างวัดคีรีวงศ์ ซึ่งในขณะนั้นวัดคีรีวงศ์เป็นวัดร้างขาดความเจริญ เมื่อ

มาถึงจึงได้เริ่มก่อสร้างเสนาสนะเพื่อใช้เป็นที่พักเป็นอันดับแรก คือสร้างกุฏิก่อน และต่อมาก็ได้สร้างศาลาเพื่อใช้ประโยชน์ในการบำเพ็ญบุญต่างๆ ในกิจของสงฆ์ และได้สอนกรรมฐานให้กับพุทธศาสนิกชนจนเป็นที่รู้จักของสาธุชนโดยทั่วไป ทำให้ผู้คนหลั่งไหลมาที่วัดคีรีวงศ์ เพื่อศึกษาวิธีการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ทำให้หลวงพ่อดำต้องสร้างถาวรวัตถุเพิ่มขึ้น เพื่อรองรับผู้ใคร่ในการปฏิบัติธรรม

เป็นที่ตั้งศูนย์อบรม ดังนี้

๑. เป็นที่ตั้งสำนักวิปัสสนากรรมฐาน
๒. เป็นที่ตั้งศูนย์อบรมศีลจาริณี
๓. เป็นที่ตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลปากน้ำโพ
๔. เป็นที่ตั้งศูนย์ฝึกอบรมพระนักเผยแผ่พระพุทธศาสนา ของกรมการศาสนา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๔๒ โดยอบรมไปแล้ว ๔๒ รุ่น
๕. เป็นที่ตั้งศูนย์ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ ของกรมการศาสนาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ - ๒๕๔๒ โดย อบรมไปแล้ว ๑๘ รุ่น
๖. เป็นที่ตั้งศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ
๗. เป็นที่ตั้งศูนย์ฝึกอบรมจริยธรรม คุณธรรม นักเรียน นักศึกษา
๘. เป็นที่ตั้งศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนาจังหวัดนครสวรรค์
๙. เป็นที่ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์ แห่งที่ ๑

สถานที่อบรม

การอบรม จริยธรรม คุณธรรม หรือปฏิบัติกรรมฐาน มีห้องประชุม ดังนี้

๑. ศาลาพุทธานุกาพ
๒. ห้องประชุมพรหมญาณ โรงเรียนคีรีวงศ์วิทยา
๓. วิหารหลวงพ่อดำ ในสำนักกรรมฐาน

สถานที่พัก

วัดคีรีวงศ์ มีที่พักสำหรับผู้เข้าอบรม มีห้องเมตตา, ห้องกรุณา, ศาลาเอนกประสงค์ ห้องพักโรงเรียน ชั้น ๑ ชั้น ๒ และกุฏิกรรมฐานอุบาสิกา ๓๐ หลัง สามารถรับผู้เข้าอบรมได้ประมาณ ๑,๐๐๐ คน เพราะเคยมีผู้มาบวชศีลจาริณี นุ่งขาว ใส่ขาว ไม่โกนผม รักษาศีล ๘ เพื่ออบรมธรรมะ และเจริญภาวนา ถึง ๒,๐๐๐ คนเศษ แต่ถ้าปฏิบัติกรรมฐาน รับผิดชอบได้ ๒๐๐ - ๔๐๐ คน

สวนปฏิบัติธรรม ๔ แห่ง คือ

๑. สวนปฏิบัติธรรมลานบุญ
๒. สวนปฏิบัติธรรมโพธิญาณ
๓. อุทยานปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ
๔. สวนปฏิบัติธรรมพรหมญาณ (อยู่บนเขาคาวดิงส์)

การเดินทางไปวัดคีรีวงศ์

การเดินทางไปวัดคีรีวงศ์ สะดวก สบาย ง่าย เพราะอยู่ในตัวเมือง หากเดินทางจากทิศใต้เข้าถนนสายเอเชีย เมื่อข้ามสะพานเดชาติวงศ์ จะมองเห็นพระจุฬามณีเจดีย์ บนยอดเขาคาวดิงส์ และมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ อยู่หน้าวัดและบนเขาเมื่อถึง ๔ แยก จะไปทางพิษณุโลก เลี้ยวขวาเข้าถนนมาตุลี ประมาณ ๕๐๐ เมตร เลี้ยวซ้ายเข้าวัดคีรีวงศ์

หากเดินทางจากทิศเหนือ ถนนสายเอเชีย จากจังหวัดกำแพงเพชร เมื่อถึงสามแยกเลี้ยวซ้ายเข้าถนนมาตุลี ประมาณ ๘๐๐ เมตร เลี้ยวซ้ายเข้าวัดคีรีวงศ์

หากมาจากจังหวัดพิษณุโลก ตามเส้นทางนครสวรรค์ - พิษณุโลก ก่อนจะถึงตัวเมืองนครสวรรค์ ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร จะมองเห็นพระจุฬามณีเจดีย์ และพระพุทธรูปใหญ่ บนเขาคาวดิงส์ เมื่อเข้าตัวเมือง ถึง ๔ แยก แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าถนนมาตุลี ประมาณ ๕๐๐ เมตร เลี้ยวซ้ายเข้าวัดคีรีวงศ์

แผนผังวัดคีรีวงศ์

ประวัติและผลงานโดยสังเขป
วัดคีรีวงศ์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐
โทร ๐-๕๖๒๒-๒๐๐๕, ๐-๕๖๒๒-๖๑๕๕

เกียรติประวัติและผลงานของวัดคีรีวงศ์

- พ.ศ. ๒๕๔๗ จังหวัดนครสวรรค์ ประกาศเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม
- พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้รับคัดเลือกจาก สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
 กองพุทธศาสนสถาน
 เข้าสู่โครงการพัฒนาวัด หนึ่งวัดหนึ่งตำบลดีเด่น
- พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้รับคัดเลือกจาก สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
 เข้าสู่โครงการนำร่องการจัดการศึกษาของวัดในพระพุทธศาสนาประเภท
 วัดที่เผยแพร่ศาสนาธรรม
- พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นที่ตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดนครสวรรค์ แห่งที่ ๑
 ตามมติมหาเถรสมาคม
- พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นที่ตั้งศูนย์บริการผู้สูงอายุในวัด โดยชุมชน
- พ.ศ. ๒๕๔๒ เป็นที่ตั้งศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ
- พ.ศ. ๒๕๓๘ - ปัจจุบัน เป็นที่ตั้งสำนักงานรองเจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นที่ตั้งอุทยานการศึกษา ของจังหวัดนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๓๗ - ปัจจุบัน เป็นที่ตั้งศูนย์เผยแพร่พระพุทธศาสนา จังหวัดนครสวรรค์
 ในความอุปถัมภ์ของกรมการศาสนา
- พ.ศ. ๒๕๓๗ - ปัจจุบัน ได้จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมจริยธรรม คุณธรรม นักเรียน นักศึกษา
- พ.ศ. ๒๕๓๕ กรมการศาสนา ประกาศยกย่องวัดคีรีวงศ์ เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่น
- พ.ศ. ๒๕๓๔ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ประกาศยกย่องวัดคีรีวงศ์
 เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง
- พ.ศ. ๒๕๓๓ - ๒๕๔๑ กรมการศาสนา จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ ณ วัดคีรีวงศ์
- พ.ศ. ๒๕๓๒- ๒๕๓๗ เป็นที่ตั้งสำนักงานเจ้าคณะอำเภอเมืองนครสวรรค์
- พ.ศ. ๒๕๓๑- ๒๕๔๑ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมพระนักเผยแผ่
 พระพุทธศาสนา ณ วัดคีรีวงศ์
- พ.ศ. ๒๕๒๑ - ปัจจุบัน เป็นที่ตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลปากน้ำโพ

(อ.ป.ต. ปากน้ำโพ)

- พ.ศ. ๒๕๒๑ วัดคีรีวงศ์จัดงานผูกพัทธสีมาฝังลูกนิมิต อุโบสถ
- พ.ศ. ๒๕๑๕ เจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์
ได้แต่งตั้งพระมหาบุญรอด ปญญาวโร ป.ธ.๕ เป็นเจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์
- พ.ศ. ๒๕๑๕ กระทรวงศึกษาธิการประกาศยกฐานะวัดคีรีวงศ์
เป็นวัดมีพระสงฆ์ถือว่าเป็นวัดโดยสมบูรณ์
- พ.ศ. ๒๕๑๕ - ปัจจุบัน ได้จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมศีลจาริณี คือ บวชสตรีนุ่งขาว ใสขาว ไม่โกนผม
รักษาศีล ๘ รับประทานอาหารมังสะวิรัติ
- พ.ศ. ๒๕๐๘ คณะสงฆ์อำเภอเมืองนครสวรรค์ ได้ส่งพระมหาบุญรอด ปญญาวโร
วัดนครสวรรค์ ให้มาสร้าง วัดคีรีวงศ์ จากวัดร้าง ให้เป็นวัดมีพระสงฆ์

วัดคีรีวงศ์ ตั้งอยู่บนนามาคูลีและถนนดาวดึงส์ ตรงข้ามวิทยาลัยอาชีวศึกษานครสวรรค์ และ บริษัทถาวรฟาร์ม ในเขตเทศบาลนครนครสวรรค์ อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ มีพื้นที่ของวัดทั้งบนเขาและที่ราบ ประมาณ ๒๘๐ ไร่ มีลักษณะเป็นภูเขา ด้านเหนือด้านตะวันออก และด้านตะวันตกเป็นภูเขา มีทางเข้าด้าน ทิศใต้ทางเดียว มีลักษณะคล้ายฮวงจุ้ย เดิมชื่อเขาใหญ่ ปัจจุบันชื่อ เขาดาวดึงส์ เพราะตั้งอยู่ ตรงถนน ดาวดึงส์และอยู่เมืองนครสวรรค์

เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ พระครูคงก็ได้มาปักกลดอยู่บริเวณที่ตั้งวัดในปัจจุบัน ได้พบวัตถุโบราณ เช่น อิฐเก่า ใบเสมาเก่า พระพุทธรูปเก่าและฐานอุโบสถเก่า เป็นต้น สงสัยว่าจะเป็นวัดร้าง

จึงได้ แจ้งให้กรมการศาสนาทราบและได้ชักชวนประชาชน สร้างกุฏิเล็ก ๆ ที่เชิงเขา ๔-๕ หลังสมัย
นั้นยังกันดารไม่มีไฟฟ้า ไม่มีน้ำประปา

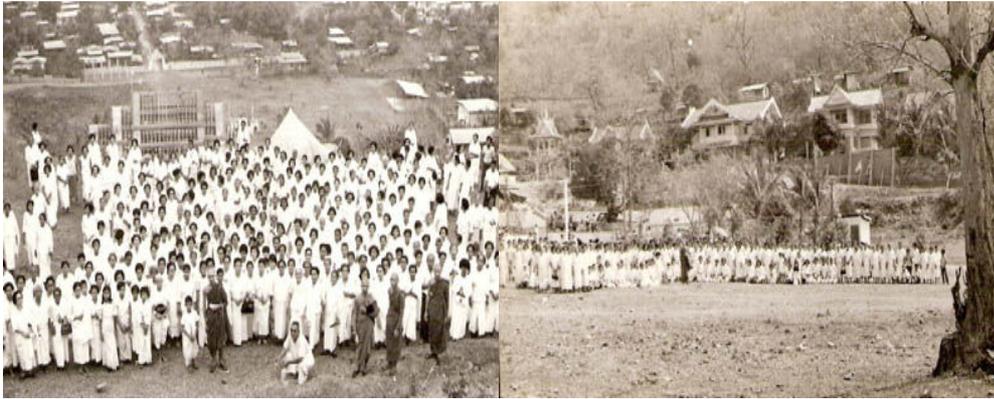

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๗ กรมการศาสนา ได้จัดส่งเจ้าหน้าที่ขึ้นมาสำรวจรังวัดจากหลักฐาน
วัตถุ โบราณและจากการบอกเล่า ของคนเก่าแก่ที่เคยทำไร่อยู่บริเวณวัดคีรีวงศ์ ยืนยันว่าบริเวณนี้
เป็นวัดร้างจริงและพบบ่อกรุน้ำซึมด้วยกรมการศาสนา สมัย พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ เป็นอธิบดีกรมการ
ศาสนา ได้สำรวจรังวัดและทำแผนที่ไว้ได้พื้นที่วัดทั้งบนเขาและที่ราบประมาณ ๒๘๐ ไร่

พ.ศ. ๒๕๐๘ คณะกรรมการผู้ริเริ่มสร้างวัดคีรีวงศ์ ซึ่งมีนายเปงซัง แซ่ตั้ง เป็น
หัวหน้าได้ ไปขอพระสงฆ์จากเจ้าคณะ อำเภอมืองฯ ที่วัดนครสวรรค์ เพื่อมาสร้างวัดคีรีวงศ์

คณะสงฆ์ได้ส่งพระมหาบุญรอด ปญญาวโร ป.ธ.๕ หรือ เจ้าคุณพระวิกรมมุนี ใน
ปัจจุบัน ซึ่งจำพรรษาอยู่ วัดนครสวรรค์ให้มาสร้างวัดคีรีวงศ์

๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘

คณะสงฆ์ส่งพระมหานูญรอด ปญญาโร มาอยู่ วัดคีรีวงค์

ซึ่งขณะนั้นมีกุฏิเล็กๆอยู่เชิงเขา ๔-๕ หลัง ไม่มีไฟฟ้าใช้

พ.ศ. ๒๕๑๐ เริ่มตั้งศูนย์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา ขึ้นที่วัดคีรีวงค์ โดยจัดให้มีการประชุม
ฟังธรรม ปฏิบัติธรรม ทุกวันอาทิตย์

พ.ศ. ๒๕๑๑ กรมการศาสนา ได้ดำเนินการทางศาล กับผู้ที่ครอบครองที่บริเวณวัดคีรีวงค์

พ.ศ. ๒๕๑๓ กรมการศาสนาขณะคดีชั้นศาลฎีกา โดยศาลชี้ขาดว่าในบริเวณแผนที่ซึ่งกรมการ
ศาสนาได้สำรวจรังวัด ไว้ เป็นวัดร้างจริง

พ.ศ. ๒๕๑๘ เจ้าคณะอำเภอเมืองนครสวรรค์ เสนอเรื่องขอยกวัดคีรีวงค์เป็นวัดมีพระสงฆ์
ตามกฎกระทรวง พ.ศ. ๒๕๑๔

พ.ศ. ๒๕๑๙ กระทรวงศึกษาธิการประกาศยกฐานะวัดคีรีวงค์ ้เป็นวัดมีพระสงฆ์ถือว่าเป็นวัด
โดยสมบูรณ์

พ.ศ. ๒๕๑๙ เจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ ได้แต่งตั้งพระมหานูญรอด ปญญาโร ป.ธ.๕
เป็นเจ้าอาวาสวัดคีรีวงค์

พ.ศ. ๒๕๒๑ ทางวัดจัดงานผูกพัทธสีมาฝังลูกนิมิต อุโบสถ

- พ.ศ. ๒๕๓๕ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ ประกาศยกย่องวัดศิริวงส์ เป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง
- พ.ศ. ๒๕๓๖ กรมการศาสนา ประกาศยกย่องวัดศิริวงส์ เป็นวัดพัฒนาตัวอย่างดีเด่น
- พ.ศ. ๒๕๓๑ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมพระนักเผยแผ่ พระพุทธศาสนา ณ วัดศิริวงส์ โดยมีพระครูพรหมญาณวิกรมเป็นประธานศูนย์ฯ อำนวยการฝึกอบรมและได้อบรมพระนักเผยแผ่ฯ ไปแล้วทั่วประเทศ จำนวน ๔๐ รุ่น ๆ ละ ๑๕ วัน

พ.ศ. ๒๕๓๓ กรมการศาสนา จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ ณ วัดคีรีวงศ์ โดยมี พระครูพรหมญาณวิกรม เป็นประธานฝึกอบรม ได้อบรมไปแล้ว ๑๘ รุ่น ๆ ละ ๑๕ วัน

พ.ศ. ๒๕๑๕ - ๒๕๔๕

ได้จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมศีลจาริณี คือ บวชสตรีนุ่งขาว ใส่ขาว ไม่โกน ผม รักษา ศีล ๘ รับประทานอาหารมังสะวิรัติ เพื่ออบรมธรรมะและเจริญภาวนา ได้จัด อบรมปีละ ๓ ครั้ง ขณะนี้อบรมไปแล้ว ๘๕ ครั้ง

พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้จัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมจริยธรรม คุณธรรม นักเรียน นักศึกษา ณ วัดคีรีวงศ์ ได้อบรมไปแล้ว ๒๕ รุ่น ประมาณ ๑๒,๕๐๐ คน วัดคีรีวงศ์ เป็นที่ตั้งศูนย์เผยแผ่ พระพุทธศาสนา จังหวัดนครสวรรค์ ในความอุปถัมภ์ของสำนักงาน

พระพุทธศาสนาแห่งชาติ วัดคีรีวงศ์เป็นที่ตั้งอุทยานการศึกษาจังหวัดนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้จัดตั้งศูนย์พัฒนาจิตเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๔๔ มหาเถรสมาคมมีมติตั้งวัดคีรีวงศ์เป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด แห่งที่ ๑

พ.ศ. ๒๕๔๗ จังหวัดนครสวรรค์ ประกาศเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

อาคารและสถานที่สำคัญ

๑. อุโบสถ เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๓ มีสมเด็จพระพุทธโคดมจำลองขนาดหน้าตัก ๔ ศอก๕ นิ้ว เป็นพระประธาน โดยเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต หรือสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (ปุ่น) ปุณฺณสิริ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร เป็นประธานวางศิลาฤกษ์ เมื่อ พ.ศ.๒๕๑๓ และเททองหล่อพระประธาน ณ วัดคีรีวงศ์ พ.ศ. ๒๕๑๕ และที่ฝาผนังอุโบสถ มีภาพวาด พระเจ้า๑๐ ชาติ ภาพพุทธประวัติ ปางแสดงปฐมเทศนา และปางแสดงโอวาทปาฏิโมกข์

๒. ศาลาพุทธานุภาพ เป็นศาลาทรงไทย ๓ มุข ขนาดกว้าง ๑๓ วา ยาว ๓๓ วา และมีมุขด้านหน้าเนื้อที่ ๔๐ ตารางวา มีเนื้อที่ ตั้งอาคาร ๔๖๕ ตารางวา สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ ใช้เป็นสถานที่บวชศีลจาริณี ปีละ ๓ ครั้ง รองรับคนบวชได้ ประมาณ ๒,๕๐๐ คน เป็นที่ ประชุมคณะสงฆ์ , อบรมข้าราชการ, นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป วันพระใช้เป็นทำบุญวันธรรมดา ใช้เป็นที่ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็นภายในศาลา วาครูปพุทธประวัติ รูปพระเวสสันดร ๑๓ กัณฑ์ วาครูปพระเถระองค์ที่สำคัญในประเทศไทยเช่น หลวงพ่อวัดปากน้ำภาษีเจริญ, หลวงปู่แหวน, หลวงปู่มั่น เป็นต้น

ด้านหลังวาครูปพระราชลัญจกร ๕ รัชกาล ด้านข้างศาลาทิศตะวันตก วาดภาพพุทธประวัติ ด้านเหนือวาครูปธรรมจักร ตรงกลางและพระบรมฉายาลักษณ์ในหลวงและธงชาติ

ทิศตะวันตก วาดภาพสังเวชนียสถาน ๔ ตำบล ด้านตะวันออกวาครูปพระเถระผู้ทรงคุณ-ธรรม ด้านต่าง ๆ และวาครูปพระเวสสันดร

สำหรับศาลาพุทธานุภาพหลังนี้ สร้างไว้เพื่อใช้เป็นที่ประชุมอบรมศีลจาริณี เป็นที่ประชุม พระสงฆ์ นักเรียน นักศึกษา และข้าราชการ สามารถรองรับผู้เข้าประชุม ประมาณ ๒,๐๐๐ คน โดยจัดอบรมศีลจาริณีปีละ ๓ ครั้ง ๆ ละ ๗ วันและการประชุม สัมมนาอบรมพัฒนาจิตใจ ข้าราชการ ตำรวจและนักเรียน นักศึกษา ทุกเดือน ๆ ละหลายครั้ง

๓. โรงเรียนศรีรุ่งสวัสดิ์วิทยา ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของวัด เป็นอาคารทรงไทยประยุกต์ ๓ ชั้น มี ๓ มุข ยาว ๕๒ เมตร กว้าง ๑๔ เมตร ชั้น ๑ เป็นห้องประชุม ชั้น ๒-๓ เป็นห้องเรียน โดยเป็นที่เรียนนักธรรม,บาลี และพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มี ม.๑ - ๖ ปัจจุบันมีนักเรียน ๑๓๐ รูป

๔. ศาลาบำเพ็ญบุญ ใช้เป็นที่จัดเลี้ยง ผู้เข้าประชุมหรือผู้มาบวชศีลจาริณี สามารถรองรับคน ได้ประมาณ ๒,๐๐๐ คน

๕. สวนปฏิบัติธรรมโพธิญาณ สวนปฏิบัติธรรมลานโพธิ์ และสวนปฏิบัติธรรมร่มไทรใช้เป็นสถานที่เดินจงกรมและนั่งสมาธิที่สนามหญ้าหรือใต้ต้นไม้

๖. สำนักกรรมฐานอุบาสิกา มี ๒ ส่วน คือ สำนักล่างและสำนักบน มีกฎกรรมฐานประมาณ ๑๐๐ หลัง

๗. วิหารหลวงพ่อโตศักดิ์สิทธิ์ เป็นวิหารใหญ่ ตั้งอยู่ในสำนักกรรมฐานอุบาสิกา เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิ ปูนปั้น หน้าตัก ๔ ศอก ๕ นิ้ว ทาทองน้ำสีเหลืองเป็นที่สิงสถิตย์ของเทพย์ที่เป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดคีรีวงศ์ ผู้ขอพรได้รับความสำเร็จขายที่ได้จึงสร้างวิหารถวายขนาดกว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๓๐ เมตรและสองข้างหลวงพ่อโตศักดิ์สิทธิ์ประดิษฐานรูปหล่อสมเด็จพระพุทธทมาจารย์ (โต) และรูปหล่อหลวงพ่อวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ

๘. พระพุทธชินสีห์ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๕ วา ๘ นิ้ว เป็นลักษณะผสมเชียงแสน สุโขทัยและรัตนโกสินทร์ คือ ขัดสมาธิเพชร, เกตุดอกบัวตูม สังฆาฏีสั้น แบบพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน พระพักตร์ ส่วนองค์และพระพาหาเป็นสมัยสุโขทัย ส่วนแท่นพระเป็นสมัยรัตนโกสินทร์ พระพุทธรูปใหญ่บนยอดเขานี้ สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๕๒๔ โดยนายชุนห์สีห์ นางปราณี อโนดาต เป็นเจ้าภาพสร้างถวาย

ปีพ.ศ. ๒๕๒๕ มีงานบวชศีลจาริณีและสมโภชพระพุทธรชินสีห์ โดยสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสน์ วาสโน) สมเด็จพระสังฆราช วัดราชบพิธ กรุงเทพมหานคร เสด็จเป็นองค์ประธานสมโภชและจุดเทียนไขยพุทธรากิเยก บนเขาดาวดึงส์

๕. วิมานอนาคต เป็นวิมาน ๔ มุข ตั้งอยู่หลังพระพุทธรชินสีห์บนยอดเขาดาวดึงส์ เป็นของ ตระกูลอนาคต ผู้สร้างพระพุทธรชินสีห์ถวายวัดคีรีวงศ์

๑๐. ถนนพระจุพามณีเจดีย์ เป็นถนนขึ้นเขาดาวดึงส์ ระยะทางประมาณ ๑,๘๐๐ เมตร ทาง วัดสร้างและลาดยาง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๓ โดยนายสำราญ นางบุญชู จงเศรษฐีสันับสนุนรด แมคโคร

๑๑. พระจุฬามณีเจดีย์ ตั้งอยู่บนยอดเขาดาวดึงส์ วัดคีรีวงศ์ สร้างตรงฐานพระเจดีย์เก่า ซึ่งเป็นเจดีย์ที่สร้างในสมัยศตวรรษที่ ๑๕ ปลายกรุงสุโขทัย ประมาณ ๖๐๐ ปีมาแล้ว

พระจุฬามณีเจดีย์ สร้างเป็น ฐาน ๔ เหลี่ยม หมายถึง มหาสติปัญญา ๔ สูง ๔ ชั้น หมายถึงอริยสัจ ๔ พระเจดีย์มี ๕ องค์ คือ องค์ใหญ่ อยู่กลาง พระเจดีย์เล็กอยู่ ๔ มุม หมายถึง พละธรรม ๕ หรืออินทรี ๕ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา พระเจดีย์ใหญ่ เปรียบด้วยสติ เพราะสติ เป็นใหญ่ เป็นประธาน ของธรรมะทั้งหลาย ส่วนพระเจดีย์เล็ก ๔ องค์ เปรียบด้วยธรรมะ ๔ อย่าง คือ สัทธา คู่กับปัญญา วิริยะ คู่กับสมาธิ ฐานพระเจดีย์ ตอนบนเป็น ๔ เหลี่ยม เปรียบด้วยอิทธิบาทธรรม ๔ คือ ฉันทะ พอใจทำดี วิริยะ เพียรทำดี จิตตะ สนใจทำดี วิมังสา เข้าใจทำดี ปล้องไฉนขององค์พระเจดีย์ ที่มองเห็นเป็นปล้องๆ มี ๒๖ ปล้อง เปรียบด้วย สุกตฤภูมิ ๒๖ ชั้นคือ สวรรค์ ๖ ชั้น รูปพรหม ๑๖ ชั้น อรูปพรหม ๔ ชั้น รวมเป็น ๒๖ ชั้น

ส่วนยอดสูงสุดของพระเจดีย์ มีลักษณะกลมนั้น เปรียบด้วย พระนิพพานความดับสิ้นเชิงแห่งกองทุกข์ ส่วนที่คอระฆัง มีลักษณะรูประฆัง เปรียบด้วยระฆัง ที่มีไว้สำหรับตีประกาศให้ทำความดี หรือประกาศเชิญชวน ให้มาสร้างกุศลปฏิบัติธรรม เมื่อผู้ใดมองเห็นพระเจดีย์แล้ว จะเตือนใจให้คนมาไหว้ พระเจดีย์ มาสร้างบุญบารมี จะได้ไปสู่สุกตฤภูมิ หรือบรรลुพระนิพพาน

อนึ่ง พระเจดีย์ ได้นามว่า พระจุฬามณีเจดีย์ ซึ่งเป็นเจดีย์ บนสวรรค์ ชั้นดาวดึงส์ เพราะเขาลูกนี้ตั้งชื่อว่า เขาดาวดึงส์ เนื่องจากอยู่ตรงถนนดาวดึงส์ และอยู่เมืองนครสวรรค์ โดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ) วัดมหาธาตุฯ กรุงเทพฯ ตั้งชื่อให้ และแนะนำให้ สร้างพระจุฬามณีเจดีย์ ไว้บนยอดเขาภายในองค์พระเจดีย์ชั้น ๔ มีพระพุทธรูป จำลอง ที่สำคัญของประเทศไทย ไว้ให้สักการบูชา ๔ องค์ คือ

๑. พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) อยู่ทิศใต้
๒. พระพุทธชินราช (จำลอง) อยู่ด้านทิศเหนือ
๓. พระพุทธโสธร (จำลอง) อยู่ด้านทิศตะวันออก
๔. พระพุทธรูปหลวงพ่อวัดไร่จิง (จำลอง) อยู่ทางทิศตะวันตก และภายใน

โดมเจดีย์ ๖ ได้วาดภาพจิตรกรรมฝาผนัง เกี่ยวกับพุทธประวัติไว้ให้ชมด้วย

ด้านนอกเจดีย์ ชั้นบน มีพระพุทธรูป ปางประทานพร ขนาดหน้าตัก ๖๐ นิ้ว ๔ องค์ เปรียบ
ด้วยจตุพิชพร ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุข พละ

เมื่อขึ้นไปพื้นฐานพระเจดีย์ชั้น ๔ จะมองเห็นทิวทัศน์ เมืองนครสวรรค์ไกลออกไป ประมาณ ๑๐ กิโลเมตร หากมองไปทางทิศตะวันออกจะมองเห็นเขากบ บึงบรเพ็ด ตลาดปากน้ำโพ มองไปทางทิศใต้จะเห็น อุทยานสวรรค์ ดันแม่น้ำเจ้าพระยา ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์ และเขาจอมคีรีนาคพรตมองไปทางทิศตะวันตก จะเห็นภูเขาหน้าใหญ่ มีภูเขาหลวงเป็นฉากกั้น สวยงาม เมื่อยามพระอาทิตย์จะตกกลับขอบฟ้ามองไปทางทิศเหนือ จะเห็นแม่น้ำปิง และทิวทัศน์ความจริง แม่น้ำที่ไหลมาบรรจบกันที่ปากน้ำโพ มีเพียง ๒ สาย เท่านั้น คือ แม่น้ำปิงกับแม่น้ำน่าน

ส่วนแม่น้ำยม ไหลผ่านจังหวัดสุโขทัย, พิจิตร มาบรรจบแม่น้ำน่านที่ ต.เกษไชโย อ.ชุมแสง จ.นครสวรรค์ แม่น้ำวัง ไหลมาบรรจบกับแม่น้ำปิง ที่อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก ตั้งแต่จังหวัดตาก, กำแพงเพชร เรียกแม่น้ำสายนี้ว่า แม่น้ำปิง แม่น้ำน่าน ก็เช่นเดียวกัน ตั้งแต่อุตรดิตถ์, พิชญ์โลก พิจิตร ชุมแสง มาถึงปากน้ำโพ เรียกแม่น้ำสายนี้ว่า แม่น้ำน่าน เพราะต้นน้ำเกิดที่จังหวัดน่าน มองไปทางทิศตะวันตก จะเห็นสมเด็จพระพุทธชินสีห์ บนเขาดาวดึงส์ หน้าตัก ๕ วา ๕ นิ้ว และทิวทัศน์ภูเขาต่างๆ เช่น เขาหลวง เป็นต้น

ชมเมืองนครสวรรค์ พอควรแล้ว กลับมาชมพระจุฬามณีเจดีย์ต่ออีก ภายในฐานพระจุฬามณีเจดีย์ ชั้น ๒ ชั้น ๓ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ และพระพุทธรูปบาท ๑๒ ราศี เชิญผู้ใจบุญไปไหว้ได้ตามอัธยาศัย และมีช่องบรรจุพระผง บนพระเจดีย์ชั้น ๔ ผู้ที่ขึ้นไปไหว้และชมพระเจดีย์และชมทิวทัศน์ ควรบูชาพระผงไปบรรจุไปบรรจุด้วย ทางวัดมีไว้ให้บูชา องค์กรละ ๑๐ บาท เพื่อเป็นทุนในการสร้างพระเจดีย์และซ่อมถนน

๑๒. สวนปฏิบัติธรรม สำหรับเดินจงกรมโดยรอบ และนั่งสมาธิหลายแห่ง ข้างล่างมี สวนปฏิบัติธรรมลานบุญ, สวนปฏิบัติธรรมร่มไทร, สวนปฏิบัติธรรมโพธิญาณ, ลานปฏิบัติธรรม วิกรมมุนี, อุทยานปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติ, สวนปฏิบัติธรรมพรหมญาณ ๑, สวนปฏิบัติ ธรรมพรหมญาณ ๔ บนเขาดาวดึงส์ มี ๑ สวน คือ สวนปฏิบัติธรรมพรหมญาณ

๑๓. ศาลเจ้าพ่อปัญญาคีรี อยู่ทางทิศตะวันออกของพระจุฬามณีเจดีย์

๑๔. วิหารท้าวพระยานาคา อยู่ข้างศาลาพุทธานุภาพ

๑๕. ห้องสมุดพุทธชินวงศ์ อยู่หน้าศาลาพุทธานุภาพ

๑๖. หอประชุมธรรมมานุภาพ ใช้เป็นที่อบรม และเป็นที่พักผู้เข้าอบรม ขณะนี้กำลังก่อสร้าง

๑๗. พระประธานพร ผู้จะไปวัดคีรีวงศ์ จะสังเกตเห็นพระประธานพรองค์ใหญ่ หน้าวัดคีรีวงศ์และพระจุฬามณีเจดีย์ บนยอดเขาดาวดึงส์ ซึ่งมองเห็นจาก ๔ ทิศ ระยะ ๑๐ ก.ม.

๑๘. การอยู่จำพรรษา วัดคีรีวงศ์ พ.ศ. ๒๕๔๘ มีพระภิกษุสามเณรจำพรรษา ๑๓๕ รูป แบ่งการปกครอง ออกเป็น ๘ คณะ มีเรียนนักธรรม,บาลีและพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

๑๙. งานประเพณีตักบาตรเทโว หน้าพระจุฬามณีเจดีย์ บนยอดเขาดาวดึงส์ วัดคีรีวงศ์ ตรงกับวันแรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๑ ของทุกปี

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระมหาธนาชัย ตนฺติปาโล (แสนณรงค์)
วัน เดือน ปี เกิด	วันเสาร์ที่ ๒๖ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๓
ที่เกิด	บ้านเลขที่ ๑๕๔ หมู่ ๓ บ้านตาตุงวง ต.คำบ่อ อ.วาริชภูมิ จ.สกลนคร ๔๗๑๕๐
ประวัติการศึกษา	
ปี พ.ศ. ๒๕๕๔	ได้รับประกาศนียบัตรเปรียญธรรม ๓ ประโยค (ป.ธ.๓) วัดโพธิ์ทอง จังหวัดขอนแก่น
ปี พ.ศ. ๒๕๔๘	ได้รับปริญญาโท บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาการตลาด (บธ.ม) มหาวิทยาลัยภาคกลาง จังหวัดนครสวรรค์
ปี พ.ศ. ๒๕๔๑	ได้รับปริญญาตรี บัญชีบัณฑิต สาขาการบัญชี (บช.บ) มหาวิทยาลัยภาคกลาง จังหวัดนครสวรรค์
ปี พ.ศ. ๒๕๓๘	ได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพเทคนิค (ปวท.) วิทยาลัยอาชีวศึกษา จังหวัดอุตรธานี
ปี พ.ศ. ๒๕๓๒	ได้รับประกาศนียบัตร นักรรรมชั้นเอก (นธ.เอก) วัดนางในธรรมมิการาม จังหวัดอ่างทอง
ประวัติการทำงาน	
ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ – ปัจจุบัน	ครูสอน โรงเรียนคีรีวงศ์วิทยา อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์
ปี พ.ศ. ๒๕๔๕	ผู้ช่วยฝ่ายบริหาร สมาคมแพทย์แผนไทยแห่งประเทศไทย สาขานครสวรรค์
ปี พ.ศ. ๒๕๔๔	ผู้ช่วยฝ่ายวิชาการ โรงเรียนนครสวรรค์บวรวิทย์ จังหวัดนครสวรรค์
ปี พ.ศ. ๒๕๔๓	นักวิชาการคลัง องค์การบริหารส่วนตำบลหาดสูง จังหวัดนครสวรรค์
ปี พ.ศ. ๒๕๔๒	อาสาสมัครรัฐธรรมนูญ สำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง จังหวัดนครสวรรค์
ปี พ.ศ. ๒๕๔๑	อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยภาคกลาง จังหวัดนครสวรรค์
อุปสมบท	๒๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๖
สังกัด	วัดคีรีวงศ์ ตำบลปากน้ำโพ อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์
หน้าที่	ครูสอนปริยัติสามัญ โรงเรียนคีรีวงศ์วิทยา อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์
เข้าศึกษา	ปี พ.ศ. ๒๕๕๐
สำเร็จการศึกษา	ปี พ.ศ. ๒๕๕๔
ที่อยู่ปัจจุบัน	๓๕๖/๑ หมู่ ๑๐ ตำบลนครสวรรค์ตก อำเภอเมืองฯ จังหวัดนครสวรรค์

บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี (บุญรอด ปญญาวโร) พระมหาธนาชัย ตนฺติปาโล (แสนณรงค์) พุทธศักราช ๒๕๕๔

บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี (บุญรอด ปญญาวโร) พระมหาธนาชัย ตนฺติปาโล (แสนณรงค์) พุทธศักราช ๒๕๕๔

บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี (บุญรอด ปญญาวโร) พระมหาธนาชัย ตนฺติปาโล (แสนณรงค์) พุทธศักราช ๒๕๕๔

บทความ

เรื่อง บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระvikramมุนี

โดย พระมหาธนาชัย ตนฺติปาโล

การที่พระพุทธศาสนาจะสามารถเผยแผ่ไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวางนั้นขึ้นอยู่กับนักเผยแผ่ คือ บรรดาพระภิกษุที่ก้าวเข้ามาเป็นสมาชิกของสงฆ์ ในการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมคำสั่งสอนเพื่อที่จะทำหน้าที่เป็นนักเผยแผ่หรือศาสนทูตที่ดี ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงชี้แจงหลักการที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเอาไว้ด้วยดี ซึ่งหลักการที่เกี่ยวข้องที่นักเผยแผ่จะต้องรู้คือ

๑. องค์ความรู้ หลักการสอนที่นักเผยแผ่จะต้องทำความเข้าใจและศึกษาให้เข้าถึงหลักการดังกล่าว เพราะถือว่าเป็นหลักด้านทฤษฎีที่สำคัญ ที่ผู้เผยแผ่คำสอนจะต้องรู้

๒. หลักการดำเนินการเผยแผ่ ถือว่าเป็นกรอบที่สำคัญ สำหรับการดำเนินการและเป็นหลักการในด้านการปฏิบัติ ที่ผู้เป็นธรรมทูตจะต้องยึดถือไว้เป็นแนวทาง โดยเราจะพบว่าโอวาทปาฏิโมกข์นั้น อธิบายหลักการเผยแผ่เอาไว้อย่างชัดเจนอย่างยิ่ง

การแสดงธรรมเป็นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงปฏิบัติมาด้วยพระองค์เองจน ตลอดพระชนม์ ซึ่งเป็นเวลาถึง ๔๕ ปี ทำให้ทรงสามารถประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้มั่นคงอย่างรวดเร็ว แม้พระสาวกในสมัยพุทธกาลก็ดำเนินตามปฏิปทานั้น ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายขยายไปทั่วชมพูทวีปสมัยนั้น และในสมัยต่อมาอีกนานนับพันปี พระสงฆ์สาวกผู้รับภาระทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ให้ความสำคัญกับการแสดงธรรมโดยตลอด โดยเห็นว่าการแสดงธรรมเป็นพุทธประเพณี เป็นวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่ง และมีประสิทธิภาพมากในการเผยแผ่ มีผลมากกว่าวิธีการเผยแผ่แบบอื่นๆ การแสดงธรรมนั้น เป็นเรื่องของศิลปะ เป็นเรื่องของผู้มีฝีมือ หรือความสามารถของผู้แสดงธรรม ที่จะสามารถแสดงชี้แจงข้อธรรมได้ถูกต้อง งดงาม ไพเราะ สละสลวย น่าประทับใจ และจับใจผู้ฟังและผู้เฝ้ารู้ได้ ด้วยเหตุนี้การแสดงธรรมจึงมิใช่กิจที่พึงทำเพียงเป็นประเพณีนิยมเท่านั้น แต่เป็นพิธีกรรมที่สำคัญยิ่ง ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาควรศึกษาและนำมาเป็นแบบอย่างในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

อีกอย่างที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองและแผ่ขยายถึงยุคปัจจุบัน คือ พุทธวิธีในการบริหาร ซึ่งมีพุทธวิธีในการบริหารที่น่าสนใจโดยย่อๆ ดังนี้ พุทธวิธีบริหาร ยึดหลักธรรมาธิปไตย

เป็นสิ่งสำคัญด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้บริหารเองต้องประพฤติธรรมและใช้ธรรมเป็นหลักในการบริหาร พุทธบริหารจึงไม่เป็นทั้งเป็นอัตตาทิปไตยและโลกาธิปไตย

ผู้บริหารที่เป็นโลกาธิปไตยก็มักจะคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตน หรือความพอใจของตนเป็นที่ตั้ง โดยยึดถือคติว่า ถูกต้องคือความพอใจของข้าพเจ้า ผู้บริหารประเภทนี้มักลงท้ายด้วยการเป็นเผด็จการ

ผู้บริหารที่เป็นโลกาธิปไตย ก็พยายามเอาใจทุกคน เพื่อให้ตนเองอยู่ในตำแหน่งต่อไปได้ เขาพยายามทำให้ถูกใจทุกคน ซึ่งก็เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ผู้บริหารประเภทนี้มักหนีปัญหาเมื่อมีปัญหาขัดแย้งภายในองค์กรก็พยายามลยตัวหนีปัญหา

ผู้บริหารที่ดีต้องธรรมาธิปไตย เขายึดถือคติว่า ถูกต้องไม่จำเป็นต้องถูกใจทุกคน เขากลับตัดจิตใจลงมือทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม โดยไม่พยายามลยตัวหนีปัญหา เขายึดถือคติว่า อำนาจกับหน้าที่มากับความรับผิดชอบ เขายอมเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่กว่า นั่นคือประโยชน์สุขส่วนรวม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ถ้าเห็นว่าจะได้ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่ เพราะสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อย เพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่” ควรกล่าวในที่นี้ว่า ธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครอง แต่เป็นวิธีการปกครองที่ถือธรรมเป็นใหญ่ ธรรมาธิปไตยใช้ได้กับการปกครองในระบบต่างๆ นั่นคือการปกครองไม่ว่าจะเป็นระบอบใด คือ ราชาธิปไตย คณาธิปไตย หรือประชาธิปไตยก็ตามที ก็เป็นธรรมาธิปไตย ถ้าผู้ปกครองในระบบนั้นถือธรรมเป็นใหญ่ การปกครองไม่ว่าจะเป็นระบอบใดก็ถือว่าดีแท้ยังไม่ได้ ถ้าไม่เป็นธรรมาธิปไตย แม้แต่ประชาธิปไตย ก็อาจจะกลายเป็นเผด็จการ โดยเสียงข้างมากถ้าไม่เป็นธรรมาธิปไตย ในระบอบการปกครองที่เป็นธรรมาธิปไตย ผู้บริหารสูงสุดต้องยึดธรรมประจำใจ การปฏิบัติคือการมุ่งบำเพ็ญประโยชน์สุขส่วนรวม เมื่อประพฤติธรรม สังคมส่วนรวมก็อยู่เป็นสุข ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ว่า “เมื่อฝูงโคข้ามปากแม่น้ำ ถ้าโคผู้นำฝูงไปตรง โคนเหล่านั้นย่อมไปตรงทั้งหมด ในเมื่อโคผู้นำฝูงไปตรง ในมนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับสมมติให้เป็นผู้นำ ถ้าผู้นั้นประพฤติธรรม ประชาชนนอกนี้ย่อมประพฤติธรรมเหมือนกัน ประชาชนทั้งประเทศย่อมอยู่เป็นสุข ถ้าพระราชาทรงดำรงอยู่ในธรรม”

เริ่มต้นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนี พระวิกรมมุนี ได้ศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว เกิดความศรัทธาเลื่อมใสอย่างแรงกล้า ตั้งจิตปรารถนาอุทิศตนถวายชีวิตเพื่อเป็นพุทธบูชาว่า เกิดมาในชาตินี้จะมอบกายถวายชีวิตนี้แด่พระพุทธศาสนา จะขอบวชในพระพุทธศาสนาตลอดชีวิตนี้ หลังจากที่ได้ศึกษาปริยัติและปฏิบัติแล้ว เห็นว่าหลักธรรมคำสั่งสอนนี้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนเป็นจำนวนมาก ที่จะได้ศึกษาและนำไปปฏิบัติ

เพื่อความพ้นทุกข์ได้ เมื่อคิดดังนี้แล้ว จึงได้นำหลักธรรมคำสอนต่างๆ ในพระพุทธศาสนาทำการเผยแผ่แก่พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย โดยเริ่มต้นจากการสร้างวัดคีรีวงศ์ให้เป็นวัดที่เป็นศูนย์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา จัดทำโครงการต่างๆ ให้พุทธศาสนิกชนกลุ่มต่าง ทั้งพระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ข้าราชการ นักเรียน นักศึกษา พร้อมด้วยประชาชนทั่วไป เข้ามาศึกษาประพฤติปฏิบัติธรรมกรรมฐาน ด้วยโครงการที่พระวิกรมมุนีได้จัดทำขึ้นทำให้ภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา ได้ศึกษาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาและฝึกอบรมการปฏิบัติธรรมกรรมฐาน และเป็นแบบอย่างให้วัดอื่นได้นำไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา และท่านได้ตั้งนโยบายหลักอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. ส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนาของพระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา
๒. ส่งเสริมการปฏิบัติธรรมกรรมฐานของพระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา
๓. ส่งเสริมการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง
๔. ส่งเสริมการพัฒนาวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ด้วยปณิธานที่มุ่งมั่น ได้เริ่มการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยการแสดงธรรมแก่พุทธศาสนิกชนโดยทั่วไปและได้ชักชวนประชาชนทุกหมู่เหล่าร่วมปฏิบัติธรรมกรรมฐาน จนมีประชาชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา และเข้าวัดฟังธรรมมาร่วมปฏิบัติธรรมที่วัดคีรีวงศ์เป็นจำนวนมาก เป็นที่รู้จักทั่วประเทศ ชื่อเสียงของท่านได้ดังไปถึงต่างประเทศ จนได้รับอาราธนานิมนต์ไปแสดงธรรมในต่างประเทศหลาย ๆ ประเทศ เมื่อศรัทธาของประชาชนมีมาก ทำให้วัดคีรีวงศ์เลิกไปสำหรับผู้สนใจในการปฏิบัติ พระวิกรมมุนีได้หาแนวทางในการแก้ปัญหาด้วยการจัดโครงการฝึกอบรมพระวิปัสสนาจารย์ เพื่อที่จะได้พุทธบุตรธรรมทายาท เพื่อช่วยในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และขยายศูนย์การปฏิบัติธรรมออกไปให้มีอยู่ทั่วประเทศ เพื่อให้เพียงพอต่อผู้สนใจในการศึกษาและปฏิบัติธรรมกรรมฐาน จนในปัจจุบันมีสถานที่ปฏิบัติธรรมหลาย ๆ แห่งในประเทศไทย และวัดคีรีวงศ์ได้เป็นศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๑ โดยมี พระวิกรมมุนี เป็นประธานศูนย์ปฏิบัติธรรม

วัตถุประสงค์การเผยแผ่พระวิกรมมุนีได้นำพุทธโอวาทเป็นจุดมุ่งหมายในการสอน คือ

- (๑) สัพพปาปสฺสอภยํ สอนให้งดเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง
- (๒) กุสฺสสฺสสุปฺสมฺปทา สอนให้ทำความดี
- (๓) สจฺจิตฺตปริโยทปนํ ทำจิตใจให้หมดจดจากเครื่องเศร้าหมอง

ตั้งแต่เริ่มการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระวิกรมมุนีจากอดีตสู่ปัจจุบัน พระวิกรมมุนีเป็นผู้หนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้น จากโครงการสร้างวัดร้างสู่วัดรุ่ง สร้างศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งที่ ๑ และสร้างพระจุฬามณีเจดีย์และถาวรวัตถุภายในวัดมากมาย